

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 25 (2025), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2025

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / Printed by:

Dravski tisk d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS ter Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency and the Municipality of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

- DAVID HAZEMALI: Med diasporo, manjšinami in državnostjo:
ob sedemdesetletnici prof. dr. Matjaža Klemenčiča 633

Članki in razprave / Papers and Essays

- JANEZ OSOJNIK, DARKO FRIŠ, MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ
and DAVID HAZEMALI: Shifts and Sensationalism
in Press Coverage of Drought in the Territory of Slovenia
(1921–2003) 641
*Premiki in senzacionalizem v časniškem poročanju o sušah
na Slovenskem (1921–2003)*
- MARTA RENDLA in MOJCA ŠORN: Smrtne žrtve Maribora
v času druge svetovne vojne in neposredno po njej 703
Fatalities in Maribor during and Immediately after World War II
- BOŠTJAN UDOVIČ: Yugoslav Commercial Diplomacy
in Developing Countries between State's (Economic)
Interests and (Ideological) Solidarity 739
*Jugoslovanska gospodarska diplomacija v državah
v razvoju med lastnimi (gospodarskimi) interesi
in (ideološko) solidarnostjo*
- MARTA RENDLA: Kmetijska strokovna pospeševalna služba
v prizadevanjih za kar največji pridelek hrane (1970–1990) 765
*Agricultural Extension Service in its Efforts for Maximum
Food Yield (1970–1990)*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

ANA ŠELA in RUDOLF MOGE: "Šolski tolar" kot razvojna politika
na znanju temelječe družbe: geneza, vsebina in sistemski
dometi Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne
razvojne programe v vzgoji in izobraževanju (1994–1999) 807
*The "School Money" as a Development Policy
of a Knowledge-Based Society: Genesis, Content and Systemic
Scope of the Act on Securing Funds for Certain Urgent
Development Programs in Education (1994–1999)*

JAKOB WIEDNER, ALJA LIPAVIC OŠTIR, CHIARA WAGNER,
DORIAN PENŠEK-RADER and JERNEJ ČELOFIGA:
Transforming Language Ideologies in the Styrias
and in Prekmurje 843
*Preoblikovanje jezikovnih ideologij na Štajerskem
in v Prekmurju*

MOJCA MARIČ in VESNA V. GODINA: O ovirah v integracijskem
procesu priseljencev v Mariboru: emski zorni koti 889
*About Obstacles in Integration Process of Immigrants
in Maribor: An Emic Point of View*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 939

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 945

Studia Historica Slovenica /
letnik / year 25 (2025) 955

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Jubilej /
Anniversary

*Studia
Historica
Slovenica*

***Med diasporo, manjšinami
in državnostjo:
ob sedemdesetletnici
prof. dr. Matjaža Klemenčiča***

David Hazemali

Dr., docent
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

Ob sedemdesetletnici prof. dr. Matjaža Klemenčiča se slovenska družboslovna in humanistična skupnost ozira na njegov raziskovalni opus ter na njegovo dolgoletno pedagoško in institucionalno delovanje. V več kot štirih desetletjih se je izoblikoval raziskovalni profil, ki povezuje tematsko raznolikost, metodološko kontinuiteto in primerjalno usmerjenost. Čeprav je Klemenčič deloval na različnih področjih – od zgodovine slovenskega izseljenstva in diaspore, prek vprašanj avtohtonih narodnih manjšin v srednjeevropskem prostoru, do politične zgodovine slovenskega etničnega ozemlja in razpadanja Jugoslavije – je v njegovem delu opazna skupna problemska os. Tri tematske usmeritve namreč niso zgolj vzporedne, temveč se pogosto stikajo v vprašanju, kako se manjše etnične in narodne skupnosti umeščajo v širše politične, družbene in kulturne okvire, ki jih oblikujejo večinske družbe, nacionalne države in mednarodni sistemi. Prav v tem zmožnem prepletanju mikro ravni izkušenj posameznikov in skupnosti z makro zgodovino institucij, režimov in mednarodnih odnosov je mogoče prepoznati interpretativni okvir njegovega dela.

Ko v njegovih razpravah sledimo slovenski izseljenski izkušnji v Clevelandu ali v rudarskih središčih ameriškega zahoda, ne ostanemo le pri lokalni zgodo-

vini priseljskih naselbin, temveč pri vprašanih transetničnih in transnacionalnih vezi, prek katerih so se identitete, politične lojalnosti in kulturne prakse oblikovale v razmerju do domovine in okolja priselitve. Ko beremo njegove razprave o koroških Slovencih, ne dobimo zgolj pregleda manjšinskega položaja, temveč tudi analizo mehanizmov, s katerimi so pravni okviri in demografske interpretacije vplivali na možnosti uveljavljanja pravic, na asimilacijske pritiske in na odzive manjšine. In ko se posvetimo njegovim prispevkom o osamosvajanju in osamosvojitvi Republike Slovenije ter razpadu jugoslovanske federacije, naletimo na razlage, ki dogajanje obravnavajo tudi v primerjalni perspektivi nastajanja in preoblikovanja držav ob koncu 20. stoletja. Jubilejni zapis zato ne želi ponoviti že znanih poudarkov, temveč analitično osvetliti logiko, s katero se pri Klemenčiču znanstvenoraziskovalno in pedagoško delo povezuje z interpretativno odprtostjo in mednarodnim primerjalnim okvirom.

Matjaž Klemenčič se je rodil 13. septembra 1955 v Ljubljani, v družinskem okolju, ki je že zgodaj nakazovalo njegovo poznejšo znanstveno dovezetnost za prostorske, jezikovne in identitetne meje. Kot sin socialnega in političnega geografa prof. dr. Vladimirja Klemenčiča ter koroške Slovenke je v mladosti spoznal procese germanizacije na avstrijskem Koroškem, ki jih je spremljal ob očetovi razlagi in izkušnji počitnic na tamkajšnji družinski kmetiji. Ta zgodnja življenjska perspektiva je v njegovem poznejšem delu dobila raziskovalno obliko: ostala je pozornost do položaja skupnosti, ki živijo v stikih kultur, jezikov in državnih politik. Po maturi na ljubljanski II. gimnaziji je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani študiral zgodovino in sociologijo ter leta 1979 diplomiral; leta 1983 je na isti ustanovi doktoriral z disertacijo o delovanju ameriških Slovencev v podporo domovini med drugo svetovno vojno. Že ta zgodnji raziskovalni temelj je pomenil jasno usmeritev: izseljenstvo razume kot konstitutivni del nacionalne zgodovine, ki jo je mogoče razložiti le v širšem mednarodnem in transnacionalnem okviru.

Od tod naprej lahko njegovo akademsko pot opišemo kot zaporedje institucionalnih in raziskovalnih premikov, pri čemer je ob delu v slovenskem univerzitetnem prostoru postopno krepil tudi mednarodne stike in sodelovanja. Zgodaj se je vključil v visokošolsko okolje tedanje Pedagoške akademije Univerze v Mariboru, kjer je bil leta 1982 izvoljen za asistenta, leta 1984 za docenta in leta 1990 za izrednega profesorja – slednje že na preimenovani Pedagoški fakulteti. V tem okviru je predaval zgodovino Evrope in neevropskih narodov, ob tem pa razvijal in izvajal vsebine, povezane s selitvami Slovencev, mednarodnimi selitvami in transnacionalnimi povezavami. Leta 1998 je bil izvoljen za rednega profesorja na Univerzi v Ljubljani, vendar je pedagoško in raziskovalno delo nadaljeval v Mariboru; v kasnejšem obdobju je svojo pedagoško dejavnost razširil še na Univerzo na Primorskem, kjer je predaval o selitvah in slovenskem izseljenstvu.

Ob pedagoški navzočnosti je pomemben del Klemenčičeve kariere tudi mentorsko delo. Vodil je vrsto diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog ter študente vključeval v raziskovalne projekte, s čimer je ustvarjal institucionalno kontinuiteto raziskovanja izseljenstva, diaspornih skupnosti in manjšinskih politik. Pri mentorstvu je poudarjal delo z raznovrstnimi viri, tudi s tujimi arhivi, ter se opiral na primerjalno literaturo in na zahteve znanstvenega objavljanja. Zato se njegov vpliv ne kaže le v lastnih delih, temveč tudi v raziskovalni skupnosti, ki se na njegov opus navezuje.

Mednarodna razsežnost njegovega dela se je razvijala ob domačem univerzitetnem delu in jo je mogoče povezati z več daljšimi gostovanji in projekti. Postdoktorsko bivanje leta 1985 na Inštitutu Johna F. Kennedyja za severnoameriške študije v Berlinu (s podporo štipendije Volkswagenwerk Stiftung) ter devetmesečna Fulbrightova štipendija v študijskem letu 1988/89 na univerzah Yale, Pittsburgh in Minnesota sta razširila njegov dostop do arhivov, akademskih mrež in metodoloških razprav na področju etnične zgodovine in selitvenih študij. V tem okviru je sodeloval tudi v projektu *Conflict and Cooperation among East Central European Immigrants*, povezanem z raziskovanjem priseljencev v Clevelandu, ki ga je sponzorirala Univerza v Bremnu in je vključeval tudi terensko delo med slovenskimi Američani. V začetku devetdesetih let je gostoval na več ameriških univerzah, kjer je predaval o razpadu Jugoslavije in slovenski osamosvojitvi ter te teme predstavljal mednarodni akademski javnosti.

Hkrati je njegovo delo dobilo stabilno institucionalno oporo v domačem raziskovalnem okolju. Na Pedagoški fakulteti v Mariboru je opravljal funkcije predstojnika Oddelka za zgodovino in Raziskovalnega inštituta ter prodekana, pri čemer je sodeloval tudi pri organizacijskih vidikih pedagoškega in raziskovalnega dela. Na Inštitutu za narodnostna vprašanja je deloval kot znanstveni svetnik in predsednik znanstvenega sveta (2000–2009), v začetku 21. stoletja pa je bil tudi podpredsednik Slovenske izseljenske matice. V raziskovalnem smislu je vodil nacionalne raziskovalne projekte ter sodeloval v mednarodnih pobudah, med njimi v projektih *CLIOH* pod koordinacijo Univerze v Pisi, ki so temeljili na primerjalnih in transdisciplinarnih zasnovah.

Temu profilu se pridružuje uredniška dejavnost, ki jo smemo razumeti kot del znanstvene infrastrukture. Z uredništvu in sodelovanjem v uredniških odborih je soustvarjal prostore, v katerih so slovenske raziskave dobivale širši primerjalni domet: med drugim z mednarodnim zbornikom *European Migrants, Diasporas and Indigenous Ethnic Minorities* (2009), z uredništvom virov *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije* (2005), z zbornikom *Etnični fraternalizem v priseljenjskih deželah* (2003) ter z uredniškim sodelovanjem s priznanim raziskovalcem selitev prof. dr. Markom Stolarikom pri izdaji monografije *Where is my Home? Slovak Immigration to North America (1870–2010)* (2012).

Prof. dr. Matjaž
Klemenčič (Arhiv
Filozofske fakultete
Univerze v Mariboru,
foto: Maša Jazbec)

Ob tem je sodeloval tudi v uredniških odborih znanstvenih revij (med drugim *Razprave in gradivo*) ter krepil usmeritev k mednarodni odprtosti, primerjalnim temam v slovenskem prostoru in interdisciplinarnim navezavam. Ta uredniška in organizacijska dejavnost dopolnjuje njegovo pedagoško in raziskovalno delo ter predstavlja enega od okvirjev, v katerih so nastajale in krožile teme, obravnavane v njegovih razpravah. V nadaljevanju se zato usmerimo na tri vsebinska področja, ki se v njegovem opusu najpogosteje pojavljajo.

Največji del njegovega opusa je povezan z raziskovanjem slovenske diaspore, zlasti v Združenih državah Amerike. Že doktorska disertacija o delovanju ameriških Slovencev v podporo domovini med drugo svetovno vojno je

nakazala temeljno tezo, ki jo je pozneje dosledno utemeljeval: izseljenstvo ni stranska spremljava "prave" nacionalne zgodovine, temveč njen konstitutivni del. V tej perspektivi je nastala monografija *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community* (1995), v kateri slovensko priseljenško skupnost predstavlja skozi prizmo transnacionalnih povezav med dogajanjem v domovini in organizacijskim, kulturnim ter verskim življenjem v okolju priselitve. V ospredje postavi vlogo tiska, društev in institucij ter njihovo mesto pri oblikovanju skupnostnih identitet in političnih orientacij. Drugi pomemben korak je pomenila monografija *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu in San Franciscu* (1999), v kateri biografska os omogoči širši prikaz slovenskih naselbin v rudarskih in obmejnih okoljih ameriškega zahoda. V kasnejših monografijah je obravnaval tudi skupnosti v Pueblu, Rock Springsu in Elyju ter vprašanja politične participacije posameznikov slovenskega porekla, pri čemer zgodovino selitev povezuje z vprašanji državljanstva, družbene mobilnosti, okoljskih dilem in človekovih pravic. Posebno mesto v tem sklopu imajo etnični tisk in bratske podporne organizacije, ki jih je obravnaval tudi prek mednarodnih simpozijev in uredniških projektov ter z objavami v uglednih znanstvenih revijah. Pomembna razširitev tega področja so tudi njegove študije povojnega političnega izseljenstva in vloge diaspore pri mednarodnem priznanju Republike Slovenije, kjer se zgodovina selitev neposredno poveže z zgodovino diplomacije in nastajanja države.

Skoraj vzporedno se je razvijalo drugo tematsko področje: raziskovanje narodnih manjšin, predvsem položaja koroških Slovencev. V ospredju je bilo vprašanje uresničevanja 7. člena avstrijske državne pogodbe in razkorak med normativnimi določili ter dejanskimi praksami omejevanja jezikovnih in kulturnih pravic. Osrednji dosežek tega sklopa predstavlja monografija *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik* (2010), ki je nastala v soavtorstvu z očetom, in je s svojo obsežnostjo, znanstvenim aparatom ter analitično poglobljeno stjo pomembno prispevala k razumevanju manjšinske problematike v Avstriji po drugi svetovni vojni. Leta 2011 sta avtorja zanj prejela Zoisovo nagrado, kar potrjuje tudi institucionalno prepoznavnost njunega skupnega raziskovalnega dela. Klemenčič se pri manjšinskih temah ne omejuje le na Koroško, temveč v posameznih razpravah obravnava tudi slovenske manjšine v Italiji in na Madžarskem ter slovenski primer postavlja v širše primerjalne okvire. V tem kontekstu so njegova besedila pogosto nastajala tudi ob aktualnih javnih razpravah, denimo ob vprašanjih dvojezičnih napisov ali šolstva, vendar so izhajala iz zgodovinske in pravne kontekstualizacije ter iz analize virov.

Tretje področje njegovega dela zadeva politično zgodovino slovenskega etničnega ozemlja ob razpadu Jugoslavije in še zlasti v letih borbe za neodvisno in samostojno slovensko državo. V devetdesetih letih je o teh procesih predaval

in objavljaj tudi v mednarodnem akademskem okolju ter slovensko izkušnjo pogosto obravnaval v primerjalni perspektivi postsocialističnih preobrazb. Med vidnejšimi okviri sodelovanja je projekt Scholars' Initiative na Univerzi Purdue, v katerem je sodeloval pri obravnavi vprašanj vloge mednarodne skupnosti in manjšin v državah naslednicah. V ta sklop sodijo tudi njegove razprave o vlogi diaspore pri mednarodnem priznanju Slovenije, ki osamosvajanje obravnava-jo kot proces z izrazito transnacionalnimi razsežnostmi. Poleg tega je skupaj s prof. dr. Mitjo Žagarjem soavtor dela *Former Yugoslavia's Diverse Peoples*, ki povezuje zgodovinopisno obravnavo z vprašanji, značilnimi tudi za pravne in politološke pristope k pluralnim družbam.

Znanstvenoraziskovalna in pedagoška dejavnost prof. dr. Klemenčiča se je nadaljevala tudi po upokojitvi. Še naprej sodeluje pri raziskovalnem in pedagoškem delu: predava na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici ter na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani sodeluje v okviru tretjestopenjskega študijskega področja Ameriške študije. Aktiven je tudi na Inštitutu za narodnostna vprašanja kot član programske skupine. Ob tem ostaja dejaven v soavtorstvih s svojimi doktorandi in z drugimi mlajšimi kolegi, s katerimi objavlja doma in v tujini.

Jubilej je priložnost, da se mu zahvalimo za mentorsko delo, sodelovanje pri oblikovanju raziskovalnih in pedagoških okvirov ter za prispevke, ki jih je namenil skupnostim in temam, s katerimi se je ukvarjal. Ob tem mu želimo zdravja in nadaljnje ustvarjalne energije pri raziskovalnem in pedagoškem delu.

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Članki in razprave /
Papers and Essays

DOI 10.32874/SHS.2025-14

Shifts and Sensationalism in Press Coverage of Drought in the Territory of Slovenia (1921–2003)

Janez Osojnik

Teaching Assistant
e-mail: janez.osojnik1@um.si

Darko Friš

Ph.D., Full Professor
e-mail: darko.fris@um.si

Mateja Matjašič Friš

Ph.D., Research Fellow
e-mail: mateja.matjasic-fris@um.si

David Hazemali

Ph.D., Assistant Professor
e-mail: david.hazemali@um.si

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Abstract:

This article examines how major droughts that affected all or parts of the Slovenian ethnic territory between 1921 and 2003 were reported in major Slovenian daily newspapers. Using qualitative content analysis, supported by basic corpus techniques, it analyses coverage of eight drought years (1921, 1939, 1950, 1952, 1962, 1983, 1992, and 2003) in *Slovenec*, *Slovenski narod*, *Jutro*, *Slovenski poročevalec*, *Ljudska pravica*, *Delo*, and *Večer*. The article analyses which vocabulary and metaphors newspapers used to describe heat and drought, how they reported on the impacts on agriculture and water resources, and how they portrayed state authorities, expert institutions, and farmers both as key response actors and as those most severely affected by the consequences of drought. It shows a shift from locally grounded and often sensational narratives in the interwar period, through more restrained and regime-aligned reporting under socialism, to more critical and risk-oriented framings after independence.

Keywords:

environmental history, climate change, drought, heat, press coverage, Slovenia, 20th–21st century

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, 25 (2025), No. 3, pp. 641–702, 256 notes, 5 pictures, 1 table

Language: Original in English (Abstract in English and Slovene, Summary in Slovene)

1. Introduction¹

Droughts are among the most consequential climate-related hazards, with far-reaching ecological, economic, and social impacts.² Their documentation has evolved throughout human history from scattered narrative references in chronicles and diaries to increasingly systematic multi-proxy reconstructions that combine tree rings, lake sediments, pollen records, instrumental measurements, and remote sensing data.³ Written records – including newspapers, administrative reports, and private correspondence – play a crucial role in this development, especially from the late 18th century onwards, when they begin to provide evidence on the spatial extent and perceived severity of dry periods.⁴ Recent research has also underlined that such documentary sources do not simply record climate anomalies in a neutral fashion; they also frame droughts through contemporary political priorities, cultural expectations, and media

¹ This article was prepared within the research programme P6-0138: *The Past of North-Eastern Slovenia between the Slovene Historical Lands and in Interaction with the European Neighbourhood*, funded by the Slovenian Research and Innovation Agency (ARIS), and the project NOO C3330-22-953012: *Communicating the Climate Crisis for a Successful Transition to a Green Society – ZELEN. KOM*, funded by the Ministry of Higher Education, Science and Innovation, and the European Union – NextGenerationEU. The study expands on a preliminary analysis published as "Komuniciranje izbranih primerov suš na Slovenskem v 20. stoletju", in: *Komuniciranje okoljske krize*, eds. Alja Lipavac Oštir, Melanija Larisa Fabčič and Danijel Ivajnsič (Maribor, 2025). <https://doi.org/10.18690/um.ff6.2025.4>.

² Marc Elie, "Toward a complex socio-environmental understanding of drought: The contribution of the social sciences and humanities", *WIREs Climate Change* 15, No. 6 (2024), e907 (hereinafter: Elie, "Toward a complex socio-environmental understanding of drought"). <https://doi.org/10.1002/wcc.907>; Yanping Qu, Xiaojing Yang, Wenjuan Chang, Juan Lv and Zhicheng Su, "Recurrence analysis of extreme historical drought under the current defense conditions in China", *Science of The Total Environment*, No. 822 (2022), 153400. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.153400>; Niko Wanders, Christel Prudhomme, Jean Philippe Vidal, Katie Facer-Childs and James H. Stagge, "Past and future hydrological drought", in: *Hydrological Drought: Processes and Estimation Methods for Streamflow and Groundwater*, Second Edition, eds. Lena M. Tallaksen and Henny A. J. van Lanen (Amsterdam, 2023), pp. 525–561 (hereinafter: Wanders et al., "Past and future hydrological drought").

³ Justin T. Maxwell, Grant L. Harley and Scott M. Robeson, "On the Declining Relationship Between Tree Growth and Climate in the Midwest United States: The Fading Drought Signal", *Climatic Change* 138, No. 1–2 (2016), pp. 127–142. <https://doi.org/10.1007/s10584-016-1720-3> (hereinafter: Maxwell, Grant and Robeson, "On the Declining Relationship"); Wanders et al., "Past and future hydrological drought", pp. 525–561.

⁴ Nazzareno Diodato and Gianni Bellocchi, "Historical Perspective of Drought Response in Central-Southern Italy", *Climate Research* 49, No. 3 (2011), pp. 189–200. <https://doi.org/10.3354/cr01020>; Fernando Domínguez-Castro and Ricardo Alfonso García-Herrera, "Documentary sources to investigate multidecadal variability of droughts", *IEEE Conference on Computational Intelligence and Games* (2016); Emmanuel Garnier, "Historic Drought from Archives: Beyond the Instrumental Record", in: *Drought: Science And Policy*, eds. Ana Iglesias, Dionysis Assimacopoulos and Henny A. J. Van Lanen (Hoboken, NJ, 2018), pp. 45–47. <https://doi.org/10.1002/9781119017073.ch3> (hereinafter: Garnier, "Historic Drought from Archives"); Hans W. Linderholm and Tina Molin, "Early nineteenth century drought in east central Sweden inferred from dendrochronological and historical archives", *Climate Research* 29 (2005), pp. 63–72. <https://doi.org/10.3354/cr029063> (hereinafter: Linderholm and Molin, "Early nineteenth century drought").

conventions, thereby shaping public understandings of risk and of which institutions or social groups are considered responsible for managing drought and its impacts.⁵ In parallel, climatologists have increasingly sought to integrate these qualitative narratives with quantitative indices and proxy data, highlighting both the promise and the methodological challenges of using historical documentation and the tools and methods of historians to reconstruct past droughts.⁶

Against this broader backdrop, the present article examines how selected major droughts were reported and interpreted in Slovenian newspapers during the twentieth century and the early years of the twenty-first century. It focuses on the linguistic and narrative strategies through which journalists and editors represented dry spells and heatwaves: the choice of descriptors and metaphors for heat and for water scarcity, the ways in which impacts on agriculture, water supply, and everyday life were highlighted, and the extent to which droughts were framed as exceptional disasters, recurrent climatic episodes, or symptoms of broader environmental change. The article also pays attention to how different actors – state authorities, meteorologists, and local residents – were given a voice in press coverage, and how responsibility for both causes and responses was distributed. In doing so, the analysis contributes to socio-political and environmental history, and to the history of the media by showing how print journalism mediated between hydroclimatic events, scientific expertise, and public perception in a small Central European society. It also speaks to the international literature that stresses the importance of documentary sources and socio-environmental narratives for understanding drought as both a physical and a social phenomenon.

The empirical investigation concentrates on three political periods that correspond to the main state formations under which most of the Slovenian ethnic territory was situated: first, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of SCS), renamed the Kingdom of Yugoslavia in 1929 (1918–1941); second, the socialist Yugoslav state, initially the Federal People's Republic of

⁵ Elie, "Toward a complex socio-environmental understanding of drought"; Stefan Grab and Tizian Zumthurn, "Everything is scorched by the burning sun: missionary perspectives and experiences of 19th- and early 20th-century droughts in semi-arid central Namibia", *Climate of the Past* 16, No. 2 (2020), pp. 679–697. <https://doi.org/10.5194/cp-16-679-2020>; David J. Nash, Jørgen Klein, Georgina H. Endfield, Kathleen Pribyl, George C.D. Adamson and Stefan W. Grab, "Narratives of nineteenth century drought in southern Africa in different historical source types", *Climatic Change* 152, No. 3–4 (2019), pp. 467–485. <https://doi.org/10.1007/s10584-018-2352-6>; Tinashe Takuva and Sandra Swart, "The Hunger Games: politics and drought in post-colonial Zimbabwe, 1980–1992", *Critical African Studies* 17, No. 1 (2025), pp. 97–113. <https://doi.org/10.1080/21681392.2024.2443403>.

⁶ Garnier, "Historic Drought from Archives", pp. 45–47; Linderholm and Molin, "Early nineteenth century drought", pp. 63–72; Maxwell, Grant and Robeson, "On the Declining Relationship", pp. 127–142.

Yugoslavia and from 1963 the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (1945–1991); and third, the independent Republic of Slovenia since 1991. Within these broader frameworks, the article analyses press coverage of eight major drought years that affected all or parts of the Slovenian ethnic territory: 1921, 1939, 1950, 1952, 1962, 1983, 1992, and 2003. The selection of cases is based on the literature presented in the section on the state of research, especially the works of Karel Natek, Miran Trontelj, and Gregor Vertačnik.⁷ The source base consists of leading major Slovenian daily newspapers in each period. For 1921, these are *Slovenec* and *Slovenski narod*, while for 1939 *Slovenec* is complemented by *Jutro*. For 1950 and 1952 the analysis draws on *Slovenski poročevalec* and *Ljudska pravica* (which in 1952 appeared only weekly). After the merger of these two papers into *Delo* at the end of the 1950s, coverage of the 1962 and 1983 droughts is studied in *Delo* and *Večer*. For the post-independence droughts in 1992 and 2003, *Delo* and *Večer* again form the core of the corpus. Taken together, these newspapers offer insight into differing political, ideological, and social contexts of reporting, as they represented distinct worldviews and readerships across the century.

The remainder of the article is structured as follows. Section 2 sets out the methodological framework. It first surveys the state of the art on drought research in Slovenia and on the use of newspapers and other documentary sources in climate history (2.1) and then outlines the aims of the study and formulates the central research questions (2.2). Section 3 provides an overview of the socio-political history of the territory of Slovenia in the twentieth century and sketches the parallel evolution of the Slovenian media landscape, with particular attention to the position and profiles of the newspapers analysed. Section 4 summarises current knowledge on the occurrence of droughts in the territory of Slovenia from the early modern period to the early twenty-first century. Section 5 presents the core empirical analysis of selected drought cases in

⁷ Karel Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", *Geografski zbornik* 24 (1984), pp. 161–211 (hereinafter: Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji"); Miran Trontelj, *Kronika izrednih vremenskih dogodkov XX. stoletja: pomembni vremenski dogodki v zgodovini: vreme ob pomembnih dogodkih* (Ljubljana, 1997) (hereinafter: Trontelj, *Kronika izrednih vremenskih dogodkov*); Gregor Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018: 1. del (2019)", *Agencija Republike Slovenije za okolje: Državna meteorološka služba*, available at: https://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/weather_events/vremenske-skrajnosti-slovenija-do24ur.pdf, accessed: 20. 3. 2025 (hereinafter: Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji: 1. del"); Gregor Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018: 2. del (2019)", *Agencija Republike Slovenije za okolje: Državna meteorološka služba*, available at: https://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/weather_events/vremenske-skrajnosti-slovenija-1do10dni.pdf, accessed: 20. 3. 2025 (hereinafter: Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji: 2. del"); Gregor Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018: 3. del (2020)", *Agencija Republike Slovenije za okolje: Državna meteorološka služba*, available at: https://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/weather_events/vremenske-skrajnosti-slovenija-10dni-nekaj-mesecev.pdf, accessed: 20. 3. 2025 (hereinafter: Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji: 3. del").

the twentieth and early twenty-first centuries. It begins with the meteorological characteristics of the chosen drought years (5.1), followed by an examination of how weather conditions and associated natural hazards were reported (5.2), and then turns to the impacts on agriculture (5.3) and on water resources (5.4). Subsection 5.5 discusses the role of state authorities in addressing drought impacts, especially in agriculture, while Subsection 5.6 considers other consequences of heat and drought for everyday life, and analyses instances where drought was mobilised for political and ideological purposes. Section 6 concludes by summarising the main findings.

2. Methodology

2.1 *State of the Art*

Research on drought in the territory of Slovenia remains fragmented and largely sectoral. Although a number of climatological, hydrological, and agronomic studies address individual events or specific aspects of drought, there is still no comprehensive work that analyses droughts in the territory of Slovenia systematically, let alone from a historical perspective. Existing scholarship can be grouped into several partially overlapping strands.

A brief survey of droughts up to 1983 is provided by Natek,⁸ and by Trontelj up to 1997; the latter also devotes attention to floods, storms, gales, hail, snow avalanches, frosts, and deep snow.⁹ A shorter overview of "weather extremes", as the authors call them, between 1948 and 2018 in the area of the present-day Republic of Slovenia, including certain drought episodes, is offered by Vertačnik et al.¹⁰ Ogrin, drawing primarily on chronicles, presents a brief survey of dry (and also wet) years in sub-Mediterranean Slovenia, that is, in its lower south-western part, from the fourteenth century to the mid-nineteenth century.¹¹ An initial framework for a historical treatment of particular droughts in Slovenia is provided by the book of abstracts of a scientific symposium held in

⁸ Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji".

⁹ Trontelj, *Kronika izrednih vremenskih dogodkov*.

¹⁰ Gregor Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018: 1. del"; Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji: 2. Del; Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji: 3. del".

¹¹ Darko Ogrin, "Suha in mokra leta v Submediteranski Sloveniji od 14. do srede 19. stoletja", *Annales, Series historia naturalis* 13, No. 1 (2003), pp. 65–74 (hereinafter: Ogrin, "Suha in mokra leta v Submediteranski Sloveniji").

Ljubljana in November 2024.¹² In his bachelor's thesis, Vezovnik analyses the occurrence of droughts in the area of present-day Slovenia between 1940 and 1950.¹³ Adamič discusses drought and its consequences in Slovenia and Yugoslavia only in a cursory manner,¹⁴ whereas Žiberna focuses on changes in the water balance in Slovenia between 1961 and 2024.¹⁵ An overview and analysis of the largest hydrological droughts in Slovenia is provided by Cunja, Kobold, and Šraj¹⁶, while a shorter overview of agricultural drought in Slovenia in the twenty-first century, with special emphasis on the drought of 2017, is offered by Sušnik and Gregorič.¹⁷ In the mid-1980s, Natek examined the vulnerability of Slovenia to drought.¹⁸

Several works deal with individual drought episodes. Natek mainly concentrates on various aspects of the 1983 drought, namely its meteorological and hydrological characteristics, its impact on agriculture, water supply, and electricity production.¹⁹ In a separate study, he analyses the comparative dimension of the droughts of 1983, 1992, and 1993.²⁰ The last of these was examined in a dedicated monograph²¹ and a shorter article²². Certain aspects of other droughts have been treated less extensively, among them those of 1988²³,

¹² *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo: zbornik povzetkov*, eds. Dunja Dobaja et al. (Ljubljana, 2024), available at: <https://omp.inz.si/zalozba/catalog/book/160>, accessed: 20. 3. 2025.

¹³ Vid Vezovnik, "Analiza suše na območju Slovenije v obdobju od 1940 do 1950", *Diplomsko delo*, Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta (Ljubljana, 2020).

¹⁴ Milan Orožen Adamič, "O suši in njenih posledicah v Sloveniji in Jugoslaviji", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 3 (1989), pp. 14–17.

¹⁵ Igor Žiberna, "Spremembe vodne bilance v Sloveniji v obdobju 1961–2024", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 95=Nv60, No. 2 (2024), pp. 89–107.

¹⁶ Jan Cunja, Mira Kobold and Mojca Šraj, "Časovna in prostorska analiza največjih hidroloških suš v Sloveniji", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 33 (2019), pp. 95–103.

¹⁷ Andreja Sušnik and Gregor Gregorič, "Kmetijska suša v 21. stoletju v Sloveniji", in: *Mišičev vodarski dan 2017: zbornik referatov* (Maribor, 2017), pp. 37–44.

¹⁸ Karel Natek, "Ogroženost Slovenije zaradi suše", in: *Naravne nesreče v Sloveniji kot naša ogroženost*, ed. Ivan Gams (Ljubljana, 1983), pp. 94–99; Karel Natek, "O problematiki suše v Sloveniji", *Geografski vestnik* 56, No. 1–4 (1984), pp. 83–88.

¹⁹ Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", pp. 161–211.

²⁰ Milan Natek, *Analiza vzrokov in posledic suše v izjemno sušnih letih 1983, 1992 in 1993 s poudarkom na kmetijstvu* (Ljubljana, 1996).

²¹ Marko Kolbezen et al., *Suša v letu 1993* (Ljubljana, 1994).

²² Boris Zupančič, "Suša v letu 1993", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 8 (1994), pp. 9–11.

²³ Drago Perko, "Učinki suše v Sloveniji poleti 1988 na različnih rečnih nanosih: primerjava med Vzhodno Krško kotlino in Pokokrjem", *Geografski vestnik* 60, No. 1 (1988), pp. 31–39; Janez Čeplak, "Suša v Sloveniji v letu 1988 in sanacija njenih posledic", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 3 (1989), pp. 10–13.

1992²⁴, 1994²⁵, 2000²⁶ in north-eastern Slovenia, 2001²⁷, 2003²⁸, 2011²⁹, 2012³⁰, and 2013³¹. More recent studies deal with more recent droughts. They show that such episodes have become more frequent than in the past; between 2020 and 2022 they occurred every year.³²

The issue of agricultural drought and irrigation in Slovenia was addressed in two articles in the 1990s by Matajč and Matičič.³³ Hydrological drought, especially as a consequence of climate change, has been examined by Kajfež-

²⁴ Tanja Cegnar, "Sušno obdobje v juliju in avgustu 1992", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 7 (1993), pp. 10–13; Slavko Šipeč, "Oskrba s pitno vodo med poletnim sušnim obdobjem v letu 1992", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 7 (1993), pp. 19–20; Franci Avšič, Blaženka Fliser and Borut Roškar, "Hidrološka slika suše 1992 na povodju Drave", in: *Mišičev vodarski dan 1992: zbornik referatov* (Maribor, 1992), available at: <https://www.mvd20.com/zbornik.php?page=letnik2&leto=1992>, accessed: 15. 4. 2025 (hereinafter: Avšič, Fliser and Roškar, "Hidrološka slika suše 1992 na povodju Drave").

²⁵ Ana Žust and Andreja Sušnik, "Suša v Slovenskem Primorju leta 1994", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 9 (1995), pp. 51–54.

²⁶ Igor Žiberna, "Suša leta 2000 v Severovzhodni Sloveniji in njeni učinki na kmetijske rastline", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 14–15 (2000–2001), pp. 162–166; Saška Štraus, "Suša v Prekmurju leta 2000", *Geografski obzornik* 49, No. 2 (2002), pp. 9–13.

²⁷ Iztok Matajč, "Suša leta 2001", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 16 (2002), pp. 74–80.

²⁸ Mira Kobold and Mojca Sušnik, "Hidrološke razmere površinskih voda opazovanih slovenskih rek v letu 2003", in: *Mišičev vodarski dan 2003: zbornik referatov* (Maribor, 2003), pp. 70–78; Andreja Sušnik and Blaž Kurnik, "Katastrofalna kmetijska suša leta 2003", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 17–18 (2003–2004), pp. 54–60 (hereinafter: Sušnik and Kurnik, "Katastrofalna kmetijska suša leta 2003"); Andreja Sušnik et al., "Spremenljivost suš v slovenskem prostoru in analiza suše 2013", in: *Mišičev vodarski dan 2013: zbornik referatov* (Maribor, 2013), pp. 102–109 (hereinafter: Sušnik et al., "Spremenljivost suš v slovenskem prostoru"); Andrej Ceglar and Lučka Kajfež-Bogataj, "Obravnava meteorološke suše z različnimi indikatorji", *Acta agriculturae Slovenica* 91, No. 2 (2008), pp. 407–425 (hereinafter: Ceglar and Kajfež-Bogataj, "Obravnava meteorološke suše").

²⁹ Andreja Sušnik, "Spomladanska suša in drugi vremenski vplivi na kmetijske rastline leta 2011", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 26 (2012), pp. 55–69.

³⁰ Andrej Predin, "Suša v Sloveniji, 2012", *Journal of Energy Technology* 5, No. 3 (2012), pp. 8–9; Urška Pavlič, "Suša v vodonosnikih leta 2012", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 27 (2013), pp. 71–77.

³¹ Sušnik et al., "Spremenljivost suš v slovenskem prostoru", pp. 102–109.

³² Peter Frantar, "Suša podzemnih voda v letu 2022", in: *Tretji slovenski kongres o vodah 2023: zbornik*, eds. Lidija Globevnik and Anton Prešeren (Kamnik, 2023), pp. 45–51; Peter Frantar, "Kratek pregled suše na podzemnih vodah leta 2022", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 37 (2023), pp. 81–88; Mira Kobold and Igor Strojčan, "Hidrološka suša od januarja do aprila 2020", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 34–35 (2021), pp. 128–137; Andreja Sušnik, "Suša leta 2020 v alpskem prostoru", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 34–35 (2021), pp. 138–151; Andreja Sušnik, "Suša leta 2022 v obsegu naravne nesreče v kmetijski pridelavi", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 37 (2023), pp. 89–97; Maja Žun, Andreja Moderc, Živa Vlahovič and Gregor Gregorič, "Suša površinskega sloja tal leta 2021", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 36 (2022), pp. 114–121.

³³ Iztok Matajč, "Suša v kmetijstvu in namakanje", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 5 (1991), pp. 153–156; Brane Matičič, "Suša in namakanje v Sloveniji", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 8 (1994), pp. 211–214.

Bogataj and Bergant, Kobold, and Bergant and Cegnar.³⁴ Hozjan analysed the impact of climate change on the occurrence of natural disasters by statistical region in Slovenia between 2000 and 2015.³⁵

Taken together, these works provide valuable insights into individual drought episodes, hydrological extremes, agricultural impacts, and recent climate-driven changes. However, they do not offer a systematic account of droughts in the territory of Slovenia from a historical perspective, nor do they examine how past droughts were reported in the Slovenian press. The present article addresses this gap by analysing the coverage of selected twentieth- and early twenty-first-century droughts in major Slovenian newspapers.

2.2 Aims and Research Questions

This article has two main aims. First, it seeks to reconstruct how severe droughts that affected the territory of Slovenia in the twentieth- and early twenty-first century were reported in major Slovenian newspapers. It focuses on the language, narrative patterns, and evaluative strategies through which journalists and editors described meteorological conditions, impacts, and responses. Second, it aims to analyse how these representations were shaped by changing political regimes, media systems, and expert discourses.

Empirically, the analysis concentrates on eight drought years (1921, 1939, 1950, 1952, 1962, 1983, 1992, and 2003) and on how these events were reported in leading Slovenian newspapers (*Slovenec*, *Slovenski narod*, *Jutro*, *Slovenski poročevalec*, *Ljudska pravica*, *Delo*, and *Večer*). It combines close reading with corpus-based methods to examine adjectives, metaphors, comparisons with past events, and the attribution of responsibility. Particular attention is paid to how the press presented impacts on agriculture and water resources, how it depicted the actions of state authorities and other institutional actors in responding to and mitigating the consequences of drought, and in what ways droughts were mobilised in political or ideological argument. The article also asks when and how drought began to be linked to broader narratives of climate variability and climate change.

³⁴ *Okolje se spreminja: podnebna spremenljivost Slovenije in njen vpliv na vodno okolje*, eds. Klemen Bergant and Tanja Cegnar (Ljubljana, 2010); Lučka Kajfež-Bogataj and Klemen Bergant, "Podnebne spremembe v Sloveniji in suša", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 19 (2005), pp. 37–41; Mira Kobold, "Vpliv podnebnih sprememb na ekstremne hidrološke pojave", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 23 (2009), pp. 128–135.

³⁵ Karmen Hozjan, "Vpliv podnebnih sprememb na naravne nesreče na območju Slovenije", *Revija za geografijo* 10, No. 1 (2015), pp. 69–90.

On this basis, the study addresses the following research questions:

- How did major Slovenian newspapers describe and explain meteorological conditions during the selected drought years?
- In what ways did they report the impacts of drought on agriculture, livestock production, water supply, and other sectors of everyday life?
- Which lexical, metaphorical, and evaluative expressions were used to characterise heat and drought, and how did these linguistic choices change over time and across political regimes?
- How were the actions and responsibilities of state authorities, expert institutions, and local communities represented in press coverage of drought?
- To what extent, and under what circumstances, were drought events interpreted as part of wider discussions about long-term climatic change?

The study has certain limitations. We concentrate on major daily newspapers and on a set of particularly severe drought years. Local papers, specialised agricultural journals, and radio or television archives may reveal additional perspectives, especially on regional differences and on voices that were less visible in national outlets. Future research could extend the corpus to include other hazards such as floods or hailstorms in order to examine how different types of events were comparatively framed. It could also combine press analysis with oral history, administrative records and quantitative impact data to explore more systematically how public narratives and policy responses interacted.

3. An Overview of the Socio-Political History and of the Media Landscape in the Territory of Slovenia in the 20th Century

At the turn of the twentieth century the Slovenian ethnic territory mostly lay within the Cisleithanian half of the Habsburg Monarchy. According to Melik and Šimac, Slovenians were dispersed across six Austrian crown lands, two Hungarian counties or *zhupas* (Zala and Vas), and the (by then Italian) Province of Udine (formerly in the Austrian Kingdom of Lombardy–Venetia).³⁶ Political life operated within the imperial parliament and the provincial diets where Slovenian parties advanced through alliances with Catholic, liberal, and agrarian currents.

³⁶ Vasilij Melik, "Slovenske dežele v Avstro-Ogrski", in: *Dajnikov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*, eds. Marko Jesenšek and Bernard Rajh (Maribor, 1998), p. 27 (hereinafter: Melik, "Slovenske dežele v Avstro-Ogrski"); Miha Šimac, *Vojaški dubovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom* (Ljubljana, 2014), p. 26.

Industrialisation was uneven. Railway corridors that linked Vienna with Trieste supported urban growth in Ljubljana and Maribor, banking and insurance expanded, and printing houses and food processing diversified the urban economy. The countryside remained marked by agriculture and artisan production. Education broadened quickly in the late imperial decades, and a richer print culture took hold as daily and weekly newspapers in Slovenian multiplied. These media would later provide institutional memory and the routines of local reporting that carried over into new state formations after the First World War.³⁷

The First World War transformed this landscape considerably. Mobilisation and requisitions disrupted trade and strained households, and the collapse of the Monarchy in 1918 brought an abrupt end to imperial routines.³⁸ South Slavic political representatives formed the State of Slovenes, Croats and Serbs and then entered into union with the Kingdom of Serbia to form a new state – the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of SCS). Yet Slovenian political aspirations were not fully realised on the ground, as border questions remained open during the formation of the new state. In the struggle for the northern border, volunteer formations – effectively paramilitary units – of soldiers and officers led by General Rudolf Maister played a crucial role in securing key areas, especially Maribor, but these gains then had to be defended at the negotiating table, where politicians were less successful.³⁹ The Paris peace settlements subsequently reshaped borders in ways that were decisive also for Slovenian ethnic territory. In 1920, the Treaty of Rapallo assigned most of the Slovenian Littoral to Italy,⁴⁰ and the Carinthian plebiscite placed the southern districts of Carinthia (the Klagenfurt basin) under the authority of Austria, while Prekmurje was incorporated into the Kingdom of SCS.⁴¹ The Slovenian core consolidated around Carniola and Lower Styria. Administrative centralisation

³⁷ Melik, "Slovenske dežele v Avstro-Ogrski", pp. 27–34.

³⁸ Manfred Rauchensteiner, *Der Erste Weltkrieg: und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918* (Wien, 2013).

³⁹ Tomaž Kladnik, "General Rudolf Maister", *Studia Historica Slovenica* 11, No. 2–3 (2011), pp. 463–482; Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 2018), pp. 96–101, 139–151.

⁴⁰ Cf. Božo Repe, "Rapalska pogodba in njeno diplomatsko ozadje: položaj Slovencev ob koncu prve svetovne vojne in vprašanje meja", *Retrospektive: znanstvena revija za zgodovinsopisje in sorodna področja* 6, No. 2/3 (2023), pp. 11–41; Peter Mikša and Matija Zorn, "Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine", in: *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*, eds. Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec and Božo Repe (Ljubljana, 2018), pp. 605–641.

⁴¹ Cf. *Koroški plebiscit: razprave in članki*, eds. Janko Pleterski, Lojze Ude and Tone Zorn (Ljubljana, 1970); Darko Friš, Janez Osojnik and Gorazd Bajc, "Koroška v odločilnem letu 1920: delovanje plebiscitne komisije", *Acta Histriae* 26, No. 3 (2018), pp. 923–944. <https://doi.org/10.19233/AH.2018.38>; Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje, Celovec and Gorica, 2020); Janez Osojnik, Gorazd Bajc and Mateja Matjašič Friš, "Koroška leta 1919 in ozadje sprejetja odločitve o plebiscitu – britanski pogled in reakcije v slovenskem tisku", *Studia Historica Slovenica* 20, No. 2 (2020), pp. 525–563. <https://doi.org/10.32874/SHS.2020-15>.

advanced during the 1920s and culminated after King Alexander proclaimed a royal dictatorship on 6 January 1929, when the kingdom was renamed the Kingdom of Yugoslavia and reorganised into *banovinas* (administrative provinces). The Drava Banovina, with Ljubljana as its seat, covered most of the "Slovenian area" inside the kingdom and served as a framework for administration, taxation, and infrastructure planning. Interwar politics combined parliamentary rule and periods of radicalisation and authoritarian consolidation by the king.⁴² Literacy rates were high by banovina standards and secondary schooling expanded, which supported a lively urban culture.⁴³ The media landscape was plural. As in the Austro-Hungarian period, the two principal Slovenian dailies served as flagship newspapers of the largest political blocs, the liberal and the Catholic-national, through which those blocs articulated their political and ideological positions and engaged in near-daily polemic with one another.⁴⁴

Migration formed a continuous thread across these decades. Overseas emigration that had begun in the late nineteenth century continued after 1900, mainly to the United States and Argentina, while interwar immigration restrictions, seasonal work abroad, and internal moves from hill districts and borderlands to towns reshaped Slovenian households, labour markets, and local economies.⁴⁵

The Second World War imposed an abrupt partition of Slovenian ethnic territory and a profound reordering of institutions. On 6 April 1941 the Axis powers invaded the Kingdom of Yugoslavia. Germany annexed northern and central areas, including much of Styria and Upper Carniola, as well as four villages in Prekmurje. Italy annexed most of central and southern Carniola; Hungary occupied the remaining part of Prekmurje; and a small south-eastern strip of Slovenian ethnic territory was incorporated into the newly proclaimed Inde-

⁴² Cf. Ervin Dolenc, "Slovensko zgodovino pisje o času med obema vojnama in kulturna zgodovina", *Pripevki za novejšo zgodovino* 38, No. 1–2 (1998), pp. 43–57; Jure Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935* (Ljubljana, 2007); Andrej Rahten, *Anton Korošec: Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Ljubljana, 2022); Matic Batič and Tomaž Ivešič, "Idejnopolični profil Antona Korošca v tridesetih letih 20. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 23, No. 1 (2023), p. 171. <https://doi.org/10.32874/SHS.2023-05>. Bojan Balkovec, "Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša": volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi (Ljubljana, 2011).

⁴³ Ervin Dolenc, "Izobraževanje", in: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, eds. Jasna Fischer et al. (Ljubljana, 2005), pp. 423–429.

⁴⁴ Bernard Nežmah, *Časopisna zgodovina novinarstva: na Slovenskem med letoma 1797–1989* (Ljubljana, 2012); e. g. Bernard Nežmah, "Kako je poročanje o protiturski vstaji v Bosni in Hercegovini 1875–1876 oblikovalo osrednje slovenske časopise: *Novice*, *Slovenca* in *Slovenski narod*", *Studia Historica Slovenica* 24, No. 2 (2024), pp. 323–358.

⁴⁵ Cf. Mirjam Milharčič Hladnik, Aleksej Kalc and Janja Žitnik Serafin, *Doba velikih migracij na Slovenskem* (Ljubljana, 2024); David Hazemali and Mateja Matjašič Friš, "Naši simpatizerji Avstrije so bili utišani kot z nabojem. Položaj slovenske skupnosti v Združenih državah Amerike v času prve svetovne vojne", *Acta Histriae* 26, No. 3 (2018), pp. 902–906. <https://doi.org/10.19233/AH.2018.37>.

pendent State of Croatia. Each occupier imposed its own administration, legal order, and currency. Repression, censorship, deportations, and forced labour were part of everyday experience, while the resistance movement organised under the Liberation Front created clandestine structures, including networks of local committees. Administrative routines that had run across the Drava Banovina were fractured. Municipal elites navigated coercive environments, and record-keeping and public communication were reshaped by occupation policy and the work of the resistance.⁴⁶

Alongside occupation violence, an internal armed conflict unfolded between the Liberation Front (the partisans), within which the Communist Party increasingly assumed the leading role, and various groups that opposed it. As the balance of forces shifted in favour of the partisans, these confrontations increasingly anticipated the postwar political order. The end of the war left a legacy of loss and displacement that shaped postwar property regimes and social policy. After the partisan victory, the new authorities carried out executions and other forms of repression against real and perceived political opponents. Some individuals and families managed to flee into exile, where they established émigré organisations that worked to preserve Slovenian identity abroad and, at the same time, articulated sustained criticism of the socialist regime in the homeland.⁴⁷ After the war, the border between Italy and Yugoslavia was redrawn; consequently, most of the Slovenian Littoral (Primorska) was incorporated into the Slovenian part of the federation. The transition to a federal order introduced a new constitutional framework in which Slovenia became a constituent republic with its own institutions and a clearer jurisdiction over education, culture, and internal administration.⁴⁸

After 1945 the new Yugoslav federation, led by the Communist Party of Yugoslavia, set out to reconstruct and modernise the economy, while simultaneously developing the idea of a Yugoslav nation.⁴⁹ In the People's Republic of Slovenia (PRS), later the Socialist Republic of Slovenia, reconstruction quickly gave way to

⁴⁶ Cf. Sabrina Ramet, *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918–2005* (New York, 2006); Božo Repe, *S puško in knjigo: Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945* (Ljubljana, 2015); Zdenko Čepič, Damijan Guštin and Nevenka Troha, *Slovenija v vojni* (Ljubljana, 2017).

⁴⁷ Božo Repe, "Izgon, Usoda slovenskih izgnancev med leti 1941–1945", in: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, eds. Peter Štih and Bojan Balkovec (Ljubljana, 2010), pp. 245–269; Mitja Ferenc, "Leto 1945 in prikrita grobišča: zakonske podlage in možnost raziskav", *Studia Historica Slovenica* 17, No. 1 (2017), pp. 289–313.

⁴⁸ Gorazd Bajc, "Odmevi in posledice podpisa Osimskih sporazumov med Slovenci v Italiji", in: *Osimska meja: jugoslovansko-italijanska pogajanja in razmejitve leta 1975*, eds. Darko Darovec et al. (Koper, 2006), pp. 187–193.

⁴⁹ Tomaž Ivešič, *The Rise and Fall of Communist Yugoslavism: Soft Nation-Building in Yugoslavia* (New York: Routledge, 2024).

large-scale industrialisation and electrification. Land reform and agrarian colonisation redistributed former German-owned land in parts of the PRS and in other regions of the federation, while nationalisation of large firms altered ownership structures and enabled more coordinated investment.⁵⁰ Urban growth accelerated in cities and towns, where housing estates, schools, hospitals, cultural homes, industrial and transport infrastructure changed the urban and suburban landscape. The constitutional architecture evolved through successive reforms. From 1950 onwards, when workers' self-management was first introduced by law, it became embedded in enterprises, while communal self-government was gradually strengthened in municipalities. The 1960s and 1970s increased the role of the socialist republics in planning and foreign trade. Slovenia used this autonomy to modernise production, improve vocational training, and raise living standards. Relations between the socialist state and the Catholic Church were initially marked by pronounced hostility and heavy restrictions, including surveillance, pressure on clergy, and the removal of religious instruction from schools. From the late 1950s and especially during the 1960s, these tensions gradually eased into a more pragmatic *modus vivendi*, even though structural constraints and ideological suspicion persisted. Throughout these shifts, parishes continued to function as important social centres, particularly in smaller towns and villages, and church-based activities remained a notable part of local associational life.

Internal migration under socialism redrew the social map. Rural-to-urban movement became the defining pattern from the 1950s to the 1980s. Young adults left hill farms and peripheral districts for factory jobs and training in towns. Commuter belts formed around regional centres, and the family economy adjusted as wage income replaced a larger share of subsistence production. Women, who by the postwar years had acquired full political rights including the right to vote and stand for office, entered formal employment in growing numbers, supported by childcare and schooling, and this reshaped household roles and career trajectories. Housing estates integrated new residents through schools, local councils, and cultural homes, creating neighbourhood identities that were reflected in local pages of the press.

External labour migration became a major feature from the mid-1960s. The opening of guest worker (*Gastarbeiter*) programmes in West Germany, Austria, and Switzerland drew tens of thousands of citizens of Yugoslavia, including many from Slovenia. Some travelled alone and sent remittances home, while others settled with families and built transnational routines. Remittances financed house construction, consumer durables, and small businesses. Return

⁵⁰ Petar Grubišić, "Agrarian Reform and Colonization as the Foundations for the Legitimate Rule of the Yugoslav Socialist Government: The Gateway towards Collectivization in Slavonia and Vojvodina", *Dileme* 6, No. 2 (2022), pp. 141–166. <https://doi.org/10.55692/D.18564.22.11>.

migration grew in the late 1970s and 1980s, yet a significant number remained abroad and anchored diaspora communities that maintained cultural associations, weekend schools, and media that connected them to the homeland. These networks influenced tastes, investment, and political conversation and became part of everyday life in many Slovenian municipalities.⁵¹

The media system changed under socialist rule while preserving a strong regional character. The publishers, controlled by the Communist Party of Yugoslavia, consolidated older newspapers and founded new dailies and weeklies. *Delo* and *Večer* emerged as leading newspapers, with *Delo* created in 1959 through the merger of the dailies *Slovenski poročevalec* and *Ljudska pravica*. Radio and television expanded audiences and introduced new genres and professional routines. Despite constraints at the centre, local reporting often retained practical tone and considerable initiative, which sustained a direct relationship between readers and newsrooms.

By the late 1970s Slovenia had a diversified industrial base and strong integration with Western markets, but structural difficulties accumulated at the federal level. Inflation and foreign debt rose, and investment imbalances among republics sharpened political debate. The 1980s brought macroeconomic stress and enterprise liquidity crises. Public discourse widened as journals and newspapers opened space for discussion of economic policy, culture, and constitutional reform. Civil society organisations advocated for human rights and for changes in governance, and the media became more plural.⁵²

Democratisation gathered pace at the decade's close. Multi-party elections in April of 1990 produced a new republican government. The independence referendum in December of that year received overwhelming support,⁵³ and the Republic of Slovenia declared statehood on 25 June 1991. The 10-day Slovenian War of Independence ended with the withdrawal of the federal forces and international mediation. In the first half of 1992 the Republic of Slovenia

⁵¹ Sara Bernard, *Deutsch marks in the head, shovel in the hands and Yugoslavia in the heart: the Gastarbeiter return to Yugoslavia: (1965-1991)* (Wiesbaden, 2019); Ana Šela and David Hazemali, "Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti", *Studia Historica Slovenica* 20, No. 3 (2020), pp. 879–919. <https://doi.org/10.32874/SHS.2020-25>.

⁵² Božo Repe, *Slovenci v osemdesetih letih* (Ljubljana, 2001), pp. 80–81; Aleš Gabrič, "Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980–1987", *Zgodovinski časopis* 56, No. 1–2 (2002), pp. 199–221; Tomaž Mastnak, *Civilna družba. Osemdeseta: Pojemovnik novega kulturnega polja* (Ljubljana, 2023), pp. 95–100, 113–116; Ana Šela, *Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz: (1980–1989)* (Maribor, 2023), pp. 85–90; Ana Šela, "Alternativna gibanja pod nadzorom Službe državne varnosti" *Studia Historica Slovenica* 23, No. 3 (2023), pp. 771–804. <https://doi.org/10.32874/SHS.2023-21>.

⁵³ Janez Osojnik, "Predlog Socialistične stranke Slovenije oktobra 1990 za izvedbo plebiscita o samostojnosti Republike Slovenije in odzivi nanj v Sloveniji", *Studia Historica Slovenica* 22, No. 2 (2022), p. 464. <https://doi.org/10.32874/SHS.2022-13>.

achieved broad international recognition: it was recognised by the European Community in January, by the Russian Federation in February, by the United States in April, and it was admitted to the United Nations in May. The new state retained the administrative backbone of the former republic but gained full control of foreign policy, customs, and currency. The tolar was introduced in 1991 and macroeconomic stabilisation followed. Privatisation and company restructuring reshaped enterprise ownership, while ministries, courts, and regulatory agencies were reorganised to reflect the new constitutional order.⁵⁴

Media law moved towards European standards and the communication environment changed accordingly. Public broadcasting was redefined, and commercial radio, television, and print outlets multiplied.⁵⁵ Legacy dailies modernised formats and expanded investigative reporting. Editorial independence increased, and the courts adjudicated defamation and access to information cases that clarified the rights and duties of journalists and officials. The resulting media system blended the experience of older newsrooms with market-oriented practices and a stronger emphasis on accountability.

4. Overview of Drought Occurrence in the Territory of Slovenia

Until the sixteenth century, there are no concrete records of drought in the territory of Slovenia, with the exception of the year 1324, when drought is reported to have affected the south-western part of the area of present-day Republic of Slovenia.⁵⁶ Natek and Trontelj mention several major droughts that occurred in Europe in the Middle Ages – in 638, 1000, and 1132 – although it is not clear whether these also extended into the Slovenian ethnic territory, with the possible exception of the last one, when the Drava and Mura rivers are said to have had very low water levels.⁵⁷ For the period between the sixteenth and the first half of the nineteenth century, Ogrin compiled an overview of drought periods that affected the Slovenian ethnic territory, specifically its south-western part.⁵⁸ In addition to isolated cases, he also mentions three intervals when this phenomenon was more frequent: between 1540 and 1562 there were six drought years, between 1704 and 1748 there were nine such years, and between 1802 and 1848, fourteen years. It

⁵⁴ Cf. Božo Repe, *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije* (Ljubljana, 2002); Rosvita Pesek, *Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?* (Ljubljana, 2007).

⁵⁵ Darja Kerec, "Nad nami le nebo", *Mladina* (9DESETA, posebna številka – zgodovina, Rojstvo države, 2. del), 26. 3. 2021, p. 139.

⁵⁶ Ogrin, "Suha in mokra leta v Submediteranski Sloveniji", p. 68.

⁵⁷ Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", p. 173; Trontelj, *Kronika izrednih vremenskih dogodkov*, p. 120.

⁵⁸ Ogrin, "Suha in mokra leta v Submediteranski Sloveniji", pp. 66 and 68–70.

should be added that in 1841 a meteorological station began operating in Trieste. From that point onwards it became easier to identify drought years thanks to the availability of concrete meteorological data. Trontelj also mentions several drought years from the early eighteenth to the first half of the nineteenth century. Some of his references overlap with Ogrin's, whereas others do not, and in the latter cases it is not necessarily clear that they actually refer to drought. Trontelj merely notes that those years in Lower Styria were "exceptionally hot".⁵⁹ Even so, it is worth drawing attention to the three-year drought between 1832 and 1835. The winter of 1833–1834 was particularly warm and dry, and the same was true for the spring and summer of 1834. According to Natek, spring cereals therefore failed to yield, and there was also a shortage of fodder for livestock.⁶⁰ As streams dried up, mills came to a halt, and because the rivers, which were important transport routes, had low water levels, flour could not be supplied in sufficient quantities from the Croatian ethnic territory, which led to shortages.

The severe drought was also described by Anton Krempel (1845) in his book *Dogodivšine štajerske zemle* (subtitled *S posebnim pogledom na Slovence*), which represents the first extensive attempt to present the history of Styria in Slovene.⁶¹ In the sixth chapter (*Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje*), he discussed major natural disasters (drought, hail, floods, and frost) that had significant consequences for agriculture and for the lives of people in Lower Styria. He wrote that in 1834 the land had

dried out so deeply that many trees withered, the vines as well, the springs and wells ran dry, the meadows and pastures were scorched, and since the cattle then had nothing to eat, people stripped all the trees and vineyards and fed this foliage to the livestock.⁶²

In February 1835 a larger amount of precipitation temporarily alleviated the situation, but by May another dry spell had set in, which again resulted in reduced yields. Krempel also mentions a severe summer drought in 1839, as a result of which "hardly any spring crops or vegetables grew, but the wine was very good".⁶³

⁵⁹ Trontelj, *Kronika izrednih vremenskih dogodkov*, p. 120.

⁶⁰ Natek, "Suša v letu 1833 v Sloveniji", p. 173.

⁶¹ Darko Friš and Mateja Matjašič Friš, "Dogodivšine štajerske zemle' Antona Krempla v 'krempljih' cenzuri", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 71=Nv36, No. 3 (2000), pp. 429–456.

⁶² Translated from the original: "... tak globoko posušila, da je veliko drevja posehnilo, tudi tersja, zvirovčine ino studenci so persušli, travniki ino trate so podgorele, ino da je živina tak ne mela kaj jesti, so ljudje vso drevje ino vinograde ogolili ino toto listje živini daval." Anton Krempel, *Dogodivšine štajerske zemle, Z' posebnim pogledom na Slovence* (Ljutomer, 1845), pp. 246–248.

⁶³ Translated from the original: "... skoro nikaka jarina, ne zeljad prirasla, vino je pa bilo prav dobro". Ibid.

In the second half of the nineteenth century a larger number of meteorological stations were established in the territory of Slovenia. As a result, the availability of appropriate data makes it easier to track the occurrence of adverse weather conditions, including drought. In 1851, with the establishment of the Central Institute for Meteorology and Geomagnetism in Vienna, systematic meteorological observations began to be organised. In the same year, meteorological stations were already in operation in Ljubljana and Postojna. The number of such stations had increased to more than 100 by the end of the nineteenth century.⁶⁴

Henig Mišičič notes that there were three major drought years in the second half of the nineteenth century, namely 1857, 1865, and 1890.⁶⁵ In the twentieth century the number of drought years increased, particularly towards its end. In a brief overview of droughts up to 1983, Natek lists the following as the driest years in Slovenia: 1917, 1921, 1939, 1942, 1943, 1946, 1950, 1952, 1962, 1973, 1979, and 1983.⁶⁶ Trontelj adds that all years up to 1997 were warmer than average, if not already dry.⁶⁷ For the twenty-first century, Rendla notes that there were seven agricultural droughts (2000, 2001, 2003, 2006, 2012, 2013, and 2017),⁶⁸ while Kobold mentions three major hydrological droughts during the same period (2003, 2012, and 2022).⁶⁹

5. Selected Drought Cases in the Territory of 20th–21st-Century Slovenia and their Reporting in the Slovenian Press

5.1 Weather Characteristics of the Drought Years under Review

As noted above, in this part we examine droughts that affected the Slovenian ethnic territory in 1921, 1939, 1950, 1952, 1962, 1983, 1992, and 2003.

Natek wrote that the newspapers, "because of turbulent times", did not report on the 1921 drought, which is incorrect.⁷⁰ Based on reports in *Slovenec*

⁶⁴ Agencija Republike Slovenije za okolje, "Spremljanje vremena in voda nekoč in danes", available at: <https://www.gov.si/novice/2023-03-22-spremljanje-vremena-in-voda-nekoc-in-danes>, accessed: 21. 4. 2025.

⁶⁵ Nataša Henig Mišičič, "Vremenske opazovalnice in spremljanje meteoroloških podatkov v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja", in: *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo. Povzetki* (Ljubljana, 2024), p. 9.

⁶⁶ Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", pp. 173–175.

⁶⁷ Trontelj, *Kronika izrednih vremenskih dogodkov*, pp. 123–124.

⁶⁸ Marta Rendla, "Suše v osemdesetih letih prejšnjega stoletja", in: *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo. Povzetki* (Ljubljana, 2024), p. 16.

⁶⁹ Mira Kobold, "Hidrološke suše in pomanjkanje vode v Sloveniji", in: *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo. Povzetki* (Ljubljana, 2024), p. 24.

⁷⁰ Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", p. 174.

it can be inferred that in that year the winter was already very dry in many parts of the Kingdom of SCS, meaning that little snow or precipitation in general fell. This was followed by a dry spring. Some rain then fell in May and early June, but in insufficient amounts to mitigate the consequences of the preceding months. At the beginning of summer, heat set in without precipitation.⁷¹ Judging by how regularly *Slovenec* and *Slovenski narod* reported on the drought, such conditions lasted until mid-August. The drought was most severe in the Littoral region, which at that time formed part of the Kingdom of Italy, but it also strongly affected other Slovenian ethnic regions within the new Kingdom of SCS. Meteorological measurements in Ljubljana and Celje likewise show that July was drier than average. September was also quite dry.⁷²

The next year that we examine in more detail is 1939. Whereas January was wetter than average, February was very dry.⁷³ Little rain fell in March, and it was especially dry in April and the first half of May. In the second half of that month the weather changed completely, as there was heavy rainfall that caused flooding on the Mura, Pesnica, Dravinja, and Krka rivers.⁷⁴ According to reports in *Slovenec* and *Jutro*, the heat accompanied by drought set in during July. It lasted until the end of the month, and in some places into early August. Reports on drought appeared from much of the area of the then Drava Banovina.

In 1950 a summer drought affected the whole of Yugoslavia. In the PRS, as it was then officially called, it hit the Littoral, Bela krajina, and Dolenjska regions hardest. The consequences were most serious for maize and root crops and for the amount of grassland. The latter in particular had a very negative impact on livestock production, and even more serious consequences were prevented by the intervention of state authorities.⁷⁵ To alleviate the increasingly imminent threat of famine, a memorandum was sent from Belgrade to the United States Department of State, requesting assistance in the amount of 100 million dollars, which would cover the most urgent needs for food supplies. In addition, the state adopted a number of measures, including a *Decree on the Prohibition of the Export of Basic Foodstuffs* (cereals, meat, fat, etc.).⁷⁶ Slovenian newspapers – we examined *Slovenski poročevalec* and *Ljudska pravica* – with rare exceptions did not report on this drought.

⁷¹ "Suša in njene posledice za živinorejo", *Slovenec*, 13. 8. 1921, No. 183, p. 4.

⁷² The data on air temperature and precipitation were provided to the authors by the Slovenian Environment Agency – ARSO.

⁷³ "Posebnosti letošnje zime", *Jutro*, 12. 3. 1939, No. 61, p. 5.

⁷⁴ Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", p. 174.

⁷⁵ Ibid., p. 174.

⁷⁶ Tomaž Čelig and Darko Friš, "Med pragmatizmom in grožnjami – FLRJ 1950–1951", *Studia Historica Slovenica* 24, No. 1 (2024), pp. 182–191. <https://doi.org/10.32874/SHS.2024-05> (hereinafter: Čelig and Friš, "Med pragmatizmom in grožnjami").

Only two years later a new and more severe drought occurred. As Natek notes, the winter had already been dry and at the same time cold, which severely damaged autumn-sown cereals.⁷⁷ This was followed by a spring drought, which hit Prekmurje and Dolenjska hardest; it also significantly affected Bela krajina. Between 19 and 22 May, there was a sharp cold spell with frost, except in the Gorica district and part of the Sežana district. The frost further exacerbated the difficulties faced by farmers.⁷⁸ *Slovenski poročevalec* and *Ljudska pravica* mention the occurrence of a summer drought in August. This affected the Littoral, Prekmurje, and Bela krajina most severely, that is, also areas that had already been struck by a more intense spring drought.

In 1962 the winter, as in most of the drought years already mentioned, was quite dry. It was followed by a spring with abundant precipitation. A summer drought with very little rainfall began at the end of July. Judging from an article in *Delo*, it had already started earlier in Slovenian Istria, where reportedly no rain had fallen since the beginning of the month. The drought lasted until the beginning of September, and in some places until the first third of that month. Once again it left the most serious consequences in the Littoral region and in Bela krajina.⁷⁹

The beginning of 1983 was warm and dry, but from 7 February onwards the air temperature dropped sharply and there was a great deal of snowfall. The cold spell lasted for ten days, after which temperatures rose. Very dry weather prevailed until 22 March. Considerable precipitation then fell until the beginning of April, followed by a spring drought. This was most intense in north-eastern Slovenia. The beginning and end of May were cold and rainy, but the middle of the month was dry and very hot, especially in eastern Slovenia. Early June was also very hot, followed by a rainy remainder of the month. The summer drought set in during July, which was very hot. With rainfall in the last days of the month the drought ended, except in the Littoral.⁸⁰

In 1992, in the north-eastern part of the Republic of Slovenia, which was the area most severely affected by the drought, there were seven months in which precipitation was considerably below the (long-term) monthly average. Overall, the first half of the year was below average in terms of precipitation, and the summer months were particularly dry, especially the period between mid-July and the end of August. In Murska Sobota there were 34 consecutive days without precipitation. In addition to Pomurje – the area along both banks

⁷⁷ Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", p. 174.

⁷⁸ J. P., "Mráz in slana sta povzročila precej škode", *Slovenski poročevalec*, 22. 5. 1952, No. 120, p. 6; "Škoda, ki sta jo povzročila slana in mráz, bomo lahko popravili", *Slovenski poročevalec*, 29. 5. 1952, No. 126, p. 3.

⁷⁹ M. F., "Suša v Istri in na Koprskem", *Delo*, 1. 9. 1962, No. 240, p. 2.

⁸⁰ Natek, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", pp. 175–178.

of the Mura River (Prekmurje and the north-eastern Styrian Mura basin), the drought also significantly affected eastern Slovenia and the coastal part of the Littoral. With the precipitation in September, the period of high temperatures came to an end, and in October some parts of the Republic of Slovenia experienced flooding.⁸¹

Finally, a few words should be said about weather conditions in 2003. In that year drought affected more than 60 per cent of the territory of the Republic of Slovenia. Once again, the drought hit north-eastern and eastern Slovenia and the Littoral hardest. In most of the country it began as early as March and lasted until October. The spring drought caused damage particularly to winter and spring cereals, and the summer drought further affected other crops, fruit trees, and grassland. The yield of hay was already below average, and the second and third cuts were hit even harder, since in many places grass did not regrow at all after the first cut.⁸² Water shortages also posed a major problem. In 2003, for example, Prekmurje recorded "the lowest groundwater levels since the beginning of systematic measurements", and throughout the Republic of Slovenia water had to be delivered by tanker trucks to around 47,400 inhabitants, which represented 2.4 per cent of the country's population.⁸³

5.2 Reporting on Weather Conditions and Natural Hazards

The Slovenian newspapers we examined wrote considerably more about drought in the summer months than in spring. These reports provide numerical data on air temperature and, at times, also on precipitation (for example in the case of summer storms, or when indicating how much less rain fell in a given drought month compared to the long-term average). Data on precipitation amounts occur more frequently in reporting on the two droughts from the period of the independent Republic of Slovenia. The reporting is mostly limited to clearly defined geographical (regions, cities and towns, or villages) or administrative units (districts). The newspapers under review also reported on heat and drought in other parts of the Yugoslav state (before its dissoluti-

⁸¹ Avšič, Fliser and Roškar, "Hidrološka slika suše 1992 na povodju Drave"; Vertačnik et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji: 3. del", pp. 28–30.

⁸² Sušnik and Kurnik, "Katastrofalna kmetijska suša leta 2003", pp. 55–60; Ceglar and Kajfež-Bogataj, "Obravnava meteorološke suše", pp. 419–421.

⁸³ Sušnik et al., "Spremenljivost suš v slovenskem prostoru", pp. 103–104. The share of the population to whom water had to be delivered was calculated on the basis of data from the Statistical Office of the Republic of Slovenia on the total number of inhabitants at the end of June 2003. Janja Povhe, "Statistične informacije, No. 312/2003", available at: <https://www.stat.si/doc/statinf/2003/si-312.pdf>, accessed: 10. 4. 2025.

on), in Europe, and elsewhere in the world, but due to the conceptual limits of this article we do not discuss these here. It is sufficient to note that the words used to describe those droughts were the same as those used for droughts in Slovenia, which will be presented below. Alongside the droughts themselves, newspaper articles also reported on hail and its consequences. Hailstorms were regular companions of drought periods. They were local in nature but often caused material and economic damage, which further worsened the situation, especially in agriculture.⁸⁴

To establish which terms newspapers used to denote drought and high air temperatures, we carried out a corpus analysis of the reporting articles. The most frequent expression – in all cases except 1950, due to the scant reporting in the press – is *severe heat* ("huda vročina").⁸⁵ Another very frequent expression is *great heat* ("velika vročina").⁸⁶ This expression does not appear in the newspaper material examined for the years 1950, 1983, and 1992. Very high temperatures are often highlighted, whether in relation to a given year, sev-

⁸⁴ "Iz Sinjega vrha se nam poroča", *Slovenec*, 26. 7. 1921, No. 167, p. 3; "Stanje ozimnih in jarih sadežev", *Slovenec*, 9. 8. 1921, No. 179, p. 4; "Toča na Kočevskem", *Jutro*, 16. 8. 1939, No. 189, p. 5; "Hudo neurje s točo nad Loško dolino", *Slovenec*, 17. 8. 1939, No. 186a, p. 6; "Neurje na robu Slovenskih goric", *Jutro*, 19. 8. 1939, No. 192, p. 3; "Neurje nad Kranjem", *Ljudska pravica*, 8. 7. 1950, No. 161, p. 4; "Vihar odnašal strehe", *Večer*, 30. 7. 1962, No. 176, p. 1; J. V., "Hudo neurje nad Celjem in okolico", *Večer*, 30. 7. 1962, No. 176, p. 3; "Toča in suša 'obirata' pridelek", *Delo*, 26. 7. 1983, No. 170, p. 1; Bojan Postružnik, "Ponekod je zmanjkalo raket", *Večer*, 26. 7. 1983, No. 170, p. 16; Bojan Postružnik, "Ocene kažejo na katastrofo", *Večer*, 30. 7. 1983, No. 174, p. 20; S. C., "Toča najbolj oklestila nasade hrušk", *Delo*, 7. 9. 1992, No. 206, p. 6; Zdenka Lindič-Dragaš in Lado Stružnik, "Toča oklestila pridelek", *Delo*, 10. 7. 2003, No. 157, p. 3; Zdenka Lindič-Dragaš, "Kot jajca debela toča poškodovala tudi ljudi", *Delo*, 30. 7. 2003, No. 174, p. 3; Barbara Guček, Primož Škerl in Miha Rubin, "Veter, dež, toča in ogenj", *Delo*, 30. 7. 2003, No. 174, p. 3; Jasmina Detela, "Najhuje je bilo na Koroškem in Dolenjskem", *Večer*, 30. 7. 2003, No. 174, p. 21.

⁸⁵ "Iz Novega mesta", *Jutro*, 15. 7. 1939, No. 162, p. 7; "Iz Celja", *Jutro*, 18. 7. 1939, No. 164, p. 4; "Iz učiteljskega protialkoholnega tečaja", *Jutro*, 21. 7. 1939, No. 167, p. 3; "Po hudi vročini nalivi", *Slovenec*, 26. 7. 1939, No. 168a, p. 7; "Dva velika gozdna požara", *Slovenec*, 11. 8. 1939, No. 182a, p. 7; "Črnomelj", *Delo*, 21. 8. 1962, No. 229, p. 5; "Za vse nikoli ni prav", *Delo*, 20. 7. 1983, No. 166, p. 1; "Dež je pregnal hudo vročino", *Delo*, 30. 7. 1983, No. 174, p. 1; Žarko Hojnik, "Huda vročina je bila usodna za veliko število piščancev", *Delo*, 5. 8. 1983, No. 179, p. 8; J. K., "Huda vročina usodna za piščance", *Večer*, 3. 8. 1983, No. 177, p. 16; bs, "Admiral se bo predstavil", *Večer*, 22. 8. 1992, No. 193, p. 8; Slavica Crnica, "Težave z vodo, zbiralniki in službami", *Delo*, 18. 6. 2003, No. 139, p. 7; Miša Vugrinec, "Pasja vročina in pregreti zidovi", *Večer*, 7. 8. 2003, No. 181, p. 15; Dragica Bošnjak, "Senca in plavanje blagodejna", *Delo*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 3.

⁸⁶ "Velika vročina vlada v Mariboru", *Slovenec*, 14. 7. 1921, No. 157, p. 3; Vročina pasjih dni", *Slovenski narod*, 21. 7. 1921, No. 160, p. 4; "Velika vročina vlada v Mariboru", *Slovenec*, 24. 7. 1921, No. 166, p. 3; "Trst, 30. julija", *Slovenski narod*, 31. 7. 1921, No. 169, p. 4; "Novice z Ruš", *Jutro*, 21. 7. 1939, No. 167, p. 5; "Požar na Opčinah", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 8; "Nogomet v Murski Soboti", *Jutro*, 4. 8. 1939, No. 179, p. 7; N. L., "Letošnja vročina in suša", *Delo*, 16. 8. 1962, No. 224, p. 2; Kristina Menih, "Pozeba, potem suša, nazadnje še velika vročina", *Večer*, 14. 8. 2003, No. 187, p. 13; Robert Galun, "Bodo ribe izumrle?", *Delo*, 21. 8. 2003, No. 192, p. 3.

eral decades, or the occasional absolute record.⁸⁷ This was particularly evident when examining the newspaper material for 1992 and 2003, which is why we devote special attention to these years below. In 1939 and 1952 the expression *severe drought* ("huda suša")⁸⁸ appears frequently, and more exceptionally also in 1992 and 2003.⁸⁹

In connection with the droughts of 1921 and 1939 we also find the following expressions: *unbearable heat* ("neznosna vročina")⁹⁰, *unbearable drought* ("neznosna suša"),⁹¹ *intense heat* ("silna vročina"),⁹² *intense drought* ("silna suša"),⁹³ *great drought* ("velika suša"),⁹⁴ *enormous drought* ("velikanska suša"),⁹⁵

⁸⁷ "Silna vročina", *Slovenec*, 16. 7. 1921, No. 159, p. 4; "Vročina pasjih dni", *Slovenski narod*, 21. 7. 1921, No. 160, p. 4; "Vročina v Ljubljani", *Slovenski narod*, 27. 7. 1921, No. 165, p. 3; "Silna vročina", *Slovenec*, 28. 7. 1921, No. 169, p. 3; "Ljubljana, 29. julij", *Slovenski narod*, 30. 7. 1921, No. 168, p. 3; "Ljubljana, 1. avgusta", *Slovenski narod*, 2. 8. 1921, No. 170, p. 3; "Nad 5000 ljudi na Mariborskem otoku", *Slovenec*, 12. 7. 1939, No. 136a, p. 7; "Najbolj vroč dan letošnjega poletja", *Slovenec*, 22. 7. 1939, No. 165a, p. 7; "Višek letošnje vročine v Mariboru", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 7; "Iz Št. Lovrenca na Dolenjskem", *Slovenec*, 23. 7. 1939, No. 166a, p. 6; "Vročina narašča", *Slovenec*, 23. 7. 1939, No. 166a, p. 7; "Po hudi vročini nalivi", *Slovenec*, 26. 7. 1939, No. 168a, p. 7; "Silna vročina v Beli krajini", *Slovenec*, 1. 8. 1939, No. 173a, p. 6; V. Mahonin, "Vročina v Sloveniji", *Slovenski poročevalec*, 6. 7. 1950, No. 159, p. 3; "Taka vročina še ni bila zabeležena v Sloveniji", *Ljudska pravica*, 8. 7. 1950, No. 161, p. 4; N. L., "Letošnja vročina in suša", *Delo*, 16. 8. 1962, No. 224, p. 2; "Neznosna vročina je zajela vso Slovenijo", *Delo*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 1; "Vroče, bolj vroče", *Večer*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 1; "Danes se bo vročina menda malo unesla", *Delo*, 21. 8. 1992, No. 192, p. 3; Kristina Menih, "Alge ubijalke v našem morju ni", *Večer*, 14. 6. 2003, No. 136, p. 13; Bojan Bauman, "Vročina, kot je doslej še ni bilo", *Večer*, 12. 8. 2003, No. 185, p. 3.

⁸⁸ "Betnavski studenec se dobro obnese", *Slovenec*, 22. 7. 1939, No. 165a, p. 7; "Zaradi suše zalivajo – slive", *Slovenec*, 25. 7. 1939, No. 167a, p. 7; "Krmne ne bo", *Jutro*, 4. 8. 1939, No. 179, p. 4; "Neurje na robu Slovenskih goric", *Jutro*, 19. 8. 1939, No. 192, p. 3; "Suša je v sežanskem okraju prizadejala po prvih podatkih okoli 230 milijonov dinarjev škode", *Slovenski poročevalec*, 23. 8. 1952, No. 199, p. 1; "Suša in gosence so uničile pridelek okoli vasi Gorjansko", *Slovenski poročevalec*, 24. 8. 1952, No. 200, p. 3.

⁸⁹ at, Zapis ob fotografiji, *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; Nace Novak, "Oljkam odpadajo cvetovi", *Delo*, 5. 7. 2003, No. 153, p. 3; Janez Petkovšek, "Suša ogroža tudi okrasno drevje", *Delo*, 8. 7. 2003, No. 155, p. 3.

⁹⁰ "Velika suša na Goriškem", *Slovenec*, 16. 7. 1921, No. 159, p. 4; "Celje", *Slovenec*, 30. 7. 1921, No. 171, p. 3; "Nemška vas pri Ribnici", *Slovenec*, 31. 7. 1921, No. 172, p. 3; "Pomanjkanje vode v Beogradu", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 2; "Za deco bi se morali bolj brigati", *Jutro*, 25. 7. 1970, No. 170, p. 3; "O sv. Jakobu sneg", *Slovenec*, 27. 7. 1939, No. 169, p. 6.

⁹¹ "Stanje ozimnih in jarih sadežev", *Slovenec*, 9. 8. 1921, No. 179, p. 4.

⁹² "Silna vročina", *Slovenec*, 26. 7. 1921, No. 167, p. 3; "Silna vročina", *Slovenec*, 28. 7. 1921, No. 169, p. 3; "Nevaren požar", *Jutro*, 22. 7. 1939, No. 168, p. 7; "Betnavski studenec se dobro obnese", *Slovenec*, 22. 7. 1939, No. 165a, p. 7; "Pomanjkanje vode v Beogradu", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 2; "Tretja žrtev Drave", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 4; "Obisk holandskih turistov", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 10; "Iz Št. Lovrenca na Dolenjskem", *Slovenec*, 23. 7. 1939, No. 166a, p. 6; "Sneg na Kamniškem sedlu", *Jutro*, 28. 7. 1939, No. 173, p. 3; "Silna vročina v Beli krajini", *Slovenec*, 29. 7. 1939, No. 171a, p. 6.

⁹³ "Živinski semenj v Mariboru", *Slovenec*, 12. 8. 1921, No. 182, p. 3; "Novice z Ruš", *Jutro*, 21. 7. 1939, No. 167, p. 5; "Nevaren požar", *Jutro*, 22. 7. 1939, No. 168, p. 7.

⁹⁴ "Velika suša na Goriškem", *Slovenec*, 16. 7. 1921, No. 159, p. 4; "Trst, 30. julija", *Slovenski narod*, 31. 7. 1921, No. 169, p. 4; "Požrtvovalni gasilci in malomarni gledalci", *Jutro*, 2. 8. 1939, No. 177, p. 5; "Katastrofalen požar", *Slovenec*, 2. 8. 1939, No. 174, p. 6.

⁹⁵ "Velikanska suša", *Slovenec*, 9. 8. 1921, No. 179, p. 3.

critical drought ("kritična suša"),⁹⁶ *devastating drought* ("uničujoča suša"),⁹⁷ *tropical heat* ("tropska vročina" and "tropska vročina"),⁹⁸ while days with high temperatures were described with the adjective *dog days* ("pasji", literally *canine*).⁹⁹ With these adjectives used for drought and high air temperatures, the authors of the texts presumably sought to trigger specific emotions in readers, above all empathy with those affected who suffered the adverse consequences of these weather phenomena. The variety of labels for drought and heat was thus quite extensive in newspaper reporting before the Second World War. It became much more limited after the war, at a time when most of the Slovenian ethnic territory formed part of the "second" Yugoslav state. In this period drought was described as *unpleasant* ("neprijetna"),¹⁰⁰ *long* ("dolga"), and *prolonged* ("dolgotrajna"),¹⁰¹ that is, with reference to its duration. In the newspaper *Jutro*'s reporting on the 1939 drought, the phrase *long drought* ("dolga suša") was used three times and *prolonged drought* ("dolgotrajna suša") once. In later droughts, the expression *unbearable heat* ("neznosna vročina")¹⁰² was used twice, and in four it was described as *dog-day heat* ("pasja").¹⁰³

The variety of labels for drought and heat increased again after the establishment of the independent Republic of Slovenia. Several expressions reappear that had been present in newspapers before the Second World War, such as *unbearable heat*¹⁰⁴ or *unbearable temperatures* ("neznosna vročina/

⁹⁶ "Vročina", *Slovenski narod*, 28. 7. 1921, No. 166, p. 4.

⁹⁷ "Suša na Gorenjskem", *Slovenec*, 26. 7. 1921, No. 167, p. 3.

⁹⁸ "Škoda na poljih in travnikih", *Slovenski narod*, 30. 7. 1921, No. 168, p. 3; "Gospodarske vesti", *Slovenski narod*, 3. 8. 1921, No. 171, p. 3. S pridevnikom "tropska" so vročino označili tudi v *Delu* leta 1983. "Prijetna osvežitev tudi v škafu", *Delo*, 21. 7. 1983, No. 167, p. 1; "Reke skoraj že usihajo, v polnilnici Radenske pa so podaljšali delavnik", *Delo*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 10; "Dež je pregnal hudo vročino", *Delo*, 30. 7. 1983, No. 174, p. 1.

⁹⁹ "Vročina pasjih dni!", *Slovenski narod*, 21. 7. 1921, No. 160, p. 4; "Sneg v pasjih dneh", *Jutro*, 27. 7. 1939, No. 172, p. 5.

¹⁰⁰ "Dež v Sloveniji in Hrvatski", *Slovenski poročevalec*, 30. 8. 1952, No. 205, p. 3.

¹⁰¹ "V stiski in boju za vsako bilko", *Slovenski poročevalec*, 19. 8. 1952, No. 195, p. 1; J. Slodnjak, "Gasilci vozijo vodo", *Večer*, 5. 5. 1983, No. 102, p. 9; "Zaradi vročine in suše vse več škode", *Delo*, 28. 7. 1983, No. 172, p. 6; J. Pojbič, "Suša grozi ribam", *Večer*, 28. 7. 1983, No. 172, p. 8; SzP, "Koruzo bodo kosili", *Večer*, 28. 7. 1983, No. 172, p. 16. "Po dolgi suši dež in sneg", *Jutro*, 19. 4. 1939, No. 90, p. 3; "Dež po dolgi suši", *Jutro*, 26. 7. 1939, No. 171, p. 3; "Nabiranje malin po kočevskih gozdovih", *Jutro*, 23. 8. 1939, No. 195, p. 4.

¹⁰² "Zaradi vročine in suše vse več škode", *Delo*, 28. 7. 1983, No. 172, p. 6; "Neznosna vročina je zajela vso Slovenijo", *Delo*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 1.

¹⁰³ "Plaža na Savinji", *Večer*, 14. 8. 1962, No. 189, p. 4; "Sredi poletja...", *Večer*, 18. 7. 1983, No. 164, p. 2; jv, "V pasji vročini o ogrevanju", *Večer*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 9; kg, "Koliko vode je steklo", *Večer*, 3. 8. 1983, No. 177, p. 8.

¹⁰⁴ Slavica Crnica, "Težave z vodo, zbiralniki in službami", *Delo*, 18. 6. 2003, No. 139, p. 7; Jaša Lorenčič, "Uh, kako je vroče! Še eno pivo, prosim!", *Večer*, 23. 7. 2003, No. 168, p. 16; Oste Bakal, "Trgali bodo že konec avgusta!", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 3; zku, "Vedno večje zanimanje za klimatske naprave", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 4.

neznosne temperature"),¹⁰⁵ *great drought* ("velika suša", only in 1992),¹⁰⁶ *devastating drought* ("uničujoča suša", only in 2003),¹⁰⁷ *tropical heat* ("tropska vročina") or the statement that temperatures were becoming *tropical*,¹⁰⁸ and *dog-day heat* ("pasja vročina"), along with the variants *dog days* or *dog-hot days* ("pasji dnevi", "pasje vroči dnevi").¹⁰⁹ The temporal aspect of drought is also frequently emphasised, for example with the expression *prolonged drought* ("dolgotrajna suša"),¹¹⁰ and in one case even as a *once-in-a-century drought* ("stoletna suša").¹¹¹ Most often, in 1992 and 2003, drought is described as *catastrophic* ("katastrofalna"), and the same adjective is used for its consequences,¹¹² by which the authors and editorial boards of the two newspapers under review most likely wished to underline its grave negative impact, especially on peo-

¹⁰⁵ Kornelija Golob, "Premalo, da bi si rastline opomogle!", *Večer*, 24. 8. 1992, No. 194, p. 24.

¹⁰⁶ Marjan Toš, "Suša prerašča v katastrofo", *Večer*, 6. 8. 1992, No. 180, p. 15.

¹⁰⁷ Zoran Potič, "Ali bo država ravnala pametno?", *Večer*, 31. 7. 2003, No. 175, p. 4.

¹⁰⁸ Branko Žunec, "Le ne bo lahko še pomaga", *Večer*, 5. 8. 1992, No. 179, p. 15; Edi Prošt, "Za 700 milijonov tolarjev škode", *Večer*, 28. 8. 1992, No. 198, p. 10; Boris Šuligoj, "Vročina spreminja življenjski ritem", *Delo*, 12. 6. 2003, No. 134, p. 3.

¹⁰⁹ Branko Žunec, "Suša 'požiga' koruzo, krompir, buče...", *Večer*, 30. 7. 1992, No. 174, p. 15; mp, "Preganjanje z bazena", *Večer*, 1. 8. 1992, No. 176, p. 10; bž, "Katastrofalne posledice suše", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; "Tegobe pasje vročine", *Delo*, 5. 8. 1992, No. 179, p. 1; Jože Pojbič, "Pol Prekmurja v Moravcih", *Delo*, 6. 8. 1992, No. 180, p. 10; Marjan Toš, "Suša prerašča v katastrofo", *Večer*, 6. 8. 1992, No. 180, p. 15; Damjana Stamejčič, "Suša slabša vodo", *Delo*, 2. 7. 2003, No. 150, p. 10; Miša Vugrinec, "Pasja vročina in pregreti zidovi", *Večer*, 7. 8. 2003, No. 181, p. 15.

¹¹⁰ We cite only some examples, as there are quite a few of them. fg, "Ogrožena letina", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; ps, "Nenehna pomoč gasilcev", *Večer*, 11. 8. 1992, No. 184, p. 10; Franci Golob, "Suša pobira letino", *Večer*, 11. 8. 1992, No. 184, p. 11; Ivan Gerenčar, "Cena letošnje suše bo strahotno visoka", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 1; Gordana Pipan, "Brez vode pač ni elektrike", *Delo*, 22. 8. 1992, No. 193, p. 1; Iztok Utenkar, "Pomoč šmarskim kmetom v koruzi in ječmenu", *Delo*, 31. 8. 1992, No. 200, p. 2; Dušan Grča, "Vode porabijo vsak dan več", *Delo*, 11. 6. 2003, p. 7; Slavica Crnica, "Zaradi zalivanja ponekod ni dovolj vode", *Delo*, 14. 6. 2003, No. 133, p. 7; mt, "Gladina vodotokov upada, nevarno onesnaževanje", *Večer*, 27. 6. 2003, no 146, p. 16; Marjan Toš, "Poginile vse ribe in školjke", *Večer*, 29. 7. 2003, No. 173, p. 13; Darja Lukman Žunec, "Na travnikih bo letina manjša za 60 odstotkov", *Večer*, 29. 7. 2003, No. 173, p. 16; Slavica Crnica, "Črnoglede napovedi", *Delo*, 1. 8. 2003, No. 176, p. 5; Milan Glavonjič, "Suša slabi vitalnost drevja", *Večer*, 16. 8. 2003, No. 188, p. 12; Boris Šuligoj in Slavica Crnica, "Bomo pili vino iz rozin?", *Delo*, 19. 8. 2003, No. 190, p. 1.

¹¹¹ Slavica Crnica, "Črnoglede napovedi", *Delo*, 1. 8. 2003, No. 176, p. 5.

¹¹² We cite only some examples, as there are quite a few of them. "V slovenski žitnici bijejo plat zvona", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 1; "Potreben bo rešilni poseg države", *Večer*, 11. 8. 1992, No. 184, p. 3; Branko Žunec, "Po vsej Sloveniji pač ni vročinskih udarov!", *Večer*, 13. 8. 1992, No. 186, p. 11; Zlatka Rashid, "Za praznimi njivami še prazni hlevi in shrambe?", *Večer*, 19. 8. 1992, No. 190, p. 8; Marjeta Šoštarič, "Udarec po narodovem žepu", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 1; Ivan Gerenčar, "Cena letošnje suše bo strahotno visoka", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 1; Marko Jakopec et al., "Suša je dodobra izpraznila vodna zajetja skoraj v vsej Sloveniji", *Delo*, 21. 8. 1992, No. 192, p. 3; Ivan Gerenčar et al., "Škoda zaradi suše bo še večja", *Delo*, 25. 8. 1992, No. 195, p. 3; Marjeta Šoštarič, "Vrisk kliče na pomoč državo", *Delo*, 27. 6. 2003, No. 146, p. 3; Nataša Gider, "Ena največjih naravnih nesreč", *Večer*, 3. 7. 2003, No. 151, p. 3; Jutka M. Kiraly, "Potrebujejo denar, ne le papirjev", *Delo*, 11. 7. 2003, No. 158, p. 3; Zoran Potič, "Kmetom je treba takoj pomagati", *Večer*, 26. 7. 2003, No. 171, p. 2; Maja Nabernik, "Suša je še izraziltejša v hribovitih predelih", *Večer*, 26. 7. 2003, No. 171, p. 15; Iztok Umer, "Primorska skoraj brez pridelka", *Delo*, 6. 8. 2003, No. 180, p. 3; Kristina Menih, "Pozeba, potem suša, nazadnje še velika vročina", *Večer*, 14. 8. 2003, No. 187, p. 13.

ple's lives. The label of "catastrophe" also appears in semantically related formulations: the droughts of 1992 and 2003 are described as *natural catastrophes* ("naravni katastrofi"),¹¹³ the 2003 drought is said to have the dimensions of an economic *catastrophe* ("gospodarska katastrofa"),¹¹⁴ and it is stated that it bordered on an *ecological catastrophe* ("ekološka katastrofa").¹¹⁵ The high air temperatures in 1992 were characterised as *hellish* ("peklenske"),¹¹⁶ that year's drought as *terrible* ("strahotna"),¹¹⁷ while the drought of 2003 was called *exceptional* ("izjemna")¹¹⁸ and *horrific* ("grozovita").¹¹⁹

In addition to the labels listed above, comparisons and longer descriptive phrases relating to drought and heat – again particularly numerous in 1921, 1939, and in the period after the dissolution of Yugoslavia – further intensified the emotional response and encouraged empathy with people affected during drought periods. Thus, in 1921 *Slovenec* wrote that the sun "burns /.../ as if with needles, and dries out the soil and plants" (*žge /.../ kot z iglami in suši zemljo in rastline*),¹²⁰ while *Slovenski narod* in the same year noted that "across the fields and meadows the sun simply scorches" (*po poljih in travnikih solnce kar žge*),¹²¹ that the soil was "dry as a sponge" (*suha kot goba*),¹²² and that the heat had arrived with "all its catastrophic consequences" (*vsemi katastrofalnimi posledicami*),¹²³ where drought was also implied. A few such descriptions can also be found in reports on later droughts. In 1983, for instance, a journalist from *Večer* wrote that in Maribor it was "like in a bread oven" (*kot v krušni peči*),¹²⁴ while a journalist from *Delo* observed that the severe heat "dries out our fields and drinks up the drinking water" (*nam suši polja in pije pitno vodo*),¹²⁵ and in another piece in the same newspaper that the sun "mer-

¹¹³ Jože Pobjbič, "Pomurje se še naprej zvija v krču pripeke", *Delo*, 6. 8. 1992, No. 180, p. 1; Jože Splichal, "Na prodnatih tleh bo uničenih več poljščin", *Delo*, 12. 8. 2003, No. 185, p. 3; Jože Pobjbič, "Pomurju bo zaradi suše morala pomagati vlada", *Delo*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 2; Zoran Potič, "Namesto dežja izvozne vzpodbude", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 2.

¹¹⁴ Branko Žunec, "Suša ima razsežnost gospodarske katastrofe", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 2.

¹¹⁵ Franc Jurač, "Vročne sonce posuši travo, še preden zrasede", *Večer*, 25. 7. 2003, No. 170, p. 16.

¹¹⁶ Vojislav Bercko, "V treh nesrečah štirje mrtvi", *Večer*, 22. 8. 1992, No. 193, p. 24; Edi Prošt, "Za 700 milijonov škode", *Večer*, 28. 8. 1992, No. 198, p. 10; "Konec peklenske vročine?", *Večer*, 31. 8. 1992, No. 200, p. 1.

¹¹⁷ Marjeta Šoštarčič, "Strahotna suša, pa še huje bo", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 3.

¹¹⁸ Damijan Toplak, "Kmetje se sprašujejo, ali bodo pšenico letos sploh želi", *Večer*, 12. 6. 2003, No. 134, p. 13; Slavica Crnica, "Namakanje dolgoročna naložba v kmetijstvo", *Delo*, 20. 8. 2003, No. 191, p. 6; Franc Kramer, "Vročina razmnožila lubadarja", *Večer*, 21. 8. 2003, No. 192, p. 14.

¹¹⁹ "Meseci brez milosti za žejno naravo", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 5.

¹²⁰ "Gospodarski položaj vsled suše", *Slovenec*, 11. 8. 1921, No. 181, p. 3.

¹²¹ "Škoda na poljih in travnikih", *Slovenski narod*, 30. 7. 1921, No. 168, p. 3.

¹²² "Na ljubljanskem barju je zemlja suha kot goba", *Slovenski narod*, 30. 7. 1921, No. 168, p. 3.

¹²³ "Ljubljana, 1. avgusta", *Slovenski narod*, 2. 8. 1921, No. 170, p. 3.

¹²⁴ bs, "Kot v krušni peči", *Večer*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 8.

¹²⁵ "Za vse nikoli ni prav", *Delo*, 20. 7. 1983, No. 166, p. 1.

cilessly scorches" (*neusmiljeno žge*).¹²⁶ Twenty-one years earlier, *Delo* had also used vivid language, remarking that "the gaping, cracked earth /.../ cries out for rain" (*zevajoča razpokana zemlja /.../ kliče po dežju*),¹²⁷ and a telling quotation from a farmer stated: "Such a drought has set in that even the earth itself would burn" (*Pritisnila je taka suša, da bi še zemlja gorela*).¹²⁸ In 1992, *Delo* looked with apprehension towards the near future, noting that the first consequences of the drought were already so negative that "with each new hot and dry summer day we have even more reason to be afraid" (*nas je labko vsakega novega vročega in subega poletnega dneva še bolj strah*),¹²⁹ and that (Slovenian) Carinthia and Pomurje were already "virtually" or "completely dried out" (*domala oziroma povsem izsušena*).¹³⁰ *Večer* was similarly vivid in the same year, observing that it was so hot that "every drop literally seeps into the thirsty soil within a second" (*da vsaka kaplja dobesedno v sekundi pronikne v žejno zemljo*).¹³¹ Equally telling was the remark of an employee of the agricultural advisory service at the Pomurje livestock and veterinary institute in Murska Sobota, who said that "if it would help, I myself would pay for a Mass" (*če bi kaj pomagalo, bi tudi sam dal za mašo*).¹³² At least some of these descriptions clearly aim to highlight the sensational aspect of drought and heat. The authors of the articles often resorted to metaphors that were close to everyday experience or reproduced the vivid statements of eyewitnesses. In this way they presented the natural hazard through carefully intensified descriptions and at the same time emphasised its socio-economic consequences.

In all the drought episodes under review, the journalists also looked back into the past. They presented specific cases and their consequences as something that occurred rarely, or even as events that living generations did not remember experiencing before. This is clearly illustrated in the *table* below.

¹²⁶ "Izsušena zemlja na Obali", *Delo*, 27. 7. 1983, No. 171, p. 1.

¹²⁷ jp, "Hude posledice suše na Goriškem", *Delo*, 10. 8. 1962, No. 218, p. 4.

¹²⁸ jp, "Vse senožeti so pokosili", *Delo*, 14. 8. 1962, No. 222, p. 4.

¹²⁹ Marjeta Šoštarič, "Udarec po narodovem žepu", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 1.

¹³⁰ "Nevihste na obali, suša v Pomurju", *Delo*, 31. 8. 1992, No. 200, p. 1; S. S., "Suša je že povsem izsušila Koroško", *Delo*, 31. 8. 1992, No. 200, p. 3.

¹³¹ "Suša pesti tudi okolico Maribora", *Večer* 4. 8. 1992, No. 178, p. 7.

¹³² Branko Žunec, "Suša 'požiga' koruzo, krompir, buče...", *Večer*, 30. 7. 1992, No. 174, p. 15.

Table 1: Comparison of the drought and heat episodes under review with other past experiences of these phenomena

Newspaper and year	Comparison with the past, either as a verbatim quotation or as a summary of the description
<i>Slovenec</i> , 1921	In the Goriška region there is "a severe drought such as people have not remembered for a very long time" (<i>Na Goriškem je "silna suša, kakršne ljudje že davno ne pomnijo."</i>). ¹³³
<i>Slovenski narod</i> , 1921	The inhabitants of Carniola recall that the last time such a severe drought occurred was seventeen years ago. ¹³⁴
<i>Slovenec</i> , 1939	".../ heat in Maribor such as only few people can remember" (" <i>.../ vročina v Mariboru, kakor jo le redki pomnijo."</i>). ¹³⁵
<i>Slovenec</i> , 1939	"Such severe heat people in the countryside scarcely remember" (" <i>Take bude vročine ljudje na deželi že kmalu ne pomnijo."</i>). ¹³⁶
<i>Slovenec</i> , 1939	"People do not remember heat as intense as that which blazed on that day" (" <i>Tolikšne vročine, kot je žarela omenjenega dne, ljudje ne pomnijo."</i>). ¹³⁷
<i>Jutro</i> , 1939	"We do not remember such heat in Maribor for many long years" (" <i>Takšne vročine v Mariboru že dolgo vrsto let ne pomnimo."</i>). ¹³⁸
<i>Ljudska pravica</i> , 1950	"Such heat has never before been recorded in Slovenia" (" <i>Taka vročina še ni bila zabeležena v Sloveniji."</i>). ¹³⁹
<i>Slovenski poročevalec</i> , 1950	In Ljubljana, temperatures reached or exceeded 35 °C for five consecutive days, which had never happened there before. ¹⁴⁰
<i>Ljudska pravica</i> , 1952	The drought is more severe than in 1950, but the damage is smaller due to better preparedness on the part of the state. ¹⁴¹
<i>Slovenski poročevalec</i> , 1952	".../ not even the oldest people can remember the weather being as unfavourable to farmers as in recent years!" (" <i>.../ niti najstarejši ljudje ne pomnijo, da bi bilo vreme kmetovalcem tako neugodno kakor zadnja leta."</i>). ¹⁴²
<i>Slovenski poročevalec</i> , 1952	The drought years in the period 1941–1950 are not the result of climate change but are "merely normal phenomena in a long observation period" (<i>Sušna leta v obdobju 1941–1950 niso posledica podnebnih sprememb, temveč gre "le za normalne pojave v dolgi opazovani dobi."</i>). ¹⁴³

¹³³ "Velika suša na Goriškem", *Slovenec*, 16. 7. 1921, No. 159, p. 4.

¹³⁴ "Vročina in suša", *Slovenski narod*, 3. 8. 1921, No. 171, p. 3.

¹³⁵ "Najbolj vroč dan letošnjega poletja", *Slovenec*, 22. 7. 1939, No. 165a, p. 7.

¹³⁶ "Po velikih povodnjih suša", *Slovenec*, 23. 7. 1939, No. 166a, p. 6.

¹³⁷ "Silna vročina v Beli krajini", *Slovenec*, 29. 7. 1939, No. 171a, p. 6.

¹³⁸ "Višek letošnje vročine v Mariboru", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 7.

¹³⁹ "Taka vročina še ni bila zabeležena v Sloveniji", *Ljudska pravica*, 8. 7. 1950, No. 161, p. 4.

¹⁴⁰ V. Mahonin, "Vročina v Sloveniji", *Slovenski poročevalec*, 6. 7. 1950, No. 159, p. 3.

¹⁴¹ M. P., "Organizacija pomoči prizadetim po suši", *Ljudska pravica*, 23. 8. 1952, No. 34, p. 1.

¹⁴² Vital Maholin, "Zakaj so zadnja leta sušna?", *Slovenski poročevalec*, 17. 8. 1952, No. 194, p. 3.

¹⁴³ Vital Maholin, "Zakaj so zadnja leta sušna?", *Slovenski poročevalec*, 17. 8. 1952, No. 194, p. 3.

<i>Slovenski poročevalec</i> , 1952	Inhabitants of various parts of the world do not remember weather changes of such magnitude in the past. The author cited, among other things, the retreat of glaciers, a rise in winter temperatures in Greenland by 5–6 °C, and the fact that in Finland grain ripens two to three weeks earlier than a hundred years ago. Global warming is not mentioned among the possible reasons for these changes. ¹⁴⁴
<i>Večer</i> , 1962	Reporting on unusual weather events in the territory of the Yugoslav state in the past, such as snowfall in Sarajevo at the end of August 1777. ¹⁴⁵
<i>Delo</i> , 1983	In the Socialist Republic of Slovenia there is a drought "the like of which has not been seen for a long time" (<i>V Socialistični republiki Sloveniji je suša, "ki je že dolgo ne pomnijo."</i>). ¹⁴⁶
<i>Delo</i> , 1983	"Farmers on the Slovenian coast do not remember such a dry June and July in the last seventy years" (<i>"Kmetje na slovenski obali že 70 let ne pomnijo tako sušnega junija in julija."</i>). ¹⁴⁷
<i>Večer</i> , 1983	A resident of Selce in Slovenske gorice stated that "for a long time they have not remembered such a spring drought" in those parts (<i>Prebivalec Selc v Slovenskih goricah je dejal, da "že dolgo ne pomnijo takšne spomladanske suše" v teh krajih.</i>). ¹⁴⁸
<i>Delo</i> , 1992	A hop grower in the Savinja Valley, who was over seventy, "does not remember such a drought" (<i>Eden od pridelovalcev hmelja v Savinjski dolini, ki je bil starejši od 70 let, "ne pomni take suše"</i>). ¹⁴⁹
<i>Delo</i> , 1992	".../ almost no one remembers a drought like this year's .../" (<i>".../ suše, kakršna je letošnja, ne spomni skorajda nihče /.../"</i>). ¹⁵⁰
<i>Večer</i> , 1992	"A drought in Slovenia that only the very oldest people can remember .../" (<i>"Suša, kakršno na Slovenskem pomnijo le najstarejši ljudje /.../"</i>). ¹⁵¹
<i>Večer</i> , 1992	"Such a long, hot, and dry period has never occurred before" (<i>"Tako dolgega, vročega in subega obdobja doslej še ni bilo."</i>). ¹⁵²
<i>Delo</i> , 2003	"In Bela krajina 'a catastrophe such as no one remembers' is predicted" (<i>"V Beli krajini se napoveduje 'katastrofa, kakršne ne pomnijo'."</i>). ¹⁵³
<i>Delo</i> , 2003	The Chamber of Agriculture and Forestry of Slovenia (KGZS) stated that "there has never been a drought in Slovenia such as the one we are experiencing this year" (<i>V Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije (KGZS) so ugotavljali, da "v Sloveniji še ni bilo take suše, kot jo doživljamo letos."</i>). ¹⁵⁴
<i>Delo</i> , 2003	".../ they say that a drought such as began already at the end of winter has never before been remembered in Gorenjska" (<i>".../ pravijo, da take suše, ki se je začela že ob koncu zime, doslej na Gorenjskem ne pomnijo."</i>). ¹⁵⁵

¹⁴⁴ B. B., "Ali se Južni Evropi res obetajo časi s tropskim podnebjem?", *Slovenski poročevalec*, 25. 8. 1952, No. 34a, p. 3.

¹⁴⁵ "Jagode v decembru, led v avgustu", *Večer*, 25. 7. 1962, No. 172, p. 3.

¹⁴⁶ "Pitna voda po kapljicah", *Delo*, 19. 7. 1983, No. 165, p. 1.

¹⁴⁷ "Izsušena zemlja na Obali", *Delo*, 27. 7. 1983, No. 171, p. 1.

¹⁴⁸ J. Slodnjak, "Gasilci vozijo vodo", *Večer*, 5. 5. 1983, No. 102, p. 9.

¹⁴⁹ Ivica Burnik, "Suša pomaga obirati hmelj", *Delo*, 24. 8. 1992, No. 194, p. 1.

¹⁵⁰ Branko Vodušek, "Letina je izgubljena, s solzami v očeh ugotavljajo vinogradniki", *Delo*, 1. 9. 1992, No. 201, p. 3.

¹⁵¹ Violeta Vatovec-Einspieler, "Vitanjčani so jezni na Celjane", *Večer*, 21. 8. 1992, No. 192, p. 10.

¹⁵² "Najtoplejši avgust od 1852!", *Večer*, 1. 9. 1992, No. 201, p. 2.

¹⁵³ Milovan Dimitrič, "Rekordna vročina v zadnjih sto petdesetih letih", *Delo*, 18. 6. 2003, No. 139, p. 7.

¹⁵⁴ Marjeta Šostarič, "Vrisk kliče na pomoč državo", *Delo*, 27. 6. 2003, No. 146, p. 3.

¹⁵⁵ Zdenka Lindič-Dragaš in Lado Stružnik, "Toča oklestila pridelek", *Delo*, 10. 7. 2003, No. 157, p. 3.

Večer, 2003	"Such a hot June as this year's is not remembered on the Slovenian coast even by the oldest Istrians. It is said that such heat has not occurred for some 150 years" (" <i>Tako vročega junija, kot je letošnji, na slovenski Obali ne pomnijo niti najstarejši Istrani. Menda take vročine ni bilo že kar 150 let.</i> "). ¹⁵⁶
Večer, 2003	"A prolonged drought such as not even the oldest inhabitants can remember in the Pomurje region /.../" (" <i>Dolgotrajna suša, kakršne tudi v pomurski regiji ne pomnijo niti najstarejši prebivalci /.../.</i> "). ¹⁵⁷

As already indicated, in the coverage of the 1992 and 2003 droughts we found considerably more comparisons with past droughts than for the other events under review. Focusing first on 1992, *Delo* reported that "the worst drought in Slovenia, which affected the north-eastern part of Slovenia during the growing season" ("*najhujša suša v Sloveniji, ki je prizadela v vegetacijskem obdobju območje severovzhodne Slovenije*") occurred in 1952, when supposedly only 113 mm of rain fell between April and the end of July.¹⁵⁸ *Delo* referred twice more to the similarity or comparability of the scale of the 1992 drought with that of four decades earlier, noting among other things that this was also the assessment of "experts" ("*strokovnjaki*"), without any further explanation of who these "experts" were. The authors of the articles also wrote that there had been major droughts in 1988, 1983, and 1922 – in the last case they were most likely mistaken and meant 1921 – and that an even more severe drought than in any of the years mentioned occurred in 1833, when, it was claimed, no rain fell at all from June until winter.¹⁵⁹ They also noted that 1950 had been very hot,¹⁶⁰ which was certainly true. In *Večer*, recollections of past droughts focused less on drought as such and more on temperature extremes and years of high temperatures. Among the years examined in more detail in this article, *Večer* highlighted 1950; 1952, when – up to and including 1992 – the August heat record had been measured in Maribor and Murska Sobota; 1962; and 1983.¹⁶¹ Both *Delo* and *Večer* also mentioned that August 1992 was the warmest August on record in Ljubljana since measurements had begun at the local meteorological station.¹⁶²

¹⁵⁶ Kristina Menih, "Alge ubijalke v našem morju ni", *Večer*, 14. 6. 2003, No. 136, p. 13.

¹⁵⁷ Oste Bakal, "Omejitev porabe vode po vsem Pomurju", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 16.

¹⁵⁸ Gordana Pipan, "Pripeka pobira davek", *Delo*, 18. 8. 1992, No. 189, p. 1.

¹⁵⁹ "Z namakanjem proti suši", *Delo*, 21. 8. 1992, No. 192, p. 3; Branko Vodušek, "Letina je izgubljena, s solzami v očeh ugotavljajo vinogradniki", *Delo*, 1. 9. 1992, No. 201, p. 3.

¹⁶⁰ "Poletje, kakršnega še ni bilo", *Delo*, 1. 9. 1992, No. 201, p. 3.

¹⁶¹ Brane Šalamon, "Bilo je še bolj vroče", *Večer*, 27. 7. 1992, No. 171, p. 18; nj, "Bilo je še bolj vroče", *Večer*, 28. 7. 1992, No. 172, p. 1; Brane Šalamon, "Povsem normalno vreme", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; Brane Šalamon, "Avgustovske skrajnosti", *Večer*, 21. 8. 1992, No. 192, p. 2; Kornelija Golob, "Premalo, da bi si rastline opomogle", *Večer*, 24. 8. 1992, No. 194, p. 24.

¹⁶² "Poletje, kakršnega še ni bilo", *Delo*, 1. 9. 1992, No. 201, p. 3; "Najtoplejši avgust od 1852!", *Večer*, 1. 9. 1992, No. 194, p. 2.

June 2003 also set heat records.¹⁶³ In 2003 the two Slovenian newspapers under review did not, to any great extent, recall earlier droughts in Slovenia. Nevertheless, an article in the Saturday supplement of *Delo* is worth mentioning, which pointed out, among other things, that 2003 was already the sixth drought year in just over a decade, and drew attention to the high temperatures in August 1992.¹⁶⁴ It is also worth highlighting an interesting difference between the reports in *Delo* and *Večer*, published on the same day, about the drought that affected the Kozjansko area. Although in both cases we can detect sensationalist tones when they write about the historical scale of this natural disaster, this is more evident in *Večer*. *Delo* wrote that such a drought in Kozjansko "has not been remembered for decades" ("*ne pomnijo že desetletja*"),¹⁶⁵ whereas *Večer* claimed that "such a drought in these parts has not been remembered for 150 years" ("*takšne suše v teh krajih ne pomnijo že 150 let*"),¹⁶⁶ even though, according to the relevant literature consulted, there were no measuring stations there yet in the mid-nineteenth century. These assertions rest on local memory rather than on instrumental records and could in principle be corroborated or refuted only by a systematic analysis of long term meteorological and hydrological data.

Special comment is warranted in the case of *Slovenski poročevalec* in 1952, where the author of two articles raised the question of whether droughts were becoming more frequent and of weather changes more generally at that time. In one of the articles, he wrote that "scientists" ("*znanstveniki*") were not in agreement about the reasons for this. He did not mention climate change as a possible cause.¹⁶⁷ In the other article, however, he himself rejected the idea that climate change might be responsible for the occurrence of several drought years within a short period. He argued that weather anomalies occur in groups, adding that the period 1931–1940 had been markedly wet, whereas the following decade had been very dry. Despite his denial of climate change, it is noteworthy that he at least hinted at the possibility.¹⁶⁸ In 1938 the British engineer Guy Stewart Callendar had published a study in which he linked rising air temperatures to increasing carbon dioxide emissions and attributed responsibility to human activity.¹⁶⁹

¹⁶³ Milovan Dimitrič, "Rekordna vročina v zadnjih sto petdesetih letih", *Delo*, 18. 6. 2003, No. 139, p. 7.

¹⁶⁴ Jaroslav Jankovič, "Stebila nizka, zrna žalostno drobna", *Delo: Sobotna priloga*, 28. 6. 2003, No. 147, pp. 8–10.

¹⁶⁵ Danilo, Utenkar, "Že od februarja ni pošteno deževalo", *Delo*, 18. 7. 2003, No. 164, p. 7.

¹⁶⁶ Vasja Jager, "Živine nimajo s čim krmiti, pa tudi prodati je ne morejo", *Večer*, 18. 7. 2003, No. 164, p. 12.

¹⁶⁷ B. B., "Ali se Južni Evropi res obetajo časi s tropskim podnebjem?", *Slovenski poročevalec*, 25. 8. 1952, No. 34a, p. 3.

¹⁶⁸ Vital Maholin, "Zakaj so zadnja leta sušna?", *Slovenski poročevalec*, 17. 8. 1952, No. 194, p. 3.

¹⁶⁹ Mike Hulme, "Claiming and Adjudicating on Mt Kilimanjaro's Shrinking Glaciers: Guy Callendar, Al Gore and Extended Peer Communities", *Science as Culture* 19, No. 3 (2010), p. 313. <https://doi.org/10.1080/09505430903214427>.

Of the newspapers under review, only those reporting in 2003 wrote that droughts had become more frequent as a consequence of climate change.¹⁷⁰ *Delo* noted that since the late 1970s air temperatures had risen as a result of these changes and that weather extremes in the Republic of Slovenia would be more frequent in the future, while new diseases and pests would appear. It also warned that agriculture should be adapted accordingly, for example by planting crops that require less water for their growth.¹⁷¹

5.3 Impacts of Drought on Agriculture

In the newspapers under review, the greatest attention in reporting on the negative consequences of drought and heat is devoted to their impact on agriculture, above all on crop growth and grassland, which strongly affected livestock farming. In the case of spring droughts this is reflected in delays in field work, and in the poor performance of sown crops (for example cereals sown in autumn).¹⁷² Spring droughts also resulted in smaller quantities of hay.¹⁷³ Summer droughts most strongly affected yields of potatoes, maize, and beans. The loss of bean yields is mentioned only rarely in 1992 and not at all in 2003, whereas in those years damage to sugar beet caused by drought is explicitly noted. Among the highlighted examples, the newspapers also mention losses in various vegetable crops and, in some cases, fruit, which fell from the trees because of drought, as well as reduced hop yields in the Savinja Valley, where picking began earlier, at least in 1992, because of the unfavourable weather conditions. That year growers were additionally troubled by red spider mite.¹⁷⁴ An exception, in a sense,

¹⁷⁰ Jaroslav Jankovič, "Stebila nizka, zrna žalostno drobna", *Delo: Sobotna priloga*, 28. 6. 2003, No. 147, pp. 8–10; Franc Jurač, "Vročne sonce posuši travo, še preden zraste", *Večer*, 25. 7. 2003, No. 170, p. 16; Jože Plešnar, "Peklenko vroče (zadnje) svarilo", *Večer*, 9. 8. 2003, No. 183, p. 2; bb, "Vročina, kot je v Sloveniji doslej še ni bilo", *Večer*, 12. 8. 2003, No. 185, p. 1; Bojan Bauman, "Vročina, kot je doslej še ni bilo", *Večer*, 12. 8. 2003, No. 185, p. 3.

¹⁷¹ Borut Tavčar, "Topleje in manj vode bo", *Delo*, 21. 6. 2003, No. 142, p. 3; Tomaž Švagelj, "Pet stopinj nad povprečjem", *Delo: priloga znanost*, 14. 7. 2003, No. 160, p. 8.

¹⁷² In 1939, the poor grain harvest was also affected by the floods in May.

¹⁷³ "Vremenski režim 40 mučnikov", *Slovenec*, 18. 4. 1939, No. 88a, p. 6; "Položaj okoliškega kmeta", *Slovenec*, 22. 4. 1939, No. 92a, p. 11; "Prvi dež po dolgotrajni suši v Beli krajini", *Slovenski poročevalec*, 15. 5. 1952, No. 114, p. 4; "Kljub suši je v Sloveniji opravljene 95 odstotkov pomladanske setve", *Slovenski poročevalec*, 20. 5. 1952, No. 118, p. 3; "Suša v Pomurju bi bila nevarna za poljščine", *Delo*, 5. 5. 1983, No. 102, p. 1; mm, "Suša grozi posevkom", *Večer*, 7. 5. 1983, No. 104, p. 8.

¹⁷⁴ "Preveč suše", *Slovenski narod*, 24. 7. 1921, No. 163, p. 5; "Suša na Gorenjskem", *Slovenec*, 26. 7. 1921, No. 167, p. 3; "Posledice suše", *Slovenski narod*, 29. 7. 1921, No. 167, p. 3; "Škoda na poljih in travnikih", *Slovenski narod*, 30. 7. 1921, No. 168, p. 3; "Ljubljana, 29. julij", *Slovenski narod*, 30. 7. 1921, No. 168, p. 3; "Suša", *Slovenec*, 5. 8. 1921, No. 176, p. 3; "Posledice suše na Štajerskem", *Slovenski narod*, 6. 8. 1921, No. 174, p. 3; "Stanje ozimnih in jarih sadežev", *Slovenec*, 9. 8. 1921, No. 179, p. 4; J. K., "Iz D. M. v Polju", *Slovenec*, 10. 8. 1921, No. 180, p. 3; "Gospodarski položaj vsled suše", *Slovenec*, 11. 8. 1921, No. 181, p. 3;

Impact of drought on fruit trees (*Večer*, 2. 8. 2003, No. 177, p. 12)

"S Posavja pri Ljubljani", *Slovenec*, 11. 9. 1921, No. 206, p. 3; "Novice z Ruš", *Jutro*, 21. 7. 1939, No. 167, p. 5; "Suša hudo pritiska", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 7; "Suša uničuje Dolenjcu letino", *Jutro*, 12. 8. 1939, No. 186, p. 3; "Posledice letošnje suše so precej občutne – preskrba delovnega ljudstva pa je zagotovljena", *Slovenski poročevalec*, 14. 8. 1952, No. 191, p. 3; "Kljub suši ni večjih težav v preskrbi z vrtninami in sadjem", *Slovenski poročevalec*, 17. 8. 1952, No. 194, p. 3; "Kako bomo rešili živino pred posledicami suše", *Slovenski poročevalec*, 20. 8. 1952, No. 196, p. 1; M. P., "Organizacija pomoči prizadetim po suši", *Ljudska pravica*, 23. 8. 1952, No. 34, pp. 1–2; "Suša je v sežanskem okraju prizadejala po prvih podatkih okoli 230 milijonov dinarjev škode", *Slovenski poročevalec*, 23. 8. 1952, No. 199, p. 1; "Suša in gosenice so uničile pridelek okoli vas Gorjansko", *Slovenski poročevalec*, 24. 8. 1952, No. 200, p. 3; jp, "Hude posledice suše na Goriškem", *Delo*, 10. 8. 1962, No. 218, p. 4; jp, "Vse senožeti so pokosili", *Delo*, 14. 8. 1962, No. 222, p. 4; "Manjši pridelek hmelja", *Večer*, 18. 8. 1962, No. 193, p. 4; "Pitna voda po kapljicah", *Delo*, 19. 7. 1983, No. 165, p. 1; "Izsušena zemlja na Obali", *Delo*, 27. 7. 1983, No. 171, p. 1; "Zaradi vročine in suše vse več škode", *Delo*, 28. 7. 1983, No. 172, p. 6; SzP, "Koruzo bodo kosili", *Večer*, 28. 7. 1983, No. 172, p. 16; "Kmetje in komunalci te dni v hudih skrbih", *Delo*, 31. 7. 1992, No. 175, p. 2; Tatjana Vrbnjak, "Pridelek bo slabši", *Večer*, 1. 8. 1992, No. 176, p. 10; bž, "Katastrofalne posledice suše", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; ješ, "Suša pesti tudi okolico Maribora", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; fg, "Ogrožena letina", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; Gordana Pipan, "Pripeka pobira davek", *Delo*, 18. 8. 1992, No. 189, p. 1; Ivan Gerenčer, "Cena letošnje suše bo strahotno visoka", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 1; Ivan Gerenčer in drugi, "Pojdi nam, pojdi, dežek, na eto našo suho zemljo", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 3; Slavica Pičerkro, "Katastrofalne posledice, pa suše še ni konec", *Večer*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 3; Ivica Burnik, "Suša pomaga obirati hmelj", *Delo*, 24. 8. 1992, No. 194, p. 1; Ivan Gerenčer in drugi, "Škoda zaradi suše bo še večja", *Delo*, 25. 8. 1992, No. 195, p. 3; "Suša pobira pridelke", *Delo*, 3. 6. 2003,

is 1950, when the newspaper reports allow us to infer only that the drought affected fields and gardens.¹⁷⁵ In 2003 drought damaged olive trees, which are otherwise more resistant to dry conditions, and they reportedly lost 60–70 per cent of their fruit.¹⁷⁶ Drought also had negative effects on forests, and in 2003 it contributed to the spread of bark beetle.¹⁷⁷

In the reporting on the 1992 drought, and to a lesser extent on the 2003 drought, journalists also paid attention to soil properties on agricultural land. The phenomenon in question most severely affected the gravelly soils of the plains in the north-east of the Republic of Slovenia and the marl soils of the surrounding hills.¹⁷⁸ In these two more recent droughts, the reports on yield losses are additionally supported by percentage estimates indicating the share of crops that would fall below expectations. Because the number of newspaper articles on the droughts of 1992 and 2003 is considerably higher than in the other cases, it is possible to follow how the reported estimates of crop losses increased as the drought persisted. Thus, for example, at the end of July 1992 losses in maize in Pomurje were estimated at 30–40 per cent, and at more than 60 per cent in the most severely affected areas, whereas in mid-August they were estimated at 65–90 per cent for all crops.¹⁷⁹ We may infer that the proportion of maize affected was very high. For the droughts of 1921 and 1939 it is emphasised that lower yields of vegetables and other garden produce led to shortages in urban supply and rising prices.¹⁸⁰ In the post-Second World War droughts examined here, such effects are not apparent in the reporting.

No. 126, p. 6; Damijan Toplak, "Kmetje se sprašujejo, ali bodo pšenico letos sploh želi", *Večer*, 12. 6. 2003, No. 134, p. 13; Jutka M. Kiraly, "Katastrofalna žetev v Prekmurju", *Delo*, 3. 7. 2003, No. 151, p. 3; Nataša Gider, "Ena največjih naravnih nesreč", *Večer*, 3. 7. 2003, No. 151, p. 3; D. S., "Suša je vzela celo košnjo", *Delo*, 15. 7. 2003, No. 161, p. 6; Vasja Jager, "Živine nimajo s čim krmiti, pa tudi prodati je ne morejo", *Večer*, 18. 7. 2003, No. 164, p. 12; "Meseci brez milosti za žejno naravo", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 5; Aleš Lednik, "Pridelka bo za tretjino manj", *Večer*, 6. 8. 2003, No. 180, p. 12.

¹⁷⁵ "Taka vročina še ni bila zabeležena v Sloveniji", *Ljudska pravica*, 8. 7. 1950, No. 161, p. 4.

¹⁷⁶ Nace Novak, "Oljkam odpadajo cvetovi", *Delo*, 5. 7. 2003, No. 153, p. 3; "Meseci brez milosti za žejno naravo", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 5; Iztok Umer, "Primorska skoraj brez pridelka", *Delo*, 6. 8. 2003, No. 180, p. 3; Kristina Menih, "Pozeba, potem suša, nazadnje še velika vročina", *Večer*, 14. 8. 2003, No. 187, p. 13.

¹⁷⁷ Ivan Gerenčer, "Cena letošnje suše bo strahotno visoka", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 1; Rok Kajzer, "Milijoni tolarjev škode", *Večer*, 22. 8. 1992, No. 193, p. 9; Ivan Gerenčer in drugi, "Škoda zaradi suše bo še večja", *Delo*, 25. 8. 1992, No. 195, p. 3; Tatjana Šeneker, "Ruške travnike prizadele tudi kobilice", *Večer*, 14. 8. 2003, No. 187, p. 18; Milan Glavonjič, "Suša slabi vitalnost drevja", *Večer*, 16. 8. 2003, No. 188, p. 12; Franc Kramer, "Vročina razmnožila lubadarja", *Večer*, 21. 8. 2003, No. 192, p. 14; Marjeta Šoštarič, "Suša in lubadar pospešeno žagata drevje", *Delo*, 25. 8. 2003, No. 195, p. 3.

¹⁷⁸ "Kmetje in komunalci te dni v hudih skrbah", *Delo*, 31. 7. 1992, No. 175, p. 2; fig. "Ogrožena letina", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; Jože Splichal, "Na prodnatih tleh bo uničenih več poljščin", *Delo*, 12. 8. 1992, No. 185, p. 3; Gordana Pipan, "Pripeka pobira davek", *Delo*, 18. 8. 1992, No. 189, p. 1; Zlatka Rashid, "Za praznimi njivami še prazni hlevi in shrambe", *Večer*, 19. 8. 1992, No. 190, p. 8.

¹⁷⁹ Kmetje in komunalci te dni v hudih skrbah", *Delo*, 31. 7. 1992, No. 175, p. 2; Ivan Gerenčer in drugi, "Škoda zaradi suše bo še večja", *Delo*, 25. 8. 1992, No. 195, p. 3.

¹⁸⁰ "Posledice suše", *Slovenec*, 30. 7. 1921, No. 171, p. 3; "Posledice suše na Štajerskem", *Slovenski narod*, 6. 8. 1921, No. 174, p. 3; "Neprijetne posledice suše in vročine", *Slovenec*, 21. 7. 1939, No. 164a, p. 7.

In some areas irrigation systems were already being introduced by 1962, which provided a means of mitigating the consequences of drought.¹⁸¹ Regardless of their positive effect in dry years, some twenty years later such systems were evidently still rare in Yugoslavia. In 1983 a journalist in *Večer* argued that the Yugoslav state would cope more easily with the consequences of drought if it promoted such systems, noting that only two per cent of arable land in the country was irrigated, whereas the share was much higher in neighbouring states.¹⁸² Calls to expand irrigation infrastructure were frequent during the 1992 and 2003 droughts. The state, it was argued, should take responsibility for this, including financially, since the full costs of such investments were too high for individual farmers. These demands were voiced by several farmers whose views were published in the newspapers under review, and particularly by the KGZS in 2003, which also proposed a series of other measures to counter the effects of drought that will be discussed below. By 2003 a national irrigation programme formally existed, but its implementation was lagging. At that time the president of the KGZS stated that, among European countries, only Albania had a worse regulated irrigation system than the Republic of Slovenia. This was most likely an exaggeration, yet the comparison with a considerably less economically developed country was telling for Slovenian media audiences. The usefulness of irrigation was underpinned by data comparing yield losses on irrigated and non-irrigated land. Thus, for example, in 1992 hop yield losses in the Lower Savinja Valley were estimated at 18–30 per cent on irrigated fields, compared to 60–80 per cent on those without irrigation.¹⁸³ The Vogršček irrigation system in the Vipava Valley, built between 1985 and 1989, was repeatedly cited as an example of good practice.¹⁸⁴

¹⁸¹ jp, "Hude posledice suše na Goriškem", *Delo*, 10. 8. 1962, No. 218, p. 4; jp, "Vse senožeti so pokosili", *Delo*, 14. 8. 1962, No. 222, p. 4.

¹⁸² Mirko Munda, "Celo dve žetvi na naši žitnici", *Večer*, 2. 8. 1983, No. 176, p. 4.

¹⁸³ Jože Pobjbič, "Pomurje se še naprej zvija v krču pripeke", *Delo*, 6. 8. 1992, No. 180, p. 1; Tatjana Vrbnjak, "Namakanje rešilo letino", *Večer*, 13. 8. 1992, No. 186, p. 10; fg, "Nad sušo z namakanjem", *Večer*, 19. 8. 1992, No. 190, p. 11; Marjeta Šoštarič, "udarec po narodovem žepu", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 1; Ivan Gerenčer in drugi, "Pojdi nam, pojdi, dežek, na eto našo suho zemlo", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 3; tv, "Hitijo s pravilom hmelja", *Večer*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 10; Ivica Burnik, "Suša pomaga obirati hmelj", *Delo*, 24. 8. 1992, No. 194, p. 1; Franc Milošič, "Načrtovalcem namakalnih naprav so se prej smejali", *Delo*, 25. 8. 1992, No. 195, p. 3; Slavica Crnica, "Vipavska: namakanje že lajša sušo", *Delo*, 31. 8. 1992, No. 200, p. 2; dr, "Bodo v Pomurju letos sploh želi?", *Večer*, 12. 6. 2003, No. 134, p. 1; Marjeta Šoštarič, "Vrisk kliče na pomoč državo", *Delo*, 27. 6. 2003, No. 146, p. 3; Martina Budal, "Suše, kakršne še ni bilo", *Večer*, 27. 6. 2003, No. 197, p. 3; Jutka M. Kiraly, "Katastrofalna žetev v Prekmurju", *Delo*, 3. 7. 2003, No. 151, p. 3; "Meseci brez milosti za žejno naravo", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 5; Slavica Crnica, "Črnoglede napovedi", *Delo*, 1. 8. 2003, No. 176, p. 5; Branko Žunec, "Suša ima razsežnost gospodarske katastrofe", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 2; Matej Košir, "Posledice suše kot toče", *Delo*, 20. 8. 2003, No. 191, p. 3; Slavica Crnica, "Namakanje dolgoročna naložba v kmetijstvo", *Delo*, 20. 8. 2003, No. 191, p. 6.

¹⁸⁴ More on the Vogršček irrigation system see: Matjaž Tratnik et al., "Sistem Vogršček – izzivi nove ureditve", in: *Mišičev vodarski dan 2011: zbornik referatov* (Maribor, 2011), pp. 148–154.

For individual farmers, investing in irrigation systems represented a major financial burden. It was reported that in 2003 many farmers on the Ptuj Plain had calculated that such an investment would not pay off. The market price of wheat and maize would not cover irrigation costs, whereas the sale of vegetables and sugar beet would. On the other hand, in many cases farming in that area was a secondary activity, which was another reason why people were reluctant to invest, since it did not represent their primary source of income. In some areas, however, the drought in 2003 was so severe that yields were affected even on irrigated land.¹⁸⁵

Droughts also influenced other economic activities. The 1939 drought, for example, negatively affected beekeeping along the river Mura from the Apače Plain to Medimurje.¹⁸⁶ By contrast, in most drought years the vine generally did well.¹⁸⁷ This cannot be said for 1992 and 2003, when younger vineyards dried out because of the prevailing weather conditions. If heavy rain had fallen, this would have had additional negative effects on yields, as grape berries would have started to burst and rot. Although in 1992 the newspapers wrote that the quality of the wine would also be poor.¹⁸⁸ In addition to the harvest, it later turned out that at least in the Podravje wine-growing region this was not the case, as "winegrowers produced wonderful, unforgettable wine" ("*vinogradniki pridelali krasno, nepozabno vino*").¹⁸⁹

Beyond reduced crop yields, summer droughts had a significant impact on the quantity of grass obtained from the second and third cuts, which in turn affected livestock farming. For the more recent droughts under review, the loss of fodder is supported by concrete figures; for example, in 1952 hay yields on

¹⁸⁵ Jože Rakuša, "Namakanje za prvih 232 hektarjev zemljišč", *Večer*, 2. 7. 2003, No. 150, p. 16; Darja Lukman Žunec, "Pšenico bi lahko namakali, a je to predrago", *Večer*, 4. 7. 2003, No. 152, p. 16; "Kako učinkovito je namakanje?", *Večer: Sobotna priloga*, 5. 7. 2003, No. 153, p. 40; Zoran Potič, "Samo namakalni sistem ne zadošča", *Večer: Sobotna priloga*, 5. 7. 2003, No. 153, p. 40; "Meseci brez milosti za žejno naravo", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 5; Vili Einspieler, "Po letih suše prava suša", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 7; Darja Lukman Žunec, "Namakanje je rešitev, a je zelo draga", *Večer*, 23. 8. 2003, No. 194, p. 16.

¹⁸⁶ Janko Belec, "Neugodno leto za čebelarje", *Jutro*, 30. 7. 1939, No. 175, p. 8.

¹⁸⁷ "Posledice suše na Štajerskem", *Slovenski narod*, 6. 8. 1921, No. 174, p. 3; "Izgledi za letošnji izvoz sadja", *Jutro*, 22. 7. 1939, No. 168, p. 5; "Letina v šmarskem okraju", *Slovenec*, 13. 8. 1939, No. 184a, p. 8; "Črnomelj", *Delo*, 21. 8. 1962, No. 229, p. 5.

¹⁸⁸ "Tegobe pasje vročine", *Delo*, 5. 8. 1992, No. 179, p. 1; Franci Golob, "Suša pobira letino", *Večer*, 11. 8. 1992, No. 184, p. 15; Gordana Pipan, "Pripeka pobira davek", *Delo*, 18. 8. 1992, No. 189, p. 1; Kornelija Golob, "Premalo, da bi si rastline opomogle!", *Večer*, 24. 8. 1992, No. 194, p. 24; Ivan Gerenčer in drugi, "Škoda zaradi suše bo še večja", *Delo*, 25. 8. 1992, No. 195, p. 3; Branko Vodušek, "Letina je izgubljena, s solzami v očeh ugotavljajo vinogradniki", *Delo*, 1. 9. 1992, No. 201, p. 3; Nace Novak, "Oljkam odpadajo cvetovi", *Delo*, 5. 7. 2003, No. 153, p. 3; "Mesec brez milosti za žejno naravo", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 5.

¹⁸⁹ Tatjana Šeneker, "Letos manj vina, a boljše kakovosti", *Večer*, 22. 8. 2003, No. 193, p. 14.

Irrigation of hop plantations in the Savinja Valley (Tatjana Vrbnjak, "Namakanje rešilo letino", *Večer*, 13. 8. 1992, No. 186, p. 10)

the Karst amounted to only 40–50 per cent of the annual average.¹⁹⁰ Because of the shortage of fodder, the supply of livestock on the market increased, which led to a fall in livestock prices, while milk prices rose. Newspapers also reported on yield losses in fields and gardens.¹⁹¹ Such reports can be found for all the droughts examined here, with the exception of 1983. In 1952, *Ljudska pravica* advised livestock farmers to feed their animals with grape marc, acorns, horse chestnuts, and weeds as emergency fodder.¹⁹² In 2003, in parts of Posavje, branches from oak trees were given to livestock, and farmers showed increased interest in obtaining spent grains from the Laško brewery because of the short-

¹⁹⁰ "Glavna zadružna zveza je organizirala pomoč po suši prizadetim živinorejcev", *Slovenski poročevalec*, 12. 8. 1952, No. 189, p. 4.

¹⁹¹ "Vročina in suša", *Slovenski narod*, 3. 8. 1921, No. 171, p. 3; "Živinski semenj v Mariboru", *Slovenec*, 12. 8. 1921, No. 182, p. 3; "Suša in njene posledice za živinorejo", *Slovenec*, 13. 8. 1921, No. 183, p. 4; "Štajerske novice", *Slovenec*, 20. 9. 1921, No. 213, p. 2; "Novice z Ruš", *Jutro*, 21. 7. 1939, No. 167, p. 5; "Krme ne bo", *Jutro*, 4. 8. 1939, No. 179, p. 4; "Letina v šmarskem okraju", *Slovenec*, 13. 8. 1939, No. 184a, p. 8; "Kako bomo rešili živino pred posledicami suše", *Slovenski poročevalec*, 20. 8. 1952, No. 196, p. 1; "Pomagati prizadetim po suši je dolžnost vseh nas", *Slovenski poročevalec*, 24. 8. 1952, No. 200, p. 1.

¹⁹² "Proti posledicam suše", *Ljudska pravica*, 6. 9. 1952, No. 36, p. 6.

age of their own fodder and the limited supply on the market.¹⁹³ For the most recent droughts of 1992 and 2003, *Delo* and *Večer* also published articles on how to restore damaged grassland. To secure at least enough feed for their animals, farmers were advised to ensile maize.¹⁹⁴

In 1952, *Slovenski poročevalec* and *Ljudska pravica* carried appeals for solidarity between those not affected by drought and those who were. The former were urged to use less fodder and sell any surplus to local cooperatives, which could then supply the affected farmers.¹⁹⁵ At the same time, there were warnings against buying fodder from middlemen at high prices.¹⁹⁶ One of the commentators saw drought as an opportunity to remove "unproductive and barren" livestock (*"neproduktivna in jalova živina"*) from the barns.¹⁹⁷ In 1992 the Red Cross of Slovenia likewise appealed for solidarity when it collected money to help people affected by drought, and it earmarked at least two million tolar for those in Pomurje.¹⁹⁸

5.4 Impacts of Drought on Water Resources

In addition to the lack of water for food production, drought also led to shortages of drinking water for the population. Newspaper reports frequently mention wells and springs running dry and a lack of potable water in villages,¹⁹⁹ which made it necessary to supply water by tanker from elsewhere; in some places (for example on the Karst in 1939) people reportedly walked for several hours to fetch it.²⁰⁰ Because of water shortages, *Slovenec* in the same year carried an appeal for the construction of a water supply system in Kurja vas near Lju-

¹⁹³ sta, "Govedu pokladajo hrastove veje", *Večer*, 20. 8. 2003, No. 191, p. 2; Mojca Marot, "Povpraševanje presega ponudbo", *Večer*, 22. 8. 2023, No. 193, p. 13.

¹⁹⁴ "Kaj svetujejo strokovnjaki", *Večer*, 6. 8. 1992, No. 180, p. 15; zr, "S silažo nad koruzo", *Večer*, 19. 8. 1992, No. 190, p. 1; Ivan Gerenčer in drugi, "Pojdi nam, pojdi, dežek, na eto našo suho zemljo", *Delo*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 3; Zlatka Rashid, "Še se da pomagati", *Večer*, 25. 8. 1992, No. 196, p. 9; Darja Lukman Žunec, "Samo do 20. julija za štiri milijarde škode", *Večer*, 21. 8. 2003, No. 192, p. 16.

¹⁹⁵ M. P., "Organizacija pomoči prizadetim po suši", *Ljudska pravica*, 23. 8. 1952, No. 34, pp. 1–2; "Pomagati prizadetim po suši je dolžnost vseh nas", *Slovenski poročevalec*, 24. 8. 1952, No. 200, p. 1; *Slovenski poročevalec*, 26. 8. 1952, No. 201, p. 3; *Slovenski poročevalec*, 29. 8. 1952, No. 204, p. 2.

¹⁹⁶ *Slovenski poročevalec*, 31. 8. 1952, No. 206, p. 4.

¹⁹⁷ M. Pavšič, "Letošnja suša ne sme prizadeti zdravja živali v ogroženih predelih", *Slovenski poročevalec*, 19. 8. 1952, No. 195, p. 3.

¹⁹⁸ "Pomoč ob suši", *Večer*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 3.

¹⁹⁹ "Dovoz vode na polja in vrtove", *Slovenski narod*, 26. 7. 1921, No. 164, p. 3; "Nemška vas pri Ribnici", *Slovenec*, 31. 7. 1921, No. 172, p. 3; "Trst, 30. julija", *Slovenski narod*, 31. 7. 1921, No. 169, p. 4; "Vročina in suša", *Slovenski narod*, 3. 8. 1921, No. 171, p. 3; "Konec zimske suše", *Jutro*, 28. 3. 1939, No. 73, p. 3; "Suša in gosenice so uničile pridelek okoli vas Gorjansko", *Slovenski poročevalec*, 24. 8. 1952, No. 200, p. 3.

²⁰⁰ "Po velikih povodnjih suša", *Slovenec*, 23. 7. 1939, No. 166a, p. 6.

bljana, which was expected to ease the lives of local residents.²⁰¹ However, this would not necessarily have guaranteed a reliable drinking water supply during drought, as is evident from Maribor in 1939, where water was also lacking in the municipal network.²⁰² In 1983, 1992, and 2003, when the water supply network in the territory of the Socialist Republic of Slovenia, and later the Republic of Slovenia, was already quite extensive, drinking water still had to be delivered to certain areas because of low groundwater levels. At the same time, various restrictions were introduced, such as bans on watering gardens or washing cars with water from public water systems (similar measures had already been introduced in some places in 1962), although residents in affected areas often ignored them.²⁰³ In 1992, the municipality of Duplek near Maribor introduced a rule that households could use 120 litres of water per person per day and 70 litres per head of cattle.²⁰⁴ In 2003, already in mid-June, the Ministry of the Environment, Spatial Planning and Energy called on all citizens of the Republic of Slovenia to limit their water use.²⁰⁵ It should be added that the transport of water by tanker was not free of charge, although in many cases part of the cost was covered by municipalities.²⁰⁶ Problems in supplying water to households connected to water mains were caused not only by shortages in the catchments but also by damaged pipes, some of which failed as a result of high temperatu-

²⁰¹ "Vodovod v Kurjo vas!", *Slovenec*, 3. 8. 1921, No. 174, p. 3.

²⁰² "Posledice suše na Štajerskem", *Slovenski narod*, 6. 8. 1921, No. 174, p. 3; "Pomanjkanje vode na Štajerskem", *Slovenski narod*, 15. 9. 1921, No. 206, p. 3.

²⁰³ jp, "Hude posledice suše na Goriškem", *Delo*, 10. 8. 1962, No. 218, p. 4; "Vodovodne cevi ponekod že na pol izpraznjene", *Delo*, 9. 7. 1983, No. 157, p. 1; "Pitna voda po kapljicah", *Delo*, 19. 7. 1983, No. 165, p. 1; "Izsušena zemlja na Obali", *Delo*, 27. 7. 1983, No. 171, p. 1; "Zaradi vročine in suše vse več škode", *Delo*, 28. 7. 1983, No. 172, p. 6; jr, "Vode pa ni", *Večer*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 9; "Kmetje in komunalci te dni v hudih skrbah", *Delo*, 31. 7. 1992, No. 175, p. 2; "Tegobe pasje vročine", *Delo*, 5. 8. 1992, No. 179, p. 1; Nataša Jenuš, "Pomoč v milijonih litrah vode", *Večer*, 7. 8. 1992, No. 181, p. 8; tv, "Tudi vodarji se že ozirajo v nebo", *Večer*, 20. 8. 1992, No. 191, p. 10; Marjana Hanc, "Prepoved zalivanja vrtov", *Delo*, 13. 6. 2003, No. 135, p. 7; Ana Iršič, "V Zrečah omejitev porabe vode", *Večer*, 13. 6. 2003, No. 135, p. 15; Ana Iršič, "V Zrečah omejitev porabe vode", *Večer*, 13. 6. 2003, No. 135, p. 15; ob, "Prepovedali so zalivati vrtove, prati avtomobile...", *Večer*, 13. 6. 2003, No. 135, p. 17; Borut Tavčar, "Omejitev porabe vode tudi v Ljubljani", *Delo*, 21. 6. 2003, No. 142, p. 7; Brane Piano, "Strele, požari in že prva žeja", *Delo*, 27. 6. 2003, No. 146, p. 19; "Meseci brez milosti za žejno naravo", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 5; Oste Bakal, "Gasilci dovažajo vodo v polovici občin", *Večer*, 31. 7. 2003, No. 175, p. 15; Oste Bakal, "Omejitev porabe vode po vsem Pomurju", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 16.

²⁰⁴ Marjeta Šoštarič, "Blažev žegen' za pridelke", *Delo*, 24. 8. 1992, No. 194, p. 1.

²⁰⁵ Borut Tavčar, "Pretoki tako nizki, kot bi bil že avgust", *Delo*, 14. 6. 2003, No. 136, p. 3; "Ministrstvo za okolje poziva k omejitvi porabe vode", *Večer*, 14. 6. 2003, No. 136, p. 13.

²⁰⁶ ps, Suša vzela strniščne posevke, *Večer*, 26. 8. 1992, No. 196, p. 10; fg, Kdaj pomoč države?, *Večer*, 26. 8. 1992, No. 196, p. 11; Naja Nabernik, Suša je še izrazitejša v hribovitih predelih, *Večer*, 26. 7. 2003, No. 171, p. 15.

res.²⁰⁷ In some areas, water utilities opened the mains only at certain times of day so that some water could accumulate while they were closed. In certain localities, residents tried to circumvent these restrictions by opening valves on the mains themselves, or by taking water before it passed through the meter and using it to irrigate agricultural land.²⁰⁸

Drought also resulted in low river and stream levels (some smaller streams dried up completely; in 2003 unfounded rumours even circulated that the Rinka waterfall had dried up),²⁰⁹ which affected several economic activities. Because of the spring drought in 1939, rafters from Dravograd were able to float timber down the Drava only as far as Maribor, and the ferry between Melje and Pobrežje could not operate because the water level was too low.²¹⁰ At the same time, some mills and sawmills on smaller streams ceased operations or functioned only on a reduced scale; a number of sawmills were electrified, which meant higher operating costs.²¹¹ In 1992 and 2003 low river discharge reduced electricity generation in hydropower plants: in 2003 plants on the Drava produced 35 per cent fewer gigawatt-hours than planned, those on the Sava 45 per cent less, and those on the Soča 58 per cent less. The Krško nuclear power plant also operated at reduced output, as it is not permitted to use more than one quarter of the Sava's flow for cooling. At the same time, the cooling water must not raise the river temperature above 28 °C or by more than three degrees Celsius above the existing river temperature. Because of all this, the Šoštanj thermal power plant had to provide a larger share of electricity than usual, yet in both 1992 and 2003 its summer operations were also limited because the plant was undergoing overhaul on both occasions. As a result, concerns were repeatedly voiced that restrictions on electricity consumption or even partial blackouts might be introduced,²¹² although according to the newspaper material examined this ultimately did not occur. Low water levels also affected fish

²⁰⁷ Marko Jakopec in drugi, "Suša je dodobra izpraznila vodna zajetja skoraj v vsej Sloveniji", *Delo*, 21. 8. 1992, No. 192, p. 3; Gabrijel Toplak, "Določene omejitve le za Duplek", *Večer*, 23. 7. 2003, No. 173, p. 23; Gabrijel Toplak, "Izgube vode so bistveno prevelike", *Večer*, 24. 7. 2003, No. 144, p. 16; Simona Fajfar, "Suša na Kočevskem je osušila tudi vodna zajetja", *Delo*, 26. 7. 2003, No. 171, p. 5.

²⁰⁸ tv, "V nižinah še dovolj vode", *Večer*, 4. 8. 1992, No. 178, p. 7; Jože Rakuša, "Včeraj zajezili reko Pesnico", *Večer*, 5. 8. 1992, No. 179, p. 15; mp, "Varčevanje in disciplina", *Večer*, 12. 8. 1992, No. 185, p. 10; Ivica Burnik in drugi, "Mnogim vasem vodo dovažajo cisterne", *Delo*, 1. 9. 1992, No. 201, p. 3.

²⁰⁹ mp, "Voda še vedno zadovoljivo curlja", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 16.

²¹⁰ "Maribor", *Slovenec*, 28. 3. 1939, No. 72a, p. 7.

²¹¹ "Posledice suše na Gorenjskem", *Jutro*, 28. 3. 1939, No. 73, p. 3.

²¹² Gordana Pipan, "Brez vode pač ni elektrike", *Delo*, 22. 8. 1992, No. 193, p. 1; Jaroslav Jankovič, "Stebila nizka, zrna žalostno drobna", *Delo: Sobotna priloga*, 28. 6. 2003, No. 147, p. 10; Matej Košir, "Vroče je tudi nuklearkam", *Delo*, 12. 8. 2003, No. 185, p. 1; Brane Piano, "Šoštanj hladi Slovenijo", *Delo*, 14. 8. 2003, No. 187, p. 3.

Dry streambed of the Porčič stream (Marjan Toš, "Potoki kot makadamske ceste", *Večer*, 14. 8. 2003, No. 187, p. 3)

farming, and fish kills were frequent.²¹³ Rivers, on the other hand, provided an opportunity for people to cool down, which in turn led to accidents;²¹⁴ in 1939, for example, newspapers reported several cases of drowning.²¹⁵ While river

²¹³ "Posledice suše na Gorenjskem", *Jutro*, 28. 3. 1939, No. 73, p. 3; J. V., "Pogin rib v Savinji", *Večer*, 3. 8. 1983, No. 177, p. 16; Primož Cirman, "Prve žrtve ribe in potočni raki", *Delo*, 17. 6. 2003, No. 138, p. 7; "Meseci brez milosti za žejno naravo", *Delo*, 24. 7. 2003, No. 169, p. 5; Marjan Toš, "Poginile vse ribe in školjke", *Večer*, 29. 7. 2003, No. 173, p. 13; Marjan Toš, "Za pogin kriva čistilna naprava?", *Večer*, 31. 7. 2003, No. 175, p. 16; Simona Fajfar, "Jezero je izginilo", *Delo*, 1. 8. 2003, No. 176, p. 5; Robert Galun, "Bodo ribe izumrle?", *Delo*, 21. 8. 2003, No. 192, p. 3.

²¹⁴ "Vročina pasjih dni!", *Slovenski narod*, 21. 7. 1921, No. 160, p. 4; "Celje", *Slovenec*, 30. 7. 1921, No. 171, p. 3; "Živahna kopalna sezona v Kamniku", *Jutro*, 4. 8. 1939, No. 179, p. 4.

²¹⁵ "Tragična smrt Silva Mehore", *Jutro*, 19. 7. 1939, No. 165, p. 3; "Prva letošnja žrtev Save", *Slovenec*, 19. 7. 1939, No. 164a, p. 6; "Novice z Ruš", *Jutro*, 21. 7. 1939, No. 167, p. 5; "Tretja žrtev Drave", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 4.

bathing had been an everyday activity before the Second World War, it was later discouraged because of increasing river pollution, as in 1962 when people were advised against swimming in the Drava in the vicinity of Maribor.²¹⁶

5.5 The Role of State Authorities in Addressing the Consequences of Drought, Especially in Agriculture

In 1921 and 1939 there is no clear evidence in the newspaper material of specific government measures addressing the problems of livestock production during drought. For 1950 the press record is similarly sparse with regard to livestock-related interventions, although, as noted above, the Yugoslav authorities did request emergency assistance from the United States.²¹⁷ In 1952, however, the authorities established a Republican Headquarters for Assistance to Those Affected by Drought and, at the local level, district headquarters for assistance and education. Their task was to recommend to farmers the optimal use of fodder and to instruct them in the use of lower quality feed. Similar educational activities were carried out by cooperatives and municipalities.²¹⁸ *Ljudska pravica* reported shortly after the introduction of these measures that they were not being implemented satisfactorily everywhere.²¹⁹ The republican authorities also allocated financial assistance to those who had suffered losses. The Executive Council of the PRS earmarked 30 million dinars in interest-free loans for six months,²²⁰ and at the federal level the Economic Council of the Federal Executive Council banned the export of wheat, rye, barley, oats, maize, and fodder.²²¹

The state also intervened during the droughts of 1992 and 2003. Even before concrete measures were adopted, several political parties represented in the Slovenian parliament, municipalities, farmers, and in 2003 also the KGZS issued public appeals for action. In 1992 the Slovene Peasant Union (Slovenska kmečka zveza, SKZ), which operated within the Slovene People's Party,

²¹⁶ "Kopanje v Dravi nevarno", *Večer*, 24. 7. 1962, No. 171, p. 4.

²¹⁷ Čelig and Friš, "Med pragmatizmom in grožnjami", pp: 182–191.

²¹⁸ "Glavna zadružna zveza je organizirala pomoč po suši prizadetim živinorejcev", *Slovenski poročevalec*, 12. 8. 1952, p. 4; M. P., "Organizacija pomoči prizadetim po suši", *Ljudska pravica*, 23. 8. 1952, No. 34, pp. 1–2.

²¹⁹ "Proti posledicam suše", *Ljudska pravica*, 6. 9. 1952, No. 36, p. 6. V *Slovenskem poročevalcu* najdemo tudi mnenje, da je k problematiki pomanjkanja krme prispevalo dejstvo, da so v letih pred sušo preorali nemalo travnikov, s čimer so se priložnosti za pridobivanje travinja zmanjšale. M. Pavšič, "Letošnja suša ne sme prizadeti zdravja živali v ogroženih predelih", *Slovenski poročevalec*, 19. 8. 1952, No. 195, p. 3.

²²⁰ "Pomoč po suši prizadetim živinorejcev", *Slovenski poročevalec*, 15. 8. 1952, No. 192, p. 3.

²²¹ "Prepoved izvoza nekaterih kmetijskih pridelkov in drugih proizvodov", *Slovenski poročevalec*, 20. 8. 1952, No. 196, p. 1.

The Minister of Agriculture, Forestry and Food while surveying the impacts of the drought (Damijan Toplak, "Zaradi suše kmetom zavrela kri", *Večer*, 5. 7. 2003, No. 153, p. 1; photo: Boris Vugrinec)

proposed that the Slovenian government should provide funds for farmers to purchase fodder on the market, since this was the only way to preserve a substantial part of the livestock. Many breeders were prepared to sell their animals even below cost. For this reason, the SKZ argued that the state should arrange emergency purchasing of slaughter cattle, and that farmers should be enabled to buy seed and fertiliser for autumn sowing at lower prices, have the repayment of investment loans deferred, and obtain relief from certain tax burdens and social contributions.²²² Similar demands were put forward by farmers in Pomurje when representatives of the Ministry of Agriculture, Forestry and Food, and of the Ministry of Environmental Protection and Spatial Planning visited them on 12 August. The representatives agreed with these proposals, and the

²²² Darja Kocbek in drugi, "Suša bo pobrala znaten del letošnjega pridelka", *Delo*, 11. 8. 1992, No. 184, p. 1; "Potreben bo rešilni poseg države", *Večer*, 11. 8. 1992, No. 184, p. 3.

Ministry of Agriculture, Forestry and Food, which was also to look for alternative sources of feed such as brewery by-products and sugar beet pulp, reportedly planned to submit similar proposals to the Slovenian government.²²³

On 20 August the Ministry of Agriculture, Forestry and Food prepared a package of measures aimed at the most urgent protection of domestic production and submitted it to the government. The package included a ban on the import of livestock and meat, duty-free import of fodder (it was estimated that fodder imported from Austria would be 23 per cent cheaper), temporary remission of import duties on feed for those affected by drought, tax relief on seed and fertiliser for stubble crops, deferral of taxes based on cadastral income, and relief from contributions for disability, pension, and social insurance. In addition, the municipalities of Lendava and Murska Sobota were to receive advances to finance emergency assistance to farmers.²²⁴ The government adopted most of these measures a few days later and additionally promised to distribute 10,000 tonnes of maize from state reserves to the livestock farmers most seriously affected and to organise the emergency import of 100,000 tonnes of maize or other feed substitutes without import duties and at favourable prices for farmers.²²⁵ Maize from state reserves was distributed by municipalities, which also supported affected farmers from their own budgetary reserves. The municipality of Slovenska Bistrica, for example, decided to subsidise 50 per cent of the cost of seed for fodder crops.²²⁶ Beyond these emergency measures, state authorities used reports from municipal commissions on drought damage – data collection ended around 20 August – to decide on the allocation of funds to municipalities from a so-called solidarity fund, created from one day's wages of all employees in the Republic of Slovenia. Assistance was granted to municipalities whose damage exceeded 10 per cent of their social product, of which there were seven.²²⁷ Despite these measures, not all farmers were satisfied. At a public forum in Metlika on 9 September they asked whether anyone would help them. The response of the politician Ivan Oman, a member of the

²²³ Jože Pojbič, "Pomurju bo zaradi suše morala pomagati vlada", *Delo*, 13. 8. 1992, No. 186, p. 2; Branko Žunec, "Po vsej Sloveniji pač ni vročinskih udarov!", *Večer*, 13. 8. 1992, No. 186, p. 11.

²²⁴ Marjeta Šoštarčič, "Izredna seja o suši", *Delo*, 21. 8. 1992, No. 192, p. 3.

²²⁵ Branko Žunec, "Koruza in odpis davkov", *Večer*, 27. 8. 1992, No. 197, p. 2.

²²⁶ ps, "Občinsko regresiranje semen", *Večer*, 29. 8. 1992, No. 199, p. 11; Iztok Utenkar, "Pomoč šmarskim kmetom v koruzi in ječmenu", *Delo*, 31. 8. 1992, No. 200, p. 2; Ivan Gerenčer, "Vlada je vedno pripravljena na reševanje kmetijskih problemov", *Delo*, 3. 9. 1992, No. 203, p. 2; Slavica Pičenko, "Koruza za molznice in telice", *Večer*, 8. 9. 1992, No. 207, p. 11.

²²⁷ Katarina Šulek, "220 milijonov tolarjev škode", *Večer*, 10. 8. 1992, No. 183, p. 24; Franci Golob, "Suša pobira letino", *Večer*, 11. 8. 1992, No. 184, p. 15; Gordana Pipan, "Pripeka pobira davek", *Delo*, 18. 8. 1992, No. 189, p. 1; Ivan Gerenčer, "Vlada je vedno pripravljena na reševanje kmetijskih problemov", *Delo*, 3. 9. 1992, No. 203, p. 2; Gordana Pipan, "Pomoč prizadetim občinam", *Delo*, 3. 9. 1992, No. 203, p. 3; Ivan Gerenčer, "Pojasnen nespোরazum o škodi", *Delo*, 5. 9. 1992, No. 205, p. 3.

opposition Slovene Christian Democrats, was anything but optimistic; he stated that the drought had affected him as well "and that he would simply have to endure it on his own. Therefore, the inhabitants of Bela krajina should not count on help from others" ("*.../ in da bo moral pač to preboleti sam. Zato naj tudi Belokranjci ne računajo na pomoč drugih*").²²⁸

Calls for swift assistance, especially for livestock farmers so that they would not be forced to sell too many animals, were again frequent in 2003. The KGZS called on the state to adopt an emergency law to remedy the consequences of natural disasters in that year, following the model of other years in which such disasters had occurred in the Republic of Slovenia. In addition to drought, farmers in 2003 were affected by fire blight, hailstorms, and spring frost. Although the then Minister of Agriculture, Forestry and Food agreed with the idea of an emergency law, and although two opposition parties submitted a corresponding draft law to parliament in early July, the government chose a different course and adopted a systemic Law on the Remediating of the Consequences of Natural Disasters, which was approved by the National Assembly on 16 July. Before its adoption, the law had been heavily criticised by the opposition, which tabled more than forty amendments, all but one of which failed. The law regulated, among other things, financial resources for state aid in remediating the consequences of natural disasters, the manner in which funds would be provided, and the conditions for receiving assistance. Individuals who had insured their property in advance were entitled to higher levels of support.²²⁹

Despite the adoption of the law, it did not provide immediate assistance to affected farmers, which prompted further proposals that the government should adopt in order to mitigate the consequences of drought. These included, for example, emergency state purchasing of fattening cattle weighing no more than 450 kg or, alternatively, the use of export incentives to encourage the sale of livestock abroad. The state was also urged to enable the purchase of seed for sowing and to provide assistance with fodder purchases, to buy fodder on the world market, to release maize and feed grain from state reserves immediately

²²⁸ Milovan Dimitrič, "Metličani bi predvsem radi preproste volitve", *Delo*, 10. 9. 1992, No. 209, p. 7.

²²⁹ Marjeta Šoštarič, "Vrisk kliče na pomoč državo", *Delo*, 27. 6. 2003, No. 146, p. 3; Martina Budal, "Suša, kakršne še ni bilo", *Večer*, 27. 6. 2003, No. 146, p. 3; Jutka M. Kiraly, "Katastrofalna žetev v Prekmurju", *Delo*, 3. 7. 2003, No. 151, p. 3; Nataša Gider, "Ena največjih naravnih nesreč", *Večer*, 3. 7. 2003, No. 151, p. 3; Damijan Toplak, "Kmetom zaradi suše zavrela kri", *Večer*, 5. 7. 2003, No. 153, p. 2; Marko Osolnik, "Škodo naravnih nesreč čim prej omiliti", *Delo*, 9. 7. 2003, No. 156, p. 3; C. R., "Vlada sprejela zakon o poplačilu škode v kmetijstvu", *Delo*, 10. 7. 2003, No. 157, p. 3; Zoran Potič, "Kmetijska škoda je razlog za hitenje", *Večer*, 10. 7. 2003, No. 157, p. 3; Marjeta Šoštarič, "Prava poplava dopolnil k zakonu", *Delo*, 16. 7. 2003, No. 162, p. 3; Matjaž Albreht in Marko Jakopec, "Nad naravne nesreče s sistemskim zakonom", *Delo*, 17. 7. 2003, No. 163, p. 1; Zoran Potič, "Čas bo pokazal, ali je zakon skrpucalo", *Večer*, 17. 7. 2003, No. 163, p. 2. The text of the Act was published in: "Zakon o odpravi posledic naravnih nesreč (ZOPNN)", *Uradni list Republike Slovenije*, 1. 8. 2003, No. 75 (2003), pp. 11333–11348.

Damaged corn fields in Prekmurje (Nataša Gider, "Ena največjih naravnih nesreč", *Večer*, 3. 7. 2003, No. 151, p. 3, photo: foto Janko Rath)

at favourable prices for farmers, to speed up the payment of subsidies, and to reduce cadastral tax and compulsory pension and health insurance contributions.²³⁰ Some of these proposals closely resembled those that the Slovenian government was called upon to adopt in 1992.

The severity of the situation in livestock farming in at least some parts of the Republic of Slovenia is illustrated by comments made by the then mayor of the municipality of Štore near Celje. In view of the fodder shortage and the ban on slaughtering cattle at home, which was unrelated to the drought, he asked whether anyone had considered the possibility of animal cruelty. The representative of the farmers' union for Carinthia called on farmers, in extreme situations, to "forget about state laws and follow natural laws" ("*.../ v skrajni sili pozabijo na državne zakone in upoštevajo naravne zakone*"), referring to slaughter

²³⁰ Vili Einspieler, "Po letih suše prava suša", *Delo*, 25. 7. 2003, No. 170, p. 7; zp, "Nizke cene govedine", *Večer*, 25. 7. 2003, No. 170, p. 4; Marko Osolnik, "Ogrožena koruza in osnovni stalež živali", *Delo*, 26. 7. 2003, No. 171, p. 3; Zoran Potič, "Kmetom je treba takoj pomagati", *Večer*, 26. 7. 2003, No. 171, p. 2; Milovan Dimitrič, "Dovoliti občinam, da smejo pomagati kmetom", *Delo*, 1. 8. 2003, No. 176, p. 5; Brane Piano, "Zaradi suše bodo morali klati", *Delo*, 5. 8. 2003, No. 179, p. 2; Slavica Crnica, "Seznam zahtev", *Delo*, 8. 8. 2003, No. 182, p. 3.

for their own consumption.²³¹ An example of good practice in increasing the purchase of livestock for slaughter was provided by the Carinthian agricultural and forestry cooperative, which, from 8 August onwards, collected orders for beef from Friday to Tuesday in certain cooperative shops; customers could then collect the meat on Saturdays at favourable prices.²³²

In mid-August the government adopted several measures. It endorsed export incentives for live cattle and released 20,000 tonnes of maize from state reserves for farmers affected by drought, with distribution beginning in mid-September. Entitlement to this maize was limited to those who owned at least two heads of cattle. The maize was not free of charge, but it was sold at a more favourable price. Farmers first had to fill in the appropriate forms in order to receive it and submit them to the Agency for Agricultural Markets and Rural Development by a specified deadline. The agency processed applications in the order in which they were received. The maize was then distributed by authorised cooperatives. Upon collection, farmers paid a smaller part of the price, and the remainder was deducted from the compensation they later received under the Law on the Remedying of the Consequences of Natural Disasters.²³³ One of the farmers criticised this arrangement, arguing that maize from state reserves was too expensive because the price did not include the costs of transport and weighing. In his view it would have been possible to obtain imported wheat at lower cost or to buy maize from growers whose crops had not been severely damaged.²³⁴ As in 1992, farmers were able to report drought damage in 2003. Municipal commissions assessed the damage in each municipality and forwarded the completed forms to regional commissions, which then submitted them to the state commission.²³⁵ Some municipalities also provided direct assistance to farmers. In certain places, for example, municipal councillors renounced their session fees and redirected these funds to those affected by drought.²³⁶

²³¹ Violeta Vatovec Einspieler, "Bodo kmalu krave na ulici?", *Večer*, 25. 7. 2003, No. 170, p. 13; Naja Nabernik, "Suša je še izrazitejša v hribovitih predelih", *Večer*, 26. 7. 2003, No. 171, p. 15.

²³² jd, "Govedina v paketih-tudi pomoč kmetom", *Večer*, 20. 8. 2003, No. 191, p. 2; Ivan Praprotnik, "Poceni koroško meso", *Delo*, 23. 8. 2003, No. 194, p. 5.

²³³ "Vladna pomoč kmetom", *Delo*, 13. 8. 1992, No. 186, p. 1; zp, "Namesto dežja izvozne spodbude", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 1; "Zelena luč za koruzo iz blagovnih rezerv", *Večer*, 16. 8. 2003, No. 188, p. 3; Marjeta Šoštarič, "Koruzo tistim, ki jo potrebujejo", *Delo*, 19. 8. 2003, No. 190, p. 3; Marjeta Šoštarič, "Kmetom koruzo in akontacije subvencij", *Delo*, 21. 8. 2003, No. 191, p. 1; Zoran Potič, Jelka Zupančič, "Kako bodo kmetje prišli do koruze", *Večer*, 21. 8. 2003, No. 191, p. 2.

²³⁴ Branko Žunec, "Koruzo iz državnih rezerv je za živinorejce predraga", *Večer*, 22. 8. 2003, No. 193, p. 3.

²³⁵ Oste Bakal, "Škoda v Pomurju je zelo velika, in to v vseh 26 občinah", *Večer*, 1. 8. 2003, No. 176, p. 16.

²³⁶ mp, "Podčetrtek: Za odpravo posledic suše 3,5 milijona tolarjev", *Večer*, 2. 8. 2003, No. 177, p. 15; dlž, "Pet milijonov za nadomestitev škode", *Večer*, 2. 8. 2003, No. 177, p. 16; Mojca Marot, "Ne bomo čakali na državo, pomagali bomo sami, kolikor zmoremo", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 16; Franc Kramer, "Pomoč kmetom namesto kakšnega kilometra asfalta?", *Večer*, 19. 8. 2003, No. 190, p. 3; Mojca Marot, "Izredne razmere med šentjurskimi govedorejci", *Večer*, 20. 8. 2003, No. 191, p. 15.

5.6 Other Consequences of Heat and Drought for Everyday Life and the Exploitation of Drought for Political and Ideological Purposes

Among the consequences of drought, fires are mentioned repeatedly,²³⁷ while in periods when major roads were still unpaved and not yet asphalted or cobbled, road dust posed a serious nuisance for the population, as it billowed up from the surfaces during dry spells.²³⁸ To alleviate this to some extent, roads were watered and sprayed,²³⁹ a practice that was also employed in Maribor in 1983, even though the road surfaces were already asphalted by then.²⁴⁰

The newspapers also provide examples of drought being exploited for political and ideological purposes. In 1921 an author signing only with initials used the conservative daily *Slovenec*, the organ of the Catholic national camp, to attack Franjo Kavčič, the head of the municipal administration in Polje near Ljubljana, who belonged to the liberal camp, accusing him of insufficiently representing the interests of the rural population. The author proposed tax relief for farmers but expressed little confidence that such measures would be adopted.²⁴¹ In the same newspaper, also in 1921, another author pointed out that farmers were experiencing hard times because of drought and blamed the political authorities, criticising in particular the work of Ivan Pucelj, then the Yugoslav Minister of Agriculture and a representative of the liberal camp.²⁴² This kind of political "score-settling" formed part of the ongoing rivalry between the liberal and Catholic-national camps, which surfaced in public discourse almost daily.²⁴³

In 1952 *Slovenski poročevalec* carried a report based on rumours said to be circulating in Haloze, parts of Slovenske gorice, and the Drava Plain, according to which these areas had been struck by drought because the church on Ptujška Gora was closed. The journalist commented that those who believed that various religious processions would bring rain were naive,²⁴⁴ although such proces-

²³⁷ "Nevaren požar", *Jutro*, 22. 7. 1939, No. 168, p. 7; "Požar na Opčinah", *Jutro*, 23. 7. 1939, No. 169, p. 8; "Požrtvovalni gasilci in malomarni gledalci", *Jutro*, 2. 8. 1939, No. 177, p. 5; "Katastrofalen požar", *Slovenec*, 2. 8. 1939, No. 174a, p. 6; "Dva velika gozdna požara", *Slovenec*, 11. 8. 1939, No. 182a, p. 7; I. U. in R. K., "Ognjeni zublji požirajo Kras", *Delo*, 31. 7. 2003, No. 175, p. 7.

²³⁸ "Gospodarski položaj vsled suše", *Slovenec*, 11. 8. 1921, No. 181, p. 3; "Iz Novega mesta", *Jutro*, 15. 7. 1939, No. 162, p. 7.

²³⁹ "Ceste popravljajo", *Jutro*, 20. 7. 1939, No. 166, p. 4; "Gaberje in Sp. Hudinja v oblakih prahu", *Jutro*, 2. 8. 1939, No. 177, p. 5; "Tri vagone soli so potrosili", *Slovenec*, 1. 8. 1939, No. 173a, p. 7.

²⁴⁰ M. Kolar, "Hlad za vroč asfalt", *Večer*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 8.

²⁴¹ J. K., "Iz D. M. v Polju", *Slovenec*, 10. 8. 1921, No. 180, p. 3.

²⁴² "S Posavja pri Ljubljani", *Slovenec*, 11. 9. 1921, No. 206, p. 3.

²⁴³ See for example Ervin Dolenc, *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929* (Ljubljana, 1996); Jurij Perovšek, "Kulturnobojni značaj Slovenskega naroda v letih 1918–1929 – kritični premisleki", *Studia Historica Slovenica* 24, No. 1 (2024), pp. 41–92.

²⁴⁴ Pa je vendarle deževalo...", *Slovenski poročevalec*, 28. 8. 1952, No. 203, p. 4.

sions for rain were occasionally organised in individual parishes, as for example in the church of St James in Ljubljana in 1921.²⁴⁵

Newspapers also offered advice to help people cope with heat. In 1939 *Slovenec* advised readers to open windows early in the morning, and then close and darken them. Flies and other insects were said to be repelled by tomato plants, which were therefore recommended for windowsills. The newspaper warned against sitting in draughts, which were believed to cause rheumatism in old age and colds,²⁴⁶ and it advised against eating only meat products on hot days, as these were said to cause "intense thirst" ("*budo žejo*").²⁴⁷ This thirst, it suggested, was best relieved by water in which wormwood had been steeped. The same newspaper gave advice on how to cool the bed and care for infants,²⁴⁸ while *Jutro* discussed whether sunbathing was healthy²⁴⁹ and offered tips for humidifying indoor spaces.²⁵⁰ In 1992 *Večer* recommended staying in cool rooms, airing dwellings only early in the morning and late in the evening, and drinking cold, unsweetened beverages (preferably lukewarm unsweetened tea). People were advised to drink no more than half a litre of milk per day but at least two litres of fluid in total, to eat plenty of fruit and vegetables, and to avoid fatty and heavy food. The paper also suggested eating slightly saltier food to replace salt lost through sweating, wrapping oneself in wet sheets, and using a low pillow or none at all during sleep.²⁵¹ In the same year *Delo* wrote about proper sunbathing and the dangers of skin cancer as a possible consequence of excessive exposure to sunlight.²⁵² In 2003, among other things, warnings appeared about the effects of high temperatures on the health of people with chronic illnesses and older individuals, as well as about the dangers posed by ticks and the possibility of vaccination against tick-borne encephalitis.²⁵³ The health risks of prolonged periods of high temperatures for certain groups had already been discussed by *Delo* in 1983, which advised that people with asthma

²⁴⁵ "Procesija za dež", *Slovenski narod*, 4. 8. 1921, No. 172, p. 4.

²⁴⁶ "Boj proti vročini na višku", *Slovenec*, 21. 7. 1939, No. 164a, p. 4.

²⁴⁷ "Prehrana", *Slovenec*, 23. 7. 1939, No. 166a, p. 7.

²⁴⁸ "Boj proti vročini na višku", *Slovenec*, 21. 7. 1939, p. 5; "Naši najmlajši in vročina", *Slovenec*, 30. 7. 1939, No. 172a, p. 10.

²⁴⁹ "Ali je sončenje res zdravo", *Jutro*, 14. 7. 1939, No. 161, p. 5.

²⁵⁰ "Za vroče dni", *Jutro*, 29. 7. 1939, No. 174, p. 6.

²⁵¹ ns, "Rešitev – hladen prostor", *Večer*, 6. 8. 1992, No. 180, p. 8.

²⁵² Bogi Pretnar, "Nikamor brez poštenega klobuka", *Delo*, 22. 7. 1992, No. 167, p. 9.

²⁵³ Tatjana Šeneker in Tanja Milakovič, "Vročina slabo vpliva na psihofizične sposobnosti", *Večer*, 11. 6. 2003, No. 133, p. 13; Simona Bandur, "Najbolj naj se pazijo bolniki", *Delo*, 7. 8. 2003, No. 181, p. 3; Dragica Bošnjak, "Senca in plavanje blagodejna", *Delo*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 3; Miša Vugrinec, "Dovzetnejši za bolezni", *Večer*, 14. 8. 2003, No. 187, p. 3.

and those with heart problems should avoid exposure to heat.²⁵⁴ Air conditioning helped many to cope more easily with high temperatures, and sales of such units increased markedly in 2003, although hospitals, for example, reportedly suffered from a shortage.²⁵⁵ It is also worth noting that in the same year some primary and secondary schools in parts of Istria belonging to the Republic of Slovenia shortened lessons by one or two class periods because of the heat.²⁵⁶

6. Conclusion

This article has examined how major droughts that affected the Slovenian ethnic territory in the twentieth and early twenty-first centuries were reported in major Slovenian newspapers. By combining close reading with corpus-based analysis of eight selected drought years (1921, 1939, 1950, 1952, 1962, 1983, 1992, and 2003), it has shown that press coverage did not simply register meteorological anomalies. Rather than treating drought as a timeless natural hazard, newspapers reported on it within the constraints and opportunities created by changing political regimes and media systems, and in line with contemporary expectations about what the state should do in response, while giving voice to different social actors and repeatedly situating contemporary events in relation to real or remembered past extremes.

With regard to the description and explanation of meteorological conditions in the given time frame, newspapers paid considerable attention to heat, sometimes more than to lack of precipitation. In the interwar years, reports relied mainly on qualitative descriptions and on comparisons between regions, with only occasional numerical data. From the 1950s onwards, and especially in the independent Republic of Slovenia, journalists made more frequent use of temperature records, monthly precipitation sums, and long-term averages. The 1992 and 2003 droughts were repeatedly characterised through references to "records" and "extremes."

The analysis of impacts confirms that agriculture remained the central lens through which drought was reported. In all periods newspapers documented damage to field crops, vegetable gardens, orchards, hop plantations, and grass-

²⁵⁴ Reke skoraj že usihajo, v polnilnici Radenske pa so podaljšali delavnik", *Delo*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 10.

²⁵⁵ bs, "Kot v krušni peči", *Večer*, 29. 7. 1983, No. 173, p. 8; Nataša Jenuš, "Še Hipokrat bi se oznojil", *Večer*, 29. 7. 1992, No. 173, p. 9; Simona Bandur in Mateja Gruden, "Poletni vročini še ni videti konca", *Delo*, 6. 8. 2003, No. 180, p. 5; Miša Vugrinec, "Pasja vročina in pregreti zidovi", *Večer*, 7. 8. 2003, No. 181, p. 15; Simona Bandur, "Klime praviloma ne škodijo", *Delo*, 12. 8. 2003, No. 185, p. 3; zku, "Vedno večje zanimanje za klimatske naprave", *Večer*, 13. 8. 2003, No. 186, p. 4.

²⁵⁶ Boris Šuligoj, "Vročina spreminja življenjski ritem", *Delo*, 12. 6. 2003, No. 134, p. 3.

lands, and linked the loss of fodder to distress in livestock farming. In the interwar period coverage also drew attention to price increases for vegetables and other produce in urban markets. After the Second World War, in a socialist and later post-socialist context, price information became less prominent, while questions of fodder supply, state intervention and the stability of the agricultural system moved to the foreground. Drought impacts on water resources likewise became more visible over time. Early reports focused on dry wells and springs, while later coverage emphasised the vulnerability of public water supply systems, the constraints on hydropower production, and the knock-on effects for energy security.

The lexical and metaphorical repertoire used to describe heat and drought changed in ways that reflect both media conventions and broader political contexts. Interwar newspapers used a rich set of labels: *severe heat*, *great heat*; for drought: *severe drought*, *unbearable drought*, *intense heat*, *intense drought*, *great drought*, *enormous drought*, *critical drought*, *devastating drought*, plus *tropical heat* and *dog-day heat* / *dog days*. Under socialist Yugoslavia the range of labels narrowed and tended to be more restrained, with greater emphasis on duration (*long*, *prolonged*) and on functional descriptions of damage. After independence, elements of interwar expressiveness returned, alongside terms such as catastrophic drought, *natural disaster*, and *economic catastrophe*. Journalists frequently used comparisons with earlier events and with the experience of "the oldest inhabitants" to underline exceptionality. In 1992 and 2003 this rhetoric of extremity was combined with a denser use of quantitative information, which strengthened the impression of unprecedented severity.

Press coverage also reveals how the actions and responsibilities of state authorities, expert institutions, and local communities were framed. In the interwar period, the state largely appeared at the margins of drought reporting. Articles focused on local conditions and on the hardship of farmers, and state actors were more likely to be invoked polemically, for example when drought was used to criticise liberal politicians or to demand tax relief. In 1952, by contrast, the creation of republican and district headquarters, the organisation of education on fodder use and the provision of credit and grain from reserves were among the central narrative elements. Newspapers presented the state as a coordinating authority that mobilised cooperatives and local committees and called for solidarity between more and less affected regions. In 1992 and 2003, coverage again stressed state responsibility but was more openly critical, especially when the timing, scope, or design of interventions were perceived as inadequate. Debates about emergency legislation, compensation procedures and the release of grain from reserves were reported in detail, and farmers' dissatisfaction received prominent space.

In 1921, the newspapers under review did not substantially criticise the Yugoslav authorities for the way they dealt with the drought. Open criticism appeared only in the "oppositional" *Slovenec*, which disagreed with certain measures adopted by representatives of the politically opposed liberal bloc in those parts of Slovenia where the latter controlled key levers of power. This criticism formed part of the everyday media polemics between the liberal and the Catholic-national bloc rather than a systematic challenge to drought policy. During the period of royal dictatorship (1939) and in socialist Yugoslavia (1950, 1952, 1962, and 1983), the newspapers examined did not comment on how the authorities approached measures to mitigate the consequences of drought. The main exception is 1952, when federal and republican measures were explicitly welcomed. Media control exercised by the authorities most likely contributed to the absence of more critical reporting. The situation was different in 1992 and 2003, when the pluralisation and greater openness of the media landscape coincided with considerable criticism of the (in)action of Slovenian authorities, particularly with regard to the position of affected farmers.

Finally, the analysis sheds light on the relationship between drought reporting and broader understandings of climate variability and climate change. In the early 1950s, at least one journalist engaged directly with the question of whether a cluster of dry years signalled a change in climate, only to reject that interpretation and to present such sequences as "normal" fluctuations within a long observational period. This position is consistent with the international state of knowledge at the time, even though scientific work was already beginning to explore anthropogenic influences. It was only in 2003 that the newspapers examined here clearly linked more frequent and intense droughts to climate change, warned that extreme weather events would become more common in Slovenia and suggested that agriculture would need to adapt through changes in crop choice and farming practices.

Taken together, these findings show that Slovenian newspapers acted both as mirrors and as agents of socio-environmental change. They recorded the physical manifestations of drought and its impacts on agriculture, water, and everyday life, but they also shaped how these events were perceived, remembered and politicised. The article thus confirms the value of newspapers as historical sources for drought research while also demonstrating the need for careful attention to their narrative conventions and ideological positions.

Janez Osojnik, Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in David Hazemali

**PREMIKI IN SENZACIONALIZEM V ČASNIŠKEM POROČANJU
O SUŠAH NA SLOVENSKEM (1921–2003)**

POVZETEK

V članku obravnavamo, kako so osrednji slovenski časniki v dvajsetem in na začetku enaindvajsetega stoletja poročali o večjih sušah, ki so prizadele celotno slovensko etnično ozemlje ali le del njega. Namen prispevka je dvojen: po eni strani opozarja na vpliv suše kot enega najpomembnejših podnebno pogoje-nih tveganj za kmetijstvo, vodne vire in vsakdanje življenje, po drugi strani pa na specifično vlogo časopisja kot zgodovinskega vira, ki ne beleži le vremen-skih razmer, temveč jih tudi interpretira v skladu z medijskimi praksami in poli-tičnimi režimi, zanemariti pa ne smemo niti intimne presoje piscev člankov. S člankom tako prispevamo k historični obravnavi suš na Slovenskem, ki razen redkih izjem niso doživele temeljite obravnave, obenem pa dopolnjuje doseda-nja dela, ki so suše obravnavala z geografskega, hidrološkega, klimatološkega in drugega vidika.

V raziskavi se osredotočamo na tri politična obdobja, v katerih je bila veči-na slovenskega etničnega ozemlja vključena v različne državne ureditve: naj-prej na Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma po letu 1929 Kraljevino Jugoslavijo (1918–1941), nato na Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo in od leta 1963 dalje na Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (1945–1991) ter nazadnje na samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo po letu 1991. V teh okvirih v članku analiziramo časniško poročanje o osmih izrazito sušnih letih: 1921, 1939, 1950, 1952, 1962, 1983, 1992 in 2003.

Empirična osnova obsega poročanje osrednjih slovenskih dnevnikov, ki so v posameznih obdobjih predstavljali ključne nosilce javnega diskurza: *Slovenec*, *Slovenski narod*, *Jutro*, *Slovenski poročevalec*, *Ljudska pravica*, *Delo* in *Večer*. V analizi združujemo podrobno kvalitativno branje z osnovnimi korpusnimi pri-stopi. Avtorji smo sledili pojavnosti izbranih ključnih besed in zvez (npr. "huda vročina", "huda suša", "katastrofalna suša", "pasja vročina"), analizirali metafore in primerjave, ki so opisovale vročino in sušo, ter preučili, kako so časniki opi-sovali vplive na kmetijstvo in vodne vire ter kako so predstavljali ukrepe držav-nih oblasti in drugih institucionalnih akterjev.

Besedišče in metaforika, ki ju časniki uporabljajo pri opisu vročine in suše, sta se skozi čas spreminjala. V medvojnem obdobju je bil besedni zaklad izrazi-to raznolik in pogosto dramatičen, z izraznimi zvezami, kot so "neznosna vro-čina", "velikanska suša" ali opisi sonca, ki "žge kot z iglami". V času socialistične

Jugoslavije se je nabor pridevnikov zožil, pogostejši so bili pojmi, ki poudarjajo trajanje suše ("dolga", "dolgotrajna suša") in njene funkcionalne posledice, retorika pa je bila bolj zadržana. V samostojni Sloveniji se je del medvojnega izrazja vrnil, ob njem pa so se uveljavili novi, pri čemer prednjači "katastrofalna suša", obenem se pridevnik "katastrofalen" pojavi ob opisovanju drugih posledic suš. Velja še dodati, da lahko v vseh primerih preberemo zapise o tem, kako "najstarejši prebivalci ne pomnijo" takih suš, s čimer so časniki dodatno poudarjali izjemnost posameznih sušnih epizod.

Analiza časniškega poročanja potrjuje, da je bil vpliv suše na kmetijstvo v središču poročanja o suši v obravnavanem času. Časniki so redno beležili škodo na poljščinah (zlasti na krompirju, koruzi, fižolu, sladkorni pesi), na zelenjadnicah, sadnem drevju, hmelju in travinju ter izpostavljali posledice pomanjkanja krme za živinorejo. V medvojnem času je poročanje poudarjalo tudi dvig cen zelenjave in drugih živil na urbanih trgih. Po drugi svetovni vojni prevladajo teme oskrbe s krmo, stabilnosti živinorejskih obratov in vloge države pri zmanjševanju škode, medtem ko se neposredne navedbe cen pojavljajo redkeje. V poročanju o mlajših sušah so pogoste ocene izgub v odstotkih, kar omogoča spremljanje, kako se z daljšanjem trajanja suše povečuje obseg škode.

Vplivi na vodne vire so v časopisju sprva prikazani predvsem kot pomanjkanje vode na lokalni ravni, usihanje vodnjakov in studencev ter težave z oskrbo v vaseh. Kasneje, s širjenjem javnega vodovodnega omrežja, se pozornost premakne k ranljivosti javnih vodovodov, prevažanju vode s cisternami na območja, kjer je bilo njeno pomanjkanje, omejitvam njene porabe ter posledicam nizkih pretokov za proizvodnjo električne energije v hidroelektrarnah in delovanje Jedrske elektrarne Krško.

V članku namenjamo pozornost tudi vlogi državnih oblasti pri soočanju s posledicami suše in načinu, kako je bilo to predstavljeno v časnikih. V letu 1921 je državna oblast v časnikih bolj obrobno prisotna; neposredna kritika se pojavi v opozicijskem *Slovcu* in je bila v veliki meri del širšega ideološkega obračunavanja med liberalnim in katoliško narodnjaškim taborom. V obdobju kraljeve diktature in v času socialistične Jugoslavije (1939, 1950, 1952, 1962, 1983) obravnavani časniki niso problematizirali razmerja med sušo in državnimi ukrepi z izjemo leta 1952, ko so pozdravljali ustanovitev republiškega in okrajnih štabov, organizacijo izobraževanj in finančno pomoč kmetom, torej prikimavanje odzivom oblasti. Nadzor nad mediji in pričakovana lojalnost režimu sta najverjetneje prispevala k odsotnosti morebitne kritike. V letih 1992 in 2003 se iz poročanja jasno vidi pričakovanje aktivne vloge države in odkrita kritika njenega (ne)ukrepanja. Članki so podrobno spremljali razprave o sprejemu ukrepov, s katerimi bi tisti, ki jih je prizadela suša – zlasti kmetovalci – ublažili posledice suše, kot npr. sproščanje žita in koruze iz blagovnih rezerv ter s postopki ocenjevanja in izplačevanja škode. Obenem so pogosto pozivali

k ureditvi namakanja kmetijskih površin, pri čemer so dobile glas tudi različne interesne skupine, zlasti kmetje in njihove organizacije. Časopisje ni beležilo zgolj odločitev oblasti, temveč je posredovalo in soustvarjalo javno razpravo o tem, kakšna naj bi bila odgovornost države v razmerah ponavljajočih se suš.

Končno nas je v članku zanimalo še, ali je iz časniškega poročanja razvidna morebitna korelacija med pogostejšimi in intenzivnejšimi sušami ter podnebnimi spremembami. Na začetku petdesetih let si je v enem izmed prispevkov avtor sicer zastavil vprašanje, ali takratno zaporedje sušnih let nakazuje spremembo podnebja, a je to razlago zavrnil in suše interpretiral kot del "normalnih" dolgoročnih nihanj. Med obravnavanimi sušami je šele pri tisti iz leta 2003 moč razbrati izrecno povezavo med tem naravnim pojavom in podnebnimi spremembami. Avtorji so opozarjali na pričakovano porast vremenskih ekstremov v Sloveniji ter na potrebo po prilagoditvi kmetijstva z vpeljavo drugačnih kultur in praks.

V članku tako pokažemo, da so slovenski časniki delovali hkrati kot zrcalo in akter družbeno-okoljskih sprememb. Beležili so fizične razsežnosti suš in njihove posledice za kmetijstvo, vodne vire in vsakdanje življenje, obenem pa so soustvarjali razumevanje teh dogodkov v družbi. Članek s tem potrjuje vrednost časopisja kot zgodovinskega vira pri proučevanju suš in podnebnih tveganj ter opozarja, da je treba pri uporabi tega vira nujno upoštevati njegovo narativno konvencijo, ideološke okvire in institucionalni kontekst.

SOURCES AND LITERATURE

"Zakon o odpravi posledic naravnih nesreč (ZOPNN)", *Uradni list Republike Slovenije*, 1. 8. 2003, No. 75 (2003), pp. 11333–11348.

Delo – Ljubljana, volumes 1962, 1983, 1992, 2003.

Jutro – Ljubljana, volume 1939.

Ljudska pravica – Ljubljana, volumes 1950, 1952.

Slovenec – Ljubljana, volumes 1921, 1939.

Slovenski narod – Ljubljana, volume 1921.

Slovenski poročevalec – Ljubljana, volumes 1950, 1952.

Večer – Maribor, volumes 1962, 1983, 1992, 2003.

"Spremljanje vremena in voda nekoč in danes" (2023), *Agencija Republike Slovenije za okolje*, available at: <https://www.gov.si/novice/2023-03-22-spremljanje-vremena-in-voda-nekoc-in-danes>, accessed: 21. 4. 2025.

Povhe, Janja, "Statistične informacije, No. 312/2003", *Statistični urad Republike Slovenije*, available at: <https://www.stat.si/doc/statinf/2003/si-312.pdf>, accessed: 10. 4. 2025.

Vertačnik, Gregor, et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018: 1. del (2019)", *Agencija Republike Slovenije za okolje: Državna meteorološka služba*, available at: https://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/weather_events/vremenske-skrajnosti-slovenija-do24ur.pdf, accessed: 20. 3. 2025.

Vertačnik, Gregor, et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018: 2. del (2019)", *Agencija Republike Slovenije za okolje: Državna meteorološka služba*, available at: https://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/weather_events/vremenske-skrajnosti-slovenija-1do10dni.pdf, accessed: 20. 3. 2025.

Vertačnik, Gregor, et al., "Vremenske skrajnosti v Sloveniji v obdobju 1948–2018: 3. del (2020)", *Agencija Republike Slovenije za okolje: Državna meteorološka služba*, available at: https://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/weather_events/vremenske-skrajnosti-slovenija-10dni-nekaj-mesecev.pdf, accessed: 20. 3. 2025.

.....

Avšič, Franci, Fliser, Blaženka and Roškar, Borut, "Hidrološka slika suše 1992 na povodju Drave", in: *Mišičev vodarski dan 1992: zbornik referatov* (Maribor, 1992), available at: <https://www.mvd20.com/zbornik.php?page=letnik2&leto=1992>,

accessed: 15. 4. 2025.

- Balkovec, Bojan**, "Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša": volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi (Ljubljana, 2011).
- Batič, Matic and Ivešić, Tomaž**, "Idejnopolitični profil Antona Korošca v tridesetih letih 20. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 23, No. 1 (2023), pp. 169–202. <https://doi.org/10.32874/SHS.2023-05>.
- Bergant, Klemen and Cegnar, Tanja (eds.)**, *Okolje se spreminja: podnebna spreminljivost Slovenije in njen vpliv na vodno okolje* (Ljubljana, 2010).
- Bernard, Sara**, *Deutsch marks in the head, shovel in the hands and Yugoslavia in the heart: the Gastarbeiter return to Yugoslavia: (1965-1991)* (Wiesbaden, 2019).
- Ceglar, Andrej and Kajfež-Bogataj, Lučka**, "Obravnava meteorološke suše z različnimi indikatorji", *Acta agriculturae Slovenica* 91, No. 2 (2008), pp. 407–425.
- Cegnar, Tanja**, "Sušno obdobje v juliju in avgustu 1992", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 7 (1993), pp. 10–13.
- Cunja, Jan, Kobold, Mira and Šraj, Mojca**, "Časovna in prostorska analiza največjih hidroloških suš v Sloveniji", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 33 (2019), pp. 95–103.
- Čelig, Tomaž and Friš, Darko**, "Med pragmatizmom in grožnjami – FLRJ 1950–1951", *Studia Historica Slovenica* 24, No. 1 (2024), pp. 169–206. <https://doi.org/10.32874/SHS.2024-05>.
- Čepič, Zdenko, Guštin, Damijan and Troha, Nevenka**, *Slovenija v vojni* (Ljubljana, 2017).
- Čeplak, Janez**, "Suša v Sloveniji v letu 1988 in sanacija njenih posledic", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 3 (1989), pp. 10–13.
- Diodato, Nazzareno and Bellocchi, Gianni**, "Historical Perspective of Drought Response in Central-Southern Italy", *Climate Research* 49, No. 3 (2011), pp. 189–200. <https://doi.org/10.3354/cr01020>.
- Dolenc, Ervin**, "Slovensko zgodovinske o času med obema vojnoma in kulturna zgodovina", *Prispevki za novejšo zgodovino* 38, No. 1–2 (1998), pp. 43–57.
- Dolenc, Ervin**, *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929* (Ljubljana, 1996).
- Dolenc, Ervin**, "Izobraževanje", in: Fischer, Jasna et al. (eds.), *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana, 2005), pp. 423–429.
- Domínguez-Castro, Fernando and García-Herrera, Ricardo Alfons**, "Documentary sources to investigate multidecadal variability of droughts", *IEEE Conference on Computational Intelligence and Games* (2016).
- Dobaja, Dunja et al. (eds.)**, *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo: zbornik povzetkov* (Ljubljana, 2024), available at: <https://omp.inz.si/zalozba/catalog/book/160>, accessed: 20. 3. 2025.
- Elie, Marc**, "Toward a complex socio-environmental understanding of drought: The

- contribution of the social sciences and humanities", *WIREs Climate Change* 15, No. 6 (2024), e907. <https://doi.org/10.1002/wcc.907>.
- Ferenc, Mitja**, "Leto 1945 in prikrita grobišča: zakonske podlage in možnost raziskav", *Studia Historica Slovenica* 17, No. 1 (2017), pp. 289–313.
- Frantar, Peter**, "Suša podzemnih voda v letu 2022", in: Lidija Globevnik and Anton Prešeren (eds.), *Tretji slovenski kongres o vodah 2023: zbornik* (Kamnik, 2023), pp. 45–51.
- Frantar, Peter**, "Kratek pregled suše na podzemnih vodah leta 2022", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 37 (2023), pp. 81–88.
- Friš, Darko and Matjašič Friš, Mateja**, "'Dogodivšine štajerske zemle' Antona Krempla v 'krempeljih' cenzure", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 71=Nv36, No. 3 (2000), pp. 429–456.
- Friš, Darko, Osojnik, Janez and Bajc, Gorazd**, "Koroška v odločilnem letu 1920: delovanje plebiscitne komisije", *Acta Histriae* 26, No. 3 (2018), pp. 923–944. <https://doi.org/10.19233/AH.2018.38>.
- Gabrič, Aleš**, "Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980–1987", *Zgodovinski časopis* 56, No. 1–2 (2002), pp. 199–221.
- Garnier, Emmanuel**, "Historic Drought from Archives: Beyond the Instrumental Record", in: Ana Iglesias, Dionysis Assimacopoulos and Henny A. J. Van Lanen (eds.), *Drought: Science And Policy* (Hoboken, NJ, 2018), pp. 45–47. <https://doi.org/10.1002/9781119017073.ch3>.
- Gašparič, Jure**, *SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935* (Ljubljana, 2007).
- Grab, Stefan and Zumthurm, Tizian**, "'Everything is scorched by the burning sun': missionary perspectives and experiences of 19th- and early 20th-century droughts in semi-arid central Namibia", *Climate of the Past* 16, No. 2 (2020), pp. 679–697. <https://doi.org/10.5194/cp-16-679-2020>.
- Grubišič, Petar**, "Agrarian Reform and Colonization as the Foundations for the Legitimate Rule of the Yugoslav Socialist Government: The Gateway towards Collectivization in Slavonia and Vojvodina", *Dileme* 6, No. 2 (2022), pp. 141–166. <https://doi.org/10.55692/D.18564.22.11>.
- Hazemali, David and Matjašič Friš, Mateja**, "'Naši simpatizerji Avstrije so bili utišani kot z nabojem'. Položaj slovenske skupnosti v Združenih državah Amerike v času prve svetovne vojne", *Acta Histriae* 26, No. 3. (2018), pp. 902–906. <https://doi.org/10.19233/AH.2018.37>.
- Henig Mišičič, Nataša**, "Vremenske opazovalnice in spremljanje meteoroloških podatkov v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja", in: *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo. Povzetki* (Ljubljana, 2024), p. 9.
- Hozjan, Karmen**, "Vpliv podnebnih sprememb na naravne nesreče na območju Slovenije", *Revija za geografijo* 10, No. 1 (2015), pp. 69–90.
- Hulme, Mike**, "Claiming and Adjudicating on Mt Kilimanjaro's Shrinking Glaciers: Guy

- Callendar, Al Gore and Extended Peer Communities", *Science as Culture* 19, No. 3 (2010), pp. 303–326. <https://doi.org/10.1080/09505430903214427>.
- Ivešič, Tomaž**, *The Rise and Fall of Communist Yugoslavia: Soft Nation-Building in Yugoslavia* (New York, 2024).
- Kajfež-Bogataj, Lučka and Bergant, Klemen**, "Podnebne spremembe v Sloveniji in suša", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 19 (2005), pp. 37–41.
- Kerec, Darja**, "Nad nami le nebo", *Mladina* (9DESETA, posebna številka – zgodovina, Rojstvo države, 2. del), 26. 3. 2021, str. 136–144.
- Kladnik, Tomaž**, "General Rudolf Maister", *Studia Historica Slovenica* 11, No. 2–3 (2011), pp. 463–482.
- Kobold, Mira**, "Hidrološke suše in pomanjkanje vode v Sloveniji", in: *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo. Povzetki* (Ljubljana, 2024), pp. 23–24.
- Kobold, Mira**, "Vpliv podnebnih sprememb na ekstremne hidrološke pojave", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 23 (2009), pp. 128–135.
- Kobold, Mira and Strojjan, Igor**, "Hidrološka suša od januarja do aprila 2020", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 34–35 (2021), pp. 128–137.
- Kobold, Mira and Sušnik, Mojca**, "Hidrološke razmere površinskih voda opazovanih slovenskih rek v letu 2003", in: *Mišičev vodarski dan 2003: zbornik referatov* (Maribor, 2003), pp. 70–78.
- Kolbezen, Marko, Lalič, Bogdan, Matajc, Iztok, Mikulič, Zlatko and Zupančič, Boris**, *Suša v letu 1993* (Ljubljana, 1994).
- Krempl, Anton**, *Dogodišine štajerske zemle, Z' posebnim pogledom na Slovence* (Ljubljana, 1845).
- Linderholm, Hans W. and Molin, Tina**, "Early nineteenth century drought in east central Sweden inferred from dendrochronological and historical archives", *Climate Research* 29 (2005), pp. 63–72. <https://doi.org/10.3354/cr029063>.
- Mastnak, Tomaž**, *Civilna družba. Osemdeseta: Pojmovnik novega kulturnega polja* (Ljubljana, 2023).
- Matajc, Iztok**, "Suša leta 2001", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 16 (2002), pp. 74–80.
- Matajc, Iztok**, "Suša v kmetijstvu in namakanje", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 5 (1991), pp. 153–156.
- Matičič, Brane**, "Suša in namakanje v Sloveniji", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 8 (1994), pp. 211–214.
- Maxwell, Justin T., Grant, Harley L. and Robeson, Scott M.**, "On the Declining Relationship Between Tree Growth and Climate in the Midwest United States: The Fading Drought Signal", *Climatic Change* 138, No. 1–2 (2016), pp. 127–142.

- <https://doi.org/10.1007/s10584-016-1720-3>.
- Melik, Vasilij**, "Slovenske dežele v Avstro-Ogrski", in: Marko Jesenšek and Bernard Rajh (eds.), *Dajnikov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih* (Maribor, 1998), pp. 27–34.
- Mikša, Peter and Zorn, Matija**, "Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine", in: Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec and Božo Repe (eds.), *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja* (Ljubljana, 2018), pp. 605–641.
- Milharčič Hladnik, Mirjam, Kalc, Aleksej and Žitnik Serafin, Janja**, *Doba velikih migracij na Slovenskem* (Ljubljana, 2024).
- Nash, David J., Klein, Jørgen, Endfield, Georgina H., Pribyl, Kathleen, Adamson, George C. D. and Grab, Stefan W.**, "Narratives of nineteenth century drought in southern Africa in different historical source types", *Climatic Change* 152, No. 3–4 (2019), pp. 467–485. <https://doi.org/10.1007/s10584-018-2352-6>.
- Natek, Karel**, "O problematiki suše v Sloveniji", *Geografski vestnik* 56, No. 1–4 (1984b), pp. 83–88.
- Natek, Karel**, "Ogroženost Slovenije zaradi suše", in: Ivan Gams (ed.), *Naravne nesreče v Sloveniji kot naša ogroženost* (Ljubljana, 1983), pp. 94–99.
- Natek, Karel**, "Suša v letu 1983 v Sloveniji", *Geografski zbornik* 24 (1984a), pp. 161–211.
- Natek, Milan**, *Analiza vzrokov in posledic suše v izjemno sušnih letih 1983, 1992 in 1993 s poudarkom na kmetijstvu* (Ljubljana, 1996).
- Nežmah, Bernard**, *Časopisna zgodovina novinarstva: na Slovenskem med letoma 1797–1989* (Ljubljana, 2012).
- Nežmah, Bernard**, "Kako je poročanje o protiturški vstaji v Bosni in Hercegovini 1875–1876 oblikovalo osrednje slovenske časopise: *Novice*, *Slovenca* in *Slovenski narod*", *Studia Historica Slovenica* 24, No. 2 (2024), pp. 323–358.
- Ogrin, Darko**, "Suha in mokra leta v Submediteranski Sloveniji od 14. do srede 19. stoletja", *Annales: anali za istrske in mediteranske študije, Series historia naturalis* 13, No. 1 (2003), pp. 65–74.
- Orožen Adamič, Milan**, "O suši in njenih posledicah v Sloveniji in Jugoslaviji", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 3 (1989), pp. 14–17.
- Osojnik, Janez**, "Predlog Socialistične stranke Slovenije oktobra 1990 za izvedbo plebiscita o samostojnosti Republike Slovenije in odzivi nanj v Sloveniji", *Studia Historica Slovenica* 22, No. 2 (2022), pp. 463–502. <https://doi.org/10.32874/SHS.2022-13>.
- Osojnik, Janez, Bajc, Gorazd and Matjašič Friš, Mateja**, "Koroška leta 1919 in ozadje sprejetja odločitve o plebiscitu – britanski pogled in reakcije v slovenskem tisku", *Studia Historica Slovenica* 20, No. 2 (2020), pp. 525–563. <https://doi.org/10.32874/SHS.2020-15>.

- Pavlič, Urška**, "Suša v vodonosnikih leta 2012", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 27 (2013), pp. 71–77.
- Perko, Drago**, "Učinki suše v Sloveniji poleti 1988 na različnih rečnih nanosih: primerjava med Vzhodno Krško kotlino in Pokokrjem", *Geografski vestnik* 60, No. 1 (1988), pp. 31–39.
- Perovšek, Jurij**, *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 2018).
- Perovšek, Jurij**, "Kulturnobojni značaj Slovenskega naroda v letih 1918–1929 – kritični premisleki", *Studia Historica Slovenica* 24, No. 1 (2024), pp. 41–92.
- Pesek, Rosvita**, *Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?* (Ljubljana, 2007).
- Pleterski, Janko, Ude, Lojze and Zorn, Tone (eds.)**, *Koroški plebiscit: razprave in članki* (Ljubljana, 1970).
- Predin, Andrej**, "Suša v Sloveniji, 2012", *Journal of Energy Technology* 5, No. 3 (2012), pp. 8–9.
- Qu, Yanping, Yang, Xiaojing, Chang, Wenjuan, Lu, Juan and Su, Zhicheng**, "Recurrence analysis of extreme historical drought under the current defense conditions in China", *Science of The Total Environment*, No. 822 (2022), 153400. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.153400>.
- Rahten, Andrej**, *Anton Korošec: Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Ljubljana, 2022).
- Rahten, Andrej**, *Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razbajanja od mari-borskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje, Celovec and Gorica, 2020).
- Ramet, Sabrina**, *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918–2005* (New York, 2006).
- Rauchensteiner, Manfred**, *Der Erste Weltkrieg: und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918* (Wien, 2013).
- Rendla, Marta**, "Suše v osemdesetih letih prejšnjega stoletja", in: *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo. Povzetki* (Ljubljana, 2024), pp. 16–18.
- Repe, Božo**, "Izgon, Usoda slovenskih izgnancev med leti 1941–1945", in: Peter Štih and Bojan Balkovec (eds.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*. (Ljubljana, 2010), pp. 245–269.
- Repe, Božo**, "Rapalska pogodba in njeno diplomatsko ozadje: položaj Slovencev ob koncu prve svetovne vojne in vprašanje meja", *Retrospektive: znanstvena revija za zgodovinopisje in sorodna področja* 6, No. 2–3 (2023), pp. 11–41.
- Repe, Božo**, *S puško in knjigo: Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945* (Ljubljana, 2015).
- Repe, Božo**, *Slovinci v osemdesetih letih* (Ljubljana, 2001).
- Repe, Božo**, *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije* (Ljubljana, 2002).
- Sušnik, Andreja**, "Spomladanska suša in drugi vremenski vplivi na kmetijske rastline leta 2011", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*,

- No. 26 (2012), pp. 55–69.
- Sušnik, Andreja**, "Suša leta 2020 v alpskem prostoru", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 34–35 (2021), pp. 138–151.
- Sušnik, Andreja**, "Suša leta 2022 v obsegu naravne nesreče v kmetijski pridelavi", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 37 (2023), pp. 89–97.
- Sušnik, Andreja and Gregorič, Gregor**, "Kmetijska suša v 21. stoletju v Sloveniji", in: *Mišičev vodarski dan 2017: zbornik referatov* (Maribor, 2017), pp. 37–44.
- Sušnik, Andreja and Kurnik, Blaž**, "Katastrofalna kmetijska suša leta 2003", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 17–18 (2003–2004), pp. 54–60.
- Sušnik, Andreja, Gregorič, Gregor, Uhan, Jože, Kobold, Mira, Andjelov, Mišo, Petan, Sašo, Pavlič, Urška and Valher, Ajda**, "Spremenljivost suš v slovenskem prostoru in analiza suše 2013", in: *Mišičev vodarski dan 2013: zbornik referatov* (Maribor, 2013), pp. 102–109.
- Šela, Ana**, "Alternativna gibanja pod nadzorom Službe državne varnosti", *Studia Historica Slovenica* 23, No. 3 (2023), pp. 771–804.
- Šela, Ana and Hazemali, David**, "Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti", *Studia Historica Slovenica* 20, No. 3 (2020), pp. 879–919. <https://doi.org/10.32874/SHS.2020-25>.
- Šela, Ana**, *Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz: (1980–1989)* (Maribor, 2023).
- Šimac, Miha**, *Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom* (Ljubljana, 2014).
- Šipeč, Slavko**, "Oskrba s pitno vodo med poletnim sušnim obdobjem v letu 1992", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 7 (1993), pp. 19–20.
- Štraus, Saška**, "Suša v Prekmurju leta 2000", *Geografski obzornik* 49, No. 2 (2002), pp. 9–13.
- Takuva, Tinashe and Swart, Sandra**, "'The Hunger Games': politics and drought in post-colonial Zimbabwe, 1980–1992", *Critical African Studies* 17, No. 1 (2025), pp. 97–113. <https://doi.org/10.1080/21681392.2024.2443403>.
- Tratnik, Matjaž, et al.**, "Sistem Vogršček – izzivi nove ureditve", in: *Mišičev vodarski dan 2011: zbornik referatov* (Maribor, 2011), pp. 148–154.
- Trontelj, Miran**, *Kronika izrednih vremenskih dogodkov XX. stoletja: pomembni vremenski dogodki v zgodovini: vreme ob pomembnih dogodkih* (Ljubljana, 1997).
- Vezovnik, Vid**, "Analiza suše na območju Slovenije v obdobju od 1940 do 1950", *Diplomsko delo*, Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta (Ljubljana, 2020).

- Wanders, Niko, Prudhomme, Christel, Vidal, Jean Philippe, Facer-Childs, Katie and Stagge, James H.**, "Past and future hydrological drought", in: Lena M. Tallaksen and Henny A. J. Van Lanen (eds.), *Hydrological Drought: Processes and Estimation Methods for Streamflow and Groundwater*, Second Edition (Amsterdam, 2023), pp. 525–561.
- Zupančič, Boris**, "Suša v letu 1993", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 8 (1994), pp. 9–11.
- Žiberna, Igor**, "Spremembe vodne bilance v Sloveniji v obdobju 1961–2024", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 95=Nv60, No. 2 (2024), pp. 89–107.
- Žiberna, Igor**, "Suša leta 2000 v Severovzhodni Sloveniji in njeni učinki na kmetijske rastline", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 14–15 (2000/2001), pp. 162–166.
- Žun, Maja, Moderc, Andreja, Vlahovič, Živa and Gregorič, Gregor**, "Suša površinskega sloja tal leta 2021", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 36 (2022), pp. 114–121.
- Žust, Ana and Sušnik, Andreja**, "Suša v Slovenskem Primorju leta 1994", *Ujma: revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami*, No. 9 (1995), pp. 51–54.

DOI 10.32874/SHS.2025-15

Smrtne žrtve Maribora v času druge svetovne vojne in neposredno po njej

Marta Rendla

Dr., znanstvena sodelavka
Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: marta.rendla@inz.si

Mojca Šorn

Dr., znanstvena sodelavka
Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: mojca.sorn@inz.si

Izvleček:

Avtorici v prispevku na podlagi zbirke raziskovalnih podatkov *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* predstavita smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na območju mesta Maribor. Žrtve primerjalno umestita v vseslovenski in pokrajinski okvir ter jih v nadaljevanju analizirata po različnih kriterijih (letu smrti, vojnem statusu, vzroku smrti, povzročitelju in državi smrti). Obravnavata tudi mladoletne smrtne žrtve, osredinita se predvsem na njihov socialni in vojni status oziroma medvojno vlogo ter vzrok, leto, državo in povzročitelja smrti. V sklepnem delu avtorici ugotavljata, da med žrtvami prevladujejo vojaške osebe, med temi je bilo največ prisilno mobiliziranih v nemško vojsko. Ker je bil Maribor kot strateško mesto večkrat tarča medvojnih zavezniških bombardiranj, po številu izstopajo tudi žrtve, ki so umrle v bombnih napadih, med njimi predvsem mladoletni otroci.

Ključne besede:

druga svetovna vojna, Maribor, smrtne žrtve, baza *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (2025), št. 3, str. 703–738, 75 cit., 9 slik, 12 preglednic

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Druga svetovna vojna ni odločala le o življenju in smrti vojakov, temveč tudi o življenju in smrti civilnega prebivalstva slovenskih mest in podeželja. Okupatorji so nad slovenskim prebivalstvom izvajali nasilje, ki je najprej krojilo vsa področja javnega življenja, kmalu pa je preraslo v fizično obračunavanje.¹ Po napadu sil osi na Sovjetsko zvezo so svoje akcije začele prve oborožene skupine slovenskega prebivalstva, katerih člani so se poimenovali partizani.² Njihove aktivnosti, ki so se po posameznih okupacijskih conah razvijale z različnim obsegom in močjo, so bile najprej usmerjene proti agresorjem, sčasoma, še zlasti v Ljubljanski pokrajini in tudi na nekaterih drugih območjih, a v manjši meri, pa tudi proti rojakom, predvsem tistim, ki jih je odporniško gibanje sumilo sodelovanja z okupatorji. Do opaznejšega obojestranskega nasilja je prišlo spomladi in poleti 1942 z nastajanjem vaških straž na italijanskem okupacijskem območju.³ Boj med partizansko in protipartizansko oziroma komunistično in protikomunistično stranjo pa se je z oblikovanjem domobranstva po kapitulaciji Italije samo še stopnjeval,⁴ pri čemer je treba poudariti, da takšnih formacij na Štajerskem ni bilo.

* * *

Slovensko ozemlje je med vojno postalo prostor petih različnih meja – med Nemci in Hrvati, med Nemci in Madžari, med Nemci in Italijani, med Madžari in Hrvati ter med Hrvati in Italijani. Razpad Jugoslavije je namreč s privolitvijo Hitlerjeve Nemčije in Mussolinijeve Italije omogočil nastanek Neodvisne države Hrvaške, ki je postala četrti okupator.⁵

Nemški rajh je po hitrem vojaškem porazu Kraljevine Jugoslavije aprila 1941 v njenem slovenskem delu (Dravski banovini) zasedel ozemlja Gorenjske, Koroške, slovenske Štajerske, severozahodnega dela Prekmurja in severnega dela Dolenjske.

¹ Mdr. gl. Monika Kokalj Kočevar, "Okupatorsko nasilje", *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 80–89.

² O tem tudi Damijan Guštin, "Oboroženi upor in nastanek partizanskih enot", v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana, 2006), str. 621–627.

³ Zdenko Čepič, Damijan Guštin in Martin Ivanič, *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni* (Ljubljana, 2005), str. 255.

⁴ Gl. npr. Boris Mlakar, "Protirevolucionarni tabor in njegovo širjenje v obdobju pred kapitulacijo Italije", v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana, 2006), str. 683–685; Boris Mlakar, *Slovensko domobranstvo: 1943–1945: ustanovitev, organizacija, idejno ozadje* (Ljubljana, 2003). O okupaciji, kolaboraciji in državljanski vojni podrobno Tamara Griesser Pečar, *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945* (Ljubljana, 2005).

⁵ Gl. *Leto 1941 na Slovenskem: vojna in okupacija* (Ljubljana, 2021).

Hitlerjev obisk v Mariboru, 26. 4. 1941 (Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka)

Zasedeno ozemlje je razdelil na dve okupacijski enoti: Spodnjo Štajersko (*Untersteiermark*) s sedežem v Mariboru in pozneje v Gradcu ter zasedena območja Koroške in Kranjske (*gesetzte Gebiete Kärntens und Krain*) s sedežem na Bledu in pozneje v Celovcu. V upravno tvorbo Spodnja Štajerska je vključil dotedanjih 14 štajerskih okrajev in samostojnih mest ter dele okrajev Dravograd, Kamnik, Litija in Krško. Po treh mesecih okupacije je nemški okupator predvojno upravno razdelitev zasedenega ozemlja na okraje in občine nekoliko spremenil. Zasedeno slovensko Štajersko je julija 1941 razdelil na pet podeželskih okrožij (Maribor, Celje, Ptuj, Brežice in Trbovlje) ter mestno okrožje (Maribor), nekdanji ljutomerski okraj pa je v upravnem pogledu priključil okrožju Radgona na avstrijskem Štajerskem.⁶ Italija je okupirala Notranjsko, Ljubljano in del Dolenjske, Madžarska pa večino Prekmurja in tudi Medžimurje. Neodvisna država Hrvaška je zasedla manjši del južnega Posavja, in sicer pet naselij: Bregansko selo (današnja Slovenska vas), Nova vas pri Bregani (današnja Nova vas pri Mokricah), Jesenice na Dolenjskem, Obrežje in Čedem, kjer je živel okoli 800 ljudi. Z vključitvijo v novoustanovljeno občino Bregana je Neodvisna država Hrvaška te kraje formalno zasedla 27. septembra 1941.⁷

⁶ Marjan Žnidarič, "Okupacijska uprava v Slovenski Štajerski leta 1941", *Lex localis* II, št. 1 (2004), str. 21–43, str. 21 (dalje: Žnidarič, "Okupacijska uprava v slovenski Štajerski leta 1941").

⁷ Božo Repe in Kornelija Ajlec, "Okupacijske meje 1941–1945 skozi diplomatske arhive, življenje ljudi in ostanke na terenu", v: *Okupacijske meje 1941–1945* (Ljubljana, 2020), str. 7–32, tu str. 13 sl.

Slovensko Štajersko, ki je pripadla Nemčiji, je ta poimenovala Spodnja Štajerska (*Untersteiermark*). Čeprav je bil skupen namen vseh okupatorjev izbrisati slovenski narod kot etnično skupnost, pa je najostrejša sredstva uporabljal nemški okupator. Takoj je posegel po zapiranju narodnostno izpostavljenih in protifašistično usmerjenih oseb in političnih emigrantov s Primorskega, rasnem ocenjevanju ljudi, množičnem izganjanju ljudi; s pojavom odpora pa so vzniknile tudi nove oblike okupatorjevega nasilja, deloma preventivnega, predvsem pa represivnega, kaznovalnega značaja, ki so se izražale v množičnih zapiranjih ljudi, množičnih odgonih v konfinacijo in internacijo, pošiljanju na morišča ter plenjenju in uničevanju premoženja.⁸ Nemški okupator je tako nad prebivalci izvajal vsesplošno represijo,⁹ zelo pogosto je prihajalo tudi do zločinov, ki so bili v popolnem nasprotju z določili vojnega prava.¹⁰ Še zlasti nemški okupator je na odporniško akcijo nemudoma odgovoril z množičnimi streljanji talcev in deportacijami v koncentracijska taborišča, kjer so številni izgubili življenje. V prispevku prav zaradi navedenega podajava podobo izgub človeških življenj, ki jih je med drugo svetovno vojno na območju današnje občine Maribor utrpelo središče Spodnje Štajerske – Maribor, natančneje mestno okrožje Maribor, ki ga je nemški okupator formiral 1. julija 1941. Okrožje Maribor – mesto je poleg dotedanje mestne občine Maribor zajemalo še predvojne samostojne občine Hoče, Kamnico, Košake, Limbuš, Pobrežje, Radvanje in Studence. Pri tem so bili nekateri njihovi dotedanji deli iz njih izločeni. Okrožje Maribor – mesto, ki je obsegalo 115,11 km², je poleg mestne občine Maribor v navedenih sedmih zunanjih občinah zajemalo 25 naselij: v občini Hoče Bohovo, Rogozo, Razvanje, Pivolo ter Spodnje in Zgornje Hoče, v občini Kamnica Bresternico, Rošpoh in Kamnico, v občini Košaki Krčevino, Počehovo, Pekel, Meljski hrib in Košake, v občini Limbuš Pekre, Hrastje in Limbuš, v občini Pobrežje Dogoš, Zrkovce, Brezje, Težno in Pobrežje, v občini Radvanje Spodnje in Zgornje Radvanje ter občino Studenci, ki ni imela drugih naselij. Okoliške občine Studenci, Radvanje in Pobrežje so bile v celoti vključene v okrožje Maribor – mesto, medtem ko so bili deli občin Hoče, Kamnica, Košaki in Limbuš priključeni okrožju Maribor – podeželje. Okrožje Maribor – mesto pa je sestavljalo osem okrajev: Maribor center, Studenci, Radvanje, Limbuš, Kamnica, Košaki, Pobrežje in Hoče, čeprav

⁸ Vida Deželak Barič, "Posledice vojnega nasilja: smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem", v: *Nasilje vojnih in povojnih dni* (Ljubljana, 2014), str. 12, 13.

⁹ Gl. Tone Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 1. Razkosanje in aneksionizem* (Ljubljana, 2006); Tone Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 2. Raznarodovanje* (Ljubljana, 2010); Tone Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 3. Nasilje in izkoriščanje gmotnih sil za potrebe okupatorskih držav* (Ljubljana, 2009).

¹⁰ Določila vojnega prava iz leta 1899 so zapisana v III. sekciji Haške konvencije o kopenskem vojskovanju (Aleksander Peklar, *Gestapo v Mariboru: diplomsko delo* (Maribor, 2014), str. 21 (dalje: Peklar, *Gestapo v Mariboru*)). Več v: "Laws of War: Laws and Customs of War on Land", *Yale Law School*, dostopno na: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp, pridobljeno: 25. 11. 2024.

se je v okupatorjevi mestni upravi bolj od te razdelitve uveljavila razdelitev na krajevne skupine Štajerske domovinske zveze, ki je bila ustanovljena 10. maja 1941.¹¹

Kot osnovo za analizo žrtev sva uporabili zbirko raziskovalnih podatkov *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* ali krajše *Popis žrtev druge svetovne vojne*, ki jo je Inštitut za novejšo zgodovino ustvaril med letoma 1997 in 2012 v okviru štirih raziskovalnih projektov. Dopolnjevanje zbirke je potem do leta 2025 potekalo v sodelovanju z zainteresirano laično in strokovno javnostjo pod okriljem infrastrukturnega programa *Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja*. Od začetka leta 2025 pa imajo javnosti možnost na osnovi primarnih podatkov s posredovanjem natančnejših podatkov soustvarjati oziroma vzpostavljati vzporedno zbirko raziskovalnih podatkov.¹² Metodološko zbirka zajema žrtve, ki so imele med vojno stalno bivališče na območju današnje Republike Slovenije in so izgubile življenje zaradi vojne v času od vstopa Jugoslavije v vojno aprila 1941 do januarja 1946, ko se je odvila večina povojnega obračuna z dejanskimi in domnevnimi sodelavci okupatorjev in nasprotniki novih oblasti. Ker se je vojna za Primorsko, ki je bila v obdobju med vojnami del Italije, začela prej, so za ta del popisane žrtve po 10. juniju 1940. V popis so vključene tudi žrtve glavnine povojnega obračuna. Nova oblast je takoj po koncu vojne s pomočjo policije, Ozne ter aktivistov in narodnoosvobodilnih odborov zaprla, poslala v taborišča in brez sojenja ali po hitrih sodnih postopkih usmrtila "prave in domnevne kolaborante ter nasprotnike partizanstva in komunizma".¹³ Brez sojenja so bila odvzeta tudi življenja večine domobrancev, ki so ob koncu vojne pobegnili na Koroško, a so jih zadnje dni maja 1945 jugoslovanskim oblastem izročili Britanci.¹⁴ Po koncu druge svetovne vojne je bilo po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* na naših tleh brez sojenja pobitih 13.966 oseb.¹⁵

Žrtve mestnega okrožja Maribor najprej umestiva v širši okvir in jih predstaviva primerjalno. Nato jih predstaviva po letu smrti, po vojnem statusu,

¹¹ Žnidarič, "Okupacijska uprava v slovenski Štajerski leta 1941", str. 25.

¹² "Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej", *Zgodovina Slovenije – Sistory*, dostopno na: <https://www.sistory.si/www2?t=desc>, pridobljeno: pridobljeno: 25. 11. 2024.

¹³ Peter Vodopivec, *Od Poblinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja* (Ljubljana, 2006), str. 309 (dalje: Vodopivec, *Od Poblinove slovnice do samostojne države*). Gl. tudi Jera Vodušek Starič, "Prevzem oblasti po vojni in vloga OZNE – obračun," v: *Slovenija v letu 1945: zbornik referatov* [z mednarodnega znanstvenega posveta Slovenija v letu 1945, 27. in 28. septembra 1995 v Ljubljani] (Ljubljana, 1996).

¹⁴ Vodopivec, *Od Poblinove slovnice do samostojne države*, str. 308–311.

¹⁵ Interna baza Inštituta za novejšo zgodovino (INZ): Tadeja Tominšek Čehulić, Mojca Šorn, Marta Rendla, Dunja Dobaja: *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* [Zbirka] (dalje: Interna baza INZ).

Maribor, april 1941 (Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka)

vzroku in povzročitelju smrti ter državi smrti. Sledi predstavitev mladoletnih smrtnih žrtev, ki so imele ob začetku druge svetovne vojne domovinsko pravičo v Mariboru in niso preživele. Pozornost namenjava njihovem socialnemu statusu, vojaškemu statusu in pa vzroku, letu, državi ter povzročitelju smrti. V sklepnem delu posledice vojne po posameznih pokrajinah predstaviva tudi z demografskega vidika.

Smrtne žrtve mestnega okrožja Maribor med drugo svetovno vojno

Maribor, ki je bil že pred vojno izpostavljen agresivni nacistični propagandi in je beležil relativno velik delež nemškega prebivalstva – ob popisu leta 1931 se je 2741 oseb opredelilo za Nemce –, je predstavljal poseben primer okupacije.¹⁶ Predvojno delovanje nemške pete kolone oziroma članov Švabsko-nemške kulturne zveze (*Kulturbund*), organizacije nemških manjšinskih otokov v Kraljevini SHS, je imelo za posledico, da je nemška manjšina padec Maribora v roke nemškega okupatorja pozdravila z navdušenjem.¹⁷ *Kulturbund* je imel

¹⁶ Peklar, *Gestapo v Mariboru*, str. 15.

¹⁷ "Auferstehung 1941", *Marburger Zeitung*, 12. in 13. 4. 1941, št. 82–83, str. 1.

Maribor, Aleksandrova cesta (današnja Partizanska cesta), april 1941 (Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka)

proste roke pri obračunavanju z nasprotniki oziroma v mestu živečimi Slovenci.¹⁸ Okupacijski aparat je nemudoma začel s ponemčevanjem, vojska in orožništvo sta prve akcije oziroma aretacije, ki so jim sledile deportacije, izvedla že aprila 1941.¹⁹ Fizično nasilje nemškega okupatorja je trajalo vse do konca druge svetovne vojne in je terjalo veliko smrtnih žrtev – mestno okrožje Maribor je utrpelo najmanj 4000 žrtev, kar je pomenilo 5,5-odstotno izgubo tamkajšnjega prebivalstva. Populacijska izguba mestnega okrožja Maribor je ugotovljena na osnovi ljudskega štetja prebivalstva, ki je bilo za tedanjo okupacijsko pokrajino Spodnjo Štajersko, torej slovensko Štajersko in del Dolenjske, izvedeno 10. oktobra 1941. Okrožje Maribor – mesto je takrat štelo 71.440 prebivalcev²⁰ in

¹⁸ Konec leta 1942 je bilo v okrožju Maribor mesto 38.530 članov Švabsko-nemške kulturne zveze (Zdenka Rogl in Marjan Žnidarič, *Maribor: 1941–1945* (Maribor, 1975), str. 8 (dalje: Rogl in Žnidarič, *Maribor*)). Gl. tudi Tone Ferenc, "Gestapo v Sloveniji", v: Rupert Butler, *Ilustrirana zgodovina gestapa* (Radenci, 1998), str. 214 (dalje: Ferenc, "Gestapo v Sloveniji"); Daniel Siter, "Švabsko-nemška kulturna zveza in vloga njenih članov na Slovenskem v letih 1922–1945", *Kronika* 70, št. 1 (2022), str. 141–160, še posebej str. 151 sl.).

¹⁹ Podrobnosti Rogl in Žnidarič, *Maribor*, str. 8 sl. Gl. tudi Milan Ževart, *Izganjanje Slovencev na Štajerskem in Koroškem 1941–1945* (Maribor, 1991).

²⁰ Iz popisa prebivalstva z dne 25. 4. 1942 je razvidno, da je v Mariboru živelo 70.655 oseb v 18.646 gospodinjstvih, po popisu z dne 29. 11. 1942 pa 68.202 oseb (Marjan Žnidarič, *Do pekla in nazaj. Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor, 1997), str. 71 in 72 (dalje: Žnidarič, *Do pekla in nazaj*)).

Zamenjava slovenskih napisov z nemškimi, Aleksandrova cesta, april 1941 (Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka)

je s 3946 žrtvami po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* glede na Spodnjo Štajersko utrpelo za 0,1 odstotka višji delež populacijskih izgub. Spodnja Štajerska je namreč s skoraj 32.000 žrtvami utrpela 5,4-odstotno izgubo prebivalstva. Pri številu prebivalstva Spodnje Štajerske sva metodološko upoštevali tudi izseljeno prebivalstvo iz Posavja in južne Štajerske (53.512 izseljenih oseb je prišteti 542.954 prebivalcem z 10. oktobra 1941).

Širši kontekst pokaže, da je Slovenija z nekaj več kot 100.000 žrtvami utrpela 6,7-odstotno izgubo prebivalstva. Tolične so tudi ocene izgub za Jugoslavijo. S 6,7 odstotka izgub prebivalstva se Slovenija tako uvršča med zmerno prizadete države. Izgube prebivalstva v Sovjetski zvezi so bile denimo ocenjene na

13,7 odstotka, na Poljskem pa na 16 odstotkov. Po izgubah prebivalstva je Slovenija blizu Madžarski, ki je beležila 6,3-odstotno izgubo prebivalstva, in Avstriji s 5,8-odstotno izgubo prebivalstva.²¹ Poudarjava, da je v statistiki prebivalstva upoštevano tudi prebivalstvo, ki je spadalo pod Italijo. Po sklenitvi Rapalske pogodbe leta 1920 je v Italijanskem kraljestvu ostalo približno 325.000 Slovencev, od teh okoli 130.000 na ozemlju, ki je spadalo pod Italijo tudi po drugi svetovni vojni.

* * *

Za razmere v Mariboru je bilo značilno, da se je nasilje začelo takoj po okupaciji. Prvim sabotažnim akcijam, ki so jih junija 1941 organizirale skojevske in komunistične skupine, so sledile aretacije podpornikov in sodelavcev odporniškega gibanja. Okupator je posegel po "najhujši obliki nasilja – po streljanju talcev".²² V letu 1941 je bilo največ streljanj na Spodnjem Štajerskem prav na dvorišču mariborskih sodnih zaporov. Prvo streljanje je bilo 24. avgusta; po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* so ustrelili enajst talcev. Vzrok za streljanje je bil napad na orožniško postajo, ki ga je izvedla Pohorska četa v Ribnici na Pohorju.²³ V letu 1942 se je nasilje nemškega okupatorja stopnjevalo, še vedno so streljali talce, pošiljali ljudi v koncentracijska taborišča, na prisilno delo, veliko je bilo represalij proti svojcem ustreljenih partizanov in talcev, začela se je mobilizacija slovenskih fantov v nemško vojsko,²⁴ nekateri od njih so življenje izgubili še pred koncem leta.

Situacija ni bila nič boljša v letu 1943, podatki namreč pokažejo, da je število žrtev mesta Maribor, tako kot velja tudi na splošno za druga mesta, naraščalo z leti trajanja vojne. Največ žrtev je mesto utrpelo v letih 1944 in 1945. Leta

²¹ Vida Deželak Barič in Marta Rendla, "Druga svetovna vojna in viktimološka podoba Zasavja," v: *Žrtve druge svetovne vojne v Zasavju* (Trbovlje, 2012), str. 107.

²² Rogl in Žnidarič, *Maribor*, str. 14.

²³ Prav tam.

²⁴ Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 217; Gregor Jerman, Franc Fideršek, Boris Pšeničnik, Rudolf Holzer in Ludvik Puklavec, *Prisilna mobilizacija na Štajerskem* (Celje, 2003), str. 34 sl. Gl. tudi Monika Kokalj Kočvar, "Prisilni mobiliziranci v nemško vojsko", *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazini* (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti), št. 46 (2025), št. 46 (2025), 50–55. – Sigfried Uiberreither, šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem, je 24. 3. 1942 izdal odredbo o uvedbi vojaškega prava, ki je izenačila vojaško obveznost na slovenskem Štajerskem z vojaško obveznostjo, ki je veljala v avstrijski Štajerski. Ker do formalno-pravne priključitve Spodnje Štajerske k Tretjemu rajhu nikoli ni prišlo, je bila mobilizacija Slovencev v nemško vojsko v nasprotju z mednarodnim pravom. Kljub temu je nemški okupator v letih 1942–1945 vpoklical 22 letnikov moških, ki so bili rojeni med letoma 1908 in 1929. Prvi naborniki letnikov 1923 in 1924 so bili mobilizirani julija 1942 (Jerman, Fideršek, Pšeničnik, Holzer in Puklavec, *Prisilna mobilizacija na Štajerskem*, str. 35–43).

Dvorišče sodnih zaporov v Mariboru, kjer je okupator v letih 1941–1943 ustrelil 661 organizatorjev in sodelavcev osvobodilnega gibanja (Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka)

1944 je zaradi vojne umrlo 1257 ljudi ali skoraj 32 odstotkov žrtev, leta 1945 pa je ne glede na to, da je vojna trajala le štiri mesece in pol, umrlo 1485 ljudi ali dobrih 37 odstotkov vseh žrtev Maribora.

Preglednica 1: Število žrtev mesta Maribor po letu smrti (od 1941 do januarja 1946)

Leto smrti	Število
Neznano	146
1941	220
1942	279
1943	416
1944	1257
1945	1485
1946	143
Skupaj	3946

Za vzpostavitev žrtvoslovne slike je pomembno ugotoviti vpetost žrtve v vojno dogajanje. Osnovna ločnica v okviru zgodovinskih procesov namreč poteka med uniformiranimi oboroženimi osebami in civilnim prebivalstvom. Strukturna analiza žrtev mestnega okrožja Maribor v tem kontekstu glede na vojni status oziroma vlogo posamezne žrtve med vojno kaže, da je največ žrtev, skoraj 42 odstotkov, bilo med vojaškimi osebami (na slovenski ravni je vojaških oseb med žrtvami 55 odstotkov). Med uniformiranimi oboroženimi osebami, ki so izgubile življenje, je bilo največ, 898 oseb ali 54 odstotkov, prisilno mobiliziranih Slovencev v redno nemško vojsko (*Wehrmacht*). Mobiliziranci v nemško vojsko, ki so množično začeli umirati leta 1943, v zadnjih letih vojne pa se je njihovo umiranje, še zlasti na vzhodni fronti, še stopnjevalo, predstavljajo skoraj 23 odstotkov mariborskih žrtev. Med vojaškimi osebami sledijo žrtve med partizani, ki so najpogosteje izgubili življenje v spopadih z nemškim okupatorjem. Iz te skupine je umrlo 482 oseb, dobrih 12 odstotkov vseh mariborskih žrtev. Na ravni Slovenije je največ žrtev po vojnem statusu izhajalo iz vrst partizanskih enot, blizu 28.000 ali skoraj 28 odstotkov. Treba je opozoriti, da je med žrtvami iz vrst pripadnikov oboroženih uniformiranih enot aprilska vojna leta 1941 kljub svoji kratkotrajnosti terjala neposredno najmanj 17 življenj vojakov Jugoslovanske kraljeve vojske. Med žrtvami druge svetovne vojne je sicer izgubilo življenje 38 pripadnikov Jugoslovanske kraljeve vojske, a so umrli v kasnejših mesecih leta 1941 in tudi v letih pozneje v različnih okoliščinah (za posledicami ran, v vojnem ujetništvu).²⁵

Druugo največjo skupino žrtev mariborskega mestnega okrožja predstavlja jo žrtve iz vrst civilnega prebivalstva – 1580 oziroma 40 odstotkov (na slovenski ravni je civilnih oseb med žrtvami 25 odstotkov). Naj pojasniva, da je skupina žrtev iz vrst civilnega prebivalstva po notranji strukturi precej raznolika s stališča vpetosti žrtev v vojno dogajanje. V tej skupini so žrtve, ki v vojno dogajanje niso aktivno posegale (npr. otroci, žrtve ob aprilskem napadu na Jugoslavijo, žrtve bombardiranj itd.), pa tudi tiste, ki jih ne moremo imeti za "navadne" civiliste (npr. sodelavci partizanskega tabora, sodelavci protipartizanskega tabora). Prav tako relativno visok delež predstavljajo osebe, za katere vojnega statusa oziroma njihove medvojne vloge ni bilo mogoče ugotoviti – takih je dobrih 15 odstotkov oziroma 602 žrtvi –, pri čemer dodajava, da je delež žrtev neznanega statusa za celotno Slovenijo manjši; znaša dobrih 11 odstotkov.

²⁵ Vpogled v partizanstvo nudi več del, mdr. France Filipič, *Prvi poborski partizani* (Maribor, 1965); France Filipič, *Poborski bataljon: poglavje iz zgodovine narodnoosvobodilne borbe v severovzhodni Sloveniji* (Ljubljana, 1963); Milan Ževart, *Lackov odred: Lackova četa, Lackov bataljon, Poborski-Lackov odred* (Maribor, 1988).

Preglednica 2: Število žrtev mestnega okrožja Maribor glede na vojni status

Vojni status	Število
Neznano	602
Aktivist OF	115
Civilist	1580
Jugoslovanska kraljeva vojska	38
Nemška policija	14
Nemška vojska	898
Partizanske oborožene formacije	482
Oborožene protipartizanske enote	48
<i>Schutzstaffel</i>	47
Varnostne organizacije	11
Wehrmannschaft	101
Drugo	10
Skupaj	3946

Glede na način smrti je največ žrtev iz Maribora življenje izgubilo v situacijah, povezanih z vojaškim delovanjem. Neposredno v oboroženem spopadu je umrlo 886 oseb ali dobrih 22 odstotkov vseh mariborskih žrtev, nadaljnjih 624 oseb ali skoraj 16 odstotkov pa je bilo pogrešanih. Večina (55 odstotkov) v spopadu umrlih Mariborčanov je bila iz vrst prisilno mobiliziranih v redno nemško vojsko, skoraj tretjina pa je bila pripadnikov partizanskega odporniškega gibanja. Na drugem mestu so žrtve bombardiranj – 493 oseb, ki predstavljajo 12,5 odstotka mariborskih žrtev. Večina žrtev zavezniških bombardiranj – 434 oziroma 88 odstotkov umrlih v bombardiranjih – je bila iz vrst civilnega prebivalstva, petina je bila mladoletnih. Poudarili bi, da mariborske žrtve bombardiranj v celotnem številu umrlih zaradi bombardiranj, uvrščenih v popis, predstavljajo skoraj petino.²⁶ Ta številka niti ni presenetljiva, saj je bil Maribor med najbolj bombardiranimi kraji na območju takratne Jugoslavije.²⁷ Maribor in celotno slovensko Štajersko so Nemci namreč v vseh pogledih vključili v vse sisteme Tretjega rajha. Ker je Maribor imel pomembno prometno lego, je postal eno

²⁶ Interna baza INŽ.

²⁷ Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 291.

izmed ključnih vojaških središč. Prometna lega in še posebej visokokvalificirana delovna sila pa sta predstavljali odločilna dejavnika, da so se Nemci kmalu po okupaciji odločili v mestu zgraditi tovarno za potrebe nemške oboroževalne industrije – Tovarno letalskih motorjev na Teznu. Maribor kot središče industrijske in ekonomske infrastrukture je v zadnjih dveh letih vojne postal tarča strateškega bombardiranja zaveznikov.²⁸ To je pomenilo neprestane zračne napade na nasprotnikovo kritično infrastrukturo.²⁹ V Mariboru je prvi cilj zavezniške ofenzive postala vojaška industrija, Tovarna letalskih motorjev na Teznu, sledili pa so napadi na železniško infrastrukturo. Nekdanja Južna železnica, ki je povezovala Dunaj z edinim avstrijskim pristaniščem Trstom, je bila jeseni 1944 tudi edina prometna žila, po kateri so lahko Nemci hitro in učinkovito oskrbovali fronto v Italiji in na jugu Balkana. Zato so bili Glavni, Koroški in Tezenski kolodvor, železniški most čez Dravo in železniško križišče proti Koroški in s Pragerskega proti Budimpešti ter železniške delavnice na Studenih zadnje mesece vojne glavni cilji zavezniških bombnikov.³⁰

Prvi bombni napad, ko je na Maribor padlo 276 bomb, je Maribor doživel 7. januarja 1944. Ker se podatki o številu žrtev zavezniških bombardiranj v literaturi razlikujejo od podatkov v *Popisu žrtev druge svetovne vojne*, v nadaljevanju navajava oboje. V prvem bombnem napadu je torej po navedbah v literaturi življenje izgubilo 55 oseb, 52 je bilo ranjenih,³¹ po *Popisu žrtev druge svetovne vojne* pa 48. Do jeseni mesto ni doživelo novega napada iz zraka, je pa doživelo 79 alarmov. 13. oktobra je na mesto padlo nekaj bomb, a smrtnih žrtev ni bilo. 14. oktobra je v letalskem napadu na mesto padlo 560 bomb, po navedbah v literaturi in podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* je življenje izgubilo 76 oseb, 152 pa je bilo ranjenih.³² Četrty napad je sledil čez nekaj dni. Tako iz literature kot tudi iz *Popisa žrtev druge svetovne vojne* izhaja, da je v bombardiranju 17. oktobra življenje izgubilo šest oseb, dve sta bili ranjeni. V bomb-

²⁸ O vojaško-strateški vlogi Maribora Tomaž Kladnik in Mateja Matjašič Friš, "Maribor med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 3 (2021), str. 789–823.

²⁹ Vladimir Prebilič in Lara Iva Dreu, "Bombardiranje Maribora 1944–1945 kot del angloameriškega strateškega bombardiranja nemške vojaške industrije in prometnih zvez v luči primerjave slovenskih in angloameriških arhivskih virov", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 1 (2022), str. 197, 198, 212 (dalje: Prebilič in Dreu, "Bombardiranje Maribora").

³⁰ Prebilič in Dreu, "Bombardiranje Maribora", str. 201; Sašo Radovanovič in Senka Dreu, *Maribor pod točo bomb. Taborišče smrti* (Miklavž na Dravskem polju, 2022), str. 12 (dalje: Radovanovič in Dreu, *Maribor pod točo bomb*). Gl. tudi Sašo Radovanovič, "Bombardiranje Slovenije 1944–1945. Neeksplodirane letalske bombe kot živa dediščina," *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 74–79.

³¹ Navodila za ukrepanje ob bombnem napadu so bila za slovensko Štajersko izdelana šele po tem prvem napadu. V protiletalsko obrambo se je vključila okupacijska uprava, pa tudi mariborski župan Fritz Knaus. V mestu Maribor je bilo 28 javnih zaklonišč (Marjan Žnidarič, *Cilj Maribor. Ob 60-letnici bombnih napadov na Maribor* (Maribor, 2004), str. 13–14 (dalje: Žnidarič, *Cilj Maribor*)).

³² Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 293.

nem napadu 21. oktobra 1944, ko je na mesto padlo okoli 1500 bomb, je po navedbah v literaturi življenje izgubilo 18 oseb, več kot deset je bilo ranjenih, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* so umrle tri osebe. 1. novembra je bil zabeležen šesti napad, izvedlo ga je eno letalo, ki je odvrгло osem bomb. Pet oseb je tako po navedbah v literaturi kot po *Popisu žrtev druge svetovne vojne* umrlo, pet je bilo ranjenih. V manjšem napadu 5. novembra žrtev ni bilo.³³ Naslednji dan je na mesto padlo 200 rušilnih bomb, ki so po podatkih v literaturi ubile sedem oseb in štiri ranile, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* je to bombardiranje terjalo življenje ene osebe. 7. novembra so zavezniška letala odvrгла 1350 bomb, po navedbah v literaturi je življenje izgubilo 14 oseb, ena pa je bila ranjena, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* je umrlo devet oseb. V naslednjih dveh napadih, 17. in 19. novembra, je na mesto padlo 253 bomb, po navedbah v literaturi so ubile 26 oseb in jih 18 ranile, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* so ubile 21 oseb. 30. novembra je na mesto padlo dvanajst bomb, ki so po navedbah v literaturi terjale 19 življenj, 14 oseb je bilo ranjenih, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* pa je ta bombni napad terjal 22 življenj. V bombnem napadu 6. decembra 1944 je bilo po navedbah v literaturi ubitih 52 oseb in 30 ranjenih, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* pa 23. V drugi polovici decembra sta bila še dva bombna napada, 19. in 27. decembra. Zavezniška letala so odvrгла 1600 bomb, po navedbah v literaturi je bilo ubitih 26 oseb in osem ranjenih, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* pa je življenje izgubilo 18 oseb.³⁴ V začetku leta 1945 je prišlo do bombardiranj 4., 15. in 31. januarja, življenje je po navedbah v literaturi izgubilo 15 oseb, medtem ko je bila ena ranjena, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* je bilo ubitih pet oseb. Sledili so napadi 1. in 2., 13. in 14. februarja. V zadnjih dveh dneh najhujših napadov februarja 1945 je na mesto padlo 2650 bomb, po navedbah v literaturi so ubile 28 oseb in jih 30 poškodovale, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* pa so ubile 20 ljudi. Bombni napad 1. marca je bil obsežen, odvrženih je bilo 1200 bomb. Po navedbah v literaturi so ubile 75 oseb, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* pa 59. V letalskem napadu 8. marca je bilo po navedbah v literaturi ubitih 14 oseb in ena ranjena, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* pa 15 oseb. 1. aprila je na mesto padlo okrog 3500 bomb, zavezniki so želeli porušiti železniški in glavni most. Življenje je po navedbah v literaturi izgubilo 32 oseb, 15 je bilo ranjenih,³⁵ po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* je v tem napadu umrlo 23 oseb. Napad 11. aprila 1945 večje škode ni povzročil, dan kasneje je sledil devetindvajseti – zadnji bombni napad. Na mesto je

³³ Prav tam, str. 294.

³⁴ Prav tam, str. 295.

³⁵ Prav tam, str. 296.

padlo 1220 bomb, po navedbah v literaturi je 14 oseb izgubilo življenje, štiri so bile ranjene, po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* pa je zadnji zavezniški bombni napad terjal 15 življenj. V devetindvajsetih bombnih napadih je 1518 zavezniških letal na mesto Maribor odvrгло 15.795 bomb, ki so porušile ali poškodovale 47 odstotkov zgradb in po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* ubile najmanj 434 ljudi.³⁶ Marjan Žnidarič v knjigi *Cilj Maribor* ter Sašo Radovanovič in Senka Dreu v knjigi *Maribor pod točo bomb* navajajo, da je bilo smrtnih žrtev bombardiranj 483,³⁷ Žnidarič pa v *Do pekla in nazaj* navaja, da jih je bilo 484. Domneva tudi, da je bilo število žrtev še večje, saj so podatki o vojaških osebah zelo skopi.³⁸

Žrtvam bombardiranj sledijo ustreljene oziroma umorjene osebe – 418, ki predstavljajo 10,6 odstotka vseh mariborskih žrtev. Žrtve taborišč iz vrst civilistov, aktivistov Osvobodilne fronte (OF), partizanov in sodelavcev partizanskega gibanja ter neznane pripadnosti (276 oseb) predstavljajo 7 odstotkov. Največ Mariborčanov je umrlo v naslednjih uničevalnih taboriščih: Dachau, Auschwitz, Mauthausen s podružnicami Gusen, Melk, Linz in Steyr, Buchenwald, Flossenbürg in Ravensbrück. Sledijo žrtve poveljnih pobojev in žrtve neznanega vzroka s po 6 odstotki. V poveljnih pobojih v komunističnih taboriščih, koncentracijskih in kazenskih, je umrlo 233 oseb, zvečine iz vrst civilnega prebivalstva in Slovenskih četnikov.³⁹

Ustanavljanje poveljnih koncentracijskih taborišč je bilo neposredno povezano z izvajanjem izгона pripadnikov nemške manjšine. Poleg pripadnikov nemške manjšine pa so se v teh taboriščih znašli tudi madžarske družine in številni Slovenci, osumljeni sodelovanja z nemškim okupatorjem. V osrednjem koncentracijskem taborišču za interniranje nemškega prebivalstva z območja celotne Slovenije, Strnišču pri Ptuj, ki ga je Ozna v kontekstu izvajanja akcije "čiščenje" ustanovila konec junija 1945 po razpustitvi nemškega delovnega in kazenskega taborišča, je umrlo tudi 63 Mariborčanov.⁴⁰ Po prihodu v to osrednje koncentracijsko taborišče, v katerega je bilo po ocenah interniranih med 10.000 in 12.000 ljudi, so številni, še zlasti otroci in ostareli, zaradi izpostavljenosti najhujšim oblikam fizičnega in psihičnega trpinčenja, lakoti in nalezljivi-

³⁶ Interna baza INZ.

³⁷ Žnidarič, *Cilj Maribor*, str. 18; Radovanovič in Dreu, *Maribor pod točo bomb*, str. 78.

³⁸ Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 297.

³⁹ Interna baza INZ. O poveljnih procesih pred vojnimi sodišči, na katerih so bili med obsojenimi večinoma civilisti, Mateja Čoh Kladnik, "V imenu narodov Jugoslavije!: procesi pred vojaškimi sodišči poleti 1945", *Dileme* 8, št. 2 (2024), str. 119–153; Mateja Čoh Kladnik, "V imenu ljudstva!: politični sodni procesi med letoma 1945 in 1951", *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 90–95.

⁴⁰ Interna baza INZ.

vim boleznim kmalu podlegli.⁴¹ V Strnišču pri Ptuj, kjer je po ocenah ptujskega profesorja zgodovine Janeza Janžekoviča zaradi različnih vzrokov umrlo od 800 do 1000 internirancev,⁴² je avgusta 1945 življenje izgubilo tudi pet predšolskih otrok iz Maribora.⁴³ V Brestrnici pri Mariboru in na Pobrežju pri Mariboru, današnjih mariborskih naselij, kjer sta se do januarja 1946 nahajali kazenski taborišči za obsojene na kazen prisilnega dela,⁴⁴ pa je decembra 1945 in januarja 1946 umrlo skupaj vsaj še 35 Mariborčanov. Mariborčani, umrli v povojnih pobojih, so umirali tudi na Pohorju (35).⁴⁵

Talci, skupinske usmrtitve po partizanskih akcijah, predstavljajo dobre 4 odstotke mariborskih žrtev.⁴⁶ Nemški okupator, ki je zanikal, da gre za talstvo, usmrtitve pa označeval za povračilne ali maščevalne ukrepe po partizanskih akcijah, je pri tej skupini uporabljal naslednji postopek. Prijetega osumljenca je zaslišal referent Gestapa. Pri svojem delu je lahko uporabil "poostreno zaslišanje z navzočnostjo zdravnika ali brez njega".⁴⁷ Sestavil je končno, zbirno poročilo, v njem pa predlagal kazen. Izbral je lahko "odgon v koncentracijsko taborišče I. (težke), II. (težje) in III. (najtežje) stopnje ali pa ustrelitev".⁴⁸ Če je vodja IV. oddelka Gestapa soglašal s predlogom za usmrtitev, natančneje ustrelitvijo, je prosil za potrditev komandanta varnostne policije in varnostne službe. Šef civilne uprave je sicer lahko osebo, ki jo je komandant varnostne policije in varnostne službe potrdil za ustrelitev, pomilostil, kar je pomenilo, da so jo poslali v koncentracijsko taborišče. Takih primerov pa je bilo relativno malo. Gestapo je imena ustreljenih, poimenovanih *talci*, objavljaj na lepakih, s čimer je ustraševal prebivalstvo.⁴⁹

Pobitih talcev, ki so se kot žrtve represije med drugo svetovno vojno nedvomno opazno vtisnili v zgodovinski spomin, je bilo na podlagi *Popisa žrtev druge svetovne vojne* 3880. Pri tem jih je bilo v Mariboru usmrčenih 729, kar pomeni skoraj petina oziroma 18,8 odstotka vseh evidentiranih talcev. Število naenkrat

⁴¹ Milko Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji: koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci* (Ljubljana, 2007), str. 7–14 (dalje: Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih*).

⁴² Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih*, str. 15.

⁴³ Interna baza INZ.

⁴⁴ Milko Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji* (Ljubljana, 2006), str. 17–20.

⁴⁵ Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih*, str. 7–15; Interna baza INZ.

⁴⁶ Največ ustrelitev so v Spodnji Štajerski opravili v sodnih zaporih v Mariboru in v zaporih "Stari pisker" v Celju, precej pa tudi na krajih partizanskih napadov (Ferenc, "Gestapo v Sloveniji", str. 216). O zaporih Damijan Guštin, *Za zapabi. Prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941–1945* (Ljubljana, 2006).

⁴⁷ Ferenc, "Gestapo v Sloveniji", str. 216.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Prav tam. Streljanja so bila z razglasi objavljana do 3. 4. 1945, kasneje, ko je okupator praznil mariborske zapore, pred umikom se je namreč hotel znebiti političnih jetnikov, pa razglasov ni več objavljaj.

pobitih talcev je lahko v posameznih primerih doseglo ali preseglo število 100. Taki primeri so streljanje talcev v Celju 22. julija 1942, ko je nemški okupator po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* ustrelil 101 talca, in streljanje 15. avgusta 1942, ko je bilo ubitih 100 talcev; streljanje talcev v Mariboru, ko je okupator 2. oktobra 1942 ustrelil 144 talcev, ter množična usmrnitev 12. februarja 1945 v Stranica pri Frankolovem, ko je 96 talcev obesil, štiri pa ustrelil kot maščevanje za partizanski napad, v katerem je bil smrtno ranjen celjski okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Anton Dorfmeister.⁵⁰

Med Mariborčani je bilo 168 talcev, od tega je bila dobra tretjina ustreljenih v domačem kraju.⁵¹ Po podatkih *Popisa žrtev druge svetovne vojne* je bilo v Celju usmrčenih enajst oseb, v Velenju deset, na Ptuju pet, v Spodnjem Radvanju tri, Lučah tri, če omeniva le nekaj slovenskih krajev. Najmanj 27 Mariborčanov, ki so bili po okupaciji v okviru genocidne politike nemškega okupatorja izgnani v Srbijo ali pa so tam živeli že pred začetkom druge svetovne vojne,⁵² pa je bilo ustreljenih že 16. in 17. oktobra 1941 v množični maščevalni akciji nemškega okupatorja v Kraljevem.⁵³ Med 16. in 19. oktobrom 1941, ko je 717. divizija Wehrmachta/nemške vojske izvrševala ukaz najvišjega nemškega poveljstva o streljanju 100 talcev za vsakega ubitega nemškega vojaka ali 50 za vsakega ranjenega pripadnika nemške vojske, je bilo v okviru maščevanja v Kraljevem, ki predstavlja tragedijo in vojni zločin proti človeštvu, po ugotovitvah zgodovinarja Glišića ustreljenih okoli 2000 oseb.⁵⁴

Med talci je bil tudi Leon (Leopold) Novak, rojen 17. oktobra 1906 v Mariboru, profesor glasbe, sekretar pokrajinskega komiteja Komunistične partije Slovenije za severno Slovenijo. Pred smrtjo je svoji ženi napisal:

⁵⁰ *Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski* (Maribor, 1965), str. 10–21; Interna baza INZ.

⁵¹ Interna baza INZ.

⁵² Kraljevo je zaradi gospodarskega razvoja (leta 1922 je bila zgrajena Železniška delavnica in leta 1926 Tovarna letal), dobrih pogojev dela in zaslužka ter razvoja v administrativno in upravno središče v obdobju med obema vojnama pritegovalo strokovni kader, kvalificirano in nekvalificirano delovno silo iz vseh krajev takratne Jugoslavije, tudi primorske Slovence, ki so takrat živeli v okviru kraljevine Italije, in Slovence iz Štajerske, zvečine bivše delavce Mariborske železniške delavnice s svojimi družinami. Gl. Silvija Krejaković in Urška Strle, "Rekvijem za harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevu", *Dve domovini: razprave o izseljenstvu* = *Two homelands: migration studies*, št. 133 (2011), str. 75, 77 (dalje: Krejaković in Strle, "Rekvijem za harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevu").

⁵³ Interna baza INZ.

⁵⁴ "Rekvijem za harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevu", str. 75, 77.

Leo Novak

Maribor, 30. X. 1941.

Dragi moj Špelček!

Pred smrtjo Ti pošiljam zadnje pozdrave. Upam, da Ti bo najin otrok v tolažbo. Kratka je bila najina sreča ... Morda Ti bo bodoče življenje zacelilo rane. Pozdravi svoje starše in brata. Staršem povej, naj pozabijo grenkobo, ki sem jim jo prizadejal.

Danes popoldne se bo izvršila smrtna obsodba, mislil bom na Tebe in na otroka, ki pride.

Zadnji objem, zadnji poljub!

Leo⁵⁵

Preglednica 3: Število žrtev mestnega okrožja Maribor glede na vzrok smrti

Vzrok smrti	Število
Neznano	242
Nesreča, povezana z vojnimi dogodki	63
Oborožen spopad	886
Pogrešan	624
Samomor	22
Talec	168
Umrli	74
Ustreljen/umorjen	418
V izgnanstvu	191
V taborišču in zaradi njega	276
Vojno ujetništvo	57
Zaradi različnih posledic, povezanih z vojno	156
Žrtev bombardiranja	493
Žrtev poveljnih pobojev	233
Drugo	43
Skupaj	3946

⁵⁵ *Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski* (Maribor, 1965), str. 72.

Osebe, ki je izgubila življenje zaradi vojnih in povojnih razmer, pa ne določa le njena (ne)vpetost v vojno dogajanje, ampak je enako pomembno, kdo je povzročil njeno smrt. Za največ mariborskih žrtev, 1199 ali dobrih 30 odstotkov, povzročitelj ostaja neznan. 905 smrti ali 23 odstotkov mariborskih žrtev je povzročil nemški okupator, posredno pa nosi odgovornost za še dobrih 12,4 odstotka smrti, ki jih je neposredno povzročila Rdeča armada. 465 mariborskih žrtev ali skoraj 12 odstotkov so povzročile zavezniške vojaške enote. Partizanske enote in Jugoslovanska armada pa so povzročile 5,4 odstotka mariborskih žrtev.

Preglednica 4: Število žrtev mestnega okrožja Maribor glede na povzročitelja smrti

Povzročitelj smrti	Število
Neznan	1199
Jugoslovanska armada	58
Nemške okupacijske enote	905
Partizanske enote	153
Protipartizanske oborožene formacije (sam. in v sodel.)	74
Rdeča armada	488
Ustaši	93
Varnostne organizacije	465
Zavezniške vojaške enote	465
Drugo	46
Skupaj	3946

Žrtve Maribora (3946), ki predstavljajo 5,5 odstotka izgube takratnega mariborskega prebivalstva, so izgubile življenje v 35 različnih državah Evrope in Afrike. Največ, dobrih 47 odstotkov, jih je izgubilo življenje v Sloveniji; za skoraj petino oziroma 18,8 odstotka država smrti ni znana, po 5 odstotkov jih je umrlo v Nemčiji in na Hrvaškem, po dobri 4 odstotki v Srbiji in Rusiji, 4 odstotki v Avstriji in 2,5 odstotka v Bosni in Hercegovini.

Preglednica 5: Število žrtev mesta Maribor glede na državo smrti

Država smrti	Število
Neznano	741
Avstrija	154
BiH	97
Hrvaška	199
Nemčija	199
Rusija	164
Slovenija	1878
Srbija	171
Drugo	343
Skupaj	3946

Mladoletne smrtne žrtve mestnega okrožja Maribor v primerjalni perspektivi

Kot že omenjeno, zbirka *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* odstira, da je Slovenija v celoti z več kot 100.000 smrtnimi žrtvami utrpela 6,7-odstotno izgubo takratnega prebivalstva. Mladoletne osebe, kot so poimenovane v podatkovni bazi, tj. osebe, ki so bile v času smrti mlajše od 21 let, v celotnem številu žrtev s 5883 izgubljenimi življenji predstavljajo blizu 6 odstotkov, 78 odstotkov jih je bilo moškega in 21 odstotkov ženskega spola, za en odstotek podatka o spolu ni bilo mogoče pridobiti.

1420 mladoletnih žrtev oziroma 24 odstotkov je bilo otrok, 738 oziroma 12,5 odstotka delavcev različnih strok, 666 oziroma 11,3 odstotka dijakov in vajencev različnih strok, 532 oziroma 9 odstotkov kmečkih/posestniških sinov in hčera, 487 oziroma 8,3 odstotka učencev, 61 oziroma 1 odstotek pa pomočnikov raznih strok. Za 1325 oseb oziroma 22,5 odstotka žrtev socialnega statusa ni bilo mogoče ugotoviti, 654 oseb oziroma 11 odstotkov žrtev pa ne spada v nobeno od naštetih kategorij.

Preglednica 6: Socialna struktura mladoletnih žrtev na območju današnje Republike Slovenije

Socialna struktura	Število (%)
Neznano	1325 (22,5 %)
Delavci različnih strok	738 (12,5 %)
Dijaki in vajenci različnih strok	666 (11,3 %)
Kmečki/posestniški sinovi in hčere	532 (9 %)
Otroci	1420 (24 %)
Pomočniki raznih strok	61 (1 %)
Učenci	487 (8,3 %)
Drugo	654 (11 %)
Skupaj	5883 (100 %)

3374 mladoletnih žrtev oziroma 57 odstotkov je bilo civilistov, 1729 oziroma 29,4 odstotka pripadnikov partizanskih in 246 oziroma 4,2 odstotka protipartizanskih oboroženih formacij, 111 oziroma 1,9 odstotka pa je bilo pripadnikov tujih oboroženih formacij, od teh jih je bilo 105 v nemških oboroženih formacijah. 97 oziroma 1,6 odstotka je bilo aktivistov OF. Za kar 307 oseb oziroma 5,2 odstotka žrtev vojnega statusa oziroma vloge ni bilo mogoče določiti, 109 oseb oziroma 1,8 odstotka žrtev pa ne spada v nobeno izmed naštetih kategorij.

Preglednica 7: Vojni status mladoletnih žrtev na območju današnje Republike Slovenije

Vojni status	Število (%)
Neznano	307 (5,2 %)
Akivist OF	97 (1,6 %)
Civilist	3374 (57 %)
Partizanske oborožene formacije	1729 (29,4 %)
Protipartizanske oborožene formacije	246 (4,2 %)
Tuje oborožene formacije	111 (105 v nemških oboroženih formacijah) (1,9 %)
Drugo	109 (1,8 %)
Skupaj	5883 (100 %)

Od 5883 mladoletnih oseb jih je več kot 20 odstotkov izgubilo življenje v boju, 22 odstotkov je bilo umorjenih, ustreljenih, 15,2 odstotka jih je življenje izgubilo zaradi nesreče, v izgnanstvu je življenje izgubilo 9 odstotkov, v taboriščih 8,8 odstotka in zaradi bombardiranja 7,2 odstotka oseb.⁵⁶

* * *

Slovenska Štajerska je bila po deležu mladoletnih žrtev v celotnih populacijskih izgubah enako prizadeta kot Slovenija, saj mladoletne žrtve Spodnje Štajerske pomenijo 6 odstotkov vseh izgubljenih življenj. Pri tem je bilo 255 mladoletnih oseb ali 13,5 odstotka mladoletnih žrtev druge svetovne vojne iz Maribora. Med umrlimi so prevladovali žrtve moškega spola, teh je bilo 168 oziroma 66 odstotkov, 83 oziroma 32,5 odstotka žrtev je bilo ženskega spola, za štiri umrle osebe oziroma 1,5 odstotka tega podatka ni bilo mogoče pridobiti.

Glede na socialni status je bilo največ mladoletnih žrtev med otroki – 45 oziroma 17,6 odstotka moškega spola, 38 ali 14,9 odstotka pa ženskega spola. 48 oseb oziroma 18,8 odstotka je bilo učencev in učenk, 35 oziroma 13,7 odstotka dijakov in dijakinj, 24 oziroma 9,4 odstotka je bilo vajencev. 19 oseb oziroma 7,5 odstotka žrtev ne spada v nobeno od naštetih kategorij, za 42 oziroma 16,5 odstotka mladoletnih žrtev pa socialnega statusa ni bilo mogoče ugotoviti.

Med vzroki smrti, povezanimi z mladoletnimi žrtvami iz Maribora, so naslednji: bolezen, nesreča, neznano, oborožen spopad, pogrešan na prisilnem delu, pogrešan v internaciji, pogrešan v zaporu, pogrešan, posledice oboroženega spopada, posledice ran, posledice vojne, samomor, talec ustreljen, umorjen v izgnanstvu, umorjen v taborišču, umorjen, umrl v izgnanstvu, umrl v taborišču, umrl, ustreljen na begu, ustreljen v izgnanstvu, ustreljen, utonil, žrtev bombardiranja, žrtev povojnih pobojev. Izstopajo (z več kot desetimi osebami) naslednje kategorije: nesreča (24 oseb oziroma 9,5 odstotka žrtev), oborožen spopad (17 oseb oziroma 6,7 odstotka žrtev), pogrešan (13 oseb oziroma 5,1 odstotka žrtev), umorjen (15 oseb oziroma 5,9 odstotka žrtev), umrl v izgnanstvu (24 oseb oziroma 9,5 odstotka žrtev), žrtev bombardiranja (102 osebi oziroma 40 odstotkov žrtev). Med mladoletnimi žrtvami zavezniških bombardiranj je bila več kot polovica še predšolskih otrok. 14. oktobra 1944, ko so se zavezniki posvetili bombardiranju železniške infrastrukture in so na železniški most in

⁵⁶ Gl. Mojca Šorn, "Spomini, zgodovina in prihodnost", *Borec (Spomini še živijo* LXXV, št. 820–822 (2023), str. 19; Mojca Šorn, Marta Rendla, Ida Leonida Gnidovec, Sergej Škofljanec in Marko Kupljen, "Projekt *Spomini še živijo* ter otroci in mladoletni v vojni (Slovenija 1941–1945)", *Prispevki za novejšo zgodovino* 64, št. 3 (2024), str. 152–167.

ranžirno postajo v Mariboru odvrgli 135 ton eksplozivnih in 14 ton zažigalnih bomb ter zadeli dohode k železniškemu mostu in porušili stanovanjske predele mesta,⁵⁷ je bilo med 81 ubitimi v bombnem napadu tudi šest predšolskih otrok.

Med mladoletnimi žrtvami bombardiranj je bilo precej primerov, ko so družine izgubile po več otrok. Tako sta 7. novembra 1944, ko so ameriški bombniki bombardirali ter močno poškodovali Tezenski kolodvor in železniško progo ter Tovarno letalskih motorjev,⁵⁸ življenje izgubila predšolska otroka, dveletni bratec Alojz in sestra Hilda, manj kot mesec dni stara dojenčica, skupaj z materjo Hildo Leopoldino Lorbek iz Kamnice.⁵⁹ 30. novembra 1944 pa so v manjšem, a nenadnem napadu, ki je zajel območje od kadetnice do elektrarne Mariborski otok in v katerem je bila porušena ena stanovanjska zgradba, po dve sta bili težko in srednje težko poškodovani, devet pa jih je bilo le malo poškodovanih,⁶⁰ umrli otroci družine Turk iz Maribora, sedemnajstletni dvojčici Dragica in Karolina ter njun predšolski štiriletni bratec Boris. Tega dne, ko je domove izgubilo več deset Mariborčanov, sta življenje izgubila tudi enoletni bratec Henrik Friderik in šestnajstletna sestra Marija Mikič.⁶¹ 17. novembra 1944, ko je 35 težkih bombnikov napadlo železniški most in ranžirno postajo v Mariboru in so poleg železniške infrastrukture bombe povzročile veliko škodo v severnem delu mesta – poškodovane so bile stavba Štajerske domovinske zveze v Mladinski ulici, vinarska šola ter petdeset stanovanjskih zgradb,⁶² pa so umrli štirje otroci družine Krajšek, sedemletna učenka Marija, predšolski enoletni Jožef, štiriletna Ana Valerija in Karl.⁶³ 6. decembra 1944, ko so zavezniki za bombardiranje južne in severne železniške postaje (Glavnega in Koroškega kolodvora) nad Maribor v slabem vremenu poslali več deset bombnikov,⁶⁴ je v bombardiranju med blizu 50 umrlimi življenje izgubilo tudi 14 mladoletnih, od tega osem predšolskih otrok.⁶⁵ Ker je večina bomb padla na stanovanjske predele z razno pomembno bolnišnično, upravno, izobraževalno in drugo infrastrukturo,⁶⁶ so življenje izgubili sestre družine Bučar, učenki Ivana Herta in Danijela, ter trije sorojenci, učenci družine Lešnik, osemletna Erika Marija, enajstletni Srečko in dvanajstletni Ivan. Tri predšolske otroke je izgubila tudi

⁵⁷ Prebilič in Dreu, "Bombardiranje Maribora", str. 201.

⁵⁸ Radovanovič in Dreu, *Maribor pod točo bomb*, str. 39; Marjan Žnidarič, "Tovarna letalskih motorjev v Mariboru (1941–1945)", *Prispevki za novejšo zgodovino* 37, št. 2 (1997), str. 213–225.

⁵⁹ Interna baza INZ.

⁶⁰ Radovanovič in Dreu, *Maribor pod točo bomb*, str. 47.

⁶¹ Interna baza INZ.

⁶² Prebilič in Dreu, "Bombardiranje Maribora", str. 203.

⁶³ Interna baza INZ.

⁶⁴ Prebilič in Dreu, "Bombardiranje Maribora", str. 205.

⁶⁵ Interna baza INZ.

⁶⁶ Radovanovič in Dreu, *Maribor pod točo bomb*, str. 49.

Slovenski izgnanci na dvorišču meljske vojašnice v Mariboru čakajo na transport v Srbijo, julij 1941 (Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka)

družina Polegek iz Studencev, triletno Hermino, še ne dveletnega Leopolda in komaj devet dni starega dojenčka Johanna. Podobno usodo je doživela tudi družina Raner, ki je tega dne izgubila tri predšolske otroke, triletno Adolfo, še ne dveletno Elfrido in petletnega Petra.⁶⁷

60 žrtev oziroma 1,8 odstotka ne spada v nobeno izmed izpostavljenih kategorij.

Število mladoletnih žrtev je naraščalo s trajanjem vojne. Največ jih je izgubilo življenje v letih 1944 in 1945, kot primer navajava žrtve bombardiranja: 13 jih je umrlo v letu 1941, prav toliko v letu 1942, leto kasneje enajst, leta 1943 89 in leta 1945 66, tri mladoletne osebe so umrle v letu 1946.

Baza podatkov razkriva, da je glede na vojni status oziroma vlogo med drugo svetovno vojno največ žrtev med mladoletnimi Mariborčani bilo med civilisti – 202 osebi oziroma 79 odstotkov, sledile so žrtve med pripadniki Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije oziroma Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (NOV in POS/POJ)

⁶⁷ Interna baza INZ.

Carinska pošta in Glavni kolodvor po bombnih napadih na Maribor (Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka)

– 25 oseb oziroma 9,8 odstotka. Največ mladoletnih žrtev iz Maribora je življenje izgubilo v Sloveniji, 180 oseb oziroma 70,6 odstotka.

Preglednica 8: Vojni status mladoletnih žrtev iz Maribora

Vojni status	Število (%)
Neznano	17 (6,7 %)
Aktivist OF	3 (1,2 %)
Civilist	202 (79 %)
Nemške uniformirane formacije	6 (2,5 %)
NOV in POS/POJ	25 (9,8 %)
Sodelavec NOV in POS	2 (0,8 %)
Skupaj	255 (100 %)

Maribor po bombardiranju (Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka)

Preglednica 9: Država smrti mladoletnih žrtev iz Maribora

Država smrti	Število (%)
Slovenija	180 (70,6 %)
Neznano	15 (5,9 %)
BiH	14 (5,5 %)
Hrvaška	12 (4,7 %)
Srbija	13 (5,1 %)
Drugo	21 (8,2 %)
Skupaj	255 (100 %)

V povezavi s podatkom, da je največ mladoletnih oseb iz Maribora življenje izgubilo v bombardiranju, je tudi podatek, da so največ smrtnih žrtev povzročile zavezniške vojaške enote, 92 oziroma 36,1 odstotka. Nemški okupator je med povzročitelji šele na tretjem mestu, zaradi njega je življenje izgubilo 41 oseb oziroma 16,1 odstotka žrtev, pri čemer poudarjava, da povzročitelja za 80 oseb oziroma 31,4 odstotka žrtev ni bilo mogoče ugotoviti.

Preglednica 10: Povzročitelj smrti mladoletnih žrtev iz Maribora

Povzročitelj smrti	Število (%)
Neznano	80 (31,4 %)
Nemški okupator	41 (16,1 %)
OZNA	18 (7 %)
Zavezniške vojaške enote	92 (36,1 %)
Drugo	24 (9,4 %)
Skupaj	255 (100 %)

Epilog

Glede na število prebivalstva posamezne pokrajine je najvišji delež izgub z dobrimi 31.900 osebami ali 9,5 odstotka žrtev (od 336.279 prebivalcev) utrpela Ljubljanska pokrajina, torej Dolenjska in Notranjska z Ljubljano. Ljubljanska pokrajina v primerjavi z drugimi pokrajinami odstopa po tem, da v strukturi žrtev največjo skupino predstavljajo tiste iz protipartizanskega tabora (okoli 38 odstotkov), kar priča o ostrini notranjega slovenskega spopada. S 1380 osebami ali 7,4 odstotka žrtev (od 18.770 prebivalcev) ji sledi Koroška, torej Mežiška dolina z Dravogradom. Tik za njo je s 13.385 osebami ali 7,3 odstotka žrtev (od 183.464 prebivalcev) Gorenjska, kjer največjo skupino žrtev predstavljajo pripadniki partizanskih enot, okoli 36 odstotkov. Sledi ji Spodnja Štajerska, torej slovenska Štajerska, z 31.980 žrtvami ali 5,4-odstotno izgubo takratnega prebivalstva (596.466), kjer največjo skupino pomenijo žrtve iz vrst civilnega prebivalstva, okoli 32 odstotkov. Manj kot 5 odstotkov izgub so utrpeli Primorska, Prekmurje in Reška pokrajina. Pri drugih žrtvah ni na voljo ustreznih podatkov.⁶⁸

⁶⁸ Žrtvoslovni zemljevid Slovenije v: Jože Dežman, "Dolga pot s temne strani meseca," *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 96–109.

Preglednica 11: Žrtve druge svetovne vojne na območju današnje Republike Slovenije po pokrajinah (1941–1946)

Pokrajina	Število žrtev v interni bazi INZ (oktober 2022)	Delež žrtev glede na število prebivalstva pokrajine
Neznano	4996	5 %
Gorenjska (183.464 preb.) ⁶⁹	13.384	7,3 %
Koroška (18.770 preb.) ⁷⁰	1380	7,4 %
Ljubljanska pokrajina (336.279 preb.) ⁷¹	31.904	9,5 %
Primorska (260.000 preb.) ⁷²	12.577	4,8 %
Prekmurje (97.000 preb.) ⁷³	1843	1,9%
Reška pokrajina	1947	
Spodnja Štajerska (596.466) ⁷⁴	31.979	5,4 %
Slovenija (1.492.000 preb.)⁷⁵	100.014	6,7 %

Za žrtve mesta Maribor in njihovo strukturo lahko zapiševa, da jih določata dva dejavnika – nemška zasedba in strateška lega. Strukturna analiza žrtev glede na vojni status oziroma vlogo posamezne žrtve med drugo svetovno vojno namreč kaže, da je največ žrtev bilo iz vrst vojaških oseb (42 odstotkov). Med njimi pa večino žrtev zaradi uvedbe vojaške obveznosti na zasedenih ozemljih predstavljajo prisilno mobilizirani v nemško vojsko. Med vojaškimi osebami, prisilno mobiliziranimi v nemško vojsko, po številu sledijo žrtve iz vrst partizanskega gibanja. Vojaškim osebami po številu sledijo žrtve iz vrst civilistov, ki predstavljajo drugo največjo skupino. Pomen enih in drugih odseva analiza žrtev glede na vzrok smrti – največ smrti je terjalo vojaško delovanje. Ker pa je bil Maribor središče industrijske in gospodarske infrastrukture, izstopajo tudi smrti, povzročene zaradi zavezniških strateških

⁶⁹ Interna baza INZ.⁷⁰ Interna baza INZ.⁷¹ *Prebivalstvo Slovenije 1931 in 1941. Demografska statistika* (Ljubljana, 1945), str. 2.⁷² Podatki o št. prebivalstva na območju RS 1941 povzeti po Tadeja Tominšek Rihtar in Mojca Šorn, "Izgube in smrtne žrtve", v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1948–1992* (Ljubljana, 2006), str. 792 (dalje: Tominšek Rihtar in Šorn, "Izgube in smrtne žrtve").⁷³ Podatki o št. prebivalstva na območju RS 1941 povzeti po: Tominšek Rihtar in Šorn, "Izgube in smrtne žrtve".⁷⁴ Prav tam.⁷⁵ Prav tam, str. 791.

Maribor v ruševinah (Muzej novejši in sodobne zgodovine Slovenije, Fototeka, avtor neznan)

bombardiranj, ki so najbolj prizadela civilno prebivalstvo, zlasti otroke in mladoletne.

Kaj pa pokaže umestitev Maribora oziroma njegovih mladoletnih žrtev v širši, slovenski kontekst? Med drugo svetovno vojno je umrlo 255 mladoletnih Mariborčanov. Te žrtve so, kot sva že zapisali, predstavljale 13,5 odstotka vseh mladoletnih žrtev iz Spodnje Štajerske, ki je s 1890 umrlimi oziroma z več kot 32 odstotki ali slabo tretjino vseh mladoletnih žrtev prednjačila pred vsemi okupacijskimi pokrajinami.

Preglednica 12: Število mladoletnih žrtev po pokrajinah

Pokrajina	Število (%)
Neznano	144 (2,44)
Gorenjska	680 (11,56)
Koroška	80 (1,36)
Ljubljanska pokrajina	1755 (29,83)
Prekmurje	147 (2,50)
Primorska	985 (16,74)
Reška pokrajina	202 (3,43)
Spodnja Štajerska	1890 (32,13)
Skupaj	5883 (100)

Glede na socialno strukturo je med mladoletnimi Mariborčani umrlo največ otrok – prav tako kot na področju današnje Slovenije. Glede na vojni status mladoletnih mariborskih žrtev oziroma njihovo vlogo v vojni je umrlo največ civilistov – prav tako kot na področju današnje Slovenije. Za področje celotne Slovenije je značilno, da je bila največja smrtnost med mladoletnimi v letih 1944 in 1945. Glede na vzrok smrti je na področju današnje Slovenije največ mladoletnih oseb izgubilo življenje zaradi vojaškega delovanja, največ mladoletnih prebivalcev Maribora pa je življenje izgubilo v bombardiranjih. Glede na povzročitelja smrti je na področju današnje Slovenije največ mladoletnih oseb izgubilo življenje zaradi vojaškega delovanja nemškega okupatorja, največ mladoletnih prebivalcev Maribora pa zaradi vojaških aktivnosti zavezniških vojaških enot.

Marta Rendla and Mojca Šorn

FATALITIES IN MARIBOR DURING AND IMMEDIATELY AFTER WORLD WAR II

SUMMARY

In their contribution, the authors present the loss of human life suffered by the city of Maribor during and immediately after World War II. The analysis of the casualties is based on the research database titled *Fatalities among the Population in the Territory of the Republic of Slovenia During and Immediately after World War II*.

The fatalities in Maribor are placed in the context of the entire Slovenian territory as well as in the provincial context, which means that they are presented comparatively. In the second part, they are presented according to the year of death, military status, cause and perpetrator of death, and country of death. In the third part, the authors focus on the underage fatalities who had the right of domicile in Maribor at the beginning of World War II and did not survive the war. They examine their social and military status, as well as the cause, year, country, and perpetrator of their deaths. In the final part, the consequences of the war in individual provinces are also presented from the demographic point of view.

The casualties of the city of Maribor and their structure can be described as being determined by two factors: the German occupation and the strategic location. A structural analysis of the fatalities according to their military status or role during World War II reveals that the majority of victims were military personnel (42 %). Most of them were forcibly mobilised into the German Army as a result of the imposition of military conscription in the occupied territories. In terms of numbers, the fatalities among the soldiers forcibly mobilised into the German Army are followed by the deaths in the Partisan ranks. Civilian casualties represent the second largest group after the military personnel. The significance of both groups is reflected in the analysis of fatalities by cause of death. Military activities resulted in the greatest number of fatalities. However, as Maribor was a centre of industrial and economic infrastructure, the casualties caused by the Allied strategic bombardments, which mostly harmed the civilian population, especially children and minors, also stand out.

The authors note that, in terms of social structure, in Maribor (the same as in the entire territory of today's Slovenia), children represented the majority of underage fatalities. In terms of the underage casualties' military status or their

role in the war, civilian fatalities were the most numerous in Maribor, just like in the entire territory of today's Slovenia. It is characteristic for the entire territory of Slovenia that the mortality rates among minors peaked in 1944 and 1945. Regarding the cause of death, in the territory of today's Slovenia, the largest number of minors lost their lives due to military activities, while the largest number of minors in Maribor lost their lives in bombardments. In terms of the perpetrator of death, in the territory of today's Slovenia, the largest number of minors lost their lives because of the German occupiers' military activities, while the largest number of minors in Maribor were killed due to the Allied Forces' military activities.

VIRI IN LITERATURA

MNOM – Muzej narodne osvoboditve Maribor, Fototeka.

MNSZS – Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, Fototeka.

"Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej", *Zgodovina Slovenije – Sistory*, dostopno na: <https://www.sistory.si/ww2?t=desc>, pridobljeno: 25. 11. 2024.

Interna baza Inštituta za novejšjo zgodovino (INZ): Tadeja Tomišek Čehulič, Mojca Šorn, Marta Rendla in Dunja Dobaja, *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* [Zbirka].

Marburger Zeitung – Maribor, letnik 1941.

"Laws of War: Laws and Customs of War on Land", *Yale Law School*, dostopno na: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp, pridobljeno: 25. 11. 2024.

.....

Butler, Rupert, *Ilustrirana zgodovina gestapa* (Radenci, 1998).

Čepič, Zdenko, Damijan Guštin in Martin Ivanič, *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni* (Ljubljana, 2005).

Čoh Kladnik, Mateja, "V imenu ljudstva: politični sodni procesi med letoma 1945 in 1951", *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 90–95.

Čoh Kladnik, Mateja, "V imenu narodov Jugoslavije: procesi pred vojaškimi sodišči poleti 1945", *Dileme* 8, št. 2 (2024), str. 119–153.

Deželak Barič, Vida in Marta Rendla, "Druga svetovna vojna in viktimološka podoba Zasavja", v: *Žrtve druge svetovne vojne v Zasavju* (Trbovlje, 2012).

Dežman, Jože, "Dolga pot s temne strani meseca", *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 96–109.

Ferenc, Tone, "Gestapo v Sloveniji", v: Rupert Butler, *Ilustrirana zgodovina gestapa* (Radenci, 1998).

Ferenc, Tone, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 1, Razkosanje in aneksionizem* (Ljubljana, 2006).

Ferenc, Tone, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 2, Raznarodovanje* (Ljubljana, 2010).

Ferenc, Tone, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 3, Nasilje in izkoriščanje*

- gmotnih sil za potrebe okupatorskih držav* (Ljubljana, 2009).
- Filipič, France**, *Prvi poborski partizani* (Maribor, 1965).
- Filipič, France**, *Poborski bataljon: poglavje iz zgodovine narodnoosvobodilne borbe v severovzhodni Sloveniji* (Ljubljana, 1963).
- Griesser Pečar, Tamara**, *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945* (Ljubljana, 2005).
- Guštin, Damijan**, "Oboroženi upor in nastanek partizanskih enot", v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1948–1992* (Ljubljana, 2006), str. 621–627.
- Guštin, Damijan**, *Za zapabi. Prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941–1945* (Ljubljana, 2006).
- Jerman, Gregor, Franc Fideršek, Boris Pšeničnik, Rudolf Holzer in Ludvik Puklavc**, *Prisilna mobilizacija na Štajerskem* (Celje, 2003).
- Kladnik, Tomaž in Mateja Matjašič Friš**, "Maribor med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 3 (2021), str. 789–823.
- Kokalj Kočever, Monika**, "Okupatorsko nasilje", *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 80–89.
- Kokalj Kočever, Monika**, "Prisilni mobiliziranci v nemško vojsko", *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 50–55.
- Krejakovič, Silvija in Urška Strle**, "Rekvijem za harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevu", *Dve domovini: razprave o izseljenstvu = Two homelands: migration studies*, št. 133 (2011), str. 73–89.
- Leto 1941 na Slovenskem: vojna in okupacija* (Ljubljana, 2021).
- Mikola, Milko**, *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji* (Ljubljana, 2006).
- Mikola, Milko**, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji: koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci* (Ljubljana, 2007).
- Mlakar, Boris**, "Protirevolucionarni tabor in njegovo širjenje v obdobju pred kapitulacijo Italije," v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1948–1992* (Ljubljana, 2006), str. 683–685.
- Mlakar, Boris**, *Slovensko domobranstvo: 1943–1945: ustanovitev, organizacija, idejno ozadje* (Ljubljana, 2003).
- Okupacijske meje 1941–1945* (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020).
- Peklar, Aleksander**, *Gestapo v Mariboru: diplomsko delo* (Maribor, 2014).
- Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski* (Maribor, 1965).
- Prebilič, Vladimir in Lara Iva Dreu**, "Bombardiranje Maribora 1944–1945 kot del angloameriškega strateškega bombardiranja nemške vojaške industrije in prome-

- tnih zvez v luči primerjave slovenskih in angloameriških arhivskih virov", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 1 (2022), str. 189–219, 285.
- Prebivalstvo Slovenije 1931 in 1941. Demografska statistika* (Ljubljana, 1945).
- Radovanovič, Sašo in Senka Dreu**, *Maribor pod točo bomb: Taborišče smrti* (Miklavž na Dravskem polju, 2022).
- Radovanovič, Sašo**, "Bombardiranje Slovenije 1944–1945. Neeksplodirane letalske bombe kot živa dediščina", *SLO : časi, kraji, ljudje : slovenski zgodovinski magazin (Slovenija in totalitarni časi: 80 let od konca druge svetovne vojne in komunističnega prevzema oblasti)*, št. 46 (2025), str. 74–79.
- Repe, Božo in Kornelija Ajlec**, "Okupacijske meje 1941–1945 skozi diplomatske arhive, življenje ljudi in ostanke na terenu", v: *Okupacijske meje 1941–1945* (Ljubljana, 2020), str. 7–32.
- Rogl, Zdenka in Marjan Žnidarič**, *Maribor: 1941–1945* (Maribor, 1975).
- Siter, Daniel**, "Švabsko-nemška kulturna zveza in vloga njenih članov na Slovenskem v letih 1922–1945", *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 70, št. 1 (2022), str. 141–160.
- Šorn, Mojca**, "Spomini, zgodovina in prihodnost", *Borec (Spomini še živijo)* LXXV, št. 820–822 (2023), str. 17–20.
- Šorn, Mojca, Marta Rendla, Ida Leonida Gnidovec, Sergej Škofljanec in Marko Kupljen**, "Projekt *Spomini še živijo ter otroci in mladoletni v vojni (Slovenija 1941–1945)*", *Prispevki za novejšo zgodovino* 64, št. 3 (2024), str. 152–167.
- Tominšek Rihtar, Tadeja in Mojca Šorn**, "Izgube in smrtne žrtve", v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1948–1992* (Ljubljana, 2006), str. 790–795.
- Vodopivec, Peter**, *Od Poblinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja* (Ljubljana, 2006).
- Vodušek Starič, Jera**, "Prevzem oblasti po vojni in vloga OZNE – obračun", v: *Slovenija v letu 1945: zbornik referatov [z mednarodnega znanstvenega posveta Slovenija v letu 1945, 27. in 28. septembra 1995 v Ljubljani]* (Ljubljana, 1996), str. 93–110.
- Ževart, Milan**, *Izganjanje Slovencev na Štajerskem in Koroškem 1941–1945* (Maribor, 1991).
- Ževart, Milan**, *Lackov odred: Lackova četa, Lackov bataljon, Poborski-Lackov odred* (Maribor, 1988).
- Žnidarič, Marjan**, "Okupacijska uprava v Slovenski Štajerski leta 1941", *Lex localis*, II, št. 1 (2004), str. 21–43, str. 21.
- Žnidarič, Marjan**, "Tovarna letalskih motorjev v Mariboru (1941–1945)", *Prispevki za novejšo zgodovino* 37, št. 2 (1997), str. 213–224.
- Žnidarič, Marjan**, *Cilj Maribor. Ob 60-letnici bombnih napadov na Maribor* (Maribor, 2004).
- Žnidarič, Marjan**, *Do pekla in nazaj. Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor, 1997).

Yugoslav Commercial Diplomacy in Developing Countries between State's (Economic) Interests and (Ideological) Solidarity

Boštjan Udovič

Ph.D., Professor
University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Centre of International Relations
Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: bostjan.udovic@fdv.uni-lj.si

Abstract:

The article deals with the functioning of Yugoslav commercial diplomacy towards the developing countries that were members of the Non-Aligned Movement. With the help of literature, archival sources, and eyewitness accounts, three findings are presented. Firstly, ideology hardly played a role in Yugoslavia's economic relations with the less developed countries. Secondly, Yugoslav socialist realism towards the Non-Aligned countries was a combination of several parallel processes: altruism, egoism and political pragmatism, which meant that the Yugoslav authorities played several games on several levels to combine prestige politics and economic benefits.

Keywords:

commercial diplomacy, Yugoslavia, politics of prestige, non-aligned movement, developing countries

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, 25 (2025), No. 3, pp. 739–764, 53 notes, 4 pictures, 1 figure

Language: Original in English (Abstract in English and Slovene, Summary in Slovene)

Introduction and outline of the research problem¹

In recent years, we have witnessed many new studies,² which examine the relationship of socialist countries and their ideologies to the so-called Third World, countries that, after the end of World War II, broke free from colonial rule and began to shape their own new path of development. This raises one of the key unresolved questions of the relationship between the economic and political interests of developing countries and socialist countries, or perhaps better said, the dilemma of the balance between the spread of socialist ideology on the one hand and the pursuit of (capitalist-defined) economic interests on the other. Of course, this was not a black-and-white relationship, but a constant shifting between the two extremes. Nevertheless, it should be emphasized that previous research has often painted a black-and-white picture, either because of the methodological (and ideological) limitations of the researchers' approaches, who rarely attempt to analyze phenomena in "their time and space," but more often reflect them through the time and space in which they themselves live, or because they were based on case studies and drew key conclusions based on their own case studies.

Of course, history, especially political history, can be read in shades. The situation in the era in which individuals live is much more complex and, above all, constantly changing. In the words of Zvone Dragan, an important witness to Yugoslavia's activities in developing countries, particularly in Iraq in the

¹ The article is a result of the research done as part of the research project No. J6-50187: *Being European and Decolonial: Utopian Realism of the Yugoslav Nonaligned Internationalism*, and the research programme No. P5-0177: *Slovenia and its actors in international relations and European integration*, both financed by the Slovenian Research and Innovation Agency (ARIS).

² Among the most important studies in this field are those of Anne Calori et al. (eds.), *Between East and South: Spaces of Interaction in the Globalizing Economy of the Cold War* (Berlin, 2020); Max Trecker, *Red Money for the Global South: The Economic Side of the Cold War in the Third World* (London, 2020); James Mark et al. (eds.), *Alternative Globalizations: Eastern Europe and the Postcolonial World* (Bloomington, 2020); Alessandro Iandolo, *Arrested Development. The Soviet Union in Ghana, Guinea, and Mali 1955–1968* (London, 2022) (hereinafter: Iandolo, *Arrested Development. The Soviet Union in Ghana, Guinea, and Mali 1955–1968*); David C. Engerman, *The Price of Aid. The Economic Cold-War in India* (Cambridge, 2018) (hereinafter: Engerman, *The Price of Aid. The Economic Cold-War in India*); Paul Stubbs (ed.), *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries* (Quebec, 2023); Jure Ramšak, "Socialistična" gospodarska diplomacija: dejavnost Socialistične republike Slovenije na področju mednarodnih ekonomskih odnosov 1974–1980", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 733–748; Jure Ramšak, "Poskus drugačne globalizacije: slovensko gospodarstvo in dežele v razvoju 1970–1990", *Acta Histriae* 23, No. 4, pp. 765–782; Jure Ramšak, "Jugoslavija i ambivalentnost ekonomske saradnje Jug-Jug u sedamdesetim i osamdesetim godinama", *Tokovi istorije* 1 (2024), pp. 203–224 (hereinafter: Ramšak, "Jugoslavija i ambivalentnost ekonomske saradnje Jug-Jug u sedamdesetim i osamdesetim godinama"); Jure Ramšak, "Yugoslavia and the unlikely success of the new international financial order", *Godišnjak za društvenu istoriju* 31, No. 1 (2024), pp. 39–53; Boštjan Udovič, "We told the truth about Yugoslavia ...": Slovenian (para)diplomats in 1990–1992", *Annales – Series Historia et Sociologia* 27, No. 4 (2017), pp. 713–730; Boštjan Udovič and Danijela Jačimović Vojinović, "Osamosvojitve držav in 'pozaba' zgodovinskih dosežkov: primer ne-nadaljevanja gospodarske diplomacije Jugoslavije v Sloveniji in Črni gori po njuni osamosvojitvi", *Annales – Series historia et sociologia* 29, No. 1, pp. 55–68.

1980s, "something that was valid in the 1960s was already abandoned in the 1970s, and in the 1980s the patterns were largely different."³ This also applies to the present analysis, which attempts to determine what Yugoslavia's⁴ relationship with developing countries was like, or how we could, if we were to weigh up "weigh" this relationship, with a particular emphasis on the relationship between Yugoslavia's (and its political elite's) prestige policy and concrete (Yugoslav) economic interests. In other words, we are interested in Yugoslavia's relationship with the developing countries between what we call *ideological solidarity*, i.e., cooperation with developing countries with the aim of their political empowerment, and the pursuit of its own concrete economic benefits and interests, which today would be labelled as *commercial diplomacy*.⁵

The complexity (and through it its problematique) between altruism and own politics of prestige of Yugoslavia towards the global South was illustrated in mid-1960s by Janez Stanovnik, who in 1966 questioned the definition of the "concept of cooperation" or, as he himself put it: "We must answer the question of what cooperation is, but not cooperation in the sense of a pleasant attitude, but cooperation in the sense of a decisive, I would say, revolutionary alternative in the world economy."⁶ And it is precisely in this line of thinking that in our opinion lies the oxymoron of the unresolved Yugoslav approach to non-aligned and developing countries, which constantly questions whether the Yugoslav approach should take the path of revolutionary change in the world economic order, which was supposed to be the essence of the then existing Yugoslav state ideology, or whether it should rather continue with *business as*

³ Zvone Dragan, *Interview* and conversation (Celje, April and August 2025).

⁴ We use this term to avoid potential statutory legal issues due to the multiple transformations and renaming of the country. It refers to a state formation that included present-day Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, North Macedonia, Kosovo, and Montenegro. This 'simplified' naming of several legally different state formations does not affect the content of the article.

⁵ More on the characteristics of the Yugoslav diplomacy, see Dragan Bogetić, "Jugoslavija i nesvrstanost: prilog prevazilaženju predrasuda i stereotipa", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 615–624; Jovan Čavoški, "Od Alpa do Himalaja: ambasador Dušan Kveder i razvoj jugoslovensko-indijskih odnosa", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 637–648; Dušan Nečak, "Slovenski diplomati v nemško-jugoslovanskih odnosih 1949–1973", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 703–712; Vladimir Petrovič, "Josip Broz Tito's Summit Diplomacy in the International Relations of Socialist Yugoslavia 1944–1961", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 577–592; Mateja Režek, "'Izraelska zveza': tajni stiki med Jugoslavijo in Izraelom v osemdesetih letih", *Annales – Series historia et sociologia* 27, No. 4 (2017), pp. 671–686; Slobodan Selinić, "Jugoslovenska diplomatija 1945–1950: stvaranje partijske diplomatije", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 553–562; Aleksandar Životić, "Insistiranje na principima? Jugoslavija i počeci rata u Koreji (1950–1951)", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 593–600.

⁶ Arhiv Jugoslavije (AJ), AJ 507, fond Savez komunista Jugoslavije, Komisija CK SKJ za pitanja međunarodnih odnosa i međunarodnog radničkog pokreta, IX, S/a-219, Osnovne tendencije u razvoju svetske privrede i međunarodnih ekonomskih odnosa – redigovane stenografske beleške, 10. 11. 1967, p. 57.

usual, justifying its economic development with Marxist liberation of man, while at the same time oxymoronically remaining within the capitalist international liberal order.

In this context, another important question arises, namely about Yugoslavia's activities in the developing countries and its relationship with these countries. The picture usually assumed is simplified and implies that, as in the political sphere, we also had a bipolar system in international economic relations. The two poles were the capitalist West and the communist East, while Yugoslavia was supposed to represent a third way, the path of market socialism. But things were by far more complicated.

Firstly, the countries of the communist bloc were often not at all altruistic towards the developing countries when it came to their economic interests.⁷ One such case is described in a dispatch from the Yugoslav Federal Secretariat for Foreign Policy No. 426439 (dated 3 May 1978) from Addis Ababa, in which the author refers to the Soviet cotton production project in Ethiopia, which was managed by Soviet experts without the cooperation of the locals and was intended for export to the Soviet Union and Czechoslovakia.⁸ The same author also draws attention to similar non-altruistic practices in dispatch no. 418317 (dated 17 August 1978), when, in describing the activities of East Germany and the Soviet Union in Ethiopia, he concludes that "the Germans and the Russians are already presenting bills that they [the Ethiopians, author's note] will be paying for a long time to come."⁹

Secondly, Western countries, too, in their capitalist approach to shaping their own economies, sought softer approaches that were not necessarily the same as those we were accustomed to the 19th-century capitalism and then until the end of World War II. As Hermele notes, Sweden increasingly based its development aid to third world countries on untied aid in the form of donations.¹⁰ However, despite this altruistic approach, Sweden never wanted to introduce a different economic system in these countries than the one it knew itself. So, while its aid was indeed intended for the development of the developing countries, despite its untied nature, it was still based on capitalist models.

Thirdly, from the outset, Yugoslavia declared that it would be different, that its search for a third way between the two systems would not only hold up a mirror to both, to the West and to the Soviet Union, but would also influ-

⁷ For a different perspective, see: Iandolo, *Arrested Development. The Soviet Union in Ghana, Guinea, and Mali 1955–1968*, and Engerman, *The Price of Aid. The Economic Cold-War in India*.

⁸ Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd (DAMSP), Politička arhiva (PA), 1978, Ethiopia, F 33, dispatch 426439, 3 May 1978.

⁹ DAMSP, PA, 1978, Ethiopia, F 33, dispatch 418317, 17 August 1978.

¹⁰ Kenneth Hermele, "Sweden and the third world: development aid and capital involvement", *Review of African Political Economy* 23, No. 9 (1982), pp. 85–100.

ence the international system of development. In doing so, the Yugoslav leadership did not rely solely on the support of like-minded countries in Europe (e.g., Austria, the Nordic countries, etc.), but also on the support of those to whom Yugoslavia would set an example of how to move away from the (bad) practices of Western and Eastern countries and seek a new path based on "bottom-up" development instead of "top-down" development. Ramšak boldly describes this Yugoslav economic imaginary as a combination of an integral approach and economic inclusivism, with which Yugoslavia would replace the adjective "socialist" with the adjective "developing".¹¹ This *rebranding* would have two parallel effects: firstly, because Yugoslavia would no longer be primarily *socialist*, but increasingly a developing country, the decolonized countries would more quickly *feel* it, meaning that they would feel Yugoslavia as being one of them, perhaps among the most developed, but still one of them, and would thus voluntarily cede to it the primacy in shaping their development; the second process that would have taken place, as described by Ramšak, is the *enlightened self-interest*.¹² This would have distanced Yugoslavia from pursuing only its own interests in the developing countries and, in parallel with its own political and economic interests, and above all with its policy of prestige, it would have pursued (also) the interests of the developing countries. At times, it was more inclined toward altruism, while at other times it was more inclined toward selfishness or its own national and political interests.

The purpose of this article is to determine the relationship between altruism and self-interest within Yugoslavia's activities in developing countries. We will be particularly interested in how important the ideological (socialist and non-aligned) element was in Yugoslavia's commercial diplomacy with the developing countries and how this element was manifested.

We sought answers to the research questions using a combination of different research methods. An analysis of primary sources and secondary literature determined the research framework for Yugoslavia's relations with developing countries. This served as the starting point for conducting three semi-structured interviews with interlocutors who were active in Yugoslavia's commercial diplomacy in the 1970s and 1980s or who had contacts in developing countries through it. The interviews were conducted with three people: Zvone

¹¹ Ramšak, "Jugoslavija i ambivalentnost ekonomske saradnje Jug-Jug u sedamdesetim i osamdesetim godinama", p. 207.

¹² Ibid.

Dragan¹³, Dr. Bojan Pretnar¹⁴, and Dejan Pretnar¹⁵. They were conducted in person and lasted about an hour. The questions in the interviews mainly related to the relationship between the economic and ideological components in the operation of Yugoslav companies in selected developing countries.

The article consists of three interrelated parts. The introduction is followed by a historical and theoretical framework for the discussion, in which the starting points of Yugoslav commercial diplomacy towards developing countries are outlined. This part provides the research framework for conducting empirical research, the results of which will be presented in the empirical part, where we will focus on key findings that will help us answer the research questions based on data obtained from primary sources and interviews. This is followed by the last part of the article, the discussion and conclusion, in which we will highlight key findings and shed light on possible areas of research that would be worth exploring in the future.

Yugoslav commercial diplomacy: a historical background

The end of World War II brought to power in Yugoslavia a communist elite that wanted to establish a state comparable to the Soviet Union, based on central command and expropriation of private property.¹⁶ At first, the political elite thought that it would be able to build a state in a sort of autarky, but it soon became clear that without international cooperation, the state would not survive. International economic cooperation of the state was therefore introduced in state-led policies due to necessity, and as a consequence, foreign economic activities were also centralized under state control.¹⁷ The *Cominform* crisis in 1948 and the economic and political blockade of Yugoslavia by its "allies" revealed the harsh reality of the Yugoslav economy. At that point, the Yugoslav leadership pragmatically turned from the East to the West, especially in economic matters, hoping that "keeping him [Tito] afloat" would help Yugoslavia to survive economically and politically. The economic shift from the East to the West also heralded some

¹³ Politician and diplomat, Vice-President of the Federal Executive Council 1979–1984, Ambassador to China, the Czech Republic, and Poland. The interview was conducted in April 2025 and supplemented in August 2025.

¹⁴ Professor, permanent representative of Slovenia to the World Intellectual Property Organization (WIPO) and the Council for TRIPs at the World Trade Organization (WTO), representative of Ljubljanska banka in Kenya (1978–1982). The interview was conducted in July 2025.

¹⁵ Director of Pretnar Consulting. The interview was conducted in July 2025.

¹⁶ Rudolf Bičanić, *Economic Policy in Socialist Yugoslavia* (Cambridge, 1973), p. 23 (hereinafter: Bičanić, *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*).

¹⁷ This was set in Article 14 of the *Constitution of the Federative People's Republic of Yugoslavia* (1946).

changes in the Yugoslav economy, which diverted from the state economy to a sort of self-management,¹⁸ as it was later proved, a sort of point of no return.

The evolution of economic pragmatism in a country did not stop after the mid-1950s when Yugoslavia with *the Belgrade* (1954) and *Moscow* (1956) *declarations* politically warmed its relations with the Soviet Bloc. It seems from the analysis of Udovič that Yugoslavia in the mid-1950s already realized that *floating* between the blocs would not bring a stable and productive future and therefore something new should be invented to reposition Yugoslavia in the international community.^{19,20} This "something" was the Non-Aligned Movement (NAM), formed in a sort of blueprint at the 1955 Bandung conference. Although Yugoslavia was not there, the political elite in Yugoslavia quickly realized that the connection with the newly-decolonized African and Asian countries presented a window of opportunity for becoming an international player. What did the Yugoslav political elite do to become the role-player in the NAM? As Udovič alludes, Yugoslavia took the Bandung idea, de-regionalized it, and spread it worldwide.²¹ It was a sort of freeriding and a sort of politics of prestige, which was quite close to the Yugoslav authorities, firstly internationally already proved by the non-permanent membership in the Security Council in 1950.²²

Yugoslavia co-opting the NAM movement and positioning itself as the leader of NAM was not just a question of prestige politics within NAM, but also towards the two main blocs, which were realizing that Yugoslavia no longer wanted to be just "one country", but together with the other two "the country", each of which had a series of supporters in the international community. Nevertheless, the politics of prestige did not develop by itself, but Yugoslavia had to invest a lot of political, financial, and societal capital to increase its relevance in NAM (the *inward factor*) and to reflect its relevance outside NAM (the *outward factor*). Regarding the *outward factor*, Yugoslavia proved to be quite active in sig-

¹⁸ Different investigators have different views on why this shift occurred. For more cf. Bičanić, *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*, p. 73; Dragutin V. Marsenić, *Privredni sistem Jugoslavije. Peto izdanje* (Beograd, 1981), pp. 29–32; Johanna Bockman, *Markets in the name of socialism: The Left-Wing Origins of Neoliberalism* (Stanford, 2011), p. 78.

¹⁹ Boštjan Udovič, "Going international: the (non-)importance of non-aligned countries' markets in the foreign economic relations of Yugoslavia", *Zeitgeschichte* 49, No. 1, pp. 11–32 (hereinafter: "Going international: the (non-)importance of non-aligned countries' markets in the foreign economic relations of Yugoslavia").

²⁰ Yugoslavia participated for the first time in the session of the COMECON (*Council of Mutual Economic Assistance*) in 1956 in East Berlin; a year later, it also participated in the sessions of the COMECON in Warsaw, but after 1958, it no longer participated in COMECON activities. More in Andrzej Korbonski, *COMECON* (International Conciliation, No. 549) (New York, 1964), pp. 16–17, 55 (hereinafter: Korbonski, *COMECON*).

²¹ Korbonski, *COMECON*, pp. 18–19.

²² For more on this topic, see Boštjan Udovič, "Vodili smo bitko za uresničenje našega načrta ---: prispevek slovenskih stalnih predstavnikov k Organizaciji združenih narodov", *Teorija in praksa* 53, No. 3 (2016), pp. 761–776.

naling to the other two blocs that it wanted NAM to become its backyard and as such Yugoslavia would be competitive with the USA and the Soviet Union. Parallel to small gestures, such an approach was symbolically proven by Yugoslavia's role in the adoption of the *Declaration on Non-Alignment and Economic Progress* (NAC.CONF 3/RES14),²³ justifying for the first time *de jure* the idea of South-South cooperation, and (henceafter) Yugoslavia's support for the adoption of the *Declaration on the Establishment of a New International Economic Order*.²⁴ In contrast to the outward struggle for prestige, Yugoslavia invested a lot in its political *grandeur* in the NAM countries. This *grandeur* was accompanied by political actions carried out at the economic and societal levels. The societal level was mostly seen in the scholarship system that Yugoslavia organized for students from NAM countries. The numbers were not large, but even if only symbolically, Yugoslavia left a footprint in NAM countries as a friendly and socially responsible partner. Secondly, Yugoslavia's economic investments increased during the 1960s,²⁵ but in the early 1970s, they already began to stagnate. Yugoslav enterprises that were investing in NAM countries frequently complained about the cooperation between them and the selected NAM country, but unsuccessfully. One such case was the investment of the Slovenian enterprise Slovenijales in the Central African Republic (a branch known as Slovenia-Bois). In a conversation between Edvard Kardelj and the director of Slovenijales, in which the latter complained about the characteristics of the Central African market, Kardelj made it clear that "the companies of socialist Yugoslavia do not operate in Africa like the companies from capitalist countries, with prior financial calculations of making a profit,"²⁶ meaning that the search for profit was not the main cause of Yugoslav investments in NAM. Kardelj strongly advised Slovenian companies to prepare their projects in such a way that they "contain a serious and fair attitude towards the needs of developing countries for their own development."²⁷ In his speech,

²³ The declaration was adopted at the NAM meeting between 8 and 10 September 1970 in Lusaka.

²⁴ The declaration was adopted as United Nations General Assembly Resolution 3201 (S-VI) (UN Doc A/RES/3201(S-VI)).

²⁵ For more see Marjan Svetličič, *Ekonomski odnosi Jugoslavije sa zemljama u razvoju u 1976. Godini* (Ljubljana, 1977); Ivo Fabinc, *Ekonomska saradnja Jugoslavije sa zemljama u razvoju 1972. i 1973. godine – ocena rezultata i osvrt na naše mogućnosti u narednom periodu (1976–1980)* (Ljubljana, 1975); Leonora Dugonjic-Rodwin and Ivica Mladenović, "Transnational Educational Strategies during the Cold War: Students from the Global South in Socialist Yugoslavia, 1961–91", in: *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*, ed. Paul Stubbs (Quebec, 2023), pp. 331–359.

²⁶ Arhiv Republike Slovenije (AS), SI AS 1277-12-2170, fond Edvard Kardelj – Krištof, Edvard Kardelj, *Zapis razgovora tovariša Edvarda Kardelja s predstavnikami podjetij Slovenijales /.../ v zvezi z njihovimi poslovnimi nastopi na afriškem trgu, zlasti v Centralni afriški republiki*. Ljubljana, 17. februar 1970, p. 4.

²⁷ AS, SI AS 1277-12-2170, fond Edvard Kardelj – Krištof, Edvard Kardelj, *Zapis razgovora tovariša Edvarda Kardelja s predstavnikami podjetij Slovenijales /.../ v zvezi z njihovimi poslovnimi nastopi na afriškem trgu, zlasti v Centralni afriški republiki*. Ljubljana, 17. februar 1970. This was not part of the original transcript, and was added in the final version by hand.

Excerpt from Kardelj's discussion with Slovenian entrepreneurs (AS, SI AS 1277-12-2170, fond Edvard Kardelj – Kristof, Edvard Kardelj, *Zapis razgovora tovariša Eduarda Kardelja s predstavniki podjetij Slovenijales* [.../ v zvezi z njihovimi poslovnimi nastopi na afriškem trgu, zlasti v Centralni afriški republiki. Ljubljana, 17. februar 1970. This was not part of the original transcript, and was added in the final version by hand)

747

and gave the instruction that Yugoslav companies should create the conditions under which they would be able to benefit from these loans.

This Kardelj intervention clearly presents the relevance of investments in NAM countries not for economic/business purposes, but mostly for gaining the political prestige of Yugoslavia. The fact that most activities in Yugoslavia had been subordinated to building the political *grandeur* is also shown by the fact that the CEO of Slovenijales, already from the initial stage of its investment in the Central African Republic, claimed that they would need more (state) money and if they did not receive it, they would terminate their activities in the Central African Republic. Ljubljanska banka, the major Slovenian bank, initially did not want to credit the operation of the Slovenian-Bois joint operation the Central African Republic, but they yielded to pressure from the political elite and disbursed a credit of USD 6.6 million to Slovenijales for the period 1971–1973.²⁹

Taking into consideration the impact of Yugoslavia in NAM countries, we must also mention the role of credits that Yugoslavia disbursed to NAM countries. As the document *Economic relations of Yugoslavia with NAM countries*³⁰ reveals, Yugoslavia lent USD 627 million to NAM countries from 1959 to 1970; only 40% were repaid. The largest amount of more than USD 350 million was directed to Asian NAM countries, while USD 150 million was disbursed to African countries. The largest individual recipient of Yugoslav credits was Indonesia with almost 30% of the total credits disbursed.³¹ Discussing credits Yugoslavia gave to NAM countries, we have to draw attention to Jožef Kunič's statement about the real intention of Yugoslavia crediting NAM countries, who explains the following:

Credits given [to NAM countries] by the state [Yugoslavia] also had a hidden purpose, being a tacit subsidy of some companies. These were mainly companies that had a lot of workers and usually had no prospects on Western markets, but also only few possibilities on the Yugoslav market. So, they had almost no chance of surviving. In such cases, a credit deal was made between Yugoslavia and a [NAM] country whether it was already prior to the approval of the credit clear that this country would never pay back the whole credit. But by crediting the country ... the company from Yugoslavia got a deal there. /.../ We basically credited the country that later bought the products from the Yugoslav company.³²

²⁹ AS, SI AS 1277-12-2170, fond Edvard Kardelj – Krištof, Niko Kavčič, *Informacija o angažiranju podjetja Slovenijales v Centralno afriški republiki*. Ljubljana, 26. oktober 1971, p. 2 and 13.

³⁰ AS, SI AS 1165-881, fond Gospodarska zbornica Slovenije, *Ekonomski odnosi Jugoslavije sa zemljama u razvoju*, 17 Br. Str. Pov. 178, z dne 13. 12. 1971.

³¹ AS, SI AS 1165-881, fond Gospodarska zbornica Slovenije, *Ekonomski odnosi Jugoslavije sa zemljama u razvoju*, 17 Br. Str. Pov. 178, z dne 13. 12. 1971, pp. 4, 20.

³² Jožef Kunič, *Interview* (Ljubljana, February 24, 2017).

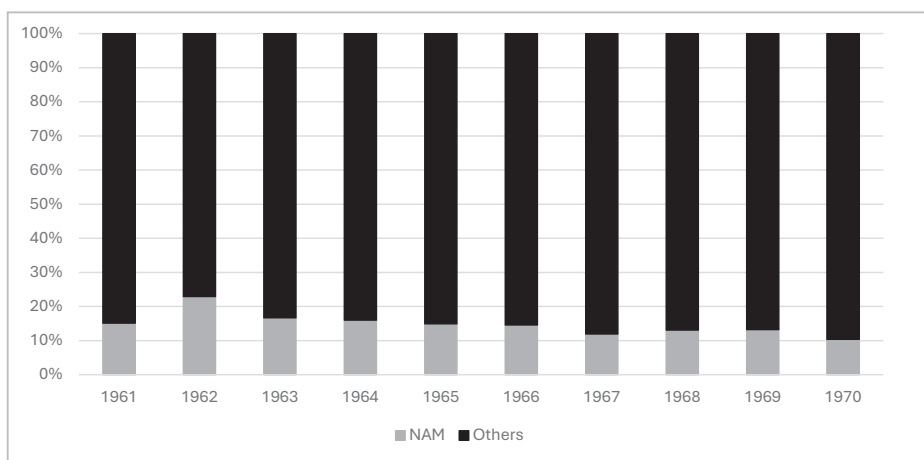

Figure 1: Yugoslav exports to NAM and other countries (*Economic relations of Yugoslavia with NAM countries*)³³

The excerpts shown highlight the notion that NAM was for Yugoslavia a sort of *laboratory* for its political prestige. But to obtain it, Yugoslavia had to promote itself not only as a peer-to-peer country with the same interests, but also as a country where its interests are less relevant than the development and interests of the other country. As such, Yugoslavia instrumentalized societal and economic instruments to build its political grandeur. But what about ideology? Was it relevant or not, and if yes/no, how was this reflected in the everyday practice of Yugoslav enterprises?

Yugoslav commercial diplomacy between (official) ideology and (market) pragmatism

The dilemma of how Yugoslav commercial diplomacy behaved towards developing countries was partially presented in Udovič's article, in which the author concludes that there was a large gap between what the official authorities advocated and what actually happened on the ground.³⁴ A similar picture of the gap between lofty words on the one hand and the harsh pragmatism of the economy on the other is also shown by available archival sources, which point

³³ The official name of the document is *Ekonomski odnosi Jugoslavije sa zemljama u razvoju*, 17 Br. Str. Pov. 178, z dne 13. 12. 1971, p. 17 (AS, SI AS 1165-881, fond Gospodarska zbornica Slovenije).

³⁴ Udovič, "Going international": the (non-)importance of non-aligned countries' markets in the foreign economic relations of Yugoslavia", pp. 11–32.

to specific problems in the operation of Yugoslav companies in the developing countries. One such source is a dispatch received on 20 May 1983, by Marko Bulc,³⁵ in his capacity as President of the Slovenian Chamber of Commerce, from the Yugoslav ambassador to Kenya, which reads:

I am writing to you again regarding the candidacy of M. Stokin for the position of director of the Joint Economic Representation in Nairobi and the staffing situation at Aprimax. /.../ The representative of the chamber here is not an official or coordinator /.../ We do not need a director or a mechanical engineer, but a salesperson who will help sell our goods. /.../ The situation is similar with Aprimax. Now that the best opportunities for entering this market have arrived, Jugotekstil, under pressure from Emona, intends to remove Kramar (who is a professional salesman) /.../ Emona will retain Stepančič, who has sold 34,000 worth of goods since 1982, but nothing this year. His personal income is, of course, much higher than our total turnover.³⁶

The record sounds quite dramatic and shows that the then Yugoslav ambassador to Kenya had different expectations from those of companies and the Chamber of Commerce in Ljubljana. The record shows *the frustration* of the then Yugoslav ambassador to Kenya over *the lack of understanding* among Slovenian political and economic actors about the importance of the non-aligned markets for the Yugoslav economy. The same ambassador repeatedly emphasized the opportunities that the Slovenian and Yugoslav economies would have there, using Kenya as an example, saying: "We are [currently] reconsidering what else we should do here and what we would suggest to you in order to further accelerate the pace of intensifying trade with this part of the world."³⁷ In the continuation of his notes, he criticizes Slovenian economists who are skeptical about the increased intensity of Slovenian economic cooperation in Kenya with the following emphasis:

According to the minutes (on page 6), Comrade Stepančič from Aprimex once again shone with his traditional pessimism, which is simply a reflection of his

³⁵ Zoran Žagar, ambassador to Kenya between 1982 and 1986, was an economist and diplomat. Among other things, he was deputy executive director of the World Bank in Washington (1965–1969), Executive Vice President of the International Finance Corporation in London (1969–1974), and delegate of the Socialist Republic of Slovenia National Assembly in the Assembly of Republics and Provinces of the SFRY and Chairman of the Committee for the Credit and Monetary System (1974–1984). More in France Adamič, "Žagar, Zoran (1924–2008)", *Slovenian Biography*, available at: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi891738/#slovenski-biografski-leksikon>, accessed: 22. 8. 2025).

³⁶ AS, SI AS 1134, fond Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS, t. e. 418, depeša 11631, 20. 5. 1983.

³⁷ AS, SI AS 1134, fond Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS, t. e. 418, 14. 4. 1983.

personal and Aprimex's failure in the past year. /.../ He says "that the remaining offer, except for canned fruit, is less interesting and that Kenyan wishes and our possibilities are largely unrealistic." This is no longer just pessimism or ignorance, but rather counterproductive. /.../ The "reservations" of Comrade Valas from Krka are also completely incomprehensible to us [and we disagree with them]. I really don't know where he got all this from and why he brought in all this pessimism. The truth is quite the opposite.³⁸

Official documents of the Federal Council also confirm Yugoslavia's economic pragmatism towards developing countries. On the first page of the document *Economic relations of Yugoslavia with NAM countries*,³⁹ it is possible to find the conclusion that "the nature of our [Yugoslav – author's note] economic relations with developing countries stems from the fact that their market enables us to sell our industrial products and make investments," with the authors of the document pointing out that this is only on condition that Yugoslav products are competitive, since "in this market we encounter products from competitive, highly developed countries." The document goes on to discuss the economic independence of these countries from their colonial powers and emphasizes the possibility of economic cooperation between Yugoslavia and these countries, which has gained a certain [positive] reputation in these countries both politically and as an economic partner. The document goes on to discuss what developing countries have to offer Yugoslavia, citing minerals and primary raw materials that Yugoslavia needs for its economic development, which is why, according to the document, it is "in our [Yugoslav – author's note] interest to establish lasting ties with these countries and thus ensure the stability of our economy" (p. 3). A reading of the document in its entirety shows that Yugoslavia's calculations in developing countries were primarily economic, but political decision-makers were aware that Yugoslavia, due to its role in the Non-Aligned Movement, had a comparative advantage that Western countries may not have had. It could be said that Yugoslavia's role and advantage in developing countries at that time was primarily that it offered them the idea or platform of possible development beyond the classic bloc system.

Developing countries were aware that decolonization, which was politically a process within the United Nations, would not bring about much change in practice. The colonizers would still want to maintain a strong influence in the "new politics," especially in the economy. Developing countries thus had two options: either to accept the influence of the former colonizers and depen-

³⁸ AS, SI AS 1134, fond Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS, t. e. 418, 14. 4. 1983.

³⁹ AS, SI AS 1165-881, fond Gospodarska zbornica Slovenije, *Ekonomski odnosi Jugoslavije sa zemljama u razvoju*, 17 Br. Str. Pov. 178, z dne 13. 12. 1971.

dence on them, or to reject this completely and join the Soviet camp, which would make them completely dependent on the Soviet Union. Well, Yugoslavia offered them a third option: they could enter into economic relations on a quasi-equal footing, without having to submit politically. What is more, Yugoslavia even created a kind of image of coexistence between its interests and those of developing countries, which gave developing countries the feeling that they were all equal and in the same boat, and that each country could shape its own destiny. At a time of political emancipation for developing countries, this symbolic moment was not to be dismissed. In other words, while capitalist countries or the Soviet Union expected developing countries to submit to them on the basis of their power and international position, Yugoslavia offered developing countries a form of voluntary submission in the form of soft power. This was expressed not only through the crediting and subsidizing of Yugoslav businesses and activities in developing countries, but also through the power of attraction, which was evident in activities such as the study of students from developing countries in Yugoslavia,⁴⁰ professional excursions of economists to Slovenia, technology transfer and other activities of Yugoslavia and its republics in developing countries, etc.

Of course, this Yugoslav pragmatism towards developing countries cannot be understood outside the context of the existence and functioning of Yugoslavia, which developed after the dispute with the Cominform, perfected in the construction of "socialism with a human face," and above all during the period of internal liberalization that gradually began in the mid-1960s. nor can it be understood outside the context of Yugoslavia's search for a third way between communism and capitalism, whereby the idea of party ideologues was largely that it was clear that capitalism could not be eradicated, but that it could be transformed, or as Vojan Rus writes: "With the appropriate relationship between class and political forces, it is possible to give phenomena that were once capitalist a more socialist content or to make capitalist components serve socialism."⁴¹

Yugoslav pragmatism would not have any meaning in itself if Yugoslavia did not reflect a certain appeal, something new and different. We have already pointed this out above, emphasizing the authors of the document *Economic relations of Yugoslavia with NAM countries*, which stresses that Yugoslavia has a reputation, and both Dejan Pretnar and Zvone Dragan agree with this. The lat-

⁴⁰ While 296 foreign students studied in Yugoslavia in the 1951/52 academic year, there were already 1,375 in 1964/65 and 3,241 in 1970/71, most of them at faculties. In the 1977/78 academic year, most foreign students in Yugoslavia came from Asia (68%), followed by Africa (15%). There were fewer students from Europe than from Africa. More in *Jugoslovenski pregled* 24, No. 6 (1980), pp. 247–249.

⁴¹ Vojan Rus, "Socializem in 'deže v razvoju'", *Teorija in praksa* 15, No. 11–12 (1978), pp. 1274–1280.

ter emphasizes that Tito was a kind of "a magnet for penetration, for opening doors" to Yugoslav politics and economy for the leaders of developing countries.⁴² He explains this appeal with Tito's approach of balancing between East and West, as well as with Yugoslavia's position in the Non-Aligned Movement. Dejan Pretnar, on the other hand, emphasizes not only the reputation but also the popularity of Yugoslavs, or rather the respect they enjoyed, even from Western countries, when he recalls his childhood memories: "I was a little boy and I liked being Yugoslavian because the Americans and others who were there [in Kenya – author's note] looked at us with envy."

Yugoslavia's soft power thus worked. Non-aligned countries, whether more or less active, understood Yugoslavia, and especially its leadership, through the politics of prestige. The dilemma that arose was how and to what extent to mix politics and economics. Of course, it was expected that politics would play its role in important deals,⁴³ but at the same time, the Yugoslav economy wanted to know how much freedom it had in its operations and how much politics would tie its hands (or untie them when a big deal was expected). From this perspective, the analysis in the document *Economic relations of Yugoslavia with NAM countries*⁴⁴ is interesting, in which it is pointed out that "while political relations played a decisive role in the first phase of our [Yugoslav] economic cooperation with the developing countries, this is no longer the case. Countries that have succeeded in developing their own economic potential are now more important for our economy" (p. 59). The document adds to this statement by emphasizing that lending to Yugoslavia by developing countries and, in many cases, the non-repayment of loans at a time when Yugoslavia itself is facing economic imbalances, is creating a "difficult financial situation" in Yugoslavia. Nevertheless, Yugoslavia must resolve this difficult situation "with a great deal of patience, taking into account our [Yugoslav] economic interests and our policy of non-alignment." The document adds that, precisely because of its non-aligned status, Yugoslavia must demand from developing countries (in economic relations)

⁴² Dragan recalls that even during his time in Beijing, there was still a sense of Yugoslav pragmatism in the diplomatic corps. What was different, however, was the attitude towards Yugoslavia after Tito's death. As he himself points out, a foreign diplomat with whom he had a very cordial relationship once said to him: "Zvone, after Tito's death, you are less successful in maneuvering among the greats." By this, he wanted to point out the fact that after Tito's death, Yugoslavia was losing its primacy not only in the Non-Aligned Movement, but in the international community in general (Zvone Dragan, *Interview* and conversation (Celje, April and August 2025)).

⁴³ Zvone Dragan offers an interesting illustration of this when he recalls from his time serving in Beijing (China) that the head of the economic department at the embassy said at one point: "I've come this far, from here on it's up to the ambassador." More in Zvone Dragan, *Interview* (Celje, April 2, 2015).

⁴⁴ AS, SI AS 1134, fond Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS, t. e. 418, dokument 173/144, 17. 2. 1973.

Iskra Vega overhead projector (*Wikimedia Commons*)⁴⁵

"better treatment than that which developing countries grant to developed countries" (p. 60).⁴⁶

This points to three considerations that guided the Yugoslav authorities in their dealings with developing countries. First, the authorities in Belgrade viewed relations with developing countries as highly asymmetrical. Yugoslavia was prepared to grant these countries credit and assist them in their development, but it also expected some kind of *quid pro quo* for its actions. The second consideration related primarily to the dilemma of weighing economic benefits

⁴⁵ *Wikimedia Commons*, available at: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/65/Grafoskop.JPG>, accessed: 22. 8. 2025.

⁴⁶ The document also states that between 1953 and 1973, 4,000 Yugoslav experts participated in the socio-economic development of developing countries, while 6,000 citizens of these countries were educated or trained in Yugoslavia (AS, SI AS 1134, fond Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS, t. e. 418, dokument 173/144, 17. 2. 1973, p. 61).

against the policy of non-alignment. We can conclude that this dilemma was largely illusory: Yugoslavia largely operated according to market principles in developing countries, but where it had specific interests, it invoked its policy of non-alignment. There was not much altruism or idealised relations here. The third finding is that, over the years, Yugoslavia increasingly abandoned its non-aligned political ideology in the developing countries, relying more often on classic Western business models, and in the 1980s, the developing countries and non-alignment became largely obsolete.

Bojan Pretnar points to one illustrative example of how doors were opening for the Slovenian/Yugoslav enterprises, based on his personal experience of working in Kenya. Pretnar knew that it was important for at the time president of Kenya Arap Moi,⁴⁷ who was a teacher by profession, to establish as many schools as possible in Kenya in order to strengthen the education of young Kenyans. Knowing this, he came up with the idea that Slovenia/Yugoslavia could donate an overhead projector, which was manufactured in Slovenia by Iskra, to Arap Moi's school.⁴⁸ The gift was accepted with open arms and "this opened the door to Moi's advisor for me." But that was only the first step. A few years later, *the gift* developed into a business partnership between Iskra and Kenya. Iskra set up a overhead projector factory in Kenya, and Bojan Pretnar gained access to the highest Kenyan authorities.

According to Bojan Pretnar, the second, much less political deal was in Uganda, where Iskra could have set up a portable telephone exchange. Between 1980 and 1986, Uganda was embroiled in a civil war between the official authorities and revolutionary rebels. The Ugandan authorities expressed interest in purchasing Iskra's portable telephone exchanges, which were built into containers. Ugandan leaders came to Slovenia, visited Iskra, inspected the exchanges, and were interested in purchasing them. At this point, the authorities in Belgrade announced that they would cover the purchase financially from the federal budget. Despite the promising agreement between Yugoslavia and Uganda,⁴⁹ the deal was not concluded because the Ugandan representative who visited Iskra was shot in a roadblock by rebels a few months later.⁵⁰

⁴⁷ Daniel Arap Moi was a Kenyan high-ranking politician who served as president of Kenya between 1978 and 2002.

⁴⁸ Before serving in Nairobi, Bojan Pretnar worked at Iskra (Bojan Pretnar, *Interview* (Ljubljana, July 2025)).

⁴⁹ According to Pretnar's estimate, this involved several telephone exchanges, which today would be worth around €30 million (*Ibid.*).

⁵⁰ Despite boasting about non-alignment, there were also quite a few cases where Yugoslavia's investments in non-aligned countries were not successful, as indicated by a 1977 document from the Republican Committee for International Cooperation of the Socialist Republic of Slovenia, in which Litostroj forwarded a request to the republican delegation that was to visit Tanzania at the end of July 1977, asking the delegation to find out why Litostroj had not been selected to build the Kidatu hydroelectric power plant, despite the fact that it had already completed the first phase of construction and was also the cheapest bidder. More in AS, SI AS 1134-333, fond Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS.

Bojan Pretnar with the Kenyan president Daniel Arap Moi – in the photo are Bojan Pretnar, a Yugoslav minister, Daniel Arap Moi, his personal secretary/advisor and the Yugoslav ambassador in Kenya and his wife (Bojan Pretnar's personal archive)

Zvone Dragan agrees with Bojan Pretnar, particularly in terms of Yugoslav economic pragmatism, emphasizing that when discussing the relationship between Yugoslavia and the developing countries, we must distinguish between cases where Yugoslav companies were able to operate according to Western/pragmatic models and cases where the recipient country had a clear national interest. Where Yugoslav companies had more freedom, there was greater competition and "economic criteria prevailed. But when it came to important state infrastructure, when the 'state' also had its interests, then political criteria were also important," Dragan points out, adding:

Ali Hassan⁵¹ often told me that they had received complaints via [Western] embassies that Yugoslavia had been shortlisted in tenders for civil investments [even

⁵¹ Colonel General Ali Hassan Al Majid Al Tikriti (1941–2010), also known by the nickname "Chemical Ali," held several positions in the governments of Saddam Hussein (he was his cousin). At the time when Zvone Dragan held office in the federal government, Ali was the Iraqi government's Minister of Trade. Zvone Dragan first sat with him on the Joint Economic Commission between Yugoslavia and Iraq in October 1979. More and Zvone Dragan, *Med politiko in diplomacijo* (Ljubljana, 2018), p. 76 (hereinafter: Dragan, *Med politiko in diplomacijo*).

Zvone Dragan with Ali Al Tikriti and Saddam Hussein (Zvone Dragan's personal archive)

though it did not have the best offer]. They even complained with demarches and notes, saying that we had been selected on the basis of political considerations. That was true.⁵²

A similar case where the support of state or parastatal authorities was crucial is Iskra's operations in China (which, admittedly, was not a non-aligned country, but still). The company made its breakthrough in 1987, when Iskra signed a deal to equip 57 of Beijing's most important intersections for two million dollars. The deal was won in fierce international competition. Dragan notes that "in addition to the excellent management of the entire project by Iskra's team (at home and in Beijing), the active support of the embassy [of Yugoslavia in Beijing – author's note] and the very friendly relations between the two countries also contributed significantly to the final Chinese decision."⁵³

⁵² He adds that "sometimes lofty political principles [reference to non-alignment, etc. – author's note] were subordinated to practical economic interests."

⁵³ Dragan, *Med politiko in diplomacijo*, p. 110.

Discussion and conclusion

In this article, we wanted to determine how Yugoslavia, during its primacy in the Non-Aligned Movement, implemented its economic foreign policy towards developing countries, and we were interested in whether this was more a matter of activities in the direction of a kind of economic altruism (which could be technically referred to as official development assistance) or activities that could be more easily defined as largely pragmatic, seeking primarily benefits for Yugoslavia in developing countries. We added a research question that referred to the ideological nature of these Yugoslav activities. In other words, we were interested in how much the socialist idea and the ideology of the non-aligned movement were an end in themselves and how much they were merely a means of opening doors to the economy. Based on an analysis of sources and interviews, we present three important findings.

First, Yugoslavia's relationship with developing countries was a kind of mixed model of political prestige, ideological altruism, and concrete economic interests. This mixed model was conditioned both by time and by individual circumstances. The "temporality" could be defined in such a way that the Yugoslav approach changed over the years: at first, it was more ideological and altruistic, but later, especially in the late 1970s and early 1980s, it became increasingly pragmatic and similar to the patterns of Western countries. Kunič goes even further in this assessment, pointing out that the altruism displayed in the 1980s was largely just selfishness on the part of the Yugoslav authorities, who were solving their internal economic problems through their own foreign economic policy.⁵⁴ On the other hand, the approach to "individuality" in Yugoslav foreign economic policy meant that the country did not have a uniform standard for all the countries with which it cooperated. With some, it was more altruistic or approached their economic challenges more benevolently, while with others, as Bojan Pretnar and Zvone Dragan point out, it sought very specific economic benefits.

The second finding of the article is that there was very little ideology in Yugoslavia's economic relations with the developing countries. According to the interviewees, the state (non-aligned) ideology prevailed mainly where the state *had* to intervene, but in many cases the fact that companies came from (non-aligned) Yugoslavia was of little significance. This means that Yugoslavia's economic relations with non-aligned countries can be described as a Hamletian difference between appearance and reality: Yugoslavia liked to refer to its non-alignment, but in realpolitik terms, cooperation was based on non-ideo-

⁵⁴ Jožef Kunič, *Interview* (Ljubljana, February 24, 2017).

logical patterns. Despite this observation, we must highlight another important fact here, namely the significance of Yugoslavia's politics of prestige, which was closely linked to President Tito. In addition to Zvone Dragan, this is also vividly confirmed by Dejan Pretnar, who says that while growing up in Kenya, he met quite a few children named Tito, which certainly indicated the soft power and appeal that Josip Broz Tito had in and for developing countries.

Knowing all this, a third question arises, namely whether Yugoslavia was a kind of *Sonderfall* (special case) in the context of developing countries, or whether it simply co-opted the established patterns that prevailed in the international community and in international economic relations. The answer is not clear-cut, but the present analysis suggests that in the Yugoslav context there was nothing that had not already been seen or practised by the other two blocs – led by Washington and Moscow. What was different was that Yugoslavia symbolically promised developing countries a different, third way, which these countries also wanted to take. After many years of colonization, they did not want to cooperate with their former colonizers, but on the other hand, in many cases, they were not very keen on getting closer to the Soviet bloc. Yugoslavia was relatively politically successful in these countries because it created an image that a world with a different face and content from the one from which developing countries had emerged and from the one that was being offered to them was possible. Consequently, we can conclude that Yugoslavia was not *a special case* in itself, but it was – as we would say today – savvy in its marketing. It knew how to offer what developing countries considered possible, meaningful, and even bold.

Finally, we can conclude that Yugoslav realsocialism was a combination of several parallel processes: altruism, with the desire to bring these countries into its sphere of influence and thus strengthen its policy of prestige towards them and also towards the other two blocs; self-orientation, with the aim of gaining access to the markets of these countries, especially cheap minerals and primary materials that would benefit the Yugoslav economy; and political pragmatism, which meant that the Yugoslav authorities played several games on several levels, with the aim of combining a policy of prestige and economic benefits. The least important factor in this process was the desire to spread socialist ideas and ideology; if it existed at all, it was always in the service of the prestige policy of the political authorities of the time, especially its leadership. As early as 1970, and especially after the death of Josip Broz Tito, this policy of prestige became empty, and cooperation between Yugoslavia and the non-aligned countries remained largely a hollow shell. In the mid-1980s, Yugoslavia had largely abandoned its economic and political non-alignment *via facti* and focused on Western countries, markets, and political-economic integration. And with the breakup of Yugoslavia, the idea of association with the non-aligned countries

came to an end, more than that, it became almost *a curse word* and a sign of nostalgia for the past and other times and (political) practices ... and ultimately, for the successors of the former Yugoslavia, an area and region that they are rediscovering again.

Boštjan Udovič

JUGOSLOVANSKA GOSPODARSKA DIPLOMACIJA V DRŽAVAH V RAZVOJU MED LASTNIMI (GOSPODARSKIMI) INTERESI IN (IDEOLOŠKO) SOLIDARNOSTJO

IZVLEČEK

Članek obravnava delovanje jugoslovanske gospodarske diplomacije v razmerju do držav v razvoju, ki so bile članice Gibanja neuvrščenih. Pri tem avtorja zanima predvsem vprašanje razmerja med "ideologijo" in "pragmatiko" v odnosih med Jugoslavijo in neuvrščenimi pa tudi to, v kolikem obsegu je Jugoslavija "igrala na karto" neuvrščenosti, kadar je želela za svoje izdelke pridobiti dodatne trge. Da bi to ugotovili, v članku kombiniramo različne metode: analizo primarnih arhivskih virov, pogovore s pričevalci tistega časa ter analizo sekundarnih virov, predvsem znanstvenih analiz in raziskovalnih poročil. Na podlagi izvedene analize v članku postavljamo tri teze – trditve, ki seveda niso zaključeno raziskovalno delo, ampak predstavljajo izhodišča za razmišljanje. Prva je, da je Jugoslavija v odnosih z državami v razvoju uporabljala neke vrste mešan model, ki je kombiniral jugoslovanski politični prestiž, idejni (in ideološki) altruizem ter pragmatičnost lastnih gospodarskih interesov. S takim pristopom sta jugoslovanska diplomacija in tudi gospodarstvo samo – odvisno od časovne enote – neuvrščene bodisi uporabljala za zadovoljevanje svojih (gospodarskih ali političnih) interesov bodisi sta jim želela iskreno pomagati pri njihovem razvoju. Teh nihljajev nista pogojevali le politična struktura in ideologija, temveč so bili predvsem prepuščeni arbitrarni presoji posameznikov ali celo

"zunanjim dejavnikom". Druga pomembna ugotovitev je, da v jugoslovanskem kontekstu razmerij do držav v razvoju ni bilo ničesar takega, kar že ne bi bilo videno oziroma česar ne bi prakticirala tudi druga dva velika bloka – pod vodstvom Washingtona in Moskve. Jugoslavija je pač imela v neuvrščenih državah neki položaj, ki ga je po potrebi mogla ali pa želela izkoriščati. Sicer ni bilo vselej tako: mnogo je bilo odvisno od zanesenjaštva posameznikov, to nihanje med altruizmom in solidarnostjo pa je po drugi strani vseskozi plavalo znotraj koristoljubnosti jugoslovanskega gospodarstva samega. Kaj je tu novega, drugačnega? Dejansko nič kaj, so pa ugotovitve v članku, ki nadgrajujejo sorodne analize, dokaz, da so se različni režimi in sistemi, ko jim je šlo za nohte, pogostokrat vdali klasični tržni logiki, na ideologijo pa so hitro pozabili. Iz tega tako izhaja ključna ugotovitev članka, in sicer da je bil jugoslovanski socrealizem do neuvrščenih kombinacija več vzporednih procesov – altruizma, sebičnosti ter politične pragmatičnosti, to pa je pomenilo, da so jugoslovanske oblasti – s ciljem kombinacije tako politike in gospodarskih koristi kot tudi prestiža – igrale več iger na več ravneh. Kakršno koli enodimenzionalno slikanje tega odnosa bi bilo zato ne samo metodološko izzivajoče, ampak tudi napačno.

SOURCES AND LITERATURE

AJ – Arhiv Jugoslavije

- AJ 507-IX, fond Savez komunista Jugoslavije, S/a-219.

AS – Arhiv Republike Slovenije

- AS 1165-881, fond Gospodarska zbornica Slovenije.
- AS 1134-418, fond Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS.
- AS 1134-333, fond Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS.
- AS 1277-2170, fond Edvard Kardelj – Krištof.

DAMSP – Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd

- PA – Politička arhiva, 1978, Etiopija, F 33.

Constitution of the Federative People's Republic of Yugoslavia (1946).

United Nations General Assembly Resolution 3201 (S-VI) (UN Doc A/RES/3201(S-VI)).

Jugoslovenski pregled 24, No. 6 (1980).

Dragan, Zvone, *Interview* (Celje, April 2, 2015; April and August 2025).

Kunič, Jožef, *Interview* (Ljubljana, February 24, 2017).

Pretnar, Bojan, *Interview* (Ljubljana, July 2025).

Pretnar, Dejan, *Interview* (Ljubljana, July 2025).

Adamič, France, "Žagar, Zoran (1924–2008)", *Slovenska biografija*, available at: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi891738/#slovenski-biografski-leksikon>, accessed: 22. 8. 2025.

.....
Bićanić, Rudolf, *Economic Policy in Socialist Yugoslavia* (Cambridge, 1973).

Bockman, Johanna, *Markets in the name of socialism: The Left-Wing Origins of Neoliberalism* (Stanford, 2011).

Bogetić, Dragan, "Jugoslavija i nesvrstanost: prilog prevazilaženju predrasuda i stereotipa", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 615–624.

Calori, Anne et al. (Eds.), *Between East and South: Spaces of Interaction in the Globalizing Economy of the Cold War* (Berlin, 2020).

Čavoški, Jovan, "Od Alpa do Himalaja: ambasador Dušan Kveder i razvoj jugoslovensko-indijskih odnosa", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 637–648.

Dragan, Zvone, *Med politiko in diplomacijo* (Ljubljana, 2018).

- Dugonjic-Rodwin, Leonora and Ivica Mladenović**, "Transnational Educational Strategies during the Cold War: Students from the Global South in Socialist Yugoslavia, 1961–91", in: *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*, ed. Paul Stubbs (Quebec, 2023), pp. 331–359.
- Engerman, David C.**, *The Price of Aid. The Economic Cold-War in India* (Cambridge, 2018).
- Fabinc, Ivo**, *Ekonomska saradnja Jugoslavije sa zemljama u razvoju 1972. i 1973. godine – ocena rezultata i osvrst na naše mogućnosti u narednom periodu (1976–1980)* (Ljubljana, 1975).
- Hermele, Kenneth**, "Sweden and the third world: development aid and capital involvement", *Review of African Political Economy* 23, No. 9 (1982), pp. 85–100.
- Iandolo, Alessandro**, *Arrested Development. The Soviet Union in Ghana, Guinea, and Mali 1955–1968* (London, 2022).
- Korbonski, Andrzej**, COMECON (International Conciliation, No. 549) (New York, 1964).
- Mark, James et al. (eds.)**, *Alternative Globalizations: Eastern Europe and the Postcolonial World* (Bloomington, 2020).
- Marsenić, Dragutin V.**, *Privredni system Jugoslavije. Peto izdanje* (Beograd, 1981).
- Nečak, Dušan**, "Slovenski diplomati v nemško-jugoslovanskih odnosih 1949–1973", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 703–712.
- Petrović, Vladimir**, "Josip Broz Tito's Summit Diplomacy in the International Relations of Socialist Yugoslavia 1944–1961", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 577–592.
- Ramšak, Jure**, "Socialistična' gospodarska diplomacija: dejavnost Socialistične republike Slovenije na področju mednarodnih ekonomskih odnosov 1974–1980", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 733–748.
- Ramšak, Jure**, "Poskus drugačne globalizacije: slovensko gospodarstvo in dežele v razvoju 1970–1990", *Acta Histriae* 23, No. 4 (2015), pp. 765–782.
- Ramšak, Jure**, "Jugoslavija i ambivalentnost ekonomske saradnje Jug-Jug u sedamdesetim i osamdesetim godinama", *Tokovi istorije* 1 (2024), pp. 203–224.
- Ramšak, Jure**, "Yugoslavia and the unlikely success of the new international financial order", *Godišnjak za društvenu istoriju* 31, No. 1 (2024), pp. 39–53.
- Režek, Mateja**, "Izraelska zveza: tajni stiki med Jugoslavijo in Izraelom v osemdesetih letih", *Annales – Series historia et sociologia* 27, No. 4 (2017), pp. 671–686.
- Rus, Vojan**, "Socializem in 'dežele v razvoju'", *Teorija in praksa* 15, No. 11–12 (1978), pp. 1274–1280.
- Selinić, Slobodan**, "Jugoslovenska diplomatija 1945–1950: stvaranje partijske diplomatije", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 553–562.
- Stubbs, Paul (ed.)**, *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries* (Quebec, 2023).

Svetličič, Marjan, *Ekonomski odnosi Jugoslavije sa zemljama u razvoju u 1976. Godini* (Ljubljana, 1977).

Trecker, Max, *Red Money for the Global South: The Economic Side of the Cold War in the Third World* (London, 2020).

Udovič, Boštjan, "'Vodili smo bitko za uresničenje našega načrta ---': prispevek slovenskih stalnih predstavnikov k Organizaciji združenih narodov", *Teorija in praksa* 53, No. 3 (2016), pp. 761–776.

Udovič, Boštjan, "'We told the truth about Yugoslavia ...': Slovenian (para)diplomats in 1990–1992", *Annales – Series Historia et Sociologia* 27, No. 4 (2017), pp. 713–730.

Udovič, Boštjan, "'Going international': the (non-)importance of non-aligned countries' markets in the foreign economic relations of Yugoslavia", *Zeitgeschichte* 49, No. 1 (2022), pp. 11–32.

Udovič, Boštjan and Danijela Jačimović Vojinović, "Osamosvojitve držav in 'pozaba' zgodovinskih dosežkov: primer ne-nadaljevanja gospodarske diplomacije Jugoslavije v Sloveniji in Črni gori po njuni osamosvojitvi", *Annales – Series historia et sociologia* 29, No. 1 (2019), pp. 55–68

Životić, Aleksandar, "Insistiranje na principima? Jugoslavija i počeci rata u Koreji (1950–1951)", *Annales – Series historia et sociologia* 24, No. 4 (2014), pp. 593–600.

Kmetijska strokovna pospeševalna služba v prizadevanjih za kar največji pridelek hrane (1970–1990)

Marta Rendla

Dr., znanstvena sodelavka
Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: marta.rendla@inz.si

Izvilleček:

Avtorica predvsem na osnovi analize internega gradiva Zadrufne zveze Slovenije predstavi delovanje kmetijske strokovne pospeševalne službe v zadnjih dveh desetletjih socialistične Slovenije. Po oživitvi socialističnega zadrufništva na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je kmetijska strokovna pospeševalna služba v okviru novega koncepta razvoja kmetijstva in živilskopredelovalne industrije posvečala prenosu znanj in znanstvenih dognanj s področja kmetijstva v kmetijsko pridelavo obeh sektorjev kmetijskega lastništva z namenom uresničitve strateških ciljev kmetijstva.

Ključne besede:

kmetijstvo, kmetijska strokovna pospeševalna služba, zadrufništvo, socializem, Slovenija

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 25 (2025), št. 3, str. 765–806, 155 cit., 7 slik
Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Prispevek se osredotoča na obravnavo delovanja, pomen in rezultate dela kmetijske strokovne pospeševalne službe v zadnjih dveh desetletjih socialistične Slovenije. Več kot dvajsetletno zapostavljanje in zaostajanje kmetijstva za drugimi gospodarskimi panogami, pa tudi vzor razvitih industrijskih držav, ki so vzporedno z razvojem industrije in deagrarizacijo s tehnično in tehnološko revolucijo intenzivno pospeševale svoje kmetijstvo, sta vplivala na to, da se je komunistična oblast v obdobju 1968–1971 odločila za hitrejši razvoj kmetijstva in skladnejši gospodarski razvoj Slovenije. Oblikovala je nov, t. i. *Koncept dolgoročnega razvoja kmetijstva in živilske industrije za obdobje 1968–1990*.² Bistvo novega koncepta kmetijske politike komunistične oblasti je bila pomembna sprememba v odnosu do zasebnega kmetijstva. V nasprotju s prejšnjo politiko, ki je z različnimi omejevalnimi ukrepi zatirala in dušila gospodarski potencial zasebnega kmetijstva ter zasebnim kmetijam onemogočala razvoj in preživetje, je nova strategija predvidevala njihovo čim tesnejše vključevanje v družbeno organizirano kmetijsko pridelavo. Potenciale zasebnega kmetijskega sektorja, ki je obdeloval kar 82 odstotkov vse kmetijske in 88 odstotkov obdelovalne zemlje, so v povezavi s socialističnim zadružništvom začeli prepoznavati kot pomembne pri zagotavljanju prehranske varnosti.³ Prevladalo je namreč stališče, da je konstantno povojno zaostajanje kmetijstva družbenega in zasebnega sektorja, tako po dohodkih kot akumulativnosti, za drugimi gospodarskimi panogami mogoče preseči le z večjimi naložbami v oba sektorja in tako ustvariti boljše možnosti za zadostitev potreb po prehranski varnosti. Ključno vlogo pri uresničevanju strateških usmeritev kmetijstva in živilske industrije, še zlasti pri obnovi zasebnega kmetijstva, naj bi v okviru oživitve zadružništva odigrala kmetijska strokovna pospeševalna služba. Opredeljena je bila kot najpomembnejši člen osnovnih enot kmetijskih organizacij, njena naloga pa je bila organiziranje in pospeševanje (naročene) tržne kooperacijske pridelave prek uvajanja novih tehnologij v kmetijsko pridelovanje.⁴ To je pomenilo, da naj bi

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0280: *Ekonomska, socialna in okoljska zgodovina Slovenije*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, XV. redni občni zbor. *Letno poročilo 1986* (Ljubljana, 1987), str. 1 (dalje: XV. redni OZ).

³ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva v luči nalog zadružne zveze SR Slovenije. Ustanovni občni zbor Zadružne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 6. julij 1972), str. 8, 13, 17 (dalje: *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*); Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Poročilo Zadružne zveze SR Slovenije 1972–1976* (Ljubljana, 1976), str. 20 (dalje: *Poročilo ZZS 1972–1976*).

⁴ Ana Barbič, *Kmetov usakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem* (Ljubljana, 1991), str. 223 (dalje: Barbič, *Kmetov usakdan*).

poskrbela za prenos novih znanj in tehnoloških dognanj s področja kmetijstva v prakso ter da bi se zasebni kmetje, ki so do tedaj bili izključeni iz možnosti pridobivanja sodobnih kmetijskih tehnoloških znanj in modernizacije, povezovali med seboj in s kmetijskimi organizacijami (z matično združno organizacijo) ter razvili sodobnejšo proizvodnjo, pridelali več za trg in dosegli večjo produktivnost in višji dohodek.⁵

Ker je novi koncept razvoja kmetijstva in živilske industrije poudarjal pomen obeh sektorjev kmetijskega lastništva za prehransko varnost, medtem ko je koncept kmetijske politike, zasnovan neposredno po končani drugi svetovni vojni, težišče razvoja kmetijstva postavljal predvsem na državni/družbeni sektor,⁶ podajam tudi kratek oris kmetijske politike za prvih petindvajset let socialističnega obdobja.

Socialistična Jugoslavija in Slovenija kot njen integralni del sta podobno kot druge komunistične države pod sovjetskim vplivom pospešeno in prisilno industrializacijo države zasnovali na zapostavljenosti kmetijstva ter na gospodarski, politični in socialni diskriminaciji kmečkega prebivalstva. Socialistično kmetijsko politiko in kmetijstvo pod vodstvom komunistov sta označevala usklajevanje ekonomskih namenov s političnimi, ideološkimi cilji ter iskanje načina za uspešno organiziranost kmetijske proizvodnje. Osrednjo ideološko skrb komunistične oblasti – še zlasti prvih petindvajset let po vojni – je predstavljalo kmečko vprašanje, strah pred premožnim kmetom. Jugoslovanski ideologi kmetijske politike so po marksistični tradiciji in sovjetskem vzoru izhajali iz teze, da zasebno kmetijstvo ne glede na velikost nenehno odpira možnosti krepitve kapitalističnih odnosov na podeželju.⁷ Vodilni snovalec jugoslovanske kmetijske politike, Slovenec Edvard Kardelj, je rešitev za kmečko vprašanje in rekonstrukcijo kmetijstva videl v novem socialističnem kmetijskem združni-

⁵ Poročilo ZZS 1972–1976, str. 20.

⁶ V prispevku se v skladu s sprejemanjem ustavnih zakonov smiselno uporabljata izraza državni/družbeni sektor. Ustavni zakon Federativne ljudske republike Jugoslavije (1946) je po zgledu sovjetske ureditve opredelil tri lastninske oblike: državno, združno in zasebno lastnino; ko pa je zvezni ustavni zakon leta 1953 kot temelj družbene ureditve uvedel samoupravljanje, je namesto prejšnje državne in združne lastnine vpeljal družbeno lastnino (kot lastnino vseh in nikogar). Glej Franci Avsec, "Zadruga na Slovenskem: kratek zgodovinski oris", *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo: Solidarnostne ekonomije* 46, št. 1–2 (2028), str. 110.

⁷ Slava Partlič, "'Znanost' v agrarni politiki Jugoslavije", *Teorija in praksa* 26, št. 3–4 (1989), str. 430–432 (dalje: Partlič, "'Znanost' v agrarni politiki"); Lazarevič Žarko, "Uvod: Socialistično kmetijstvo med ideologijo in pragmatizmom," v: *Pol kmet, pol proletarec: integrirana kmečka ekonomija v socialistični Sloveniji, 1945–1991* (Koper, 2023), str. 12 (dalje: Lazarevič, "Uvod"). 11–23.

štvu, ki se je po smotrih razlikovalo od klasičnega združništva.⁸ Socialistično kmetijsko združništvo, ki naj bi z ekonomskega in političnega vidika dopolnjevalo agrarno reformo, je videl kot politično sredstvo za "uničenje ostankov kapitalističnega izkoriščanja".⁹ Jugoslavija in z njo njen slovenski del sta v kmetijski politiki in pri kmečkem vprašanju namreč sledila marksistični strategiji, ki je socializem kot ekonomsko učinkovit in socialno pravičen sistem gradila na odpravi kmetov kot družbenega sloja in njihovi preobrazbi v delavce v okviru velike, industrijske, kolektivne socialistične kmetijske proizvodnje.¹⁰ Pri tem sta se zavzemali za zmerno, mehko pot h kolektivizaciji vasi. "Specifično pot h kolektivizaciji vasi", kot je mehko pot poimenoval Edvard Kardelj leta 1947, naj bi Jugoslavija izvedla prek socialističnega kmetijskega združništva, s katerim, kot se je izrazil, "lahko dosežemo več, kot so dosegli Rusi", z odkrito kolektivizacijo.¹¹ Komunistično vodstvo se je tako odločilo za taktiko postopne dušitve zasebnega kmetijskega sektorja, za preudarno in prikrito krepitev državnega sektorja, na katerega naj bi prenesli težišče kmetijske proizvodnje.

Jugoslovanski ideologi socialistične kmetijske politike so podobno kot druge nekdanje vzhodnoevropske socialistične države propagando sovjetske kolektivizacije kmetijstva sprejeli kot resnično. V sovjetski kolektivizaciji so videli model, kako z vzpostavitvijo velikih socialističnih podjetij preseči podeželsko nerazvitost in revščino ter obenem zagotoviti kapital za hitro industrializacijo.¹² Kljub temu da so se zgledovali po sovjetskemu modelu, pa so v izvedbi in taktiki kmetijske politike v samem bistvu, kot kažejo različne etape razvijanja in izvajanja jugoslovanske kmetijske politike, že od samega začetka vzpostavljanja socialističnega kmetijstva bili proti "trdi kolektivizaciji", kakršno je izvajal Stalin, četudi so jo v letih 1949–1953 zaradi očitkov iz Moskve izvajali, da bi dokazali, da so vendarle na stalinistični liniji.¹³

⁸ Klasično združništvo je imelo namen pospeševati gospodarske koristi in razvijati gospodarske ali družbene dejavnosti svojih članov iz vrst drobnega gospodarskega sektorja (trgovcev, obrtnikov, kmetov, delavcev) s pomočjo skupnega poslovnega obrata (zadruga) v okolju, ki mu je vladala moč kapitala. Glej Žarko Lazarevič, Marta Rendla in Janja Sedlaček, *Zgodovina združništva v Sloveniji: (1856–1992)* (Ljubljana, 2023), str. 150 (dalje: Lazarevič, Rendla in Sedlaček, *Zgodovina združništva*); Matija Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", v: *Pribodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti* (Novo mesto, 1991), str. 174 (dalje: Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja").

⁹ Glej: Zdenko Čepič, "Kmetje in združništvo v pogledih Edvarda Kardelja", v: Alojz Cindrič (ur.), *Čarnijev zbornik mednarodnih družboslovnih in humanističnih razprav = A Festschrift for Ludvik Čarni, studies in social and humanities sciences* (Ljubljana, 1998), str. 325–336.

¹⁰ Partlič, "Znanost" v agrarni politiki", str. 430–432.

¹¹ Zdenko Čepič, "Spor z Informbirojem in jugoslovanska kmetijska politika", v: *Jugoslavija v hladni vojni*: [zbornik z Znanstvenega posveta Jugoslavija v hladni vojni, Ljubljana, 8.–9. maja 2000] = *Yugoslavia in the cold war: [the collection of papers at the Scientific Conference Yugoslavia in the Cold War, Ljubljana, 8–9 May 2000]* (Ljubljana, 2000), str. 327, 328 (dalje: Čepič, "Spor z Informbirojem").

¹² Nigel Swain, *Collective Farms which Work?* (Cambridge, 1985), str. 1.

¹³ Čepič, "Spor z Informbirojem", str. 327, 328.

Podlago za rekonstrukcijo kmetijstva in rešitev kmečkega vprašanja prek socialističnega združništva naj bi omogočila predhodno izvedena agrarna reforma. Reforma (1945–1948), ki je z administrativnim načinom razdeljevanja zaplenjene in razlašene zemlje pomenila nadaljnjo drobitev kmečke posesti, saj je po večini ustvarila do 5 hektarjev zemlje velike kmetije, je pravzaprav pomenila predpogoj za kmetijsko politiko, zasnovano na državnem/družbenem in združenem kmetijskem sektorju ter na množici drobnih zasebnih kmetij, ki bi se bile zaradi ekonomske prisile primorane prek socialističnega združništva navezati na državni kmetijski sektor. Pri uzakonitvi te reforme je ob razreševanju agrarnega vprašanja in zemljiško-lastninske strukture šlo tudi za politično taktiko, za razreševanje kmečkega vprašanja. Agrarna reforma je namreč povzročila nastanek zvečine takih kmetij, ki niso bile sposobne ustvarjati presežkov za prodajo in preživljati družin brez iskanja virov zaslužka izven agrarnih dejavnosti.¹⁴

Socialistično kmetijsko združništvo je oblasti pomenilo instrumentalizacijo za doseg političnih in ekonomskih ciljev vizij kmetijske politike, saj naj bi kot vmesni člen med državnim/družbenim in zasebnim kmetijskim sektorjem s političnega vidika služilo nadzoru, usmerjanju in vključevanju prevladujočega zasebnega kmetijskega sektorja¹⁵ v državni/družbeni kmetijski sektor.¹⁶ S tem naj bi zadostili tudi ekonomskim ciljem. Socialistični združni kmetijski sektor je služil kot "opora državi pri izvajanju državnega gospodarskega načrta," kar je pomenilo, da se je proizvodnja zasebnega sektorja, ki je bil iz eksistenčne nuje navezan na družbenega, podružbila in s tem prispevala k povečevanju celotne kmetijske proizvodnje.¹⁷

Za socialistično Jugoslavijo in Slovenijo je bilo značilno, da je pogosto prihajalo do sprememb v gospodarski usmeritvi. V drugi polovici petdesetih let je prišlo do skladnejšega razvoja gospodarskih panog, med katerimi naj bi večje pozornosti bilo deležno tudi za drugimi gospodarskimi panogami zaostajajoče kmetijstvo. Konec petdesetih let je prevladalo tudi spoznanje, da je dotedanji razvoj zasebnega kmetijstva in kmetijskega združništva prišel do stopnje, ko je bilo treba težišče razvoja kmetijstva po stališčih oblikovalcev kmetijske politike enostransko preusmeriti na družbeni kmetijski sektor, saj naj bi ta skupaj z

¹⁴ Zdenko Čepič, "Kaj, kako, zakaj? Oris odnosa države do kmetijstva in kmetov v zgodnjem jugoslovanskem socializmu, 1945–1953 (poudarek na Sloveniji)", *Prispevki za novejšo zgodovino (Zbornik Andreja Studna)* 64, št. 1 (2024), str. 580, 581.

¹⁵ Med dvema temeljnima oblikama kmetijskih gospodarstev, zasebnimi in družbenimi, so ob koncu socialističnega obdobja po številu in obsegu zemljišč prevladovala zasebne kmetije. Družbena kmetijska gospodarstva so upravljala le s približno 15 odstotki kmetijskih zemljišč v družbeni lasti. Glej Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 166.

¹⁶ Lazarevič, Rendla in Sedlaček, *Zgodovina združništva*, str. 150, 153.

¹⁷ Prav tam, str. 150.

najnaprednejšim delom zadružnega sektorja zadostoval in zmozel zagotavljati potrebe prehranske varnosti.¹⁸

V reformnih šestdesetih letih je tako tudi na področju kmetijstva prišlo do reorganizacije. Prevladala je želja po oblikovanju močnega družbenega kmetijskega sektorja z velikimi in močnimi kmetijskimi obrati in podjetji.¹⁹ Operativno je to pomenilo združevanje zadrug v velike zadruge in pridruževanje kmetijskih zadrug k družbenim kmetijskim podjetjem – agrokombinatom. Ker je imela industrializacija prednost, sta oba kmetijska sektorja redno zaostajala za industrijo. Kljub temu pa je zasebni kmetijski sektor v Sloveniji in drugod po Jugoslaviji po donosnosti in produktivnosti redno zaostajal za družbenim, kar je bila posledica tako cenovne politike kot administrativnega omejevanja naložb v zasebne kmetije.²⁰

Ob reorganiziranju kmetijstva je bil v šestdesetih letih živahen razvoj kmetijskega zadružništva s socialistično kooperacijo na osnovi pogodbenega odkupa, ki so ga zasnovali po odpravi trde kolektivizacije po letu 1953, prekinjen. Ukinjena je bila tudi interesna zastopniška organizacija kmetov, Glavna zadružna zveza Slovenije.²¹ Posledično je tudi zaradi tega prišlo do odmika zadrug od kmetov. Krepitev družbenega kmetijstva z izrazitim usmerjanjem na t. i. agrokombinate je pomenila podcenjevanje zasebnega kmeta in zanemarjanje potencialov zasebnega kmetijstva.²² Kmetje so v razmerah delovanja zadrug po načelih podjetij in z dajanjem vse večjih prednosti delavcem pri njihovem upravljanju postajali zgolj pogodbeniki v kooperaciji, brez večjega vpliva na delovanje zadrug in obratov za kooperacijo. Prizadevanja zadrug so se osredotočila na doseganje kar največjega dohodka, ki je bil dejansko dohodek kolektiva, ne zadržnikov. To je bila tudi ovira, da zadruge niso prevzemale drugih nalog, kot je bila skrb za izobraževanje. Prav tako niso ustrezno opravljale svojih osnovnih nalog, kot sta bila oskrba kmetov z za kmetovanje potrebnim materialom in odkup pridelkov.²³

Kmečko prebivalstvo se je bilo prisiljeno zaposliti v neagrarnem sektorju zaradi dveh ključnih dejavnikov; prvi je bila neugodna kmetijska politika, s katero je oblast zlasti prvih petindvajset let po vojni z različnimi omejevalnimi

¹⁸ *Kmetijsko zadružništvo na Slovenskem* (Ljubljana, 1983), str. 27 (dalje: *Kmetijsko zadružništvo*).

¹⁹ *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*, str. 8, 13, 17.

²⁰ Mieko Nishimizu in John M. Page, "Total Factor Productivity Growth, Technological Progress and Technical Efficiency Change: Dimensions of Productivity Change in Yugoslavia, 1965–78" *The Economic Journal* 92, št. 368 (1982), str. 920–936.

²¹ Franci Avsec, "Kmetijsko zadružništvo na Slovenskem", v: *Kmetijsko zadružništvo* (Ljubljana, 1998), str. 4 (dalje: Avsec, "Kmetijsko zadružništvo").

²² *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*, str. 8, 13, 17.

²³ *Kmetijsko zadružništvo*, str. 22, 23, 25–27; Avsec, "Kmetijsko zadružništvo", str. 4, 5; *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*, str. 17, 18.

ukrepi zavirala zasebno kmetovanje, drugi dejavnik pa so bile skoraj neomejene možnosti zaposlitve v industriji, ki so prinašale pravice in socialne ugodnosti.

Kmetijska politika je z neugodnimi ukrepi za kmeta tlačila in dušila razvojne potenciale zasebnega kmetijstva. Med temi sta izstopala določitev zemljiškega maksimuma, ki ga je leta 1953 že drugič po vojni znižala na 10 ha obdelovalne zemlje, in prepoved modernizacije oziroma opremljanja s kmetijskimi stroji in traktorji, ki je veljala do leta 1967. Ker je velik del kmetov na svojih majhnih družinskih kmetijah, ki so v povprečju merile 5,5 hektarja s samo 2,5 hektarja obdelovalne zemlje,²⁴ težko ustvaril dohodek za preživetje, so bili primorani poiskati zaposlitev izven kmetijstva. Agrarna revščina in agrarna prenaseljenost, torej ekonomska nuja na eni strani ter na drugi možnosti zaposlovanja v industrijskem sektorju, sta spodbudili odliv kmečke delovne sile iz kmetijstva v neagrarne sektorje. Deagrarizacija je privedla do opuščanja kmetovanja, medtem ko je delna deagrarizacija pomenila pojav mešanih kmetij oziroma polkmetij. Oba procesa so tako poganjale podcenjenost kmečkega dela, velike potrebe industrije po delovni sili in ker je redna zaposlitev prinašala višji in bolj zanesljiv dohodek ter socialne pravice in ugodnosti, izhajajoče iz dela. Oblast si je z ustvaritvijo sloja prebivalstva z minimalnimi možnostmi za preživetje omogočila vir delovne sile za načrtovano industrializacijo.²⁵

V drugi polovici šestdesetih let je ob odpiranju države v svet in ob prepoznavanju, da družbeni kmetijski sektor ne zmore zadostiti naraščajočim potrebam po hrani, prišlo do delne depolitizacije kmetijstva. V okoliščinah upada kmečkega prebivalstva na 20 odstotkov je takrat izzvenela tudi agrarna prenaseljenost in umikal se je strah pred premožnim kmetom. Nastopile so razmere za oblikovanje novega koncepta kmetijske politike (1968–1971), ki je zagovarjal stališče, da je treba za zadostitev potreb po prehranski varnosti razvijati oba sektorja kmetijskega lastništva. Ekonomske potenciale zasebnega kmetijstva, ki so bili dotlej zanemarjani, naj bi poslej za dosego strateških ciljev kmetijstva v večji meri vključili v razvojne načrte kmetijstva in živilske industrije.

Kmetijska strokovna pospeševalna služba: naloge in dejavnosti

V skladu z novim konceptom kmetijske politike je strategija razvoja kmetijstva in živilske industrije kmetijsko strokovno pospeševalno službo z njenimi smotri

²⁴ Marija Makarovič, "Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij v luči nekaterih odnosov", v: *Prihodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti* (Novo mesto, 1991), str. 155 (dalje: "Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij").

²⁵ Žarko Lazarevič, *Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta* (Ljubljana, 2022), str. 105; Čepič, "Kmetijska politika in kmetijstvo", str. 891; Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 248–256, 257, 266; Makarovič, "Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij", str. 135.

umeščala v integralni del ukrepov za doseg razvojnih nalog kmetijstva. Prednostna naloga te službe je bila, da zasebnemu kmetijskemu sektorju, do tedaj izključenemu iz možnosti pridobivanja sodobnih kmetijskih tehnoloških znanj in modernizacije, s svetovanjem in izobraževanjem o novih tehnikah kmetijske pridelave pomaga povečati kmetijsko proizvodnjo. Na začetku sedemdesetih let je zato prišlo do oživitve socialističnega združništva in revitalizacije kmetijske strokovne pospeševalne službe kot sestavnega dela združnih organizacij. V obdobju zapostavljanja kmetijskega združništva v šestdesetih letih je bila namreč učinkovitost kmetijske strokovne pospeševalne službe pri prenosu znanstvenih dognanj in spoznanj v široko prakso na najširši krog kmetovalcev omejena na minimum. Uporaba izsledkov kmetijskih znanosti je bila zaradi prepričanja, da bo potrebe po prehranski varnosti zagotavljal družbeni sektor kmetijstva, dostopna le družbenemu kmetijskemu sektorju, medtem ko uporaba znanstvenih dosežkov s področja kmetijskih znanosti za individualne kmetije, torej zasebni kmetijski sektor, ni bila zaželen, če ni bila neposredno vezana na posredniško vlogo zadrug ali družbenega sektorja.²⁶

Revitalizirana in na začetku sedemdesetih let posodobljena kmetijska pospeševalna služba se je pri svojem delu posvetila uvajanju tehničnih in bioloških inovacij v široko prakso, usmerjanju in nudenju strokovne pomoči tržno usmerjenim kmetijam ter prizadevanjem, kako kmete povezati v razne kmečke skupnosti.²⁷ Pri tem se je povezovala z drugimi dejavnostmi združnih organizacij, notranjo proizvodno in upravno organiziranostjo, organizacijo in delovanjem hranilno-kreditnih služb ter predelovalnimi in trgovskimi podjetji.²⁸

Zaradi skromnega obstoja literature s področja obravnavane tematike prispevek temelji pretežno na sistematičnem pregledu in analizi internega gradiva Zadružne zveze Slovenije – na njenih letnih poročilih. Med redkimi deli in avtorji, ki so se vsaj deloma dotaknili preučevanja kmetijske strokovne pospeševalne službe v obravnavanem obdobju, velja omeniti zbornik *Znanstveno tehnološki posvet Znanost in praksa v proizvodnji brane* (1981) in pa monografijo *Kmetov usakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem* (1991) ruralne sociologinje Ane Barbič. Zbornik poudarja pomen znanja in implementacije znanstvenih dognanj v kmetijsko pridelavo. Barbič v kontekstu kmetijstva in zanimanja za zasebne družinske kmetije nekaj pozornosti namenja tudi značilnostim in učinkovitosti kmetijske strokovne pospeševalne službe. Ker je

²⁶ Zdravko Mlinar, "Sociologija, agrarna politika in razvoj podeželja", *Teorija in praksa* 7, št. 6–7, 1970, str. 903, 904.

²⁷ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XIII. redni občni zbor. Letno poročilo 1984* (Ljubljana, 1985), str. 25 (dalje: *XIII. redni občni zbor*).

²⁸ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Organizacije združenih kmetov in skupnosti na podlagi pogodbe*, str. 11.

bilo delovanje te službe kompleksno in ji do sedaj še ni bila namenjena ustrezna pozornost, to vrzel zapolnjuje pričujoči prispevek.

Delo kmetijske strokovne pospeševalne službe na vseh ravneh, na lokalni v strokovnih službah v združnih organizacijah, ki so bile neposredni operativni nosilci in izvajalci pretežnega dela kmetijskega pospeševalnega programa, območni, torej v sedmih regionalnih kmetijskih in živinorejsko-veterinarskih pospeševalnih zavodih v Novi Gorici, Ljubljani, Kranju, Celju, Mariboru, Ptuj, Murski Soboti in na Inštitutu za hmeljarstvo Žalec, ter republiški ravni, na leta 1975 ustanovljenem Republiškem centru za pospeševanje kmetijstva pri Zadružni zvezi Slovenije in v raziskovalnih in pedagoških institucijah, se je v okviru treh vrst nalog nanašalo na devet področij kmetijstva in je bilo še zlasti namenjeno obnovitvi zasebnega kmetijstva. V zadnjih dveh desetletjih socialističnega obdobja se je razvila v razvejano strokovno in izobraževalno dejavnost. V osnovi si je kmetijska strokovna pospeševalna služba v okviru kmetijskih organizacij na vsaki kmetiji in celotnem kmetijskem prostoru prizadevala intenzivirati kmetijsko proizvodnjo, tako rastlinsko kot živalsko. Služba, ki je na začetku osemdesetih let dobivala značaj razvojno-tehnološke službe kooperacijske proizvodnje in se danes imenuje kmetijska svetovalna služba, se je pri svojem delu podrejala kmetijski politiki in strateškim usmeritvam kmetijstva – dolgoročnemu (1969–1990) in srednjeročnim programom razvoja kmetijstva in živilskopredelovalne industrije. Ideja je bila uresničiti t. i. zeleni plan oziroma doseči od 85- do 88-odstotno stopnjo samopreskrbe.²⁹

Prva skupina nalog je bila osredotočena na povečanje proizvodnje v živinoreji in rastlinski pridelavi na posameznih kmetijah; druga je zadevala racionalizacijo vlaganj v proizvodnjo zasebnega kmetijstva; tretja, ključna naloga pa je bila intenziviranje in specializacija proizvodnje na čistih in mešanih kmetijah, ki so imele potencial za preusmeritev v učinkovito tržno pridelavo.³⁰ Kmetijska strokovna pospeševalna služba je z izvajanjem treh skupin nalog v kmetijski pridelavi in prireji pokrivala naslednja področja svetovanja kmetom: rastlinsko pridelavo, živinorejo, proizvodne skupnosti kot osnovno obliko povezovanja kmetov in usmerjanja kmetijske proizvodnje v njih, izobraževanje kmetov, organiziranost kmetijske strokovne pospeševalne službe, razvoj kmečkega turizma, izobraževanje kmečkih žensk – kmetijsko gospodinjstvo pospeševalno službo in dejavnost mladih združnikov.³¹

²⁹ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva v luči nalog zadružne zveze SR Slovenije. Ustanovni občni zbor Zadružne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 6. julij 1972), str. 14, 23 (dalje: *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*).

³⁰ Poročilo ZZS 1972–1976, str. 29.

³¹ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *X. redni občni zbor. Poročilo upravnega odbora za X. redni občni zbor Zadružne Zveze Slovenije* (Ljubljana, 1982), str. 42. (dalje: *X. redni OZ*); Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XVII. redni občni zbor, Letno poročilo 1988* (Ljubljana, 1989), str. 2, 31 (dalje: *XVII. redni OZ*).

V okviru navedenih področij svetovanja kmetom je služba pozornost namenjala boljši rabi travnatega sveta, povečanju njivske krme, večjemu pridelovanju žit, zvišanju hektarskih donosov krompirja, povečanju prireje kakovostnega mesa ter obnovi planšarstva in ovčereje. Ker so potrebe notranjega trga narekovale tudi hitrejšo obnovo sadnih nasadov, izvozne možnosti pa obnovo hmeljarstva in nadaljnje razvijanje vinogradništva, je kmete informirala tudi o novostih na teh področjih.³² V prvi polovici osemdesetih let je kmetijska pospeševalna služba dobila vrsto konkretnih nalog pri organiziranju tržne pridelave pšenice, sladkorne pese, krompirja, intenziviranja travinja in njivskega pridelovanja krme. Soočala se je tudi z izzivi, ki so jih prinašale krizne razmere v državi. Z dobro organiziranostjo vseh vpletenih služb naj bi preseгла težave oskrbe z za kmetijstvo pomembnim materialom, kot so bila mineralna gnojila, zaščitna sredstva, semena, nadomestni deli in gorivo.³³ V tranzicijskem obdobju, na prehodu iz netržnega v tržno gospodarstvo, pa je bila služba v okoliščinah prehoda na informatizacijo družbe sama deležna izobraževanja s področja računalništva in informatike, ki ga je izvajal Republiški center za pospeševanje kmetijstva.³⁴ Da bi kmetje intenzivirali rastlinsko proizvodnjo, je kmetijska strokovna pospeševalna služba svetovala glede urejanja kmetijskih zemljišč in fertilizacije ter posameznih posevkov. Pri obnovi nasadov je svetovala o sadjarstvu, vinogradništvu in hmeljarstvu. Na področju živinoreje je bila pozornost v kontekstu intenziviranja celotne kmetijske proizvodnje namenjena zlasti kakovostni in ekonomično doma pridelani krmi.³⁵ Da bi povečali živinorejsko proizvodnjo, je kmetijska strokovna pospeševalna služba svetovala tudi pri urejanju gospodarskih objektov in glede posameznih živinorejskih panog, kot so govedoreja, prašičereja, perutninarstvo, konjereja, ovčereja in kunčereja. V povezavi s celotno kmetijsko proizvodnjo je bila prednostna naloga kmetijske strokovne pospeševalne službe svetovati kmetom pri uvajanju novih perspektivnih oblik proizvodnega povezovanja kmetov v kmečke in proizvodne skupnosti ter v zvezi z dolgoročno zasnovano naročeno tržno proizvodnjo.³⁶ V okviru prioritarnih nalog se je zato osredotočala na izobraževanje kmetov, še posebej na izobraževanje in organiziranje kmečkih žensk in mladine ter dopolnilno dejavnost – kmečki turizem.

³² Zadrúžna zveza Slovenije, interno gradivo, VI. redni občni zbor. *Poročilo Upravnega odbora za VI. redni občni zbor Zadrúžne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 1978), str. 6, 7 (dalje: VI. redni OZ).

³³ Zadrúžna zveza Slovenije, interno gradivo, X. redni OZ, str. 37; Zadrúžna zveza Slovenije, interno gradivo, "Organizacije združenih kmetov in skupnosti na podlagi pogodbe", str. 11 (dalje: "Organizacije združenih kmetov").

³⁴ Zadrúžna zveza Slovenije, interno gradivo, XIX. redni občni zbor. *Letno poročilo 1990* (Ljubljana, 1991), str. 15 (dalje: XIX. redni OZ).

³⁵ X. redni OZ, str. 42; XVII. redni OZ, str. 2, 31.

³⁶ *Kmetijsko zadrúžništvo*, str. 51.

Specializacija, t. i. preusmerjanje kmetij, in prizadevanja za povečanje celotne kmetijske proizvodnje

Osnovna dejavnost kmetijske strokovne pospeševalne službe v zadružnih organizacijah v obravnavanem obdobju je bila usmerjena v prestrukturiranje kmetij, čistih in mešanih, iz vsestranske, samooskrbno usmerjene proizvodnje v poenostavljeno specializirano tržno proizvodnjo.

Prestrukturirane specializirane kmetije naj bi s pomočjo kmetijske strokovne pospeševalne službe proizvodnjo na kmetiji razvijale pod strokovnim vodstvom, v sodelovanju s kmetijsko organizacijo, kar je pomenilo pridelavo in prirejo za naročeno tržno proizvodnjo s ciljem vključitve v družbeni kmetijski sektor oziroma v živilskopredelovalno industrijo. Uspeh naj bi temeljil predvsem na dolgoročnih kooperacijskih odnosih ter premišljenih vlaganjih in načrtnem usmerjanju proizvodnje na kmetijah.³⁷

Kmetijski strokovni pospeševalni službi je v obdobju od leta 1972, ko je bilo specializiranih kmetij 1500, do leta 1980 uspelo preusmeriti oziroma specializirati nekaj več kot 17.500 kmetij. Tolikim je uspelo dokončati investicijsko gradnjo, dosegle pa so tudi predvideno stopnjo intenzivnosti. Približno toliko jih je bilo takrat v procesu intenziviranja in so bile kooperanti zadružnih organizacij.³⁸ Ob koncu leta 1984 je delovalo okoli 27.000 kmetij z izdelanim razvojnim programom.³⁹ Do leta 1988 se je število specializiranih družinskih kmetij dvignilo na več kot 40.000.⁴⁰ Če se naslonim na podatke popisa prebivalstva iz leta 1981 o številu kmetij, ki so se aktivno ukvarjale s kmetovanjem, ko je bilo takih 148.900 kmetij,⁴¹ je bila ob koncu osemdesetih let specializirana dobra četrtina (27 odstotkov) aktivnih kmetij. Kmetijska strokovna pospeševalna služba je v okviru organiziranja tržne kooperacijske proizvodnje in zastavljenih ciljev pospeševala zlasti tisto vrsto pridelave ali prireje, ki je imela prek zadružne organizacije zagotovljeno prodajo na trgu. Kmetom je svetovala, kako naj specializacijo izvedejo. Med živinorejskimi panogami so še zlasti spodbujali specializacijo v govedorejo. V Pomurju, Podravju in celjski regiji pa so v okviru tržne kooperacijske proizvodnje uvažali kooperacijsko prirejo prašičjega mesa.⁴²

³⁷ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *V. redni občni zbor. Poročilo Upravnega odbora za V. redni občni zbor Zadružne Zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 1977), str. 14 (dalje: *V. redni OZ*).

³⁸ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Izredni občni zbor Zadružne zveze Slovenije* (Ljubljana, 1980), str. 16 (dalje: *Izredni občni zbor ZZS*).

³⁹ *XIII. redni OZ*, str. 52.

⁴⁰ *XVII. redni OZ*, str. 2.

⁴¹ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 172.

⁴² *Izredni občni zbor ZZS*, str. 15, 16.

Prizadevanja na področju živinorejske proizvodnje

Intenziviranje živinorejske proizvodnje in usmeritev kmetij iz vsestranske proizvodnje v specializacijo, na primer v govedorejo ali prašičerejo, sta narekovali tudi urejanje in posodabljanje gospodarskih objektov, pri čemer je kmetijska strokovna pospeševalna služba opravljala svetovalno vlogo. Še zlasti jim je svetovala, kako poskrbeti za racionalna vlaganja in povečati hlevske zmogljivosti, kako uvajati sodobne tehnološke postopke in se opremiti s kmetijsko mehanizacijo. V sedemdesetih letih je bilo na novo zgrajenih 4072 in adaptiranih 7068 hlevov za govejo živino. Novogradnja gospodarskih objektov ter preurejanje in dograjevanje že obstoječih zgradb so se v prvi polovici osemdesetih let kljub zahtevnejšim pogojem kreditiranja intenzivno nadaljevali, je pa prišlo do upadanja novogradenj in do povečevanja adaptacij. V obdobju 1981–1985 je bilo zgrajenih 2479 in adaptiranih 4553 hlevov za govejo živino. Povečala sta se tudi novogradnja in preurejanje svinjakov.⁴³

V primeru specializacije kmetij v katero od živinorejskih panog je bilo treba poskrbeti tudi za prilagoditev gospodarjenja na njivah in travinju. Vprašanje intenziviranja travnatega sveta je bilo kompleksno in je vključevalo povezane ukrepe gnojenja, spravila in konzerviranja trave, zgodnjo košnjo, uvajanje strniščnih in prezimnih krmnih posevkov, širjenje silažne koruze.⁴⁴ Akcija kmetijske pospeševalne službe v preusmeritev slovenske živinoreje na doma pridelano krmo in v intenzivno izkoriščanje njivskih in predvsem travnih površin je do izraza prišla še zlasti v kriznih osemdesetih letih, ko so se krčile vse oblike porabe in sta posledično vladala pomanjkanje in draginja krme (močnih krmil in koruze).⁴⁵ S prizadevanji kmetijske strokovne pospeševalne službe so se pridelki glavnih krmskih kultur in krmskih dosevkov (ajde, repe) povečevali, z akcijo urejanja hribovskih pašnikov pa je prišlo do ugodnega vpliva na krmsko bilanco. Pozitivni premiki na področju živinoreje so bili rezultat dela več strokovnih služb, tudi veterinarske in agronomske, pri selekciji živali, umetnem osemenjevanju, uvajanju gospodarskega križanja, boljšem krmljenju, boljših higiensko-tehničnih razmerah vzreje živine v sodobno urejenih hlevih, večji strokovnosti in dohodkovni motiviranosti proizvajalcev.⁴⁶

Pomemben člen kmetijske pospeševalne službe na področju živinoreje so bile analize osnovne krme in svetovanje glede krmljenja.⁴⁷ Premik v izrabi

⁴³ Zadrúžna zveza Slovenije, interno gradivo, *XV. redni občni zbor. Letno poročilo 1986* (Ljubljana, 1987), str. 53. (dalje: *XV. redni OZ*); *VI. redni OZ*, str. 38–42; *XIII. redni OZ*, str. 50, 51.

⁴⁴ *XV. redni OZ*, str. 52; *Izredni občni zbor ZZS*, str. 13, 15, 16.

⁴⁵ *X. redni OZ*, str. 42.

⁴⁶ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 14.

⁴⁷ *V. redni OZ*, str. 13.

travnatega sveta je pomenila tudi večja in racionalnejša raba mineralnih gnojil na podlagi analiz zemlje.⁴⁸ Strokovne službe so z intenziviranjem pridelovanja kakovostne krme in izboljševanjem osnovne črede pomagale povečevati tržno proizvodnjo mleka, mlečnost krav in prirejo klavne goveje živine.⁴⁹

Večja pridelava krme je zahtevala tudi izgradnjo silosov, prevetrovalnih naprav, razširitev in novogradnjo hlevov, dograditev gnojišč in zbiralnikov za gnojevko.⁵⁰ Pozitivne premike na tem področju so ilustrirali podatki o tem, da je tehnološke in agrotehnične novosti, ki jih je promovirala kmetijska strokovna pospeševalna služba, uvajalo in usvojilo vse več kmetij. Konec sedemdesetih let je travo prevetrovalo in siliralo približno 4000 kmetij, leta 1984 je travo prevetrovalo že približno 6000 kmetij in siliralo skoraj 9000 kmetij, intenzivno pašno-kosni sistem je konec sedemdesetih let usvojilo 1400 kmetij, do leta 1984 pa je njihovo število narastlo na približno 4100. Košnjo in spravilo trave je večina kmetij do leta 1984 že mehanizirala.⁵¹ Zaradi povečevanja travinja in širjenja pridelovanja silažne koruze je vse do leta 1985 naraščalo tudi postavljanje silosov. Do leta 1980 so postavili nekaj več kot 14.000 silosov, do sredine osemdesetih let pa še 9000.⁵² Povečevanje silosnih kapacitet, večje število prevetrovalnih naprav in uvajanje sončne energije v sušenje sena so vplivali na boljšo kakovost mrve.⁵³

V letu 1986 so se vlaganja v posodobitev in razširitev hlevskih zmogljivosti zmanjšala skoraj za polovico; tudi postavljanje silosov je nazadovalo zaradi neugodnih pogojev kreditiranja, obrestnih šokov za najeta posojila in dejstva, da cene živinorejskih proizvodov niso sledile dinamiki porasta cen za kmetovanje pomembnega in gradbenega materiala.⁵⁴

Kmetijska pospeševalna služba je leta 1978 posegla tudi na področje ovčereje, ki so jo začeli v hribovskem svetu, torej na območjih, nezanimivih za druge intenzivnejše kmetijske panoge, oživljati z letom 1976. Število ovčerejskih skupnosti se je od leta 1977, ko jih je bilo 23, do leta 1984 povečalo na 65. Služba se je na področju ovčereje angažirala s premiranjem plemenskih ovac in plemenskih ovnov, križanjem ovac in z ustanavljanjem ovčerejskih skupnosti za rejo in pašo ovac, pri organizaciji in formiranju selekcijskih tropov, organizaciji in pripravi ovčarskih razstav, denimo v okviru Gorenjskega kmetijskega sejma. Organizirala je tudi ovčarske posvete, prodajo plemenskih ovac in distribucijo

⁴⁸ V letu 1986 so uvajali statistično kontrolo rodovitnosti tal (XV. redni OZ, str. 35).

⁴⁹ V. redni OZ, str. 13.

⁵⁰ XV. redni OZ, str. 52; Izredni občni zbor ZZS, str. 13, 15, 16.

⁵¹ XIII. redni OZ, str. 51; XV. redni OZ, str. 53.

⁵² XV. redni OZ, str. 53; XIII. redni OZ, str. 39, 50, 51.

⁵³ XIII. redni OZ, str. 43.

⁵⁴ Prav tam, str. 52.

plemenskih ovnov. Ovčereja je postopoma postajala pomembna pri dopolnjevanju prehrabne bilance in pridobivanju volne za tekstilno industrijo.⁵⁵ Reja drobnice, ovac in koz, je kmetijam vse do tranzicijskega obdobja prinašala le dodaten zaslužek, saj so krizne razmere osemdesetih let vplivale na nazadovanje razvoja ovčereje. Le malo kmetij se je z rejo drobnice ukvarjalo kot z edino panogo. Zaradi tega naj bi se kmetijska strokovna pospeševalna služba zavzemala za oživitev marketinške dejavnosti in spodbujanje prodaje.⁵⁶ Težišče dela kmetijske pospeševalne službe v ovčereji je bilo v drugi polovici osemdesetih let na izobraževanju pospeševalcev in rejcev s področja zdravstvenega varstva drobnice s poudarkom na preventivi in predelavi ovčjega mleka v sire. Služba je v pospeševalni program zajela tudi čebelarstvo, pri čemer se je posvečala predvsem zdravstvenemu varstvu čebel – s poudarkom na virozi in nevarnih kužnih boleznih. V ribištvi se je posvečala marikulturi.⁵⁷

V osemdesetih letih se je začelo povečevati tudi zanimanje za konjerejo, predvsem zaradi prireje mesa. Interes je naraščal tudi zaradi uporabe konj v športne namene in boljšega strokovnega dela, razširitve selekcijskega dela in uvedbe rodovnika in premiranja plemenskih žrebic.⁵⁸

Prizadevanja na področju povezovanja kmetov

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je skrbela tudi za povezovanje posameznih tržno usmerjenih kmetij z družbenimi obrati in za oblikovanje posameznih proizvodnih okolišev, t. i. rajonizacijo.⁵⁹ Specializirane kmetije za posamezno kmetijsko stroko, torej take, ki so pridelovale podobno ali enako blago, naj bi se zaradi omogočanja racionalizacije, ekonomičnosti vlaganj in boljšega koriščenja mehanizacije, torej optimizacije stroškov pridelave ali prireje, povezovale v takšno ali drugačno obliko kmečkih in proizvodnih skupnosti.⁶⁰

Kmečke in proizvodne skupnosti so kot obliko povezovanja zasebnih kmetov, njihove zemlje in sredstev prepoznavali kot eno od najprivlačnejših oblik za preraščanje drobne, pretežno samooskrbne kmetijske proizvodnje v sodobno zasnovano tržno kmetijsko proizvodnjo. V skupnosti povezani kmetje so se neposredno vključevali v družbeno organiziran proces kmetijske pro-

⁵⁵ Izredni občni zbor ZZS, str. 16; X. redni OZ, str. 47; XIII. redni OZ, str. 49; XV. redni OZ, str. 45.

⁵⁶ XIX. redni OZ, str. 15.

⁵⁷ XVII. redni OZ, str. 31.

⁵⁸ XIII. redni OZ, str. 49.

⁵⁹ Izredni občni zbor ZZS, str. 15, 16.

⁶⁰ "Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva", str. 21, 22, 23; XIII. redni OZ, str. 52.

izvodnje.⁶¹ Najbližje proizvodnim skupnostim so po organizaciji in vsebini bile sadjarske, trsničarske, hmeljarske, delno živinorejske (za prirejo mleka in mesa, plemenskih prašičev in pitancev, ovčarstvo) in pašne skupnosti. V osemdesetih letih je nastajanje novih kmečkih in proizvodnih skupnosti potekalo počasneje kot v sedemdesetih letih.⁶² Zaradi intenziviranja slabo izkoriščenih ali opuščenih kmetijskih zemljišč v hribovitem svetu in urejanja skupnih pašnikov so se v osemdesetih letih z združevanjem zasebnih parcel, travnikov in senožeti v večje pašne obrate še zlasti razvijale pašne skupnosti.⁶³ V osemdesetih letih je pravzaprav prišlo do oživljanja in pospeševanja planšarstva in pašništva. Sprejeti so bili tudi ugodni pogoji financiranja agromelioracijske ureditve skupnih pašnikov.⁶⁴ Da bi intenzivirali pridelavo krme na travnatem svetu v hribovitih predelih na slabo ali povsem neizkoriščenih površinah, ki zaradi prostorske konfiguracije niso bile primerne za strojno obdelavo, so te površine urejali v pašnike za pašo v pašnih skupnostih. Urejanje agromelioracij v hribovitih predelih Slovenije je potekalo v okviru republiškega programa urejanja kmetijskih zemljišč, izvajalo pa se je v skladu s programom Zveze kmetijskih zemljiških skupnosti Slovenije, Zadružne zveze Slovenije in Odbora za melioracije pri Zvezi vodnih skupnosti Slovenije.⁶⁵

V Sloveniji je v zadnjih dveh desetletjih socialističnega obdobja zaradi problematične kakovosti zemlje namreč potekal obsežen program izboljševanja kmetijskih zemljišč. Naravne razmere za kmetovanje niso najugodnejše, saj z dvema tretjinama površine prevladuje hribovit svet, zemlja na ravninah pa se je z urbanizacijo konstantno izgubljala.⁶⁶ Slovenija je po drugi svetovni vojni do začetka sedemdesetih let vsako leto izgubila okoli 1500 hektarjev najkvalitetnejših kmetijskih zemljišč, v obdobju 1973–1985 pa še dodatnih 1000 hektarjev.⁶⁷ Področje zemljiške politike je urejalo več zakonov: *Zakon o kmetijskih zemljiščih*,⁶⁸ *Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih gospodarstev (kmetij)*,⁶⁹ *Zakon o zagotavljanju in usmerjanju sredstev za usposabljanje zemljišč za družbeno organizirano kmetijsko proizvodnjo*,⁷⁰ delno je na to

⁶¹ XVII. redni OZ, str. 53.

⁶² *Prav tam*, str. 54, 55.

⁶³ XIII. redni OZ, str. 53.

⁶⁴ XV. redni OZ, str. 62.

⁶⁵ XIII. redni OZ, str. 32.

⁶⁶ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 163, 164.

⁶⁷ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, XIV. redni občni zbor. *Letno poročilo 1985* (Ljubljana, 1986), str. 39.

⁶⁸ *Uradni list SRS*, št. 1 (1979), št. 11 (1981).

⁶⁹ *Uradni list SRS*, št. 26 (1973).

⁷⁰ *Uradni list SRS*, št. 33 (1982).

področje posegal tudi *Zakon o preživitinskem varstvu*.⁷¹ Zemljiški zakonodaji je sledilo tudi sprejetje programa o urejanju zemljišč, ki je opredelil agrarne operacije, kot so izvajanje hidromelioracij, komasacij in odkup kmetijskih zemljišč. Program urejanja kmetijskih zemljišč so izvajale kmetijske organizacije. Melioracijam se je pridruževalo vedno več kmetov, ki so prek svojih organizacij vključevali svoja zemljišča, denimo zamočvirjene travnike.⁷² Kot odziv na velike potrebe po urejanju razdrobljenih in usposabljanju slabše rodovitnih ter pridobivanju novih kmetijskih zemljišč je kmetijska strokovna pospeševalna služba spodbujala snovanje melioracijskih skupnosti.⁷³ Te so bile prehodna oblika povezovanja kmetov in so po izvedenih melioracijah prehajale v pridelovalne ali strojne skupnosti ter s sodobnimi oblikami pridelovanja poljščin in krme na njivah dokazovale smotrnost vlaganj.⁷⁴ Po podatkih za kmetijstvo pristojnega ministrstva, Sekretariata za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije, je bilo do začetka devetdesetih let osušeno 70.700 hektarjev, na 5600 hektarjih je bilo urejeno namakanje, na 59.500 hektarjih so bile izvedene agromelioracije in komasirano je bilo 46.800 hektarjev polj.⁷⁵ V okviru agromelioracijske ureditve skupnih pašnikov in natančnejšega evidentiranja kmetijskih zemljišč z namenom pospeševanja kmetijske proizvodnje so se v osemdesetih letih lotili tudi izdelave agrokarte, ki naj bi poleg pregleda površin po namenski rabi zemljišč omogočila tudi pregled produktivnosti kmetijskih zemljišč in oceno možne produktivnosti ter s tem oceno še neizrabljenega potenciala ob predpostavki sodobne tehnologije pridelovanja.⁷⁶

Med kmečkimi in proizvodnimi skupnostmi na podlagi pogodbe, ki so kmetom omogočale racionalnejšo uporabo strojev, gospodarskih objektov in zemljišč, je bilo največ skupnosti ustanovljenih zaradi skupne rabe kmetijske mehanizacije. Število strojnih skupnosti se je sredi osemdesetih let glede na leto 1980 povečevalo – gibalo se je med okoli 5000 do 6000 skupnostmi. Kmetje so se v takšne skupnosti povezovali s skupno rabo kompletnih strojnih linij (pridelava silazne koruze) in s skupno rabo enega ali več strojev. Naraščale in razvijale so se tudi sadjarske, vinogradniške, trsničarske in melioracijske skupnosti. Razvoj živinorejskih skupnosti (za prirejo mleka in mesa, prirejo plemenskih prašičev in pitancev, ovčarstvo) pa je zaradi neurejenih razmer na trgu, kot sta

⁷¹ *Kmetijsko združništvo*, str. 49; *XIV. redni OZ*, str. 40; *Uradni list SRS*, št. 1 (1979).

⁷² *XIV. redni OZ*, str. 40.

⁷³ *VI. redni OZ*, str. 15.

⁷⁴ *XIII. redni OZ*, str. 31.

⁷⁵ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 166. Po podatkih republiške geodetske uprave iz leta 1989 je bilo v Sloveniji 698.402 ha obdelovalnih zemljišč oziroma 912.635 ha kmetijskih zemljišč, 977.038 ha gozdov in 135.727 ha neobdelanih oziroma nerodovitnih zemljišč (Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 165).

⁷⁶ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 166.

Obrezovanje hruškovega nasada (Ajdovščina, Vipavska dolina, december 1984, foto: Miško Kranjec) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

bila prisotnost cenovnih disparitet in premajhen obseg obdelovalnih zemljišč, stagniral. Mlekarske skupnosti so se glede na pretekla leta skoraj prepolovile. So pa v okviru mlečne zbiralnice izvajali razne akcije za intenziviranje proizvodnje, kot so bile akcije za boljšo kakovost mleka ter sanacijo in higiensko-tehnično ureditev hlevov, pregledi molznih strojev in posode, predavanja in akcije za boljšo pridelavo krme ter uresničevanje programa gospodarskega križanja.⁷⁷ V Pomurju in Podravju so se do začetka osemdesetih let s specializacijo kmetij za prašičerejo uspešno uveljavili modeli prašičerejskih proizvodnih skupnosti. V razne oblike kmečkih in proizvodnih skupnosti je bilo leta 1984 vključenih okoli 57.000 kmetov.⁷⁸

Kmetje so na proizvodne skupnosti gledali kot na nova delovna mesta v kmetijstvu, ki naj bi bila enakovredna delovnim mestom v drugih gospodarskih dejavnostih družbenega sektorja gospodarstva. Med njimi pa so še zlasti odmevale rešitve, ki so zagotavljale tudi družbena vlaganja za skupne naložbe.⁷⁹

⁷⁷ XV. redni OZ, str. 55.

⁷⁸ XIII. redni OZ, str. 53.

⁷⁹ VI. redni OZ, str. 15.

Prizadevanja na področju rastlinske pridelave

Na področju rastlinske proizvodnje, v poljedelstvu, je kmetijski strokovni pospeševalni službi do leta 1980 uspelo doseči premik na področju pridelovanja krme, zlasti silažne koruze, sladkorne pese in nekaterih vrtnin za prehrabno industrijo, medtem ko je pridelava zrnatih žit zaostajala za načrtovano proizvodnjo.⁸⁰ Pšenico so denimo leta 1984 pridelovali na vseh površinah v lasti družbenega kmetijstva. V organizirano tržno pridelavo pšenice je bila vključena tudi zasebna pridelava pšenice na še enkrat večjih površinah kot v družbenem kmetijstvu.⁸¹ Na področju pridelave semenskega krompirja je bilo tega na začetku druge polovice sedemdesetih let pridelanega preveč, saj ga je ne glede na pogodbeno pridelavo za trgovino s semeni veliko ostalo pri kmetih. Na področju vrtnin, ki so jih pridelovale specializirane kmetije ali so bile pridelane kot dopolnilna dejavnost kmetij, je bila povezava med pridelovalci in porabniki slaba. Tudi proizvodne skupnosti za pridelavo vrtnin so imele težave s prodajo.⁸² Na področju pridelave semenskega krompirja so se širile površine v okviru zagotovljene prodaje znatnemu kupcu, vendar jim kljub temu vse do začetka osemdesetih let ni uspelo vzpostaviti trajnejših povezav s slovenskimi predelovalci in pridobiti dolgoročnejših naročil od njih.⁸³ Letine poljščin, prav tako krompirja, so bile odvisne tudi od vremenskih razmer in leta 1984, ko so bili pridelki krompirja ponekod manjši za polovico, so letino obvladovale neugodne vremenske okoliščine, setev neakovostnega semena in pomanjkljiva zaščita pred boleznimi in škodljivci.⁸⁴ Na področju rastlinske pridelave je kmetijska pospeševalna služba ob intenziviranju celotnega rastlinskega kolobarja, oljnic in krmnih rastlin, sodelovala tudi pri uvajanju sladkorne pese. Zanimiva in širokemu krogu kmetov dostopna metoda kmetijske pospeševalne službe na vseh treh ravneh, na ravni strokovnih skupin raziskovalnih in pedagoških institucij, regionalne specialistične službe kmetijskih zavodov in združenih organizacij, so bili proizvodno demonstracijski poskusi s sladkorno peso, koruzo za zrnje, krmnim ohrovtom, gnojenjem travinja in pšenico.⁸⁵ Do leta 1984 je organizirana tržna pridelava sladkorne pese zajela površine severovzhodne Slovenije in obmejni del Hrvaške. Tudi pri sladkorni pesi so za visoke pridelke organizirali tekmovalne krožke.⁸⁶ Na začetku osemdesetih let se je povečalo tudi število oglednih kmetij s pašno-kosnim sistemom.⁸⁷

⁸⁰ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 12.

⁸¹ *XIII. redni OZ*, str. 33, 36.

⁸² *VI. redni OZ*, str. 35.

⁸³ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 13.

⁸⁴ *XIII. redni OZ*, str. 36.

⁸⁵ *VI. redni OZ*, str. 35, 36.

⁸⁶ *XIII. redni OZ*, str. 34, 35.

⁸⁷ *X. redni občni zbor*, str. 41.

Sajenje semenskega krompirja (Kranj, april 1980, foto: Miško Kranjec) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

V drugi polovici osemdesetih let se je dejavnost kmetijske strokovne pospeševalne službe na področju rastlinske pridelave okrepila na področju aplikacije pesticidov, saj sta kar 70 odstotkov napak pri aplikaciji pesticidov povzročila človek in stroj. Da bi usposobila uporabnike pesticidov za pravilno uporabo in zagotovila pravilno delovanje kmetijske mehanizacije za aplikacijo pesticidov, je služba prirejala izobraževanja in usposabljanja uporabnikov pesticidov na vseh treh ravneh. Usposabljala je tako tehnologe družbenih obratov in specialiste območnih zavodov kot pospeševalce iz kmetijskih zadrug ter kmete – lastnike škropilnic. Z letom 1988 se je testiranje škropilnih naprav razširilo na vsa območja v Sloveniji, saj 90 odstotkov uporabnikov ni obvladalo osnovnih veščin upravljanja s škropilnimi napravami, več kot 50 odstotkov pregledanih naprav ni bilo tehnično ustreznih, le 5 odstotkov pa je bilo primernih za takojšnjo aplikacijo pesticidov. Na področju aplikacije sredstev za varstvo rastlin je kmetijska pospeševalna služba bila aktivna vse do razpada socialistične ureditve in države, saj je poleg ekonomske in fitoterapevtske komponente postajala izredno pomembna tudi ekološka.⁸⁸ Postopke preverjanja in servisiranja škropilnic in pršilnikov so opravljale kmetijske šole.⁸⁹

⁸⁸ XVII. redni OZ, str. 29.

⁸⁹ XIX. redni OZ, str. 15.

Strokovne skupine raziskovalnih in pedagoških institucij pa so se posvečale svetovanju glede sestave sortnega izbora priporočenih sort poljščin, vrtnin, sadnega drevja, trte in hmelja. Usklajevale so novosti s področja tehnologij in gospodarnosti pridelave krme ter namenjale pozornost pravočasnemu spravilu silaže in mrve. Skupaj z agrometeorološko signalizacijsko službo za pridelovanje žit so denimo v letu 1988 svetovali in priporočali potrebne agrotehnične ukrepe v času vegetacije.⁹⁰

Kmetijska strokovna pospeševalna služba se je v skladu s programom razvoja kmetijstva posvečala tudi obnovi sadovnjakov, vinogradov, nasadom hmelja in vrtninam. Medtem ko je pri obnovi vinogradov v sedemdesetih letih uresničila načrt obnove, pa je pri obnovi sadovnjakov načrt uresničila le na pol. V vinogradništvu, kjer so se težave občasno kazale v preskrbi z domačim sadilnim materialom in neurejeni lastni trsničarski proizvodnji, se je program obnove uresničeval predvsem zaradi trajneje urejene povezanosti med pridelovalci grozdja, zadrugami in vinskimi kletmi.⁹¹ Kljub temu da je s proizvodnimi gnojilnimi in sortnimi poskusi uvajala tehnološke in agrotehnične novosti, vlagala veliko naporov v zasebnem sektorju pri pripravi načrtov za obnovo in pravilno nego nasadov pri kmetijskih zavodih, zadrugah in obratih za kooperacijo in da je bilo sadje na trgu iskano blago, je zanimanje kmetov za sodobno obnovo sadovnjakov zaradi neurejene povezanosti s trgovino in predelavo le počasi napredovalo. Interes za obnovo nasadov marelic, sliv, češenj in višenj, črnega ribeza, lešnikovih, orehovih in malinovih nasadov je bil majhen.⁹² Sredi osemdesetih let je zaradi splošne gospodarske situacije v državi, cenovne politike, pomanjkanja kakovostnega trsnega materiala in neugodnih investicijskih kreditov začela zaostajati tudi obnova vinogradov.⁹³ Kmetijski strokovni pospeševalni službi pa je do osemdesetih let s skupinsko obnovo, tehničnimi rešitvami, preskrbo s kakovostnim sadilnim materialom ter organizacijo priznavanja kakovosti hmelja in zatiranja divjega hmelja, demonstracijami strojev in izobraževanjem hmeljarjev uspelo stabilizirati proizvodnjo hmelja in doseči njeno kakovost.⁹⁴

Izobraževanje kmetov

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je v sklopu svoje osnovne naloge, prenosa novih tehničnih in tehnoloških znanj in dognanj kmetijskih znanosti

⁹⁰ XVII. redni OZ, str. 30; XIX. redni OZ, str. 15.

⁹¹ VI. redni OZ, str. 37.

⁹² Prav tam.

⁹³ XV. redni OZ, str. 44.

⁹⁴ V. redni OZ, str. 10–12; Izredni občni zbor ZZS, str. 14.

v kmetijsko prakso v okviru strategije za višje in kakovostnejše pridelke, izobraževala in obveščala širok krog kmetov o inovacijah, agrotehničnih novostih in ukrepih. Kot metodo prenosa znanj in dosežkov kmetijskih znanosti v prakso je za kmete izven rednega šolanja organizirala tečaje, seminarje, ekskurzije, splošna informativna predavanja in različna tekmovanja (tekmovanje za visoke pridelke pšenice, koruze za zrnje in sladkorne pese). V področje izobraževalne dejavnosti so se uvrščale tudi številne razstave živine, sadja, grozdja in vin, družabna srečanja aktivov mladih zadružnikov in aktivov žena, sejmi, kvizi mladih zadružnikov, traktorska tekmovanja in druge kmetijske prireditve, izvedene v okviru občinskih praznikov in jubilejev kmetijskih organizacij (praznika češenj, tedna dolenjskega cvička). Na takšnih prireditvah so prikazovali dosežke najnaprednejših kmetov in proizvodnih skupnosti, kmetom pa so v spodbudo, zahvalo in za zgled podeljevali in izrekli javna priznanja. Ker so te prireditve poleg kmetov pritegnile tudi drugo prebivalstvo, so bile pomembne za seznanjanje ljudi z dosežki v kmetijstvu, ohranjanje šeg, navad, folklornih zanimivosti in kulturnih dobrin.⁹⁵

Med neposrednimi oblikami prenosa znanja je kmetijska strokovna pospeševalna služba sčasoma prehajala z individualnih metod dela na prenos znanja z delom v kmečkih in proizvodnih skupnostih. Sestanki kmečkih skupnosti, kjer so se člani skupnosti in kmetijski pospeševalec sproti dogovarjali o potrebnih strokovnih in organizacijskih posegih, naj bi bili učinkovitejši. Del nalog izobraževanja je prevzemal kmetijski tisk z objavljanjem strokovnih prispevkov.⁹⁶ Mediji, kot so tisk, radio in televizija, so namreč imeli vedno večjo vlogo pri izobraževanju na področju kmetijstva. Radio je bil najučinkovitejši posredovalec novosti, ki so bile pripravljene v posebnih oddajah.⁹⁷ V pripravo kmetijskih vsebin so se vedno bolj vključevali agronomi iz kmetijskih organizacij in regionalnih zavodov, pogosto so sodelovali tudi pri lokalnem časopisu in glasilih kmetijskih organizacij.⁹⁸

Na začetku osemdesetih let se je način izobraževanja s splošnih informativnih predavanj usmerjal na povezovanje predavanj in tečajev s praktičnimi prikazi. Prikazi gnojilnih, sortnih, demonstracijskih posevkov krmnih mešanic so bili namenjeni predvsem razreševanju konkretnih strokovnih problemov na kmetijah in v proizvodnih skupnostih. Uveljavljati so se začela predavanja v okviru ciklusov za posamezne skupine kmetov, kjer so se znanja in izkušnje prenašali na relaciji kmet kmetu. Izmenjava izkušenj med kmeti, ki so jih kot posamezniki pridobili ob konkretnem delu, ob preverjanju tujih, pa tudi lastnih

⁹⁵ V. redni OZ, str. 16; Izredni občni zbor ZZS, str. 17, 18; X. redni OZ, str. 50.

⁹⁶ VI. redni OZ, str. 46.

⁹⁷ Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 207.

⁹⁸ Izredni občni zbor ZZS, str. 16.

Obrezovanje trte
(Bela Krajina, februar
1980, foto: Miško
Kranjec) (Muzej
novejše in sodobne
zgodovine Slovenije)

zamisli, je bila pomembna neposredna oblika prenosa znanj. Tako so se kmetje z demonstracijo pravilne uporabe sejalic, škropilnic, postopkov siliranja pod folijo, v koritastih in stolpnih silosih izobraževali med seboj. S področja sadjarstva in vinogradništva pa so z medsebojno izmenjavo izkušenj prikazovali pravilno obrezovanje in zaščito. Tečaji iz varnosti pri delu s traktorji in drugimi kmetijskimi stroji (molznimi stroji) po oceni kmetijske pospeševalne službe na začetku osemdesetih let glede na razširjenost strojne molže še niso bili dovolj pogosti, je pa obstajala vizija razvoja strokovne svetovalne službe za higien-

sko pridobivanje mleka.⁹⁹ Izobrazba kmetov in kmetic, pridobljena z rednim šolanjem, je bila v obravnavanem obdobju precej nizka tako zaradi zgodnjega zaključka šolanja kot zaradi tradicionalnih prepričanj, da tistemu, ki bo ostal na kmetiji, ni potrebna tolikšna izobrazba kot tistemu, ki se bo zaposlil izven kmetijstva. To prepričanje je bilo že v primeru prevzemnikov kmetij obvladano, saj je ob koncu osemdesetih let več kot polovica (57,5 odstotka) nadaljevala šolanje po končani osnovni šoli.¹⁰⁰

Pomanjkljivo strokovno izobrazbo so kmetje in kmetice dopolnjevali s posrednimi in neposrednimi oblikami prenosa znanja, takšnimi, kot jih je organizirala kmetijska pospeševalna služba. V kmetijstvu so se po raziskavi Ane Barbič, opravljeni v osemdesetih letih, člani kmečkih gospodinjstev izpopolnjevali predvsem na kmetijskih tečajih in tečajih za upravljanje s kmetijskimi stroji.¹⁰¹ Z jugoslovansko šolsko reformo konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let so pouk kmetijstva uvažali tudi v redno šolsko izobraževanje. Na ravni osemletnih osnovnih šol so se učenci zadnjih dveh razredov v okviru izbirnih predmetov lahko odločili za pouk iz kmetijstva. Precej zanimanja zanj je bilo predvsem na podeželskih šolah.¹⁰² Redno šolanje ob delu za pridobitev poklica kmetovalec in kmetovalka gospodinja pa so organizirale kmetijske srednje šole v sodelovanju z združenimi organizacijami in regijskimi kmetijskimi zavodi. Redne kmetijske šole in izobraževalna dejavnost za kmetovalce so bile tudi nosilci skrajšanega programa za kmetovalce na ravni srednjih šol. Takšno izobraževanje je bilo pomembno tudi za uspešno delo kmetijske pospeševalne službe, saj naj bi nova znanja najlažje sprejemal kmet z ustrezno predizobrazbo. Naloga družbe je zato bila zagotoviti pogoje za šolanje kmečkih otrok in tistih, ki so se želeli ukvarjati s kmetijstvom. To je vključevalo tudi pripravo načrtov za strokovno kmetijsko izobraževanje.¹⁰³ Višja izobrazba kmetov naj bi prispevala k spoznanju nujnosti posodabljanja kmetovanja in prenosa znanstvenih dosežkov v pridelavo.¹⁰⁴

Kmečki turizem

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je posebno skrb namenjala tudi kmečkemu turizmu. Sprva so se prizadevanja osredinila na opredelitev kmeč-

⁹⁹ X. redni OZ, str. 49.

¹⁰⁰ Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 197.

¹⁰¹ Prav tam, str. 199, 200.

¹⁰² X. redni OZ, str. 48.

¹⁰³ Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 240.

¹⁰⁴ XV. redni OZ, str. 57.

kega turizma kot dopolnilne dejavnosti na urejenih kmetijah v gorskih, hribovskih in obmejnih predelih ter na turistično zanimivih območjih, ki bi s svojim dohodkom večala gospodarsko moč kmetije. Z vizijo kmečkega turizma so želeli vplivati na ohranjanje poseljenosti in kmetijskega prostora. S to vrsto turizma naj bi v razmerah vse večje urbanizacije podeželskega okolja prispevali k ohranjanju kulturne krajine podeželja – ljudske arhitekture, ljudskih običajev in šeg, etnoloških, kulturnih in zgodovinskih znamenitosti. Kmetije, ki bi se ukvarjale s kmečkim turizmom, naj bi se poleg ohranjanja podeželske kulturne krajine tudi tehnološko in tehnično posodobile. V tej smeri so se izobraževali tudi kmetijski pospeševalci, soodgovorni za kmečki turizem v regionalnih zavodih in združenjih organizacijah. Za ustrezno opremo in ureditev turističnih kmetij so se povezali s takratnimi specializiranimi institucijami, Fakulteto za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Biotehniško fakulteto in Slovenijaleksom. Želeli so si namreč, da bi ohranjanje značilnosti slovenske vasi, arhitekturne dediščine in okolja ostalo dolgoročno privlačno. To naj bi bila tudi osnova za polno zasedenost zmogljivosti in ekonomski uspeh kmečkega turizma kot dejavnosti.¹⁰⁵

Kmečki turizem se je začel razvijati z letom 1976, ko se je pojavila možnost ugodnega najemanja kreditov za preureditev stanovanjskih prostorov za sprejem gostov. Tistega leta začete investicije naj bi bile končane v letih 1978 in 1979. Leta 1977 je bilo za kmečki turizem preurejenih in usposobljenih 22 kmetij s skupno 225 ležišči, za sprejem gostov pa je bilo na voljo 133 kmetij s 1261 ležišči. Kmetijske šole naj bi takrat po novem z usposabljanjem za poklic kmetovalec-kmetovalka zagotavljale šolanje kmetov in kmetov tudi za kmečki turizem.¹⁰⁶

Razvoj kmečkega turizma se je v osemdesetih letih zaradi neugodnih in vse težjih kreditnih pogojev upočasnil, v večini primerov je šlo za dokončanje investicij in adaptacije obstoječih zmogljivosti. V okoliščinah zmanjšane investicijske dejavnosti so se usmerili predvsem v dvig kakovosti in propagando za prodajo zmogljivosti. Za celovit razvoj kmečkega turizma so se osredotočili na zbiranje in pripravo promocijskih gradiv ter povezovanje s turističnimi agencijami, predvsem v smislu trženja zmogljivosti.¹⁰⁷ Kmetijam so začeli podeljevati tudi zaščitni znak za turistično dejavnost – prerezano jabolko kot znak kakovosti in predvsem razpoznavni znak za turistično dejavnost na kmetiji. Urejati so začeli tudi enotno kartoteko kmetij s turistično dejavnostjo.¹⁰⁸ Po nekajletnem premoru v osemdesetih letih je bilo sredstva za razvoj turistične dejavno-

¹⁰⁵ VI. redni OZ, str. 48–50.

¹⁰⁶ Prav tam.

¹⁰⁷ XIII. redni OZ, str. 55; XVII. redni OZ, str. 32.

¹⁰⁸ XV. redni OZ, str. 61.

Jahalna šola (julij 1979, foto: Marjan Ciglič) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

sti na kmetijah znova mogoče pridobiti leta 1990, vendar za vse interesente, ki so s pomočjo kmetijske strokovne svetovalne službe vložili izdelane programe in načrte za ureditev turističnih zmogljivosti, še ni bilo dovolj sredstev.¹⁰⁹

Izobraževanje kmečkih žensk – kmetijska-gospodinjstva pospeševalna služba

V organizirano kmetijsko proizvodnjo prek združenega kmetijskega sektorja so se kmetijske organizacije po spremembi odnosa do zasebnega kmetijstva pod okriljem leta 1972 znova ustanovljene Zadružne zveze Slovenije trudile zajeti vse kmete, vključno s kmečkimi ženskami in mladino. Prevladalo je mnenje, da kmetijo poleg gospodarja predstavljajo tudi drugi družinski člani – mladi kmetje in kmečke ženske. Omejitev članstva le na lastnike oziroma gospodarje

¹⁰⁹ XIX. redni OZ, str. 15.

kmetij¹¹⁰ v razmerah delne deagrarizacije, torej pojava polkmetij, s katerih so moški zaradi ekonomske nuje pogosteje od žensk odhajali v zaposlitev v neagrarnih panogah, je bila prepoznana kot neustrezna.¹¹¹ Kmečke ženske so kot delovna sila z delno deagrarizacijo na kmečkih gospodarstvih namreč opravile vse večji delež opravil, povezanih s kmetovanjem, neredko so kmetijo tudi vodile. Konec sedemdesetih let so na tistih polkmetijah, kjer so bili možje zaposleni v nekmetijskem sektorju, opravile 60 odstotkov vseh kmečkih del, možje pa le dobro četrtino.¹¹² Kmečke ženske so sredi osemdesetih let predstavljale 55 odstotkov vse kmečke delovne sile v kmetijstvu.¹¹³ Po anketi iz leta 1976 so na številnih kmetijah, v 34 odstotkih anketiranih kmetij, kmečke ženske samostojno organizirale kmetijsko proizvodnjo. Na 55 odstotkih anketiranih kmetij so kmetice delo organizirale skupaj z možem, na 10 odstotkih anketiranih kmetij pa so delo na kmetiji organizirali le možje.¹¹⁴ Podatki iz osemdesetih let so že izkazovali, da so več kot 50 odstotkov kmetij vodile ženske, pri čemer je kmečka žena opravljala tako dela, povezana s kmetovanjem, kot gospodinjstva opravila in druge družinske obveznosti.¹¹⁵

Po anketi iz leta 1976 je po mnenju kmetijske politike s precejšnjo feminizacijo kmetovanja realno težavo za produktivno kmetijsko proizvodnjo predstavljala neizobraženost kmečkih žensk. Le 8 odstotkov kmečkih žensk je imelo poklicno izobrazbo, 71 odstotkov jih je imelo končano le osnovno šolo, petina pa osnovne šole sploh ni dokončala.¹¹⁶ V družbi je postajalo jasno, da za uspešno kmetovanje niso dovolj le izkušnje, temveč so potrebne tudi poklicne kvalifikacije in sposobnost sledenja novim znanstvenim dognanjem. Tradicija, da kmetijo prevzame otrok, najmanj sposoben za šolanje, se je začela opuščati.¹¹⁷

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je z oživitvijo socialističnega združništva in priznanjem pomena zasebnega kmetijstva za prehransko varnost v razmerah nezadovoljive stopnje izobraženosti kmečkih žensk za izobra-

¹¹⁰ Po podatkih raziskave iz sredine osemdesetih let je približno na 47 odstotkih kmetij bil edini lastnik zemlje mož, v slabi petini primerov pa sta bila mož in žena enakopravna lastnika zemlje (Angelca Rus in Mara Rupena-Osolnik, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja", v: *Prihodnost slovenskega podeželja* (Novo mesto, 2001), ur. Ana Barbič, str. 154 (dalje: Rus in Rupena-Osolnik, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja").

¹¹¹ Zadrúžna zveza Slovenije, interno gradivo, Andrej Petelin, "Današnje naloge zadrúžništva v Sloveniji", str. 9.

¹¹² Barbič, *Kmetov usakdan*, str. 308.

¹¹³ Ana Barbič, "Ali delo zagotavlja kmeticam enakopravnost v družbi?", *Teorija in praksa* 22, št. 10 (1985), str. 1244 (dalje: Barbič, "Ali delo zagotavlja kmeticam enakopravnost v družbi?").

¹¹⁴ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 52.

¹¹⁵ Rus in Rupena-Osolnik, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja", str. 160.

¹¹⁶ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 52.

¹¹⁷ Barbič, *Kmetov usakdan*, str. 193.

ževanje teh kot metodo dela na podeželju organizirala tako imenovano kmetijsko-gospodinsko pospeševalno službo. Kot nosilci izobraževanja in usposabljanja kmečkih žensk za visoko produktivno tržno proizvodnjo so v zadružnih organizacijah začeli delovati odbori in aktivni kmečkih žena,¹¹⁸ ki so bili nova oblika združevanja, a so ohranjali značilnosti tradicionalnih podeželskih skupnosti, kot so osebni stiki in skupna prizadevanja za uresničevanje ciljev. Kljub temu da so bili del zadružnih organizacij z mentorjem, sta bila za uspešno delovanje ključna spontan interes in aktivnost članic.¹¹⁹

Glavna naloga kmetijsko-gospodinske pospeševalne službe je bila usposabljanje kmečkih žensk za naprednejšo, intenzivnejšo in kakovostnejšo kmetijsko proizvodnjo in dopolnilne dejavnosti, kot je kmečki turizem. Poudarek je bil na strokovnem izobraževanju iz kmetijstva, gospodinjstva ter kulturnega in družbenopolitičnega delovanja žensk. To je pomenilo tudi njihovo vključevanje v zadružne organizacije. Leta 1974 je kmetijska strokovna pospeševalna služba izvedla tudi sistemizacijo delovnih mest kmetijsko-gospodinskih pospeševalk (svetovalk) v vseh sedmih regijskih kmetijskih in kmetijsko-veterinarskih zavodih, leta 1975 pa še na takrat ustanovljenem Republiškem centru za pospeševanje kmetijstva.¹²⁰

Zadružna zveza Slovenije se je leta 1976 s programom za kmečke žene – začela je preučevati položaj kmečke ženske kot producentke, žene in matere – vključila v mednarodno leto žensk.¹²¹

Delo kmetijsko-gospodinske pospeševalne službe se je od sredine sedemdesetih let odrazilo v intenzivnem in načrtnem naraščanju števila odborov in aktivov kmečkih žena ter v širše zasnovanem izobraževanju kmečkih žensk ob delu. Odbori in aktivni žena, v letu 1977 je obstajalo 145 odborov in 237 aktivov kmečkih žensk, so skrbeli za izobraževanje in vsestransko širjenje obzorja, predvsem pa za pridobivanje znanj, ki so lahko doprinesla k večji in racionalnejši kmetijski pridelavi in prireji, sodobnemu gospodinjstvu, zdravi prehrani in zdravju družine.¹²² Predavanja in tečaji so bili posvečeni posameznim fazam dela na kmetiji v domeni kmečke ženske, gospodinsko izobraževanje pa je zajemalo vsebine o racionalizaciji gospodinskih opravil in o tem, kako pripraviti zdrave obroke za družino in podobno. Predavanja so obsegala tudi vsebine s področja tržnega kmetovanja in o vlogi kmetice kot proizvajalke v socialistični ureditvi in programih kmetijske proizvodnje, v skladu z agendo kmetijske strokovne pospeševalne službe pa so se nanašala tudi na prenos znanj o različ-

¹¹⁸ Poročilo ZZS, str. 39, 40; Izredni občni zbor ZZS, str. 52.

¹¹⁹ Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 190.

¹²⁰ Poročilo ZZS 1972–1976, str. 39, 40.

¹²¹ Prav tam.

¹²² X. redni OZ, str. 54.

nih oblikah povezovanja kmetov, še zlasti o pomenu in ciljnih kmečkih proizvodnih skupnosti.¹²³

Število izobraževalnih tečajev, predavanj, ekskurzij in tudi udeleženk je iz leta v leto naraščalo. V letu 1977 je kmetijsko-gospodinjska pospeševalna služba za 16.400 kmečkih žensk izvedla 469 predavanj. Organizirala je tudi tečaje s področja kmetijstva (traktorske) in 125 strokovnih ekskurzij. Za kmetijsko-gospodinjske pospeševalke/mentorje/-ice za delo s kmečkimi ženskami pa so priredili tri seminarje. Vsebinsko so pokrivali pridelovanje vrtnin in v okviru takrat aktualnega vprašanja razvoja kmečkega turizma ohranjanje kulturnih vrednot kmetijskega prostora, narodopisnih značilnosti, ljudskega stavbarstva in etnoloških vrednot.¹²⁴ Predavanja in tečaji so se vsebinsko nanašali na kmetijstvo, gospodinjstvo, kmetijsko zakonodajo, zdravstvo, kulturo, ljudsko arhitekturo, gradnjo, urejanje in opremljanje kmečkih hiš za potrebe kmečkega turizma, varstvo in vzgojo otrok, zadružništvo in samoupravljanje. Želja je bila z racionalizacijo razbremeniti kmečko žensko del v gospodinjstvu, dvigniti splošno izobrazbeno in kulturno raven prebivalstva ter ohraniti proizvodni potencial in kulturno dediščino.¹²⁵

Do konca sedemdesetih let so kmečke ženske (tudi s pomočjo izobraževanja) posegle v ključna vprašanja življenja na podeželju. Na področju kmetijske proizvodnje so se zavzele za proizvodno sodelovanje in uveljavljanje kmečkih žensk kot proizvajalk in njihovih pravic iz dela, za izobraževanje kmetic in kmečkih otrok, ustanavljanje otroških vrtcev (stalnih in potujočih) z namenom, da bi tudi kmečki otroci pridobili predšolsko vzgojo in bili socializirani tako kot mestni. Zavzemale so se tudi za gradnjo infrastrukturnih objektov na podeželju in za možnost razvoja dopolnilnih dejavnosti, še posebej kmečkega turizma. Zahtevale so ustreznejšo stipendijsko politiko, ki bi kmečkim otrokom zagotovila enake pogoje za šolanje, zavzemale so se za program rednega šolanja za poklic kmet/-ica na kmetijskih šolah in njihovih dislociranih oddelkih, pa tudi za pridobitev kvalifikacije za vodenje kmečkega turizma.¹²⁶

Za kmečke ženske sta bila ključna priznanje njihove vloge kot proizvajalke in pridobitev materialnega priznanja za delo. To so videle v povezovanju za skupno proizvodnjo, ki bi povečala produktivnost, dohodek in avtonomijo ter izboljšala njihov ekonomski položaj. Da kmečka ženska ne bi bila več "privesek" proizvodnje, so si prizadevale za članstvo v združenih organizacijah in razvijanje proizvodnega sodelovanja v proizvodnih skupnostih, kjer naj bi kmetija predstavljala delovno mesto za žensko.¹²⁷

¹²³ V. redni OZ, str. 16.

¹²⁴ VI. redni OZ, str. 50, 51.

¹²⁵ Izredni občni zbor ZZS, str. 55.

¹²⁶ VI. redni OZ, str. 51, 52.

¹²⁷ Prav tam, str. 51.

Razstava izdelkov Kmečkih žena v Zadvoru (Zadvor, 21. 5. 1989, foto: Marjan Ciglič) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

Izobraževalne metode kmetijsko-gospodinske pospeševalne službe so se spreminjale, z več predavanji v začetnem obdobju in več tečaji za interesne skupine v osemdesetih letih.¹²⁸

Kljub zahtevam kmetic po njihovi vključitvi v kmetijske zadruge in njihove aktivnosti, kot so bile razstave domače kulinarike in ročnih del, gledališke predstave, organiziranje proslav ob praznikih in kulturno-družabna srečanja, nekatere zadružne organizacije niso prepoznale njihove pomembne vloge v kmetijstvu. V nekaterih zadružnih organizacijah tako na začetku osemdesetih let še niso imeli odborov in aktivov žena. V večini kmetijskih organizacij pa se je delo s kmečkimi ženskami prijelo in je bilo že utečeno. Čeprav se je kmetijstvo feminiziralo, so bile ženske še vedno premalo zastopane v upravljanju zadružnih organizacij in so imele v primerjavi s svojimi partnerji in ženskami, zaposlenimi v družbenem sektorju, neenako socialno varnost.¹²⁹

V Sloveniji je bila med letoma 1972 in 1979 večina pravic iz sistema socialne varnosti za kmete, v sodelovanju z zadružništvom, vezana na lastništvo kmetije, ki je najpogostejše pripadalo gospodarju. Socialna in materialna var-

¹²⁸ XV. redni OZ, str. 57.

¹²⁹ VI. redni OZ, str. 52; Izredni občni zbor ZZS, str. 55.

nost kmečkih žensk sta bili v velikem nesorazmerju z njihovim dejanskim delom in prispevkom k pridelavi hrane na kmetiji in v družbi, kar je bila posledica kmetijske politike, sistema socialne varnosti in zakoreninjenih tradicionalnih predstav o vlogi spolov. Kmečka ženska je bila v večini primerov ne glede na delež delovne moči na kmetiji in njenega vodenja opredeljena kot gospodinja, torej vzdrževani član. Žensk,¹³⁰ ki jim je bila v okviru kmečkega gospodinjstva sredi osemdesetih let priznana vloga gospodarice, je bilo v Sloveniji dobra četrtina (26 odstotkov). Večje možnosti za socialno varnost, ki so presegle tedanji minimum, so za kmečke ženske nastopile z zakonodajo leta 1979. Do takrat so bile namreč izjema le vdove/gospodarice (12 odstotkov), samske ženske gospodarice/lastnice kmetije (3 odstotki) in tiste ženske, ki jim je mož prepustil vlogo gospodarice (11 odstotkov). Z novo zakonodajo so pravice, izhajajoče iz dela, lahko uveljavljali vsi tisti člani kmečkih gospodarstev, med njimi tudi kmečke ženske, ki so se ukvarjali samo s kmetovanjem.¹³¹ Čeprav so kmečke ženske v Sloveniji na družinskih kmetijah predstavljale pretežni del delovne sile in so v praksi vodile kmetije, pa je odločitve o upravljanju po ugotovitvah ruralne sociologinje Ane Barbič zvečine sprejemal mož kot nosilec, gospodar kmetije. Prav tako pri upravljanju zadružnih organizacij v osemdesetih letih niso bile udeležene v sorazmerju s svojim deležem v kmetijski proizvodnji.¹³² So pa zadružnice z uveljavitvijo pravice do porodniškega dopusta leta 1982 na področju socialne varnosti dosegle pomemben uspeh, saj so se v tem pogledu izenačile z delavkami družbenega sektorja.¹³³

Prizadevanja kmetijsko-gospodinskega pospeševanja za izboljšanje položaja kmečke ženske in kmečke družine so se nadaljevala tudi v osemdesetih letih. To problematiko so denimo poudarili na posvetu *Kmetica in razvoj* leta 1988, ko je kmetijsko-gospodinska pospeševalna služba vodila in usmerjala delo 385 aktivov kmečkih žensk s 15.060 članicami.¹³⁴

V tranzicijskem obdobju, leta 1990, so se aktivni kmečkih žena osredotočili na zdravje, organizirali plavalne tečaje, telovadbo s fizioterapijo in zdravniške preglede. Izvedli so tudi redno letno ekskurzijo po Toskani in Umbriji, da bi se ženske seznanile z razvojem turizma v tujini. Kmetice so v organizaciji kmetijsko-gospodinske pospeševalne službe sodelovale tudi na različnih prireditvah

¹³⁰ Leta 1981 je bilo po popisu prebivalstva med stalno prisotnim kmečkim prebivalstvom (173.364) 98.631 žensk. Od teh jih je poklic kmetice opravljalo 64.183, 34.402 pa so bile vzdrževane članice gospodinjstva, med njimi je bilo 11.490 tudi gospodinj. Te so neformalno opravile tudi večino kmečkih opravil in drugih družinskih obveznosti, a se formalno niso opredelile kot kmetice (*Statistični letopis SR Slovenije 1985* (Ljubljana, 1985), str. 74).

¹³¹ Barbič, "Ali delo zagotavlja kmeticam enakopravnost v družbi?", str. 1245.

¹³² XIII. redni OZ, str. 55.

¹³³ X. redni OZ, str. 54.

¹³⁴ XV. redni OZ, str. 31, 36.

Varstvo otrok (julij 1979, foto: Marjan Ciglič) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

ob krajevnih praznikih in na sejmih v Gornji Radgoni, Ljubljani in Kranju ter se udeleževale tradicionalnih srečanj kmetic in kmečkih družin, praznovanj, razstav, kulturnih prireditev ter enodnevnih in večdnevnih seminarjev.¹³⁵ Pri izobraževanju žensk so bili pomembni tečaji kmečkega turizma, sodobnega gospodinjstva in specifičnih področij proizvodnje, kot je higienski način pridobivanja mleka.

Po mnenju Mare Rupena-Osolnik¹³⁶ in Angelce Rus je kmetijsko-gospodinska pospeševalna služba z aktivni kmečkih žena predstavljala možen kanal za doseganje več ciljev: uveljavitev enakopravnejšega položaja kmetic pri delitvi dohodka s partnerji ali pridobivanju lastnega dohodka iz gospodarskih dejavnosti v okviru kmečkega gospodarstva, vzpostavitev enakovrednejšega

¹³⁵ XIX. redni OZ, str. 15.

¹³⁶ Mara Rupena-Osolnik je vse življenje delovala na področju kmetijstva in se zavzemala za izboljšanje položaja žensk, še posebej kmečkih, prehrano otrok ter za izboljšanje manj razvitih podeželskih območij. Opravljala je številne funkcije: bila je inštruktorica/inšpektorica kmetijsko-gospodinskih šol v Sloveniji, generalna sekretarka Zadrúžne zveze Slovenije, generalna sekretarka Rdečega križa SFR Jugoslavije, višja svetovalka Zveznega izvršnega sveta SFR Jugoslavije, samostojna svetovalka v Skupščini SR Slovenije, publicistka (*RUPENA OSOLNIK, Mara | Obrazi slovenskih pokrajin*, dostopno na: <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/rupena-osolnik-mara/>), pridobljeno: 10. 1. 2025.

partnerstva pri odločanju ter zagotovitev večje prisotnosti kmetov v javnem in političnem življenju. Kmetijsko-gospodinska pospeševalna služba naj bi kmečkim ženskam predstavljala medij, prek katerega bi lahko vplivale na odločitve, ki so zadevale njihov položaj, kmetijstvo kot gospodarsko panogo in druga relevantna področja.¹³⁷

Mladi zadružniki

Kmetijska strokovna pospeševalna služba in organizatorji sodobne pridelave so skušali za kmetovanje mobilizirati tudi kmečko mladino. Mladi naj bi bili namreč dovezetnejši za sodobne načine pridelave in tehnološke novosti. Za njihovo pritegnitev v kmetovanje z namenom izpolnjevanja strateških ciljev kmetijske politike za podeželje sta si zastopniška interesna organizacija kmetov in gozdarjev, Zadružna zveza Slovenija, in družbenopolitična organizacija, Republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije (RK ZSMS), zamislili, da bi vsaka kmetijska (zadružna) organizacija imela aktiv mladih. Z medsebojnim sodelovanjem sta aktivne mladih začeli ustanavljati leta 1972, tem pa so pri delu, oblikovanju aktivov in programov dela pomagali strokovnjaki – mentorji v zadrugah.¹³⁸

Aktivni mladih zadružnikov so se kot sestavni del vključili v ZSMS in so delovali v skladu s programom in usmeritvami Zadružne zveze Slovenije in RK ZSMS. Za koordinacijo in usklajevanje med njima sta skrbela Odbor za kmečko mladino pri Zadružni zvezi Slovenije in Komisija za kmetijstvo pri RK ZSMS oziroma konferenca mladih v kmetijstvu,¹³⁹ ki so jo na republiški ravni sestavljali povezani predstavniki posameznih aktivov.¹⁴⁰ V tranzicijskem obdobju je s prenehanjem delovanja RK ZSMS njene naloge prevzela Zveza slovenske kmečke mladine.¹⁴¹

Določena finančna sredstva za delovanje aktivov mladih so zagotavljale zadružne organizacije, deloma pa so jih z lastno dejavnostjo pridobivali sami, in sicer z organiziranjem lastne proizvodnje ter drugimi akcijami. Ponekod so jih sofinancirali skladi za pospeševanje kmetijstva.¹⁴²

Aktivni mladih zadružnikov so v lokalni skupnosti programsko oziroma vsebinsko skrbeli za izobraževanje (tudi politično) kmečke mladine in druge

¹³⁷ Rus in Rupena-Osolnik, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja", str. 156.

¹³⁸ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 50.

¹³⁹ *X. redni OZ*, str. 51.

¹⁴⁰ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 50.

¹⁴¹ *XIX. redni OZ*, str. 15.

¹⁴² *Izredni občni zbor ZZS*, str. 50.

Tekmovanje mladih zadružnikov (Krško, avgust 1982, foto: Janez Pukšič) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

dejavnosti, ki so prispevale k izobraževanju. Izobraževanja niso bila omejena le na strokovna predavanja, seminarje, praktične proizvodne/demonstracijske poskuse, kmečke igre, izlete in strokovne ekskurzije, temveč so z njimi spodbujali tudi vključevanje kmečke mladine v kmetijske šole.¹⁴³ Specifične oblike izobraževanja so bila razna tekmovanja v znanju, kmetijskih veščinah in tekmovanja za velike hektarske pridelke.¹⁴⁴ Aktivni kmečke mladine so bili organizacijsko vezani na republiški odbor Zveze socialistične mladine Slovenije – ZSMS.¹⁴⁵ Njegov program je imel značaj kmetijsko pospeševalne službe in se je v delo aktivov kmečke mladine vključeval z mentorstvom. Opredeljeval je tudi letna tekmovanja mladih traktoristov, kvize *Kaj veš o kmetijstvu*, tradicionalna tekmovanja *Mladi in kmetijstvo*,¹⁴⁶ udeležbo na raznih lokalnih prireditvah, razstavah in manifestacijah. Traktorska tekmovanja v oranju, regijska, republiška in zvezna, so prispevala k spoznavanju in uveljavljanju pravilne rabe kmetijske mehanizacije.¹⁴⁷

¹⁴³ VI. redni OZ, str. 53.

¹⁴⁴ *Kmetijsko zadruženstvo na Slovenskem*, str. 69.

¹⁴⁵ Izredni občni zbor ZZS, str. 50.

¹⁴⁶ XVII. redni OZ, 32.

¹⁴⁷ *Kmetijsko zadruženstvo na Slovenskem*, str. 69.

Med mladimi zadružniki so na začetku osemdesetih let v ospredje stopali vprašanje njihovega družbenoekonomskega položaja v kmetijskih organizacijah, štipendiranje, doseganje načrtovane proizvodnje in razvojnih programov, strokovno izobraževanje, manifestativne akcije in družabne prireditve.¹⁴⁸ Za kmečko mladino so bila pomembna vprašanja, povezana z razvojem njihove kmetije, saj je bil ta podlaga za njihov potencialni enakopravni dohodkovni in socialni položaj.

Članstvo mladih kmetov v aktivih mladih zadružnikov se je spreminjalo. Leta 1984 je bilo v 129 aktivih mladih zadružnikov vključenih 8650 mladih,¹⁴⁹ do leta 1986 pa se je v 122 aktivih mladih število članov prepolovilo – upadlo je na 4298. Do upada članstva v aktivih mladih zadružnikov, vezanih na občinske mladinske konference, je prišlo tudi v tranzicijskem času, leta 1990, saj so te prenehale obstajati. V okviru zadružnih organizacij tega ni bilo toliko čutiti, saj so bili programi dela pestri ali pa skromni.¹⁵⁰

Sklep

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je po oživitvi zadružništva in svoji posodobitvi ter revitalizaciji na začetku sedemdesetih let 20. stoletja predstavljala enega od temeljnih vzvodov obnove zasebnega kmetijstva, kar jo je v strateških razvojnih usmeritvah ter ciljih kmetijstva in živilske industrije umeščalo v integralni del ukrepov za doseg razvojnih nalog kmetijstva. Dolgoročni cilj slovenskega kmetijstva je bil v okviru tako imenovanega zelenega načrta dvigniti stopnjo samopreskrbe na 85 do 88 odstotkov. Zeleni načrt naj bi, v nasprotju s preteklimi praksami, uresničili z razvojnimi in investicijskimi programi, ki so veljali za družbeni in zasebni sektor kmetijstva.¹⁵¹ Ključno vlogo pri tem je imela kmetijska strokovna pospeševalna služba, ki si je prizadevala obnoviti zasebno kmetijstvo s programom preusmerjanja. Ta je predvideval prestrukturiranje kmetij iz vsestranske in samooskrbno usmerjene pridelave v specializirano tržno proizvodnjo, prilagojeno naravnim danostim.

Dejavnosti službe so bile usmerjene v uvajanje tehničnih in bioloških inovacij, nudenje strokovne pomoči tržno usmerjenim kmetijam ter povezovanje kmetov v različne kmečke skupnosti.¹⁵² S prenosom znanja in izkušenj na najširši krog kmetovalcev je služba želela racionalizirati in intenzivirati proizvo-

¹⁴⁸ X. redni OZ, str. 63.

¹⁴⁹ XIII. redni OZ, str. 59.

¹⁵⁰ XIX. redni OZ, str. 16.

¹⁵¹ "Zeleni načrt je stvar celotne družbe 1", *Kmečki glas*, 30. 1. 1974, št. 4, str. 6.

¹⁵² XIII. redni občni OZ, str. 25.

dnjo na vseh kmetijah, še posebej na tistih, ki so se specializirale za določeno področje (npr. za govedorejo, pridelavo mleka).

Temelj za uresničitev teh ciljev sta predstavljali kmetijska in zemljiška politika. Zakona o kmetijskih zemljiščih iz let 1973 in 1979 (ZKZ-73 in ZKZ-79) sta urejala ključna področja, kot so varstvo kmetijskih zemljišč, promet s kmetijskimi zemljišči, zakup, zemljiški maksimum, pravni položaj kmetijskih zemljiških skladov, kmetijske prostorsko-ureditvene operacije in skupne pašnike.¹⁵³ Čeprav je zemljiška zakonodaja ohranjala maksimum 10 hektarjev obdelovalne zemlje na kmeta, je hkrati z omogočanjem zakupa do te meje odpirala možnosti za povečanje kmetijske proizvodnje in samooskrbe s hrano. K intenziviranju proizvodnje so prispevale tudi prostorsko-ureditvene operacije, kot so arondacije, komasacije, medsebojna menjava zemljišč, združevanje zemljišč in melioracije, saj so omogočale racionalnejšo in učinkovitejšo rabo mehanizacije.

Kmetijska strokovna pospeševalna služba, organizirana na krajevni, regionalni in republiški ravni, se je postopoma krepila tako številčno kot strokovno. To ji je omogočilo sofinanciranje iz republiškega in občinskih skladov za intervencije v kmetijstvo, pri čemer so bile glavni nosilec izvajanja programa zadružne organizacije. V začetku osemdesetih let je služba dobila značaj tehnološke službe za kooperacijsko proizvodnjo in v svoj enotni program vključila tudi tehnološko službo z družbenih posestev.

Glede na učinke dela kmetijske pospeševalne službe je mogoče reči, da je bila eden od pomembnejših dejavnikov gospodarske rasti v kmetijski pridelavi. Kljub temu so obstajale omejitve; spodbujanju kmetijske proizvodnje se je posvečalo manj pospeševalcev, torej kmetijskih svetovalcev, kot jih je bilo v službi zaposlenih, sredi osemdesetih let je denimo veljalo, da je regijska specialistična služba prešibka.

Vseeno je služba dosegla opazne rezultate. Program preusmerjanja kmetij iz samooskrbne v specializirano tržno proizvodnjo ji je do leta 1988 uspelo uvesti pri dobri četrtini vseh kmetij. Po ugotovitvah ruralne sociologinje Ane Barbič je bila približno četrtina kmetij, pretežno tržno usmerjenih, tudi neposredna prejemnica svetovalnih storitev, saj so jih kmetijski svetovalci najpogosteje obiskovali. Regionalno so po neposrednih stikih s pospeševalci pri spoznavanju novosti s področja kmetijstva izstopale občine Velenje, Slovenske Konjice in Trebnje, medtem ko so se kmetje v občini Grosuplje o dosežkih kmetijskih znanosti najpogosteje seznanjali v kmetijski zadrugi.

Ob tem je treba poudariti, da je delo službe doseglo bistveno širši krog kmečkega prebivalstva, kot kažejo podatki o neposrednih stikih. Njeno delova-

¹⁵³ "Zakon o kmetijskih zemljiščih", *Uradni list SRS*, št. 26 (1973), 236. ukaz, str. 1066–1079; "Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o kmetijskih zemljiščih", *Uradni list SRS*, št. 1 (1979), 5. ukaz, str. 63–82.

nje se je v javnosti pogosto napačno enačilo le z osnovno mrežo svetovalcev v zadružnih organizacijah. Pri tem se je spregledal ogromen doseg medijev (radio, televizije in tiska), ki so jih kmetje sami navajali kot najpogostejši vir informacij o tehničnih, tehnoloških in agrotehničnih novostih. Strokovne vsebine za te medije so namreč pogosto pripravljali prav agronomi iz kmetijskih organizacij, regionalnih zavodov ter sodelavci raziskovalnih in pedagoških institucij, ki so se občasno vključevali v izvajanje pospeševalnega programa.¹⁵⁴

Specializirane kmetije so, podobno kot družbena posestva, dosegale intenzivnost pridelovanja, primerljivo z razvitimi državami. Pomembno vlogo pri tem je imela kmetijska strokovna pospeševalna služba, ki je ne glede na to, da vse spodbude niso dosegle zastavljenih ciljev, bistveno pripomogla k razvoju. Posledično je domače kmetijstvo konec osemdesetih let zadovoljevalo približno 82 odstotkov potreb po hrani v Sloveniji.

Kljub temu pa samooskrba ni bila povsem usklajena s potrebami. Slovenija je pridelala premalo žit, olja in sladkorja, po drugi strani pa je imela presežke mleka ter govejega in perutninskega mesa. Primerjave so kazale na določen zaostanek: pri pridelavi pšenice so bili hektarski pridelki za 15 odstotkov nižji kot v Avstriji; pri koruzi je zaostanek za Avstrijo znašal 30 odstotkov; pridelava mleka na kravo je bila za okoli 45 odstotkov pod evropskim povprečjem, čeprav se je mlečnost po letu 1975 izboljšala za 40 odstotkov. Tudi z ekonomskega vidika je kmetijstvo zaostajalo. Rentabilnost kmetijske proizvodnje je dosegla le 60 odstotkov povprečne rentabilnosti slovenskega gospodarstva. Poleg tega so bila tudi cenovna razmerja med kmetijskimi pridelki in proizvodnimi sredstvi manj ugodna kot v povprečju v Evropski skupnosti.¹⁵⁵

¹⁵⁴ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 16.

¹⁵⁵ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 163, 164.

Marta Rendla

AGRICULTURAL EXTENSION SERVICE IN EFFORTS FOR MAXIMIZING FOOD YIELD

SUMMARY

The Agricultural Extension Service, which was revitalized in the early 1970s as part of the new concept for the development of agriculture and the food industry, focused on transferring knowledge and technological advancements from agricultural sciences into wide practice, with the aim of intensifying agriculture and increasing agricultural production. Up until that point, agricultural policy had been unfavorable towards private farming. However, under the conditions of the adopted ambitious so-called Green Plan for agricultural development, which aimed to achieve 85 to 88 percent food self-sufficiency, the decision was made to revive private farming. As a result, the government decided to reinstate both socialist cooperatives and the Agricultural Extension Service. By transferring knowledge of technological advancements in agricultural sciences to the widest circle of peasants, the aim was to influence and assist in increasing agricultural production and livestock breeding. Private farming was to be revived through the so-called farm reorientation – by transforming both pure and mixed farms from a versatile, self-sufficiency-oriented production into a simplified, specialized market production. This meant a shift towards specialization in a specific type of production or breeding (such as cattle farming, vegetables).

As part of three main tasks, the advice provided by the Agricultural Extension Service to peasants covered nine areas of agriculture: crop production, livestock farming, production communities as the primary form of peasant cooperation and guiding agricultural production within them, peasant education, organization of the Agricultural Extension Service, development of supplementary activities on farms (e.g., rural tourism), education of peasant women (Agricultural Home Economics Service), and the education and networking of rural youth (young cooperators). To intensify crop production, the Agricultural Extension Service advised peasants on land management and fertilization, as well as on specific crops and the renewal of various plantations (fruit, vineyards, and hops). In the field of livestock farming, its attention was focused on better utilization of grassland and increasing the quality and economically produced feed. In livestock farming, advice was also provided on the arrangement of farm buildings and specific livestock sectors. To increase overall agricultural production, advice was given on the introduction of new, promising forms of

production cooperation among peasants within rural and production communities, as well as on long-term designed market-oriented production.

The direct involvement of the Agricultural Extension Service in agricultural production, which during the period under review was linked to the diversified food-processing industry, was one of the key factors contributing to economic growth in agricultural production. Domestic agriculture, also due to its efforts, by the end of the socialist era in 1990, satisfied Slovenia's food needs with a share of about 82 percent. Although self-sufficiency was not fully aligned with needs – on one hand, Slovenia produced too little grain, oil, and sugar, while on the other hand, it produced too much milk, beef, and poultry meat – agricultural food production had achieved better results than in the early 1970s.

VIRI IN LITERATURA

- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *V. redni občni zbor. Poročilo Upravnega odbora za V. redni občni zbor Zadružne Zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 1977).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *VI. redni občni zbor. Poročilo Upravnega odbora za VI. redni občni zbor Zadružne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 1978).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Izredni občni zbor Zadružne zveze Slovenije* (Ljubljana, 1980).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *X. redni občni zbor. Poročilo upravnega odbora za X. redni občni zbor Zadružne Zveze Slovenije* (Ljubljana, 1982).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XIII. redni občni zbor. Letno poročilo 1984* (Ljubljana, 1985).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XIV. redni občni zbor. Letno poročilo 1985* (Ljubljana, 1986).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XV. redni občni zbor. Letno poročilo 1986* (Ljubljana, 1987).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XVII. redni občni zbor. Letno poročilo 1988* (Ljubljana, 1989).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XIX. redni občni zbor. Letno poročilo 1990* (Ljubljana, 1991).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, Andrej Petelin, "Današnje naloge zadružništva v Sloveniji", str. 1–11.
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, "Organizacije združenih kmetov in skupnosti na podlagi pogodbe."
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva v luči nalog zadružne zveze SR Slovenije. Ustanovni občni zbor Zadružne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 6. julij 1972).

Kmečki glas – Ljubljana, letnik 1974.

- "Zakon o kmetijskih zemljiščih", *Uradni list SRS*, št. 26 (1973), 236. ukaz, str. 1066–1079.
- "Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih gospodarstev (kmetij)", *Uradni list SRS*, št. 26 (1973).
- "Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o kmetijskih zemljiščih", *Uradni list SRS*, št. 1 (1979), 5. ukaz, str. 63–82.
- "Zakon o preživninskem varstvu", *Uradni list SRS*, št. 1 (1979).
- "Zakon o zagotavljanju in usmerjanju sredstev za usposabljanje zemljišč za družbeno organizirano kmetijsko proizvodnjo", *Uradni list SRS*, št. 33 (1982).

"RUPENA OSOLNIK, Mara", *Obrazi slovenskih pokrajin*, dostopno na: <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/rupena-osolnik-mara>, pridobljeno: 10. 1. 2025.

-
- Avsec, Franci**, "Zadruga na Slovenskem: kratek zgodovinski oris", *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo: Solidarnostne ekonomije* 46, št. 1–2 (2028), str. 104–116.
- Avsec, Franci**, "Kmetijsko zadruženstvo na Slovenskem", v: *Kmetijsko zadruženstvo* (Ljubljana, 1998), str. 1–10.
- Barbič, Ana**, *Kmetov usakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem* (Ljubljana, 1991).
- Barbič, Ana**, "Ali delo zagotavlja kmetičam enakopravnost v družbi?", *Teorija in praksa* 22, št. 10 (1985), str. 1244–1254.
- Čepič, Zdenko**, "Spor z Informbirojem in jugoslovanska kmetijska politika", v: *Jugoslavija v hladni vojni* : [zbornik z Znanstvenega posveta Jugoslavija v hladni vojni, Ljubljana, 8.–9. maja 2000] = Yugoslavia in the cold war : [the collection of papers at the Scientific Conference Yugoslavia in the Cold War, Ljubljana, 8–9 May 2000] (Ljubljana, 2000), str. 319–338.
- Čepič, Zdenko**, "Kmetje in zadruženstvo v pogledih Edvarda Kardelja", v: Alojz Cindrič (ur.), *Čarnijev zbornik mednarodnih družboslovnih in humanističnih razprav* = A Festschrift for Ludvik Čarni, studies in social and humanities sciences (Ljubljana, 1998), str. 325–336.
- Čepič, Zdenko**, "Kaj, kako, zakaj? Oris odnosa države do kmetijstva in kmetov v zgodnjem jugoslovanskem socializmu, 1945–1953 (poudarek na Sloveniji)", *Prispevki za novejšo zgodovino* (Zbornik Andreja Studna) 64, št. 1 (2024), str. 575–591.
- Čepič, Zdenko**, "Kmetijska politika in kmetijstvo", v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana, 2005), str. 889–893.
- Kmetijsko zadruženstvo na Slovenskem* (Ljubljana, 1983).
- Kovačič, Matija**, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", v: *Prihodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti* (Novo mesto, 1991), str. 163–183.
- Lazarevič, Žarko**, *Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta* (Ljubljana, 2022).
- Lazarevič, Žarko, Rendla, Marta in Sedlaček, Janja**, *Zgodovina zadruženstva v Sloveniji: (1856–1992)* (Ljubljana, 2023).
- Makarovič, Marija**, "Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij v luči nekaterih odnosov", v: *Prihodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti* (Novo mesto, 1991) str. 133–148.
- Mlinar, Zdravko**, "Sociologija, agrarna politika in razvoj podeželja", *Teorija in praksa* 7, št. 6–7, 1970, str. 901–913.
- Nishimizu Mieko in M. Page, John**, "Total Factor Productivity Growth, Technological Progress and Technical Efficiency Change: Dimensions of Productivity Change in Yugoslavia, 1965–78", *The Economic Journal* 92, št. 368 (1982), pp. 920–936.
- Partlič, Slava**, "'Znanost' v agrarni politiki Jugoslavije", *Teorija in praksa* 26, št. 3–4

(1989), str. 428–434.

Poročilo Zadružne zveze SR Slovenije 1972–1976 (Ljubljana, 1976).

Rus, Angelca in Rupena-Osolnik, Mara, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja",
v: Barbič, Ana (ur.), *Prihodnost slovenskega podeželja* (Novo mesto, 2001), str.
149–162.

Swain, Nigel, *Collective Farms which Work?* (Cambridge, 1985), <https://doi.org/10.1017/CBO9780511522017>.

Statistični letopis SR Slovenije 1985 (Ljubljana, 1985).

DOI 10.32874/SHS.2025-18

"Šolski tolar" kot razvojna politika na znanju temelječe družbe: geneza, vsebina in sistemski dometi Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe v vzgoji in izobraževanju (1994–1999)

Ana Šela

Dr., docentka

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta: ana.sela@um.si

Rudolf Moge

Upokojeni prof. matematike in fizike, politik in poslanec

Terčeva ulica 16, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta: rudolf.moge@siol.net

Izvleček:

Članek analizira nastanek, vsebino in sistemske učinke Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe v vzgoji in izobraževanju (1994–1999) (ZZSNN), t. i. "šolskega tolarja". Zakon je bil sprejet v specifičnih okoliščinah tranzicije, ko je Slovenija prerazporedila del sredstev iz obrambnega v šolski proračun ter s tem simbolno in praktično utemeljila varnost države na znanju in izobraževanju. Prispevek rekonstruira politične in strokovne razprave, ki so vodile do skoraj soglasne parlamentarne podpore, ter analizira programske vsebine zakona: investicije v šolske prostore, računalniško opismenjevanje, učenje tujih jezikov, dostopnost učbenikov in šolsko prehrano. Empirične evidence kažejo, da je zakon omogočil hitre in učinkovite intervencije v kritične podsisteme šolstva ter prispeval k modernizaciji, kurikularni prenovi in socialni pravičnosti. Zakon predstavlja zgleden model politično podprtega financiranja šolstva, primerljiv z današnjimi strateškimi izzivi digitalizacije in umetne inteligence v sodobnem izobraževanju.

Ključne besede:

"šolski tolar", ZZSNN, vzgoja in izobraževanje, izobraževalna politika, tranzicija

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (2025), št. 3, str. 807–842, 88 cit., 4 slike

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Ena izmed največjih dobrin države je varnost, ki jo je človeštvo skozi zgodovino zagotavljalo z uporabo orožja, od preprostih mečev do atomske bombe. Vendar pa v sodobnem času sama vojaška moč ne more več jamčiti varnosti. Zanj lahko dolgoročno poskrbijo predvsem izobraženi in z znanjem usposobljeni državljani. Slovenija je po osamosvojitvi začela svojo pot povsem na novo, saj je slovenski narod po več kot tisoč letih dobil lastno državo. V njej je moral z zakonodajo in sprejetimi programi ustvariti pogoje za obstoj in razvoj ter za enakovredno vključitev med razvite države. Državni zbor Republike Slovenije je zato sprejel več zakonov, ki so omogočili financiranje nujnih razvojnih programov. Javnost jih je ljubkovalno poimenovala po tolarjih, zakonitem plačilnem sredstvu tistega časa, saj so ljudje verjeli in pričakovali, da bodo prinašali razvoj. Tako so nastali "obrambni tolar", "cestni tolar", "zdravstveni tolar", "šolski tolar" in drugi. Slovenija je po osamosvojitvi začela svojo pot povsem na novo, saj je z njo slovenski narod po več letih prizadevanj dobil svojo državo. V njej je tudi z zakonodajo in sprejetimi programi ustvaril pogoje za svoj obstoj in razvoj ter za enakovredno vključitev med razvite države. V devetdesetih letih je bila slovenska varnostna politika usmerjena v vključevanje v evroatlantske varnostne strukture in v prilagajanje obrambnega sistema standardom Nata. V istem časovnem okviru, ko je država racionalizirala obrambne izdatke in se sistematično pripravljala na članstvo v zavezništvu, je z *Zakonom o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe* (v nadaljevanju: ZZSNN) del razvojnih sredstev zavestno usmerila v šolstvo kot dolgoročni temelj nacionalne varnosti.¹ Zgodba ZZSNN je v tem okviru še posebej emblematična, saj je pomenila zavestno prerazporeditev nacionalnih prioritet – iz orožja v znanje.

V prvem desetletju slovenske državnosti sta bila vzgoja in izobraževanje prepoznana kot temeljni razvojni vzvod, s katerim je majhna država brez izrazitih naravnih virov gradila konkurenčnost, družbeno kohezijo in demokratično kulturo. Obdobje po osamosvojitvi je pomenilo začetek prvega obdobja popolne avtonomije slovenskega izobraževalnega sistema.² Pozornost je bila sprva osredotočena na vzpostavitev institucionalne arhitekture nove države in stabilizacijo javnih financ; šolstvo je pri tem ostajalo v senci drugih prioritet, čeprav so strokovne razprave opozarjale, da bo dolgoročna varnost in blaginja

¹ Andrej Lovšin, "Vključevanje Slovenije v zvezo Nato: prispevek obrambnega in zunanjega ministrstva", *Annales, Ser. bist. sociol.* 34, št. 1 (2024), str. 75–76.

² Branko Slivar in Brigita Žarkovič - Adlešič, "Learning by Doing or Learning from Mistakes?", v: Frode Nyhamn in Therese N. Hopfenbeck (ur.), *From Political Decisions to Change in the Classroom: Successful Implementation of Education Policy* (Oslo, 2014), str. 120–121 (dalje: Slivar in Žarkovič-Adlešič, "Learning by Doing").

mogoča le ob sistematičnem vlaganju v znanje.³ Prav zato zakon predstavlja, v javnosti poimenovan "šolski tolar", eno izmed prelomnih točk slovenske izobraževalne politike po letu 1991.⁴ Zakon je omogočil hitro in učinkovito intervencijo države v najbolj kritične podsisteme šolstva: investicije v šolske prostore, računalniško opismenjevanje, učenje tujih jezikov, dostopnost učbenikov in šolsko prehrano – ob jasni finančni zavezi v letih 1994–1999.

Pri tem sta imela ključno vlogo prizadevnost in politična premetenost poslanca Rudolfa Mogeta⁵ in strokovna (podkovanost) vizija šolskega sistema ministra za šolstvo dr. Slavka Gabra, ki sta s sodelavci iz parlamenta in resornega ministrstva vztrajno zagovarjala nujnost vlaganj v znanje ter iskala politične soglasnike preko strankarskih meja. Njuna osebna zavzetost in dosledno opozarjanje, da je varnost države lahko dolgoročno utemeljena le na izobraženih in ustvarjalnih državljanih, sta bili, kot bomo videli v nadaljevanju prispevka, odločilni za to, da je zakon v parlamentu bil izglasovan brez glasu proti.

ZZSNN je bil pomemben že v času nastanka, saj je Slovenijo postavil ob bok evropskim državam, ki so sistematično vlagale v informatizacijo šol, znanje jezikov in socialne korektive v izobraževanju.⁶ V retrospektivi predstavlja pomembno prelomnico, saj je dokazal, da je mogoče z namenskim večletnim financiranjem preseči kronično podhranjenost šolskega sistema in ustvariti pogoje za nadaljnje kurikularne preнове druge polovice devetdesetih let. V današnjem svetu, zaznamovanem z globalnimi krizami, digitalizacijo in družbenimi neenakostmi, se ZZSNN kaže kot učna lekcija: kako je mogoče s politično voljo in široko družbeno podporo izoblikovati zakon, ki presega parcialne interese in uveljavlja znanje kot strateško naložbo naroda.

Literatura o ZZSNN je razmeroma omejena. Zakon je v strokovni literaturi najpogostejše obravnavan posredno, kot del širšega konteksta prenove slovenske vzgoje in izobraževanja po osamosvojitvi; v smislu referenčnega okvirja zakona npr. v *Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*⁷, ki je konceptualno utemeljila reformne cilje izobraževalnega sistema po letu 1991 – med drugim razvoj enakih možnosti, kurikularno preno, informatizacijo šol in zgodnejše učenje tujih jezikov; v kasnejših poročilih CIDREE (*Consortium*

³ Janez Krek in Mira Metljak (ur.), *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (Ljubljana, 2011), str. 7–8 (dalje: Krek in Metljak, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*).

⁴ "Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju", *Uradni list Republike Slovenije*, 10. marec 1994, št. 13 (1994) (dalje: *Uradni list RS*, ZZSSN 13/1994).

⁵ Zoltan Jan, "Šolski zapleti, spleti in prepleti na področju šolstva in šolske zakonodaje ali vznik in zaton nekega državotvornega resorja", v: Marjeta Tratnik Volasko (ur.), *Premisljimo Slovenijo dveh desetletij: Zbornik referatov in razprav*, št. 3 (Ljubljana, 2012), str. 74.

⁶ Krek in Metljak, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, str. 6–7.

⁷ Prav tam.

of *Institutions for Development and Research in Education in Europe*)⁸, kjer je ZZSNN umeščen v prvi val slovenskih reform devetdesetih let kot primer fiskalnega instrumenta, ki je omogočil izvajanje strukturnih sprememb; ter v raziskavah o informatizaciji šolstva,⁹ financiranje katerega je bilo omogočeno prav z ZZSNN. Neposredno "šolski tolar" specifično obravnava le poročilo o nastanku in razvoju Zakona, ki ga je na pobudo predsednika Društva poslancev 90, Marjana Podobnika, napisal Rudolf.¹⁰

Primarni vir za ta prispevek pa predstavlja zakonodajni material, zbran v zakonodajnem predlogu, razpravah Državnega zbora Republike Slovenije, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, zlasti v fondih Državnega zbora Republike Slovenije (SI_AS_2137) in Ministrstva za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije (SI_AS_2003), ter samem besedilu zakona, objavljenem v *Uradnem listu RS* (1994). Arhivski viri imajo pri tem poseben pomen, saj omogočajo rekonstrukcijo odločilnih političnih procesov in argumentacijskih strategij, ki jih sodobna sekundarna literatura pogosto le bežno omenja. Njihova avtentičnost in neposrednost osvetljuje, kako je bilo mogoče doseči redko soglasje med različnimi političnimi skupinami in civilno družbo o ključnem vprašanju vlaganj v znanje.

Prav ZZSNN je bil tisti zakon, ki je osmislil spoznanje, da so "naravni resursi" Slovenije v znanju.¹¹ Zato je bil to zakon, ki je neposredno govoril o prihodnosti naroda. Slovenija je bila edina izmed tranzicijskih držav, ki je z zakonom začrtala takšno razvojno pot. Človeška civilizacija bo preživela in se razvijala v paradigmi šolskega sistema, ki bo temeljila na mirnem sožitju narodov; vse drugo vodi v erozijo družbenega tkiva in negotovost prihodnosti. Že v devetdesetih letih je bilo mogoče doseči široko politično soglasje o pomembnosti ukrepov, kot je računalniško opismenjevanje,¹² saj je javnost razumela, da so to temeljni pogoji za prihodnost države. Danes, v času hitre rasti umetne inteligence, bi bila potrebna podobna odločnost in enotnost: prepoznati prednosti in slabosti tehnologije, a hkrati jasno usmeriti vlaganja v izobraževanje, ki bo prihodnjim generacijam omogočilo kritično, odgovorno in ustvarjalno uporabo novih orodij. Najpomembnejše ostaja, da se narod odloči vlagati v pravo smer – v znanje kot strateški kapital prihodnosti.

⁸ Poročila so prosto dostopna na uradni spletni strani *CIDREE*, dostopno na: https://www.cidree.org/cidree_yearbook, pridobljeno: 12. 3. 2025.

⁹ Npr. Karmen Erjavec, "The Media and Computer Literacy Project in Europe: The Case of Slovenia", *Medijska istraživanja / Media Research* 8, št. 2 (2002), str. 63–84 (dalje: Erjavec, "The Media and Computer Literacy Project in Europe").

¹⁰ Besedilo je prosto dostopno na spletu: Rudi Moge, *Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju* (ZZSNN), <https://poslanci90.si/?q=aktualno/po-mnogo-letih-ponovno-solski-tolar>, pridobljeno: 12. 3. 2025 (dalje: Moge, ZZSNN).

¹¹ Moge, ZZSNN, str. 1.

¹² Janez Krek (ur.), *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (Ljubljana, 1995), str. 3–5 (dalje: Krek, *Bela knjiga*).

Predzgodba ZZSNN

Normativni okvir ZZSNN je nastal v kontekstu širše prenove, ki je bila po sprejemu zakona konceptualno zasnovana v že omenjeni *Beli knjigi*. Ta temeljni dokument je na podlagi evropskih priporočil in domačih strokovnih ekspertiz opredelil ključne cilje: dvig kakovosti in pravičnosti dostopa, zgodnejši ter širši pouk tujih jezikov ter sistematično vključevanje informacijskih tehnologij v šolski prostor. *Bela knjiga* je obenem opozorila, da je bila tedanja zakonodaja "neusmiljeno zastarela" in da brez strukturnih ter finančnih ukrepov ne bo mogoče premostiti razkoraka do standardov razvitih držav.¹³ ZZSNN je bil zato mišljen kot most med strateškimi koncepti in izvedbo: kot namenski proračunski instrument, ki stabilizira financiranje nujnih razvojnih programov ter razbremeni redne proračunske postavke.

Pomembno vlogo pri oblikovanju izobraževalnih usmeritev je imela Liberalno demokratska stranka Slovenije (LDS), kjer je deloval aktiven (strankarski) odbor za šolstvo. Njegovo jedro so sestavljali strokovnjaki, zbrani okoli dr. Slavka Gabra, ter eminentni učitelji in znanstveniki, ki so politiki zagotavljali strokovno podporo pri oblikovanju stališč na področju izobraževanja. LDS je tako postala vodilna politična sila na področju šolstva, kar se je odražalo tudi v sestavi vlade dr. Janeza Drnovška, v kateri je imel resor za šolstvo odločilno težo.¹⁴

Čeprav je bilo tako v socialistični Jugoslaviji kot v prvih letih slovenske državnosti pogosto poudarjeno, da je znanje temelj družbenega napredka in orodje za preseganje razvojnih neenakosti, so realne proračunske politike temu le redko sledile. V praksi je šolstvo ostajalo na obrobju gospodarskih prioritet, saj so bili proračuni osredotočeni na industrijski razvoj in obrambne izdatke, medtem ko je bila izobraževalna infrastruktura večinoma prepuščena vzdrževanju najnujnejšega. Učitelji, čeprav nosilci ključne vzgojno-izobraževalne funkcije, so bili sistematično podcenjeni;¹⁵ njihovo delo je bilo obravnavano kot "ideološka dolžnost" in ne kot strokovni poklic, kar se je odražalo v nizkem družbenem statusu in plačah, pogosto med najnižjimi v javnem sektorju.¹⁶ Takšna podhranjenost in ideološka instrumentalizacija šolstva sta povzročili dolgoročno stagnacijo investicij, kar je ob osamosvojitvi Slovenije postalo eden najresnejših strukturnih izzivov izobraževalne politike.

¹³ Krek, *Bela knjiga*, str. 3–7.

¹⁴ Darko Štrajn, "Educational Reform in Slovenia: Revising the Educational System and School Curriculum", *Bildung und Erziehung* 55, št. 2 (2002), str. 177–178.

¹⁵ Aleš Gabrič, *Šolska reforma 1953–1963* (Ljubljana, 2006), str. 116.

¹⁶ Edvard Protner, Nataša Vujisić Živković in Andrej Zavrl, "Šolstvo in socialistična pedagogika v nekdanji Jugoslaviji od leta 1945 do 1990", *Sodobna pedagogika* 66 (2015), str. 7–10.

Dr. Slavko Gaber, tedanji minister za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije (Jože Suhadolnik, "Dr. Slavko Gaber", *Delo*, 4. 5. 2024, dostopno na: <https://www.delo.si/sobotna-priloga/slavko-gaber-ce-zavozimo-solstvo-bo-huje-kot-to-da-smo-zavozili-zdravstvo>, pridobljeno: 29. 4. 2025)

Prelomni trenutek se je zgodil, ko je vlada vložila v zakonodajni postopek *Zakon o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov obrambnih sil Republike Slovenije v letih 1994–2003*, ki je predvideval porabo kar 100 milijard tolarjev za nakup orožja. Poslanec Rudi Moge in minister za šolstvo dr. Slavko Gaber sta takrat javno problematizirala dejstvo, da bi bila državna varnost ogrožena, če bi Slovenija imela zgolj orožje, ne pa tudi izobraženih ljudi. Skupaj sta pripravila načrt, kako del predvidenih sredstev nameniti vzgojno-izobraževalnim programom, kar je bilo mogoče uresničiti le s sprejemom posebnega zakona, ki bi programom zagotovil stabilno financiranje.¹⁷ V sodelovanju z Ministrstvom za šolstvo in šport ter Državnim zborom sta v okviru predloga zakona pripravila podrobno oceno stanja in razloge za sprejem zakona. Ta je temeljila na ugotovitvi, da je Republika Slovenija v preteklih letih zagotavljala zgolj sredstva za osnovno delovanje šolskega sistema, ne pa tudi za investicijsko vzdrževanje, razvoj šolskih prostorov ter prilagajanje novim

¹⁷ Moge, ZZSNN, str. 1–2.

družbenim zahtevam.¹⁸ Medtem ko se je Slovenija v začetku osemdesetih let še približevala standardom zahodnoevropskih držav, je v drugi polovici desetletja razvoj na področju šolstva zastal zaradi gospodarske stagnacije. Poleg tega je bila ob osamosvojitvi pozornost države usmerjena predvsem v obrambna in finančna vprašanja, kar je upočasnilo prenovo infrastrukture in kurikularnih vsebin; šele sredi devetdesetih je prišlo do večjih vlaganj in posodobitev.¹⁹

Uvedbo zakona so utemeljevali trije glavni razlogi. Prvič, Slovenija ni razpolagala z naravnimi bogastvi, zato je bila njena edina dolgoročna konkurenčna prednost v znanju, ki so ga posedovali njeni prebivalci. Drugič, v devetdesetih letih je bila država soočena z visoko brezposelnostjo in procesi gospodarskega prestrukturiranja (tudi zaradi želje po vstopu v Evropsko unijo).²⁰ To je pomenilo ne le potrebo po prekvalifikaciji generacije starejših delavcev, katerih znanja niso bila več ustrezna, temveč tudi nujnost priprave mlajših generacij za nove zahteve trga dela.²¹ Neizkoriščena priložnost izobraževanja brezposelnih bi pomenila, da bi ti kasneje postali zaviralni dejavnik gospodarske rasti. Tretjič, Nacionalni program vzgoje in izobraževanja je izhajal iz spoznanja, da sta kakovost in pravičnost šolskega sistema neločljivo povezani ter da mora država z ustreznimi finančnimi ukrepi zagotavljati pogoje za enak dostop vseh otrok do kakovostnega izobraževanja. Razmere v posameznih segmentih šolskega sistema so bile ob tem tako kritične, da so zahtevale takojšnje ukrepanje in dodatna vlaganja, usmerjena v socialne in razvojne korektive, zlasti za otroke iz socialno in kulturno prikrajšanih okolij.²² Pri tem je šlo za kombinacijo razvojnega pristopa in socialnega korektiva, katerega namen je bil zagotoviti enak dostop do kakovostnega pedagoškega procesa.²³

Na podlagi opravljenih ocen so bila v zakonsko besedilo vključena naslednja programska področja:

- (1) investicije v šolske prostore,
- (2) računalniško opismenjevanje,
- (3) krepitev znanja tujih jezikov,

¹⁸ Arhiv Republike Slovenije (AS), SI AS 2003, fond Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije (MŠZŠ RS), 1967–2004, Predlog zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 24. 9. 1993.

¹⁹ Slivar in Žarkovič-Adlečič, "Learning by Doing", str. 123–125.

²⁰ Npr. v letu 1993 je bilo na slovenskem trgu dela delovno aktivnih oseb je bilo približno 765.000, stopnja registrirane brezposelnosti je bila decembra tistega leta 15,4-odstotna (brezposelnih je bilo nekaj več kot 137.100 oseb) (*Statistični urad Republike Slovenije*, dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/4926>, pridobljeno: 28. 3. 2025).

²¹ *World Bank*, Slovenia: Labour Market Issues, Report No. 17741-SLO, 30. marec 1998 (Washington DC, 1998), str. 6–8, dostopno na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/649641468759598157/pdf/multi-page.pdf>, pridobljeno: 12. 3. 2025.

²² Krek in Metljak, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, str. 14–15, 48.

²³ SI AS 2003 MŠZŠ RS, t. e. 119, Obrazložitev k predlogu Zakona o zagotavljanju sredstev za uresničevanje nekaterih nujnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, str. 1–5.

- (4) zagotavljanje dostopnosti učbenikov in učnih gradiv ter
- (5) financiranje šolske prehrane otrok in mladine.²⁴

S tem naborom ukrepov je zakon uresničil svoj temeljni cilj: država je pridobila instrument za hitro in učinkovito intervencijo v tiste podsisteme vzgoje in izobraževanja, ki so bili za nadaljnji razvoj najbolj občutljivi. Hkrati je ZZSNN vpeljal pomembne socialne korektive, s katerimi je bilo mogoče zagotoviti minimalne, a enake standarde za vse udeležence šolskega procesa – od osnovne infrastrukture in učnih virov do osnovnih pogojev zdrave prehrane. Takšna kombinacija razvojnih in socialnih dimenzij je zakonu dala dvojno funkcijo: po eni strani je naslavljal modernizacijske izzive, po drugi strani pa je preprečeval poglobljanje družbenih razlik, ki bi lahko ogrozile pravičnost izobraževalnega sistema. Predzgodba ZZSNN tako ponazarja, kako je slovenska politična in strokovna javnost v zgodnjih devetdesetih letih prepoznala vlaganja v znanje kot ključno razvojno paradigmo, hkrati pa se soočila z realnostjo omejenih proračunskih virov in konkurence drugih prioritet. Zakon je bil zato utemeljen ne le kot instrument socialne in izobraževalne politike, temveč tudi kot strateški odgovor na vprašanje dolgoročne varnosti in razvoja države.

Vsebina ZZSN

V vsebinskem jedru zakona so bili oblikovani programi, ki so imeli hkrati razvojno in socialno funkcijo. Njihov namen je bil preseči kritične primanjkljaje šolskega sistema ter zagotoviti minimalne standarde, nujne za enakopraven dostop do izobraževanja.

Investicije v šolske prostor

Prvo in najboljše področje so predstavljale investicije šolske prostore, saj je ustrezna prostorska in tehnična infrastruktura temelj kakovostnega vzgojno-izobraževalnega dela. Te investicije so odgovarjale na večplastne izzive: prostorsko stisko osnovnih in srednjih šol, pomanjkanje specializiranih učilnic, laboratorijev in telovadnic ter potrebo po povečanju vpisnih mest na terciarni ravni.²⁵ Pobuda je bila neposreden odziv na demografski vrh vpisov v devetdesetih letih in na socialno funkcijo šole v demografsko ogroženih okoljih, kjer

²⁴ Uradni list RS, ZZSNN 13/1994.

²⁵ Krek in Metljak, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, str. 20–21, 48

šola ni bila le vzgojno-izobraževalna institucija, temveč tudi središče lokalne skupnosti in dejavnik poselitvene vzdržnosti.²⁶

Krepitev kapacitet srednjih in visokošolskih ustanov je sledila evropskemu trendu dvigovanja splošne izobrazbene ravni prebivalstva. Kehm in Teichler (1995) ugotavljata, da je širitev visokošolskega izobraževanja v devetdesetih letih potekala v skladu z evropskimi prizadevanji za povečanje dostopnosti izobraževanja in hkrati z odzivom na strukturne spremembe trga dela, ki so zahtevale bolj fleksibilno in visoko usposobljeno delovno silo.²⁷ Hkrati je imela investicijska politika izrazito socialno dimenzijo, saj je širitev vpisnih mest ublažila pritiske na zaposlovanje in mladim omogočila daljše obdobje izobraževanja v času visoke brezposelnosti.

Predlagatelji zakona so opozarjali, da je veliko osnovnih, srednjih in visokošolskih ustanov že dalj časa delovalo v neustreznih prostorskih pogojih, ki so onemogočali varno in kakovostno delo. Pomanjkanje ustreznih prostorov je posebej omejevalo izvedbo laboratorijskih, računalniških in praktičnih vaj, ki so ključne za sodoben pedagoški proces. Razvoj visokošolskega sistema, zlasti učiteljskega izobraževanja, je bil v devetdesetih letih razumljen kot ključni pogoj za dvig kakovosti celotnega šolstva. Ustanovitev novih pedagoških institucij, kot je npr. Pedagoška akademija v Mariboru, kaže, da je država sočasno z ZZSNN gradila tudi kadrovske in institucionalno osnovo za modernizacijo šole.²⁸ Poseben izziv so predstavljala demografsko ogrožena območja, kjer je šola imela dodatno vlogo središča družbenega življenja, kar je neposredno vplivalo na odločitev prebivalstva za nadaljnje bivanje v teh regijah. Nazadnje je bilo kot posebej finančno zahtevno področje izpostavljeno poklicno izobraževanje, saj je bilo treba zagotoviti delavnice, osnovno opremo in materiale za praktično delo učencev. Brez tega bi bila kakovost poklicnih programov resno ogrožena, s tem pa tudi njihova družbena legitimnost.²⁹

Računalniško opismenjevanje

Med ključnimi vsebinskimi sklopi ZZSNN je bilo računalniško opismenjevanje na vseh stopnjah, ki je bilo umeščeno kot del širše strategije sistemske informatizacije slovenskih šol. Program je zajemal tri medsebojno povezane dimenzije:

²⁶ Moge, ZZSNN, str. 3; Krek in Metljak, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, str. 308.

²⁷ Barbara Kehm in Ulrich Teichle, "Higher Education and Employment in Europe: Trends and Future Prospects", *Higher Education Policy* 8, št. 3, str. 261–275.

²⁸ Tadeja Melanšek in Darko Friš, "Nov hram učenosti: ustanovitev Pedagoške akademije v Mariboru", *Annales, Ser. hist. sociol.* 33, št. 3 (2023), str. 525.

²⁹ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, Predlog zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 24. 9. 1993, str. 4.

opremljanje osnovnih in srednjih šol z računalniško opremo, standardizacijo programske podpore ter usposabljanje učiteljev za delo z novimi tehnologijami. Namen ukrepa je bil dvig digitalnih kompetenc učiteljev in učencev, kar je predstavljalo enega od temeljnih pogojev za modernizacijo pedagoškega procesa in približevanje slovenske šole evropskim standardom.³⁰

Empirični pregledi delovanja projekta "Računalniško opismenjevanje" v obdobju 1994–1999 potrjujejo, da je država za njegovo izvedbo namenila več kot 5 milijard tolarjev javnih sredstev.³¹ Z zbranimi sredstvi se je bistveno izboljšala opremljenost šol, kar se jasno kaže v podatkih: leta 1998 je bilo v osnovnih šolah v povprečju 19 računalnikov na šolo (kar je pomenilo en računalnik na 28 učencev), v srednjih šolah pa povprečno 35,9 računalnika na šolo (en računalnik na 9,5 dijak). V obdobju 1994–1999 se je v osnovnih šolah povečalo število učiteljev, ki so pridobili dodatno znanje o uporabi računalnikov.³² Takšni kazalniki ponazarjajo izrazit pospešek v informatizaciji, ki ga brez namenskega financiranja iz ZZSNN ne bi bilo mogoče doseči.

Jedro programa je predstavljal razvojno-uvajalni projekt "20.000 računalnikov v slovenske šole", ki je bil oblikovan kot strateška intervencija za preseganje dotedanjih občasnih in neenotnih vlaganj v opremo. Projekt je bil zamišljen tako, da bi v treh letih z osnovno računalniško in informacijsko tehnologijo opremili vse osnovne in srednje šole, ob tem pa izvedli še nujno potrebno računalniško izobraževanje učiteljev. S tem so bili ustvarjeni pogoji za bolj sodoben in interaktiven pouk ter učinkovitejše vodenje in administrativno poslovanje šol. Pomemben segment projekta je bila tudi podpora razvoju raziskav in sodobnejših oblik računalniškega izobraževanja na obeh slovenskih univerzah. Posebna pozornost je bila namenjena izobraževanju učiteljev ob računalniku, saj je bilo jasno, da materialna opremljenost brez ustrezno usposobljenega kadra ne more prinesiti pričakovanih učinkov.³³

Računalniško opismenjevanje, kot ga je predvidel ZZSNN, je torej predstavljalo enega najpomembnejših razvojnih korakov slovenske izobraževalne politike v devetdesetih letih. Z njim je Slovenija naredila odločilen preboj na področju digitalne pismenosti ter se umestila med tiste evropske države, ki so pravočasno prepoznale pomen novih tehnologij za prihodnost izobraževanja in družbe kot celote. Najbolj se je izkazal projekt koristen v času korona virusa, saj bi brez njega izostal pouk na daljavo.

³⁰ Prav tam, str. 4–5.

³¹ Erjavec, "The Media and Computer Literacy Project in Europe", str. 72

³² Ivan Gerlič, "Stanje in trendi uporabe sodobne informacijske tehnologije v slovenskem izobraževalnem sistemu", *Organizacija* 32 št. 4, 429–433.

³³ Moge, ZZSNN, str. 3–4.

Učenje tujih jezikov

Tretji steber ZZSNN je predstavljalo učenje tujih jezikov, ki je bil neposredno skladen s konceptualnim premikom, načrtanim v *Beli knjigi*. Ta je poudarila pomen zgodnejšega začetka poučevanja tujega jezika, saj se učenje in poučevanje tujih jezikov v evropskem in slovenskem prostoru pomikata v vse zgodnejše obdobje, kar učencem omogoča uspešnejše usvajanje več jezikov in razvijanje večjezičnosti kot temeljne vrednote sodobne družbe. Večjezičnost je opredeljena kot eden ključnih dejavnikov spodbujanja medkulturnosti, razumevanja in strpnosti med narodi ter kot pomemben dejavnik mobilnosti in konkurenčnosti posameznika na evropskem trgu dela. Poleg tega Bela knjiga predvideva tudi širitev jezikovne ponudbe z uvedbo drugega tujega jezika kot izbirnega predmeta od četrtega razreda osnovne šole dalje.³⁴

Družbeni pomen tega področja je potrjevalo tudi dejstvo, da so starši jasno izražali pričakovanja glede učenja tujih jezikov pri svojih otrocih. Pritisk javnosti na šole se je v devetdesetih letih povečeval, saj je bilo vse bolj očitno, da brez dodatnih odločnih korakov slovenski izobraževalni sistem ne bo mogel zadovoljiti teh potreb. Zakonodajna intervencija je zato omogočila, da je država na sistemski ravni naslovila vprašanje razširitve jezikovnega izobraževanja.³⁵

Za povečanje števila ur poučevanja tujih jezikov je bilo ključno dodatno izobraževanje učiteljskega kadra. Ministrstvo za šolstvo in šport je v tem okviru pripravilo projekt izobraževanja učiteljev z modulom v obsegu devetdesetih ur, ki je predvideval zgodnejši začetek poučevanja tujega jezika v tretjem razredu osnovne šole ter uvajanje drugega tujega jezika v zadnjih dveh letih osnovne šole. Takšna sprememba je predstavljala pomemben premik v kurikularni politiki, saj je Slovenija s tem sledila trendom držav, ki so zgodnje jezikovno izobraževanje prepoznale kot nujno za dolgoročno uspešnost mladih generacij. Namreč, sodobne raziskave kažejo, da mladi, ki niso vključeni ne v izobraževanje ne v zaposlitev (NEET), predstavljajo eno najbolj ranljivih skupin v evropskem prostoru. Pandemija Covida-19 je dodatno povečala neenakosti in pokazala, kako pomembne so javne politike, ki sistematično vlagajo v dostopno izobraževanje in podporne programe za mlade.³⁶ Poleg mladine pa je bilo znanje tujih jezikov pomembno tudi za odrasle, ki so sicer že imeli določeno izobrazbo, vendar so potrebovali dodatne kompetence za vključevanje v spre-

³⁴ Krek in Metljak, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, str. 34–35.

³⁵ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, Predlog zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 24. 9. 1993, str. 5.

³⁶ Andrej Naterer, David Hazemali in Mateja Matjašič Friš, "Mladi NEET v Sloveniji: analiza učinkov izbranih intervencijskih odgovorov projekta "PreseNEETi se" na potrebe in značilnosti mladih NEET v severovzhodni Sloveniji", *Studia Historica Slovenica* 23 (2023), št. 2, str. 807–808 (dalje: Naterer, Hazemali in Matjašič Friš, "Mladi NEET v Sloveniji").

minjajoči se trg dela. V ta namen je bila oblikovana ideja o posebnem projektu "voucher za jezikovne tečaje", ki bi odraslim omogočal sofinancirano izobraževanje. Predlog je predvideval, da bi država posamezniku, ki bi se vpisal na verificirano jezikovno šolo pod njenim nadzorom, financirala 50 % stroškov dveh tečajev, pri čemer bi bil drugi sofinanciran le v primeru uspešno opravljenega prvega. Ta ukrep je predstavljal pomembno povezavo med izobraževalno politiko in aktivno zaposlitveno politiko ter je v slovenski prostor vnašal elemente vseživljenjskega učenja.³⁷

Učenje tujih jezikov kot del ZZSNN je tako pomenilo prelomnico v slovenski jezikovni politiki. Zgodnejši začetek poučevanja, sistematično usposabljanje učiteljev in vključitev odraslih so tvorili celovit pristop, ki je presegal tradicionalno pojmovanje jezikovnega izobraževanja in ga postavljal v jedro širše strategije mednarodne odprtosti in mobilnosti slovenskega prebivalstva.

Dostopnost učbenikov in učnih gradiv

Ena od ključnih *socialnih komponent* ZZSNN je bila izboljšava dostopnosti učbenikov in učnih gradiv, ki je kot prioriteta intervencija naslavljala dolgotrajen problem njihove cenovne nedosegljivosti. Pred tem je država posegala z omejenimi sredstvi – subvencioniranjem učbenikov za nizke naklade in administrativnim omejevanjem cen. Predlagatelji zakona so predvideli kompleksnejši in proaktivnejši pristop, zasnovan na načelu solidarnosti in trajnosti. Eden od predlaganih mehanizmov je bil sistem izposoje učbenikov preko šolskih knjižnic. Namen je bil, da si učenci učbenike lahko izposodijo za nizko simbolno obrabnino, medtem ko bi bili socialno ogroženi učenci upravičeni do brezplačnega izposojanja. Država naj bi zagotovila začetni kapital za nakup osnovnega fonda učbenikov, medtem ko bi sistem deloval dalje z lokalno podporo – občinskimi subvencijami in sredstvi iz obrabnine.³⁸ Pomembnost tovrstne politike presega zgolj socialni vidik, saj kakovostna in premišljena izbrana učna gradiva dokazano vplivajo na učenčevo znanje in odnos do učenja, tudi na področjih, kot sta matematika in naravoslovje.³⁹ V tem kontekstu ZZSNN ni le razreševal materialnih neenakosti, temveč je predstavljal tudi sistemski korak k večji enakosti v dostopu do kakovostnega znanja.

³⁷ Naterer, Hazemali in Matjašič Friš, "Mladi NEET v Sloveniji", str. 5.

³⁸ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, Predlog zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 24. 9. 1993, str. 5–6.

³⁹ Barbara Japelj Pavešič in Gašper Cankar, "Textbooks and students' knowledge", *Ceps Journal* 12, št. 2 (2022), str. 44.

Zagotavljanje sredstev za šolsko prehrano otrok in mladine

Peti *socialni ukrep*, ki ga je prepoznal ZZSNN, je zajemal zagotavljanje sredstev za šolsko prehrano otrok in mladine. Ta ukrep ni bil le socialne narave, temveč je bil nadvse pomemben tudi z vidika zdravstvene preventive in pozitivnega vpliva na učne dosežke. Šolska prehrana je bila v okviru zakona razumljena kot sestavni del socialne politike in kot pogoj za uspešno učenje. Ustrezna prehrana v času pouka ne prispeva le k boljšim učnim dosežkom, temveč tudi k zmanjšanju socialnih neenakosti med učenci iz različnih okolij. Nedavne raziskave potrjujejo, da otroci iz socialno ogroženih skupin brez systemske podpore pogosto nimajo dostopa do uravnoveženih obrokov, kar neposredno vpliva na njihovo zdravje, kognitivni razvoj in zmožnost učenja. Celostni pristop k šolski prehrani je tako pomenil vlaganje v javno zdravje in v dolgoročne izobraževalne priložnosti.⁴⁰ Mednarodne raziskave podpirajo to trditev. Sistematični pregled po Evropi ugotavlja, da šolski obroki učinkovito naslavljaajo lakoto, izboljšujejo prehransko stanje otrok in prispevajo k boljšim učnim rezultatom.⁴¹

Zgodovina slovenskih šolskih obrokov je dolga in organizacijsko dobro vzpostavljena. Leta 2015 je bila Slovenija v mednarodni literaturi prepoznana kot ena izmed evropskih držav z najbolj urejenim in sistematično podprtim sistemom šolske prehrane. Gregorič (2015) s soavtorji navaja, da ima Slovenija "dolgo tradicijo zagotavljanja šolskih obrokov", pri čemer so "vse slovenske šole obvezno vključene v dobro organiziran in močno podprt nacionalni program šolske prehrane". Avtorji poudarjajo, da sistem temelji na jasnih prehranskih smernicah, rednem spremljanju kakovosti in enotnih standardih, ki zagotavljajo nutricionistično ustreznost obrokov ter dostopnost za vse učence.⁴² Omenjene ugotovitve potrjujejo, da je bila odločitev ZZSNN, ki je v devetdesetih letih zagotovil stabilno financiranje šolske prehrane kot socialnega korektiva, dolgoročno pravilna: omogočila je vzpostavitev enega najcelovitejših modelov v regiji, v katerem šolska prehrana ni zgolj zdravstveni ukrep, temveč tudi ključni mehanizem zagotavljanja enakih možnosti v izobraževanju. Kot je zapisal tedanji minister za šolstvo in šport v mnenju o Zakonu, so systemski ukrepi, predvideni znotraj ZZSNN, širili ta temeljni model, saj je država namenjala financira-

⁴⁰ Maria Bryant, Wendy Burton, Niamh O'Kane et al., "Understanding school food systems to support the development and implementation of food based policies and interventions", *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* 20, št. 29 (2023), str. 2–13.

⁴¹ Anne-Catherine Guio, "Free school meals for all poor children in Europe: An important and affordable target?", *Children & Society. The International Journal of Childhood and Children's Services* 37, št. 5 (2023), str. 1627–1645.

⁴² Matej Gregorič, Larisa Pograjc, Alenka Pavlovec, Marjan Simčič in Mojca Gabrijelčič Blenkuš, "School nutrition guidelines: overview of the implementation and evaluation", *Public Health Nutrition* 18, št. 9 (2015), 1582–1592.

nje šolske malice za socialno šibke skupine – ki so torej prejemale obroke – kar je do tedaj veljalo le za približno 14 % vse šolajoče mladine v osnovni in srednji šoli. Z zakonsko uredbo naj bi se ta pravica razširila na vse učence, ne le kot socialni korektiv, temveč tudi kot nujen pogoj za zdravo rast in koncentracijo v izobraževalnem procesu.⁴³

Temeljna načela in finančni okvir ZZSNN

Ob oblikovanju programov so bila v zakonsko besedilo vključena tudi temeljna načela, ki so opredelila vsebinski in vrednostni okvir ZZSNN – torej so predstavljala srž zakona – in jih je pripravila ekipa dr. Gabra. Predlagatelji so izhajali iz osnovnega prepričanja, da lahko le hitra in učinkovita intervencija države v področje vzgoje in izobraževanja zagotovi pogoje za dolgoročni družbeni razvoj ter uspešno gospodarsko prestrukturiranje.⁴⁴

Eden izmed temeljnih postulatov zakona je bilo *načelo pravice do izobrazbe*, povezano z načelom brezplačnega izobraževanja na začetni in temeljni stopnji. Obvezno osnovno šolanje je predstavljalo izhodišče, ki se je nadaljevalo z dostopnostjo tehničnega in poklicnega izobraževanja ter z zagotovitvijo, da mora biti tudi visokošolsko izobraževanje enako dostopno vsem, in sicer na osnovi doseženih učnih uspehov. Načelo enakih možnosti je moralo biti dopolnjeno z zahtevami po kakovosti in poglobljenosti znanja, kar je predpostavljalo diferencirano izobraževalno ponudbo na vseh stopnjah. Ta naj bi posameznikom omogočila uresničevanje pravice do izbire različnih izobraževalnih vsebin in poti. Drugo temeljno načelo je izpostavljalo, da mora biti izobrazba usmerjena v celovit razvoj človekove osebnosti. To se je neposredno navezovalo na zahtevo, da imajo vsi udeleženci izobraževanja možnost pridobiti osnovno znanje o informacijskih sistemih in vsaj temeljna znanja računalništva. Obenem je bilo izpostavljeno, da mora vsak udeleženec pridobiti znanje vsaj dveh tujih jezikov – enega aktivno, drugega pa vsaj pasivno. Zakon je kot načelno pomembno izpostavil tudi zagotavljanje enakih standardov prostorskih pogojev v vzgojno-izobraževalnih ustanovah. Prenatrpane učilnice so namreč onemogočale kakovostno delo učiteljev in učencev, zato je bilo treba zagotoviti minimalne prostorske pogoje, ki bi omogočili varno in učinkovito izvajanje pedagoškega procesa. Poleg pedagoških načel je bil ZZSNN zasidran tudi v širše socialne in

⁴³ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 136, Mnenje k predlogu Zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju. Pripravil minister za šolstvo in šport, dr. Slavko Gaber, Ljubljana, 18. 10. 1993, str. 5.

⁴⁴ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, MA 119/1155, Predlog Zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 24. 9. 1993, str. 3.

zdravstvene vidike izobraževanja. Načelo brezplačne osnovne šole, ki je bilo v zakonodaji sicer že uveljavljeno, v praksi pa pogosto neuresničeno, je dobilo trdnější institucionalni okvir. Povezava s programom priprave in distribucije učbenikov je pomenila pomemben korak k zagotavljanju dejanske dostopnosti učnih gradiv. Prav tako je bilo posebej poudarjeno načelo zdravstvene preventive, ki je zajemalo pravico do vsaj enega brezplačnega toplega obroka med poukom. Ta ukrep je bil razumljen kot pogoj za zdravo odraščanje mladine in kot dejavnik, ki pozitivno vpliva na učne dosežke.⁴⁵

Ob oblikovanju načel so strokovni sodelavci pripravili tudi oceno finančnih posledic zakona. Skupni stroški za obdobje od 1994 do 1997 so bili ocenjeni na 37 milijard 930 milijonov tolarjev, pri čemer je zakon predvideval, da se sredstva zagotovijo iz kvote, namenjene obrambi. Razporeditev sredstev po posameznih programih je bila naslednja:

- za investicije v šolske prostore 15,951 milijarde SIT,
- za računalniško opismenjevanje na vseh stopnjah 5,915 milijarde SIT,
- za povečanje števila ur učenja tujih jezikov, dodatno izobraževanje odraslih ter usposabljanje učiteljev 2,839 milijarde SIT,
- za ureditev sistema priprave in distribucije učbenikov in učnih gradiv 5,452 milijarde SIT,
- za zagotavljanje sredstev za šolsko prehrano otrok in mladine 7,800 milijarde SIT.⁴⁶

Takšen finančni okvir je omogočil, da so bila temeljna načela zakona ne le deklarativna, temveč tudi uresničljiva v praksi.

Ker je bila inflacija v začetku devetdesetih let izjemno visoka, so morali predlagatelji zakona predvidene zneske v tolarjih preračunati v nemške marke (DEM), ki so takrat predstavljale eno najstabilnejših referenčnih valut v Evropi. Ta odločitev je omogočila večjo preglednost, realnost in primerljivost finančnega načrtovanja.⁴⁷

Predlog zakonskega besedila (in tudi kasneje sprejeti zakon) je vsebovalo šest členov, ki so jasno določili temeljne elemente izvajanja. Prvi člen je opredelil namen zakona – določitev temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije na področju vzgoje in izobraževanja, obseg potrebnih sredstev za njihovo izvedbo, vire sredstev ter način njihovega zagotavljanja. Drugi člen je naštel programe, vključene v zakon: (1) investicije v šolske prostore, (2) računalniško opismenjevanje, (3) znanje tujih jezikov, (4) zagotavljanje učbenikov in učnih gradiv ter (5) zagotavljanje sredstev za šolsko prehrano otrok in mladine.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Prav tam, str. 6.

⁴⁷ Moge, ZZSNN, str. 6.

Finančni okvir je določal tretji člen predlaganega zakona: Republika Slovenija je morala v državnem proračunu v obdobju 1994–1997 zagotoviti sredstva v skupni višini 534 milijonov DEM v tolarski protivrednosti. Ob tem je bilo predpisano, da letni znesek praviloma ne sme preseči 150 milijonov DEM. Sredstva so bila v proračunu oblikovana kot posebna postavka pri Ministrstvu za šolstvo in šport. Četrti člen je urejal način financiranja, in sicer s pomočjo najetih posojil. O zadolžitvah je odločala Vlada Republike Slovenije, pogodbe o najemu posojil pa je sklepalo Ministrstvo za finance. Stroški zadolževanja – glavnica in obresti – so se knjižili v breme državnega proračuna ob zapadlosti posameznih obveznosti. Peti člen je določil, da letni finančni načrt za izvajanje programov iz 2. člena ter dinamiko zagotavljanja sredstev iz 3. člena sprejme Vlada Republike Slovenije. Šesti člen pa je predpisoval, da zakon začne veljati petnajsti dan po objavi v *Uradnem listu Republike Slovenije*.⁴⁸

Takšna struktura je omogočila jasno razmejitev med programsko zasnovo, finančnim okvirom in institucionalno odgovornostjo. ZZSNN je bil tako oblikovan kot ciljno usmerjen zakon z lastno proračunsko postavko in določenim mehanizmom financiranja, kar ga je ločevalo od večine drugih razvojnih dokumentov tistega časa, ki so pogosto ostajali na ravni deklaracij brez zagotovljenih finančnih sredstev.

Politična mobilizacija in parlamentarna procedura ZZSNN: od večstranskega predloga do prve obravnave (1993)

Ko je bilo zakonsko besedilo pripravljeno za vložitev v parlamentarno proceduro, je sledilo ključno strateško vprašanje: kdo naj formalno nastopi kot predlagatelj. Pobudnika sta realno računala na odpor obrambnega in finančnega resorja, obenem pa sta menila, da vsebini razvojno naravnane zakona, ki je zadeval celoten državni teritorij in nagovarjal dolgoročno blaginjo, težko načeloma nasprotuje katerakoli parlamentarna stranka. Zato je bila izbrana pot širšega, nadstrankarskega predlagateljstva, s ciljem, da zakon postane "zakon vseh poslancev". Po kratkih usklajevanjih je ob Rudiju Mogetu kot sopredlagateljih nastopila skupina poslank in poslancev iz vseh strankarskih taborov Drago Šiftar iz Socialdemokratske stranke Slovenije (SDSS), Maria Pozsonec kot poslanka madžarske narodne skupščine (NS), Irena Oman iz skupine samostojnih poslancev (SPS), Žaro Pregelj iz Slovenske ljudske stranke (SLS), Igor Bavčar iz Demokratske stranke (DS), dr. Leo Šešerko iz Zelenih Slovenije

⁴⁸ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, MA 119/1155, Predlog Zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 24. 9. 1993, str. 8.

111

DRŽAVNI ZBOR
REPUBLIKE SLOVENIJE

005290

Drugo Šiftar SDSS
Maria Pozsonec NS
Irena Oman SPS
Žaro Pregelj SLS
Igor Bavčar DS
dr. Leo Šešerko ZESSS
Polonca Dobrajc SNS
dr. Lev Kreft ZLSD
Nada Skuk SKD
Jadranka Šturm Kocjan LDS
Rudi Moge LDS

Številka:
Ljubljana, 24.9.1993

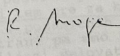
PREDSEDNIK DRŽAVNEGA ZBORA
REPUBLIKE SLOVENIJE
mag. Herman Rigelnik

Na podlagi 19. člena zakona o poslancih (Ur.list RS, št. 48/92) in prvega odstavka 174. člena Poslovnika Državnega zbora Republike Slovenije (Ur.list RS, št. 40/93) poslanci Drago Šiftar, Maria Pozsonec, Irena Oman, Žaro Pregelj, Igor Bavčar, dr. Leo Šešerko, Polonca Dobrajc, dr. Lev Kreft, Nada Skuk, Jadranka Šturm Kocjan, Rudi Moge predlagamo

ZAKON O ZAGOTAVLJANJU SREDSTEV ZA REALIZACIJO TEMELJNIH RAZVOJNIH PROGRAMOV REPUBLIKE SLOVENIJE V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU,

ki vam ga pošiljamo v obravnavo in sprejem na podlagi tretjega odstavka 174. člena v zvezi s 183. členom Poslovnika Državnega zbora Republike Slovenije (Ur.l. RS, št. 40/93).

Državnemu zboru Republike Slovenije, da prvo obravnavo predloga zakona opravi na oktobrski seji.

Za predlagatelje:
Rudi Moge

Kopija vloge za predlog ZZSNN z vsemi vidnimi predlagatelji (AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, Predlog Zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 24. 9. 1993)

(ZESS), Polonca Dobrajc iz Slovenske nacionalne stranke (SNS), dr. Lev Kreft iz Združene liste socialnih demokratov (ZLSD), Nada Skuk iz Slovenskih krščanskih demokratov (SKD), Jadranka Šturm Kocjan in Rudi Moge iz Liberalne demokratske stranke (LDS). Predlagatelji so 24. septembra 1993 predsedniku Državnega zbora mag. Hermanu Rigelniku posredovali pobudo za uvrstitev na dnevni red in predlagali obravnavo v oktobru.⁴⁹

Vzporedno z institucionalnimi koraki je tekla komunikacijska strategija, namenjena pridobivanju javne podpore. Predlagatelji so z intervjuji, pojasnili in gradivi sistematično seznanjali novinarje, ki so posledično oblikovali informirano in praviloma nevtrarno poročanje. Med vidnejšimi medijskimi sogovorniki so bili Breda Senčar, Jasna Tepina, Jasna Kontler, Zdenko Kodrič in Bogi Pretnar. Ker je investicijski del zakona pokrival praktično vsa slovenska območja,

⁴⁹ Prav tam, str. 1.

so poslanci organizirali srečanja z lokalnimi skupnostmi; odziv je bil izrazito naklonjen, saj je zakon obetal odpravo dolgoletnih prostorskih in opremskih primanjkljajev. Po resorskih kanalih je Ministrstvo za šolstvo informiralo vodstva šol; učiteljski zbori so izrazili podporo, pridružili pa sta se tudi Zveza prijateljev mladine in Rdeči križ Slovenije.⁵⁰ V takšnem ozračju je politična cena glasovanja proti postajala visoka.

Za transparentnost in operativno kredibilnost je bila k predlogu priložena obsežna investicijska priloga, ki jo je pripravil tedanji svetovalec Vlade Republike Slovenije pri Ministrstvu za šolstvo in šport, Niko Žibret leta 1993⁵¹ in nato še dopolnil skupaj z ministrom Gabrom.⁵² Gradivo je za obdobje 1994–1997 natančno razčlenilo objekte, zneske in regionalno porazdelitev. Med drugim so bili predvideni posegi v:

- a) *šolstvo narodnosti* (7 šol): OŠ Smedela (Koper), OŠ Dobrovnik (Lendava), OŠ Hrvatini (Koper), OŠ Izola, OŠ Piran, OŠ Genterovci (Lendava) in po tretji obravnavi zakona še Dvojezična srednje šola Lendava;
- b) *osnovne šole na demografsko ogroženih področjih* (33 šol): OŠ Videm pri Ptuj, OŠ Adlešiči (Črnomelj), OŠ Rovte (Logatec), OŠ Hruševac (Šentjur), OŠ Komen (Sežana), OŠ Lesično (Šmarje pri Jelšah), OŠ Mala Nedelja (Ljutomer), OŠ Dobova (Brežice), OŠ Dobravlje (Ajdovščina), OŠ Grahovo (Cerknica), OŠ Idrija, OŠ Koprivnica (Krško), OŠ Prevalje (Ravne na Koroškem), OŠ Sodražica (Ribnica), OŠ Tinje (pred tem so na prvi obravnavi predlagali OŠ Makole) (Slovenska Bistrica), OŠ Planina (Postojna), OŠ Negova (Gornja Radgona) in OŠ Apače (Gornja Radgona) – po amandmaju v drugi obravnavi, OŠ Kutoževo (Ilirska Bistrica), OŠ Gračišče (Koper), OŠ Podlipnica (Kranj), OŠ Gabrovka (Litija), OŠ Korena (Maribor), OŠ Prevole (Novo mesto), OŠ Ormož, OŠ Raven (Piran), OŠ Selnica ob Dravi (Ruše) in OŠ Boštanj (Sevnica) in OŠ Sveti Jurij (Murska Sobota, ki je bila dodana po prvi obravnavi zakona, po drugi obravnavi pa so bile dodane še OŠ Podkum (Zagorje ob Savi), OŠ Šentviška gora (Tolmin), OŠ Jakobski dol (Pesnica) in OŠ Rečica ob Savinji (Mozirje).
- c) *zavode za mladino z motnjami v razvoju* (8 zavodov): Zavod za usposabljanje invalidne mladine v Kamniku, Prehodni mladinski dom v Ljubljani, Vzgojni zavod v Preddvoru (Kranj), Dekliško vzgajališče v Višnji Gori (Grosuplje), Zavod Veržej (Ljutomer), Zavod Šentvid pri Stični

⁵⁰ Moge, ZZSNN, str. 7–8.

⁵¹ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, podfond II Urad za investicije, Okvirni program investicij do leta 1997 (cene per 31. 12. 1993), Ljubljana, 6. 9. 1993, str. 2–17.

⁵² AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, podfond II Urad za investicije, Okvirni program investicij do leta 1997 (cene per 31. 12. 1993), Ljubljana, 24. 11. 1993, str. 1–12.

(Grosuplje) in Dom Dva topola (Izola) ter dodaten vzgojni zavod, ki bi ga opredelili v letu 1999.

- d) *novogradnje in dozidave srednjih šol* (9 novogradenj in 20 adaptacij in dozidav): Srednja turistična in ekonomska šola Bled (Radovljica), Srednja agroživilska in kmetijska šola Nova Gorica, Srednja zdravstvena šola Ljubljana (samo oprema), Srednja ekonomska šola Ljubljana Srednja živilska šola Maribor in Srednja tekstilna šola Maribor ter Srednja frizerska šola Maribor, Srednja šola Krško, Srednja vzgojiteljska šola in gimnazija Ljubljana, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo Ljubljana in Nova poklicna šola za 850 učencev v Domžalah (pri prvi obravnavi je bila možnost še, da se investira v srednjo šolo v Ljubljani ali Domžalah); adaptacije in dozidave: Gimnazija Jesenice, Gimnazija Piran, Gimnazija Koper, Gimnazija Kočevje, Srednja glasbena in baletna šola Ljubljana, Gimnazija Ljutomer, Srednja šola Slovenj Gradec, Srednja gostinska šola Celje, Srednja ekonomska in trgovska šola Brežice, Srednja ekonomska šola Kranj, Gimnazija Šentvid (Ljubljana), Gimnazija Poljane (Ljubljana), Srednja trgovska šola Ljubljana, Srednja poklicna šola Idrija, Gimnazija Ptuj, Srednja zdravstvena šola Izola, Srednja šola Lendava, Srednja steklarska šola Rogaška Slatina (Šmarje pri Jelšah), Srednja strojna šola Koper, Srednja strojna in elektro šola Celje);
- e) *športne dvorane* (15 šol): Srednja tehniška in zdravstvena šola Novo Mesto, Srednja elektro in strojna šola Kranj, Gimnazija Bežigrad, Srednja šola tehniških strok Šiška in Srednja frizerska šola Ljubljana, Gimnazija Celje – Center, Gimnazija Šentvid, Srednja tehnična šola Aškerčeva (Ljubljana), PTT Srednješolski center (Ljubljana), Gimnazija Idrija, Srednješolski športni center Maribor, Srednješolska športna dvorana Nova Gorica, Športni center srednjih šol na Roški, Gimnazija Ruše (prizidek), Srednja strojna šola Trbovlje, Sred. center športna dvorana (Velenje), dodan po drugi obravnavi zakona.
- f) *centre za šolske in obšolske dejavnosti* (16 objektov): Veliki Boč (Ruše), Javorniški Rovt (Jesenice), Libeliče (Dravograd), Gaj (Maribor), Spuhlja (Ptuj), Sonjak (Ravne na Koroškem), Golica (Jesenice), Strojna (Ravne na Koroškem), Livek (Tolmin), Medvedje Brdo (Logatec), Čatež (Trebnje), Dolenjske toplice (Novo mesto), Vidonci (Murska Sobota), Pacug (Piran), Tolmin in Črnomelj. Pri prvi obravnavi je bil vključen še predlog za investicijo v objekt Moste – Žirovnica (Jesenice), a kasneje opuščen pri drugi obravnavi predloga zakona.
- g) *visokošolsko infrastrukturo* (18 objektov): Športna dvorana Univerze v Mariboru, Visoka pomorska in prometna šola Piran, Plemljeva vila na Bledu, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo ter Šola za arhitekturo v Ljubljani, Rektorat Univerze in Pravna fakulteta v Ljubljani, Visoka

zdravstvena šola Univerze v Ljubljani, Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Akademija za likovno umetnost, Fakulteta za šport, Rektorat Univerze v Mariboru, Fakulteta za družbene vede v Ljubljani, Visoka šola za socialno delo v Ljubljani, Fakulteta za organizacijske vede Univerze v Mariboru, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani – Oddelek za matematiko ter Oddelek za kemijo, Športna dvorana Univerze v Ljubljani in Višja zdravstvena šola Univerze v Mariboru. Vključeno je bilo še sofinanciranje velikih predavalnic za univerzi v Mariboru in v Ljubljani;

- h) *študentske domove*: študentski dom Kranj (184 postelj), Študentski domovi v Ljubljani – blok 14 (184 postelj), odkup samskega doma Topniška (400 postelj), obnova starih študentskih domov, predvsem v Ljubljani, ki so bili grajeni pred letom 1964, ter Študentski dom Maribor.

Ocenjena finančna konstrukcija za ta investicijski sveženj je znašala 16.024.570.000 SIT.⁵³ Omenjeni Niko Žibret je 14. oktobra 1993 strnil tudi posebne poudarke ob predlogu Zakona, kjer je zapisal, da je predlagani zakon izrazito razvojno naravnan, saj je predvideval razmeroma velika vlaganja v šolski prostor, s čimer se naj bi presekala inercija stagnacije šolstva.⁵⁴ V nadaljevanju je Ministrstvo za šolstvo in šport (18. oktobra 1993) pripravilo pozitivno mnenje za Urad predsednika vlade Republike Slovenije, ki je na petih straneh podatkovno utemeljilo državne potrebe in priporočilo podporo zakonu.⁵⁵ Ministrstvo za finance pa je 12. oktobra 1993 pripravilo mnenje, v katerem je nasprotovalo sprejemu zakona zaradi velikih finančnih posledic zakona, ki bi imele vpliv na celotno javno porabo.⁵⁶

Matični Odbor za kulturo, šolstvo in šport je na svoji 11. seji 21. oktobra 1993 v mali dvorani Državnega zbora v Ljubljani začel ključno, prvo obravnavo. V imenu predlagateljev je Rudi Moge poudaril večletno podfinanciranost šolstva (neustrezni prostori, zastarela oprema, kronično pomanjkanje telovadnic

⁵³ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, Okvirni program investicij do leta 1997 (cene per 31. 12. 1993), Ljubljana, 8. 11. 1993, str. 13.

⁵⁴ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Posebni poudarki ob predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, 403-24/93-BŽ-BS, Ljubljana, 14. 10. 1993, str. 1–2

⁵⁵ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Mnenje Ministrstva za šolstvo in šport k predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, št. 403-24/93-MB-TT, Ljubljana, 18. 10. 1993, str. 1–5.

⁵⁶ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, Predlog zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov RS v vzgoji in izobraževanju – mnenje, št. 403–65/93, Ljubljana, 12. 10. 1993; AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Mnenje Ministrstva za finance o predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, št. 402-04/93-23/1-8, Ljubljana, 21. 10. 1993, str. 1.

in laboratorijev), potrebo po povečanju vpisnih mest (zlasti na srednješolski in visokošolski ravni) ter po informatizaciji in zgodnejšem učenju tujih jezikov; izpostavil je tudi vavčerje za odrasle in šolsko prehrano kot socialni korektiv. Minister dr. Slavko Gaber je, ob soočenju z vladnim zadržanim stališčem, podprl nadaljnjo obravnavo z možnimi popravki: opozoril je na rekordne vpise (ok. 32.000 v srednje in 14.000 v višje/visoke šole), na potrebo po širitvi programov in dvigu kakovosti ter na fiskalni učinek, po katerem bi posebni zakon razbremenil redne investicijske postavke; dodatna enoletna obremenitev bi po izračunih znašala 5,6 mrd SIT (ok. 0,35 % BDP), delež za izobraževanje pa bi se približal 5,2 % BDP, kar je v rangi zahodnoevropskih držav. Odbor je predlog načeloma podprl,⁵⁷ ob zahtevi po lestvici prioritet, uskladitvi besedila s pripombami Sekretariata za zakonodajo in pravne zadeve ki je opozoril še na neprimernost denominacije v DEM (namesto domače valute),⁵⁸ in sinhronizaciji z obravnavo proračuna za 1994.⁵⁹ Ta zahteva je naložila predlagateljem, da za nadaljnjo obravnavo zakona zneske v DEM spremenijo v zneske v SIT.

Pri tehtanju za in proti je Vlada RS (27. oktobra 1993) v mnenju za prvo obravnavo zakona izrazila odklonilno stališče,⁶⁰ sklicujoč se na argumente Ministrstva za finance glede makrofiskalnih posledic: dodatno javno porabo ok. 3 % BDP v letih 1994–1997 (cca 0,7 % BDP letno), odstopanje od proračunskega memoranduma (1994–1997), povečanje obsega proračuna (namesto načrtovanega znižanja) in porast proračunskega primanjkljaja (z 1 % BDP na ok. 1,6 % BDP).⁶¹ Odbor za finance in kreditno-monetarno politiko (predsednik Janez Kopač) je predlagal spremembo naslova zakona, postavitev zneska v 3. členu kot zgornje meje ter pripravo besedila za drugo obravnavo ob upoštevanju pripomb Sekretariata za zakonodajo in pravne zadeve. Predlagal je tudi sklep, da Vlada RS pripravi besedilo za drugo obravnavo.⁶²

⁵⁷ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Zapisnik 11. seje Odbora Državnega zbora Republike Slovenije za kulturo, šolstvo in šport z dne 21. 10 1993, št. 0611-04/93-11, Ljubljana, 8. 11. 1993, str. 1–8.

⁵⁸ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Mnenje Sekretariata za zakonodajo in pravne zadeve k predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju (prva obravnava), št. 411-07/92-4/1, Ljubljana 20. 10. 1993, str. 1–2.

⁵⁹ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Poročilo k predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju – I. obravnava, za DZ RS pripravil Dimitrij Rupel št. 411-07/92-4/1, Ljubljana, 9. 11. 1993, str. 3.

⁶⁰ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Mnenje Vlade RS na predlog zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju – prva obravnava, št. 402-04/93-23/1–8, Ljubljana, 27. 10. 1993, str. 1–2.

⁶¹ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Mnenje Ministrstva za finance o predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju (prva obravnava), št. 402-04/93-23/1–8, Ljubljana, 21. 10. 1993, str. 1.

⁶² AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Mnenje Odbora za finance in kreditno-monetarno politiko k predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju – prva obravnava, št. 411-07/92-4/1, Ljubljana, 8. 11. 1993, str. 1–2.

Rudolf (Rudi) Moge, tedanji poslanec LDS in eden glavnih pobudnikov ZZSNN (*Društvo poslancev 90*, dostopno: <https://poslanci90.si/?q=zgodovina>, pridobljeno: 12. 3. 2025)

Na svoji 13. seji (12. novembra 1993) je Odbor za kulturo, šolstvo in šport zavrnil večino zadržkov Odbora za finance, saj so člani odbora presodili, da

predlogi Odbora za finance pomenijo, da bi z njihovo vključitvijo v zakon ta izgubil osnovni pomen z izjemo pravno-tehničnih.⁶³

Na 14. seji DZ (26.–27. novembra 1993) ob obravnavi 33. točke dnevnega reda je Moge v imenu predlagateljev povzel razvojni in socialni smisel zakona: izkoristiti visok pritisk mladih na šolanje ob brezposelnosti ter zagotoviti minimalne pogoje za kakovosten preskok sistema. Družba, ki sebi in svoji mladeži nalaga breme spoprijema z gospodarsko krizo in tekmovalnostjo evropskega in svetovnega trga, je dolžna poskrbeti za pogoje, ki omogočajo uspeh v tem spoprijemu. Na koncu je pozval poslanke in poslance, da zakon podprejo, saj so načrtovani programi v zakonu strokovno temeljito pripravljeni in pretehtani.⁶⁴

V razpravi so predstavniki poslanskih skupin široko podprli zakon: od ZESS (dr. Leo Šešerko), SLS (Žare Pregelj), Demokratov Slovenije (Danica Simšič), NS (Marija Pozzonec) do LDS (Jadranka Šturm Kocjan), SD (Drago Šiftar) in SNS (Zmago Jelinčič). Ob podpori so hkrati opozarjali na implementacijska tveganja (regionalna uravnoteženost, realnost rokov, nadzor nad porabo). V takem kontekstu je zakon v prvi obravnavi prejel prepričljivo podporo, kar je utrdilo izhodišče za nadaljnje usklajevanje besedila v smeri fiskalne vzdržnosti in pravno-tehnične konsistence.⁶⁵ Proti koncu razprave je besedo dobil minister za šolstvo in šport dr. Slavko Gaber. Uvodoma je predstavil uradno stališče Vlade, ki zakona ni podprla zaradi ocenjene finančne nevzdržnosti. Ob tem pa je dodal osebno pojasnilo, da se je ministrstvo na tej točki od stališča Vlade razlikovalo, saj je v zakonu prepoznalo razvojno priložnost za državo. V svojem nastopu je poudaril, da Slovenija ne more temeljiti zgolj na varnosti, temveč mora biti hkrati tudi "država znanja". Gaber je opozoril na specifične demografske razmere: v osnovne in srednje šole so bile vpisane najštevilčnejše generacije v zgodovini, kar je razumel kot "srečo v nesreči". To je po njegovem mnenju pomenilo, da bo odločitev o vlaganjih v znanje dolgoročno določila, ali bo Slovenija sposobna ustvariti družbo, ki temelji na človeških virih, ali pa bo zaostala za evropskimi trendi. Izpostavil je tudi socialno funkcijo šolskega sistema, ki je poleg izobraževanja ublažil pritiske brezposelnosti, saj so šole sprejele del mladih, ki bi sicer obremenjevali druge resorje. Posebej je opozoril na neustrezne prostorske pogoje: inšpekcijski pregledi so že takrat ugotavljali, da so nekateri prostori neprimerni za izvajanje pouka, med drugim celo na

⁶³ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Zapisnik 13. seje Odbora Državnega zbora za kulturo, šolstvo in šport, ki je bila 12. novembra 1993, št. 0611-04/93-13, Ljubljana, 15. 11. 1993, str. 1–4.

⁶⁴ Magnetogram 14. seje Državnega zbora Republike Slovenije, 26. 11. 1993, 33. točka dnevnega reda – obravnava predloga Zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 26. 11. 1993, str. 335–358 (*Državni zbor Republike Slovenije*, dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/seje/sejeDZ>, pridobljeno: 12. 3. 2025).

⁶⁵ Prav tam, str. 336–357.

fakultetni ravni. Čeprav je prostorska ureditev temeljni predpogoj, pa sama po sebi še ne zagotavlja kakovosti, zato so morali biti vanjo vključeni tudi programi računalniškega opismenjevanja, zgodnejše učenje jezikov in vsaj minimalni standardi socialne preventive, kot je pravica do šolske malice. Gaber je zakon zato razumel kot ukrep, ki "omogoča spodobno dihanje šolskega sistema na različnih področjih".⁶⁶

Ministrov govor je spodbudil več odzivov. Poslanka Viktorija Potočnik je spomnila, da je Slovenija že v času Jugoslavije protestirala proti vsakemu omejevanju izobraževanja, znanosti in kulture, ki so veljali za "osebno izkaznico Slovencev". Vlado je zato pozvala, naj ne ponovi starih napak.⁶⁷ Podobno je reagiral tudi dr. Leo Šešerko, ki je ob istočasnem obravnavanju zakona o financiranju obrambe opozoril, naj Vlada RS, ki je podala negativno stališče ponovno premisli svoje stališče, "da se ne zgodi neka huda napaka, ki bi za desetletje destabilizirala gospodarski in socialni razvoj in tudi ekonomski razvoj Slovenije".⁶⁸

V nadaljevanju seje (naslednji dan, 27. novembra) je Državni zbor ob prisotnosti 50. poslancev sprejel sklep matičnega odbora: razlogi za izdajo zakona in cilji, ki jih zasleduje zakonski predlog so utemeljeni oziroma ustrezni. Ob prisotnosti petdesetih poslancev jih je osemintrideset glasovalo za, nihče pa proti. S tem glasovanjem je zakon preстал najkriticnejšo fazo postopka. Nesprejetje tega sklepa bi imelo za posledico ustavitev sprejema zakona, s sprejetjem pa se je odprla pot za nadaljnjo obravnavo. Sprejeti so bili tudi amandmaji skupine sedmih poslancev, Danice Simšič, Janeza Podobnika, Franca Potočnika, Irene Oman, Rudija Mogeta, Toneta Partljiča in Janeza Jančarja, ki so dopolnili besedilo s prilagoditvami tretjega člena (izražen v domači valuti).⁶⁹

Poleg tega so poslanci naložili Vladi, naj pri pripravi gradiv za drugo obravnavo prouči tudi predlagane amandmaje k investicijskim tabelam. Med njimi so bili predlogi za vključitev dodatnih projektov, kot so šolski center v Velenju, objekti v Murski Soboti, OŠ Rečica pri Savinji in srednja šola v Domžalah, pa tudi razprava o investicijah za Slovence v zamejstvu in na demografsko ogroženih območjih. Polemika se je razplamtela tudi o tem, kdo naj v drugi obravnavi pripravi predlog zakona o temeljnih razvojnih programih Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju za drugo obravnavo. Matični odbor je sprejel sklep, da to opravijo predlagatelji zakona, Odbor za Finance in kreditno monetarno

⁶⁶ Prav tam, str. 353–355.

⁶⁷ Pav tam, str. 355.

⁶⁸ Prav tam, str. 356–357.

⁶⁹ Magnetogram 14. seje Državnega zbora Republike Slovenije, 26. 11. 1993, 33. točka dnevnega reda – prva obravnavna predloga Zakona o zagotavljanju sredstev za realizacijo temeljnih razvojnih programov Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 26. 11. 1993, str. 367–375 (*Državni zbor Republike Slovenije*, dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/seje/sejeDZ>, pridobljeno: 12. 3. 2025).

politiko pa vlada. Presoja je bila večinoma utemeljena s tem, da bi predlagateljstvo vlade, ki je zakonu nasprotovala, pomenilo odmik od predlagane vsebine zakona, zato je večina podprla amandma skupine 7. poslancev, ki je predlagateljstvo za drugo obravnavo dodelila predlagateljem zakona. Čeprav je DZ zavrnil predlog, da zakon v drugo obravnavo pripravi Vlada, so amandmaji pokazali široko zanimanje poslancev za vsebinsko dopolnitev zakona.

Na koncu so poslanci sprejeli še dodatni sklep Zmaga Jelinčiča, da mora predsednik Vlade pred drugo obravnavo zakonov s podrobnimi proračunskimi posledicami predstaviti celovit pregled vplivov na javne finance. S tem se je sklenil ključni del postopka: zakon je ohranil legitimnost, javno podporo in močno parlamentarno večino. Sprejeta odločitev je pomenila, da vizija vlaganj v znanje kot strateškega vira razvoja ostaja politično živa, hkrati pa je omogočila pripravo besedila za drugo obravnavo.⁷⁰

Druga obravnavo zakona: kompromisi, politične napetosti in iskanje finančne vzdržnosti

Čeprav so mediji z večinoma pozitivnim poročanjem javnosti sporočali, da zakon odpira pravo razvojno smer,⁷¹ je politično ozračje pred drugo obravnavo postajalo napeto. Tedanji premier dr. Janez Drnovšek in finančni minister Mitja Gaspari sta na pogovor povabila Rudija Mogeta, ki je v javnosti zastopal predlagatelje, ter Nika Žibreta, enega ključnih lobistov zakona. Srečanje je razgalilo razhajanja: Žibret ga je ob ostrem začetku protestno zapustil, Moge pa se je moral zagovarjati pred očitki, da zakon ogroža fiskalno stabilnost države. Drnovšek je od njega zahteval, naj zaradi finančnih posledic ustavi zakonodajni postopek, čemur se Moge ni uklonil. Namesto tega je zagovarjal kompromis: prerazporeditev dela sredstev iz "obrambnega tolarja" v "šolski tolar", s čimer bi država istočasno varovala svojo varnost in vlagala v znanje. Predlog se je v kasnejši zakonodajni rešitvi tudi udejanjil, za kar sta poskrbela ministra Gaber in Gaspari.⁷² V skrbi za enotnost stranke LDS in za javne finance je Drnovšek sklical interni sestanek ministrov in poslancev v Izlakah. Razprava je razkrila resne dileme, a ne tudi dokončne odločitve, zato je predsednik vlade že naslednji dan k sebi povabil ministra za šolstvo in za finance, naj mu pripravi usklajen predlog.⁷³

Medtem so predlagatelji na podlagi sklepov DZ iz prve obravnave (26.–27. november 1993) pripravili popravljen besedilo in ga 8. decembra 1993

⁷⁰ Prav tam, str. 172–175.

⁷¹ Npr. "Od vrtcev do univerz bo 1994 zelo dejavno", *Delo*, 27. 12. 1993, št. 300 str. 4.

⁷² Moge, ZZSNN, str. 7–8.

⁷³ Prav tam, str. 16–17.

ponovno vložili v postopek.⁷⁴ Besedilo je dobilo nov naslov – *Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju* – ter šest členov, ki so na novo določali programe, obseg sredstev in dinamiko financiranja. V drugem členu so bili še vedno zajeti temeljni programski stebri: investicije v šolske prostore, računalniško opismenjevanje, znanje tujih jezikov, dostopnost učbenikov in učnih gradiv ter šolska prehrana. V tretjem členu je bila določena zgornja višina sredstev (30,5 milijard SIT), ki so bila razporejena na obdobje 1994–1997, pri čemer letna poraba ni smela preseči devet milijard SIT. Ključno je bilo, da so sredstva evidentirali kot posebno proračunsko postavko Ministrstva za šolstvo in šport, kar je zakonu dajalo avtonomijo in preglednost.⁷⁵

Kljub temu so bila v parlamentarni proceduri vložena nekatera amandmajska popravila. Najbolj odmevna sta bila amandmaja enajstih poslancev iz različnih strank (med njimi Janez Kopač, dr. Dimitrij Rupel, Zmago Jelinčič Miloš Pavlich, Miran Potrč, Irena Oman, Sušek Maks, Jože Lenič, Igor Omerza, Jadranka Šturm Kocjan in Janez Jančar). Prvi je predlagal popravek 3. in 4. člena zakona, in sicer znižanje skupne vsote iz 30,5 na 27,6 milijard SIT ter podaljšanje obdobja izvajanja do leta 1999. S tem se je letna obremenitev proračuna zmanjšala za štiri milijarde SIT, kar je bil jasen signal, da tudi finančni lobi v DZ išče kompromisne poti. Popravljeni predlog je v leti 1998 in 1999 delno razporejal sredstva za projekt investicij v šolske prostore, računalniško opismenjevanje, tuje jezike in za zagotavljanje dostopnosti učbenikov in učnih gradiv. Drugi amandma se je nanašal na črtanje določb o zadolževanju: sredstva naj bi se zagotavljala neposredno iz državnega proračuna, brez navajanja posojil kot vira financiranja.⁷⁶

Odbor za finance in kreditno-monetarno politiko je oba amandmaja podprl, zaradi česar so postali brezpredmetni predlogi poslancev Ivana Verzolaka in Jožefa Kocuvana, ki sta zahtevala dodatna sredstva.⁷⁷ Odbor za kulturo, šol-

⁷⁴ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273 Vloga za predlog Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 8. 12. 1993, str. 1.

⁷⁵ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Obrazložitev vloge predloga Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 8. 12. 1993, str. 2–5.

⁷⁶ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Amandmaja k predlogu Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju (druga obravnava – EPA 357), Ljubljana 13. 1. 1994, str. 1–2; AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, Amandmaji k predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju EPA 357 – druga obravnava, Ljubljana, 25. 1. 1994.

⁷⁷ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 119, Vloga Ivana Verzolaka, poslanca SNS, za amandma na predlog zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 24. 1. 1994, str. 1; AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Vloga Jožefa Kocuvana, poslanca v DZ, za amandma na predlog zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana 7. 1. 1994, str. 1.

stvo in šport je ugotovil, da je predlog pripravljen skladno s sklepi DZ iz prve obravnave, ter zato podprl oba ključna amandmaja, zavrnil pa je amandmaje na priložene investicijske tabele, saj ti niso bili del zakonskega besedila, temveč zgolj obrazložitve.⁷⁸

Druga obravnava zakona je potekala na 17. seji DZ, 26. januarja 1994 v 29. točki. Sejo je vodil podpredsednik DZ dr. Vladimir Topler. Poslance je obvestil, da so prejeli pisni odgovor predsednika vlade na vprašanje, kako bodo trije veliki zakoni – zdravstveni, obrambni in šolski tolar – vplivali na javno porabo.⁷⁹ Kljub temu je Polonca Dobrajc predlagala, da se zakon o obrambnem in šolskem tolarju umakneta z dnevnega reda, dokler Drnovšek osebno ne poda dodatnih pojasnil. Njen predlog je bil zavržen (22 glasov za, 24 proti), s čimer so se odprla vrata za gladek potek obravnave. Rudi Moge je v imenu predlagateljev zakon še enkrat obrazložil, podrobno predstavil program in se odzval na amandmaje. Zaključil je z optimističnim tonom, ko je dejal, da "sreče, ki jo prikličemo sami nase, ni mogoče več ustaviti".⁸⁰ Glede na jasno parlamentarno razpoloženje so se podrobnejšim razpravam odpovedali tako matični odbor kot Sekretariat za zakonodajo in celo Vlada RS. Državni zbor je z veliko večino sprejel oba amandmaja, vse člene zakona in sklep, da zakon za tretjo obravnavo pripravijo predlagatelji.⁸¹

Tretja obravnava zakona: konsenz, sprejem in zgodovinska prelomnica

Priprave na tretjo obravnavo zakona so potekale precej bolj umirjeno kot v prvih dveh fazah. Predlagatelji so imeli razmeroma malo dela, saj so morali v besedilu popraviti le člene, ki so bili že dopolnjeni z amandmaji v drugi obravnavi (3. in 4. člen). Bistveno večji zalogaj so prevzeli sodelavci Ministrstva za šolstvo in šport, ki so pripravili obsežne priloge z natančnimi obrazložitvami posameznih programov. Poslance je ob investicijah v šolski prostor še posebej

⁷⁸ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Poročilo k predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju – II. Obravnava, št. 411-07/93-4/2-EPA 357, Ljubljana, 31. 1. 1994.

⁷⁹ Magnetogram 17. redne seje Državnega zbora Republike Slovenije, 26. 1. 1994, 29. točka dnevnega reda – druga obravnava predloga Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 26. 1. 1994, str. 161–173 (*Državni zbor Republike Slovenije*, dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/seje/sejeDZ>, pridobljeno: 12. 3. 2025).

⁸⁰ Prav tam, str. 162.

⁸¹ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Poročilo k predlogu zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju – II. Obravnava, št. 411-07/93-4/2-EPA 357, Ljubljana, 31. 1. 1994.

zanimal projekt računalniškega opismenjevanja, ki je poleg nakupa računalnikov predvideval tudi standardizacijo informacijskih prenosov znotraj šol in med institucijami, enotno programsko opremo za podporo pouku ter administrativnim procesom in predvsem sistematično usposabljanje učiteljev in učencev za delo z novo tehnologijo.⁸²

Tudi program učenja tujih jezikov je sprožal širšo razpravo. Poslanci so opozarjali, da je treba doseči nacionalni konsenz za čimprejšnje spremembe predmetnikov in učnih načrtov v osnovnih šolah. Utemeljevali so, da lahko mlada generacija znanje jezikov pridobi le v okviru šolskega sistema, zato je zgodnejši začetek prvega tujega jezika in uvajanje drugega tujega jezika strateško nujno. Geografski položaj Slovenije, povečan pomen turizma in vse intenzivnejša vpetost v evropski gospodarski prostor so terjali vlaganja v jezikovno znanje, ki ga je politika prepoznala kot ključni dejavnik mednarodne konkurenčnosti. Zadnja dva programa — dostopnost učbenikov in učnih gradiv ter šolska prehrana — sta bila zaradi izrazite socialne dimenzije deležna najširše podpore, saj sta nagovarjala enakost možnosti in osnovne pogoje učenja.

Predlagatelji so zakon za tretjo obravnavo vložili 3. februarja 1994. Ob njem je bil priložen tudi pregled proračunskih obremenitev, ki je poslancem omogočil celovitejšo predstavo o finančnih učinkih.⁸³ V zakonodajnem postopku so bili vloženi trije amandmaji. Prvi, ki ga je podprla skupina z Viko Potočnik kot prvopodpisano, je odpravil neskladje med naslovom zakona in prvim členom, tako da se je za besedo "določijo" dodala beseda "nekateri". Drugi amandma, ki so ga vložili poslanci okoli Jadranke Šturm Kocjan, je k 3. členu dodal določilo, da letna sredstva ne smejo biti manjša od štirih milijard tolarjev (po cenah na dan 1. 1. 1994). S tem so ob najvišji meji zagotovili tudi minimalno raven financiranja. Tretji amandma iste skupine je termin "do skupne višine" nadomestil z "v skupni višini", s čimer so sredstva postala natančneje določena. Sekretariat za zakonodajo in pravne zadeve je opozoril zgolj na neskladje prvega člena z naslovom, kar je bilo odpravljeno z amandmajem.⁸⁴

Na 18. redni seji DZ RS, 21. februarja 1994, ki jo je vodil Lev Kreft, je Odbor za kulturo, šolstvo in šport po kratki obrazložitvi Rudija Mogeta obravnaval tudi oba amandmaja Jadranke Šturm Kocjan in jih podprl. Državni zbor, ki

⁸² AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Predlog programa in kriterijev za odpravo dvoizmenskosti pouka na osnovnih šolah v Republiki Sloveniji do leta 1999, Ljubljana, 10. 2. 1994; SI AS 2137 DZ RS, t. e. 273, Predlog kriterijev in seznam občin za dograjevanje občinskih proračunov za investicije v osnovno šolstvo v letu 1994, Ljubljana, 2. 2. 1994;

⁸³ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Vloga Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 3. 2. 1994.

⁸⁴ AS, SI AS 2003, MŠZŠ RS, t. e. 273, Mnenje Sekretariata za zakonodajo in pravne zadeve k predlogu Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, št. 411-07/93-4/3, Ljubljana, 10. 2. 1994.

Poslanci državnega zbora v mandatu 1992–1996 (*Državni zbor Republike Slovenije*, dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/wcm/connect/dz+documents/o+drzavnem+zboru/dogodki/20.+obletnica/7a9a23b5-47ff-4aff-ae38-31cb42a9a1c3>, pridobljeno: 19. 4. 2025)

ga je na seji vodil podpredsednik dr. Lev Kreft, je nato prislunil predstavitvi zakona v imenu predlagateljev. Moge je poslance seznanil, da so vgradili vse pripombe iz druge obravnave: znesek je bil znižan s 30,5 na 27,6 milijard tolarjev, rok izvajanja je bil podaljšan do leta 1999, sredstva pa so se zagotavljala neposredno v državnem proračunu, ne več iz posojil. Poudaril je, da so bile vse ključne pripombe poslancev in odborov uspešno usklajene ter da zakon uživa podporo tako matičnega odbora kot tudi Vlade RS. V imenu odbora je nastopil dr. Dimitrij Rupel, ki je izpostavil strateško naravo zakona: ureja področja, kot so investicije v šolske prostore, računalniško opismenjevanje, znanje tujih jezikov, učbeniška politika in šolska prehrana. Gre za programe, ki so po njegovem prepričanju "v strateškem in nacionalnem interesu". V imenu Vlade je nato kratko spregovoril minister dr. Slavko Gaber in zagotovil, da vlada zakon v tej fazi podpira ter da so sredstva vključena v predlog proračuna Ministrstva za šolstvo in šport za leto 1994. Tudi poslanske skupine so zakon podprle. Jadranka Šturm Kocjan je v imenu LDS poudarila, da zakon odpira perspektive prihodnosti. Komisija za žensko politiko ga je razumela kot orodje za družbeno enakost, Mihaela Logar pa je izpostavila, da izobraževanje ne pomeni le ustvarjanja poceni delovne sile, temveč predstavlja družbeno vrednoto. Anton Peršak je ocenil, da gre za "prvi zakon, kjer dejansko govorimo o prihodnosti naroda", Danica Simšič pa je predlagala, da DZ Vladi naloži redno letno poročanje o ure-

sničevanju zakonov. Tone Partljič je v obširni razložitvi podpore zakonu opozoril, da je poleg nekaterih zakonov o otroškem dodatku in družini to praktično prvi zakon, kjer govorimo o prihodnosti tega naroda.⁸⁵

Seja se je končala z glasovanjem. Vsi trije amandmaji so bili sprejeti z večino, nato pa še celoten zakon. Od 63 prisotnih poslancev jih je 61 glasovalo za, nihče ni bil proti. Obenem je bil sprejet tudi sklep o letnem poročanju Vlade.⁸⁶

S tem je bil ZZSNN dokončno sprejet 22. februarja in objavljen 10. marca, veljati pa je začel 25. marca 1994. Določil je, da se v obdobju 1994–1999 za programe nameni 27.584.000.000 SIT (po cenah na dan 1. 1. 1994), pri čemer letni znesek ni smel preseči petih milijard tolarjev in ni smel pasti pod štiri milijarde.⁸⁷ Ta konstrukcija je zagotavljala večletno predvidljivost, stabilnost in možnost usklajevanja z drugimi reformnimi ukrepi druge polovice devetdesetih let, med katerimi so bili ključni kurikularna reforma, podaljšanje obveznega šolanja na devet let ter sistem nacionalnega preverjanja znanja. Zakon je odprl pot prenovi, besedi reforma so se snovalci zavestno izogibali, šolskega sistema v Republiki Sloveniji.

Zaključek

Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, v javnosti poznan kot "šolski tolar", se v retrospektivi kaže kot ena od ključnih prelomnic slovenske izobraževalne politike devetdesetih let. V času tranzicije je združil razvojne in socialne cilje ter omogočil, da je Slovenija kot nova država svojo dolgoročno varnost in blaginjo utemeljila na znanju in človeškem kapitalu, ne zgolj na obrambnih mehanizmih. Reformo lahko razumemo kot trifazni proces: reorganizacija sistema v prvi polovici desetletja, kurikularna prenova v njegovem osrednjem obdobju ter implementacija in evalvacija proti koncu. ZZSNN sodi v prvo fazo kot fiskalni mehanizem, ki je omogočil uresničljivost konceptov Bele knjige in zaprl strukturno vrzel, značilno za tranzicijska okolja brez stabilne proračunske podpore.

Empirične ugotovitve o računalniški pismenosti kažejo, da so bili opremljanje šol in kratkotrajna usposabljanja nujni, a ne zadostni pogoji za učinkovito pedagoško integracijo IKT; dejanska raba je bila heterogena in odvisna

⁸⁵ Magnetogram 18. redne seje Državnega zbora Republike Slovenije, 21. 1. 1994, 12. točka dnevnega reda – druga obravnava predloga Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju, Ljubljana, 21. 2. 1994, str. 79–85 (*Državni zbor Republike Slovenije*, dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/seje/sejeDZ>, pridobljeno: 12. 3. 2025).

⁸⁶ Prav tam, str. 85.

⁸⁷ *Uradni list RS*, ZZSNN 13/1994.

od lokalne podpore ter strokovnih kompetenc. Zgodovinski viri o pripravi in parlamentarnih razpravah potrjujejo zavestni poskus depolitizacije financiranja znanja: zakon je bil sprejet kot razvojni konsenz, utemeljen v prepričanju, da nacionalno varnost dolgoročno zagotavlja izobražena in ustvarjalna družba. Končna aklamacija v tretji obravnavi (1994) potrjuje, da je politični sistem prepoznal izobraževanje kot javno dobro strateškega pomena in kot naložbo z dolgoročnimi učinki.

Znanstveni pomen ZZSNN presega nacionalno kroniko. Prvič, predstavlja model namenskega večletnega financiranja ključnih podsistemov (infrastruktura, IKT, jezikovna politika, učbeniška politika, prehrana), ki ga je mogoče primerjati z drugimi postsocialističnimi pristopi, kjer je manjkala eks-ante fiskalna stabilizacija. Drugič, zakon ilustrira, kako fiskalne odločitve strukturirajo implementacijo: brez sredstev ni laboratorijev in telovadnic, brez opreme in usposabljanj je informacijska pismenost retorična, brez subvencioniranih učbenikov in prehrane pa pravičnost ostaja zgolj normativna. Tretjič, ZZSNN se umešča v evropski diskurz standardizacije in primerljivosti, v katerem je zgodnje učenje jezikov in digitalna pismenost nujni pogoj za vključenost v evropske tokove življenja, izobraževanja in na trg dela.

ZZSNN je dosegel svoje temeljne cilje: izboljšal prostorske pogoje, spodbudil digitalizacijo, razširil jezikovno ponudbo, okrepil socialno dostopnost učbenikov in prehrane ter prispeval k finančni stabilnosti izobraževalnega sistema. Njegova implementacija, podprta s strateško vizijo, lokalnimi iniciativami in konsistentnim upravljanjem, je omogočila trajno modernizacijo. Posebej simbolno razsežnost mu daje dejstvo, da so bila sredstva v dobršni meri prerazporejena iz obrambnega proračuna – odločitev, ki je del državne varnosti locirala v znanje. Ta premik je imel večplastne posledice: zagotovil je stabilno financiranje razvojnih programov, poslal jasen signal o večdimenzionalni naravi varnosti in predstavljal redek primer preseganja kratkoročnih političnih interesov v korist dolgoročne vizije.

Preseganje zgodovinskega okvira razkriva dodatno razsežnost: zakon sovpada z izrazito preobrazbo izobrazbene strukture prebivalstva v prvem desetletju državnosti. Med letoma 1991 in 2002 je delež prebivalcev s srednješolsko izobrazbo narasel z 43,1 % na 54,1 %, delež visoko izobraženih pa se je skoraj podvojil, z 4,3 % na 7,9 %. Obenem se je delež prebivalcev z zgolj osnovnošolsko izobrazbo zmanjšal s 29,8 % na 26,1 %.⁸⁸ Takšna strukturna preusmeritev ne odraža zgolj globalnih trendov, temveč kaže na dejanski učinek domačih razvojnih politik: povečano dostopnost izobraževanja, širitev vpisnih zmogljivi-

⁸⁸ Statistični urad Republike Slovenije (SURS), Prebivalstvo, staro 15 let ali več, popisa 1991, 2002 po: meritve, izobrazba, leto; dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/9/71>, pridobljeno: 28. 3. 2025.

vosti, večjo privlačnost srednješolskih in visokošolskih programov ter stabilno podporo države pri financiranju kadrovskih in infrastrukturnih potreb. ZZSNN je v tem smislu deloval kot multiplikator izobraževalne mobilnosti in generator dviga ravni kulturnega kapitala v času, ko je to za mlado državo imelo ključen razvojni pomen.

Če uvodoma ugotovimo, da je v sodobnem svetu varnost dolgoročno mogoče uresničiti samo z znanjem, potem sklepno lahko poudarimo, da ZZSNN ponuja dragoceno lekcijo tudi današnjemu času. Tako kot so se v devetdesetih slovenski politiki in javnost zedinili o nujnosti računalniškega opismenjevanja kot temelja konkurenčnosti, bi morali danes prepoznati pomen nove paradigme – umetne inteligence in digitalne preobrazbe. Tako kot tedaj, tudi dane ne zadočujejo parcialne pobude ali kratkoročne rešitve; potrebni so strateški, dolgoročni in sistemsko zasnovani programi, ki bodo prihodnjim generacijam omogočili, da kritično, odgovorno in ustvarjalno uporabljajo orodja prihodnosti.

Poseben pomen ZZSNN izhaja tudi iz dejstva, da so bila sredstva za njegovo izvedbo v dobršni meri zagotovljena s prerazporeditvijo iz obrambnega proračuna. To ni bil zgolj fiskalni maneuver, temveč globoko simbolno dejanje: država, ki se je komajda osamosvojila in je potrebovala trdne obrambne temelje, se je odločila, da bo del svoje varnosti utemeljila ne le v orožju, temveč tudi v znanju. Takšna odločitev je imela daljnosežne posledice. Prvič, omogočila je stabilno financiranje ključnih razvojnih programov v šolstvu. Drugič, poslala je jasen signal, da je nacionalna varnost večplastna in da jo dolgoročno v pomembnem delu zagotavlja izobražena, kritično misleča in ustvarjalna družba. In tretjič, to je bil redek primer, ko je politični sistem presegel ozke interese in se odločil za vlaganje v prihodnost, ne v kratkoročno utrjevanje vojaške moči. V današnji retrospektivi lahko ugotovimo, da je bila ta odločitev strateško pravilna in je prispevala k temu, da se je Slovenija v devetdesetih uspešno vključila v evropske tokove znanja, kulture in gospodarstva.

Odmevnost ZZSNN presega svoje zgodovinsko obdobje, saj se ob njem odpira tudi razmislek o aktualnih strateških dilemah. V devetdesetih letih je bila digitalizacija in računalniško opismenjevanje prepoznana kot ključni civilizacijski izziv, brez katerega bi Slovenija tvegala izolacijo od evropskega in globalnega razvoja. Danes je podoben mejnik umetna inteligenca, ki tako kot nekoč računalniki odpira nove možnosti, hkrati pa postavlja zahteve po etičnem in premišljenem vključevanju v izobraževalni sistem. Če je bil "šolski tolar" mehanizem, s katerim je država prepoznala, da prihodnost varnosti in blaginje leži v vlaganju v znanje, bi se morali danes spraševati, kako s podobnim političnim konsenzom in večletnim financiranjem podpreti razvoj kompetenc za rabo umetne inteligence. Tako kot v devetdesetih se namreč kaže, da tehnološki preskok ne more biti prepuščen spontanosti. Več kot očitno je, da zahteva strateško odločitev države: da investira v znanje kot najdragocenejši kapital za prihodnost.

Ana Šela and Rudi Moge

**THE "SCHOOL MONEY" AS A DEVELOPMENT POLICY
OF A KNOWLEDGE-BASED SOCIETY: GENESIS, CONTENT,
AND SYSTEMIC SCOPE OF THE ACT ON SECURING FUNDS
FOR CERTAIN URGENT DEVELOPMENT PROGRAMS IN EDUCATION
(1994–1999)**

SUMMARY

This article examines the genesis, content, and systemic impact of the *Act on Securing Funds for Certain Urgent Development Programs in Education* (1994–1999), popularly referred to as the "School Money" (*šolski tolar*). Adopted in the early years of Slovenian statehood, the Act represented a pivotal moment in the development of education policy in a post-socialist context. It provided a dedicated, multi-annual fiscal mechanism to support strategic priorities in education – school infrastructure, computer literacy, foreign language learning, textbook accessibility, and school nutrition – thus addressing both developmental and social dimensions of the education system.

The article situates the Act within the broader reform trajectory of the 1990s, which can be described as a three-phase process: (1) organizational restructuring and fiscal stabilization in the early 1990s, (2) curriculum reform in the mid-1990s, and (3) implementation and evaluation by the end of the decade. Within this sequence, the "School Money" is conceptualized as a bridging instrument that connected the strategic visions of the *White Paper on Education* (1995) with the practical capabilities of the system, filling a typical "implementation gap" common in transitional societies. The Act ensured predictable funding, thereby enabling sustained modernization and facilitating subsequent curricular reforms. Parliamentary debates and archival sources reveal the exceptional consensus that surrounded the Act's adoption. Promoted across party lines as a "law of all deputies", the initiative was marked by the personal dedication of MP Rudi Moge and Minister of Education Slavko Gaber, who emphasized that long-term national security was equally dependent on knowledge as on military defence. Symbolically, the financing was partly secured by reallocating resources from defence to education, highlighting a deliberate shift in priorities in favour of human capital.

The Act's outcomes were significant. By 1998, Slovenian schools had achieved a rapid increase in computer equipment, with one computer per 28 pupils in primary schools and one per 9.5 students in secondary schools. Foreign language instruction was expanded, textbook rental systems in libraries

improved accessibility, and school meals were recognized as an essential element of educational equity and public health. However, empirical evaluations also revealed limits: while material infrastructure was strengthened, the pedagogical integration of new technologies and sustained professional development remained uneven and dependent on local leadership and teacher competencies. From a comparative perspective, the "School Money" stands out among post-socialist reforms for its ex-ante fiscal stabilization, which contrasted with the ad hoc or donor-dependent approaches in many neighbouring countries. Its systemic design allowed Slovenia to align with European trends in informatization, multilingualism, and social inclusiveness in education, thus reinforcing the foundations of a knowledge-based society.

The article concludes by reflecting on the contemporary relevance of the Act. Just as computer literacy was recognized as a strategic imperative in the 1990s, today artificial intelligence and digital competencies represent comparable challenges that demand forward-looking, consensus-based investment policies. The legacy of the "School Money" underscores the enduring importance of political will, cross-party cooperation, and fiscal commitment in translating strategic visions into sustainable reforms.

VIRI IN LITERATURA

AS – Arhiv Republike Slovenije, SI AS 2003, fond Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije (MŠZŠ RS), 1967–2004.

"Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju (ZZSNN)", *Uradni list Republike Slovenije*, 10. 3. 1994, št. 13 (1994).

CIDREE, dostopno na: https://www.cidree.org/cidree_yearbook, pridobljeno: 12. 3. 2025.

Državni zbor Republike Slovenije, magnetogrami sej, dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/seje/sejeDZ>, pridobljeno: 12. 3. 2025.

Moge, Rudi, *Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v vzgoji in izobraževanju (ZZSNN)*, dostopno na: <https://poslanci90.si/?q=aktualno/po-mnogo-letih-ponovno-solski-tolar>, pridobljeno: 12. 3. 2025.

Statistični urad Republike Slovenije (SURS), Prebivalstvo, staro 15 let ali več, popisa 1991, 2002 po: meritve, izobrazba, leto; dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/9/71>, pridobljeno: 28. 3. 2025.

World Bank, Slovenia: Labour Market Issues, Report No. 17741-SLO, 30. marec 1998 (Washington DC, 1998), str. 6–8, dostopno na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/649641468759598157/pdf/multi-page.pdf>, pridobljeno: 12. 3. 2025.

.....

Bryant, Maria, Wendy Burton, Niamh O' Kane et al., "Understanding school food systems to support the development and implementation of food based policies and interventions", *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* 20, 29 (2023), str. 1–13.

Erjavec, Katja, "The Media and Computer Literacy Project in Europe", *Medijska istraživanja* 8, št. 2 (2002), str. 63–84.

Gabrič, Aleš, *Šolska reforma 1953–1963* (Ljubljana, 2006).

Gerlič, Ivan, "Stanje in trendi uporabe sodobne informacijske tehnologije v slovenskem izobraževalnem sistemu", *Or-ganizacija* 32 št. 4, 429–433.

Gregorič, Matej [et al], "School nutrition guidelines: overview of the implementation and evaluation", *Public Health Nutrition* 18, št. 9 (2015), str. 1582–1592.

Guio, Anne-Catherine, "Free school meals for all poor children in Europe: An important and affordable target?" *Children and Society* 37, št. 5 (2003), str. 1627–1645.

- Kehm, Barbara in Ulrich, Teichle**, "Higher Education and Employment in Europe: Trends and Future Prospects", *Higher Education Policy* 8, št. 3, str. 261–275.
- Krek, Janez (ur.)**, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (Ljubljana, 1995).
- Krek, Janez in Mira Metljak (ur.)**, *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (Ljubljana, 2011)
- Lovšin, Andrej**, "Vključevanje Slovenije v zvezo Nato: prispevek obrambnega in zunanjega ministrstva", *Annales, Ser. hist. sociol.* 34, št. 1 (2024), str. 75–94.
- Melanšek, Tadeja in Darko Friš**, "Nov hram učenosti: ustanovitev Pedagoške akademije v Mariboru", *Annales, Ser. hist. sociol.* 33, št. 3 (2023), str. 515–526.
- Naterer, Andrej, David Hazemali in Mateja Matjašič Friš**, "Mladi NEET v Sloveniji: analiza učinkov izbranih intervencijskih odgovorov projekta "PreseNEETi se" na potrebe in značilnosti mladih NEET v severovzhodni Sloveniji", *Studia Historica Slovenica* 23 (2023), št. 2, str. 805–840.
- Japelj Pavešič, Barbara in Gašper Cankar**, "Textbooks and students' knowledge", *ceps Journal* 12, št. 2 (2022), str. 29–65
- Protner, Edvard, Nataša Vujisić Živković in Andrej Zavrl**, "Šolstvo in socialistična pedagogika v nekdanji Jugoslaviji od leta 1945 do 1990", *Sodobna pedagogika* 66 (2015), str. 6–13.
- Slivar, Branko in Brigita Žarkovič - Adlešič**, "Learning by Doing or Learning from Mistakes?", v: Frode Nyhamn in Therese N. Hopfenbeck (ur.), *From Political Decisions to Change in the Classroom: Successful Implementation of Education Policy* (Oslo, 2014), str. 119–138.
- Štrajn, Darko**, "Educational Reform in Slovenia: Revising the Educational System and School Curriculum", *Bildung und Erziehung* 55, št. 2 (2002), str. 175–188.
- Jan, Zoltan**, "Šolski zapleti, spleti in prepleti na področju šolstva in šolske zakonodaje ali vznik in zaton nekega državotvornega resorja", v: Tratnik Volasko, Marjeta (ur.), *Premisljmo Slovenijo dveh desetletij: Zbornik referatov in razprav*, št. 3 (Ljubljana, 2012), str. 69–78.

DOI 10.32874/SHS.2025-19

Transforming Language Ideologies in the Styrias and in Prekmurje

Jakob Wiedner

Ph.D., Scientific Assistant
University of Graz, Treffpunkt Sprachen, Center for Language, Plurilingualism and Didactics
Johann-Fux-Gasse 30/I, 8010 Graz, Austria
e-mail: jakob.wiedner@uni-graz.at

Alja Lipavc Oštir

Ph.D., Full Professor
University of Maribor, Faculty of Arts, Department of German Studies
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenia
e-mail: alja.lipavc@um.si

Chiara Wagner

B.A., Project Assistant
University of Graz, Treffpunkt Sprachen, Center for Language, Plurilingualism and Didactics
Johann-Fux-Gasse 30/I, 8010 Graz, Austria
e-mail: chiara.wagner@uni-graz.at

Dorian Penšek-Rader

Assistant
University of Maribor, Faculty of Arts, Department of German Studies
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenia
e-mail: dorian.pensek1@um.si

Jernej Čelofiga

Assistant
University of Maribor, Faculty of Arts, Department of German Studies
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenia
e-mail: jernej.celofiga@student.um.si

Abstract:

The article examines how monolingual ideologies shape language policies and identities in the Slovenian-Austrian border region through a qualitative analysis of interviews. Rooted in ethno-linguistic nationalism, these ideologies continue to influence language policies, particularly through linguistic purism and a persistent "discourse of threat". Monolingual narratives often overlook historical multilingual realities and cross-border communities. Interview data show that younger generations are shifting toward linguistic pragmatism, embracing local dialects, English, and a European identity. Overall, while nationalistic discourses still linger, generational change and EU integration foster a more inclusive understanding of languages and identities in the region.

Keywords:

German, Slovene, Styria and Prekmurje, linguistic capital, discursive practices, vernacular nationalism, qualitative analysis

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, 25 (2025), No. 3, pp. 843–888, 69 notes

Language: Original in English (Abstract in English and Slovene, Summary in Slovene)

1. Introduction¹

The last decades of the Austro-Hungarian Empire were characterized by the relatively late emancipation of the bourgeoisie from aristocratic rule (compared to Western Europe), the rise of the labor movement, and the growth of ethno-linguistic nationalism. The latter led to growing tensions between the speakers of different languages within this multiethnic state, especially in cases where communities speaking a dominant language confronted those speaking a suppressed one.

In this paper, we focus on the formerly bilingual region in the historical Duchy of Styria and Prekmurje, the Slovenian-speaking region of the former Kingdom of Hungary adjacent to the east. Since the end of World War I and the subsequent dissolution of the Austro-Hungarian Empire, this region has been divided between two countries: Austria to the north of the Mur/Mura² river and Slovenia to the south of it. Bilingualism has largely disappeared, resulting in a monolingual German speaking north and a monolingual Slovenian-speaking south. Knowledge of the respective other language is now taught in schools, primarily in the standard varieties. The regional varieties of the other language are typically unknown or, if known, often more difficult to understand than the respective standard form. In Slovenia, knowledge of German is – due to a variety of factors – far more widespread than knowledge of Slovenian is in Austria.

This paper aims to shed light on the discursive practices that have shaped contemporary perceptions of the neighbor's language – i.e., how Slovenian speakers perceive German, and vice versa, how German speakers perceive Slovenian – and their implications for present-day language use. To this end, we examine meta-linguistic discourses from the late 19th and early 20th centuries and compare them with views expressed by people on both sides of the border, gathered through interviews conducted in 2023 and 2024. Our goal is to demonstrate how historical discourses have influenced current understandings of the languages spoken in the region (in all their varieties), how these discourses have evolved over time, and how they continue to shape contemporary meta-linguistic discourses. We therefore interviewed teachers and students in schools, as well as other adults whose linguistic biographies made them particularly relevant to our study. In doing so, we aimed to capture a broader, inter-generational perspective that reflects the region's complex and turbulent history from the late 19th to the early 21st century.

¹ This article was written as part of the research group at the Faculty of Arts of the University of Maribor, No. P6-0372 (B): *Slovenian Identity and Cultural Awareness in Linguistic and Ethnic Contact Areas in the Past and Present*, funded by the Slovenian Research Agency (ARRS).

² Throughout the paper, we name both the German and the Slovenian names of toponyms the first time they are mentioned. Thereupon we use the German form for places in Austria, the Slovenian form for places in Slovenia.

Section 2 provides an overview of the theoretical background and the methods used for data collection and analysis, including a summary of the individuals we interviewed. Section 3 examines historical developments in the region concerning language and language policy, from the late 19th century to the post-World War II period, in order to contextualize our data historically. In Section 4, we present our findings by discussing key excerpts from the interviews and identifying a sequence of discursive layers that broadly align with meta-linguistic macro-discourses shaped by significant historical events. Section 5 offers an overall conclusion of our findings.

2. Theory and method

Concepts of language in the late Austro-Hungarian Empire and its successor states are closely tied to ethno-linguistic nationalism, particularly in the form that Benedict Anderson describes as *vernacular nationalism*³. This form of national self-identification is based on ethno-linguistic affiliation through vernacular languages. It was primarily promoted by the bourgeoisie and, later, adopted by segments of the aristocracy as a means of reclaiming legitimacy, especially as their rule increasingly came under scrutiny throughout the 19th century. However, it is important to note that the ruling Habsburg dynasty largely avoided using language as a tool to legitimize its authority. Given that Austria-Hungary was a multiethnic and multilingual empire, vernacular nationalism often provoked strong emotional responses and posed a threat to the cohesion of the state. One of the most striking examples of this tension was the so-called *Badeni Crisis*. In 1897, Austrian Prime Minister Badeni decreed that Czech would be recognized alongside German as a language of official administration in Bohemia and Moravia (today's Czech Republic). This decision sparked widespread protests from German nationalists, not only in Bohemia and Moravia but also in German-speaking cities such as Vienna and Graz. The intensity of the backlash ultimately forced Badeni to resign, and no satisfactory resolution was reached before the dissolution of the Austro-Hungarian Empire in 1918.⁴ This episode is emblematic of the late 19th-century situation and marks the beginning of the period this paper examines. While the high aristocracy tended to be cautious about linguistic and increasingly ethnic-based notions of nationhood, the bourgeoisie emerged as

³ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London–New York, 2006).

⁴ Hans Mommsen, "1897: Die Badeni-Krise als Wendepunkt in den deutsch-tschechischen Beziehungen", in: Detlef Brandes (ed.), *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken 1848–1989* (Essen, 2007).

the driving force behind vernacular nationalist ideologies. These ideas gradually replaced older forms of belonging – rooted in territory, religion, or aristocratic allegiance – with the concept of a linguistically homogeneous nation, competing with others for cultural and political dominance.

A second important theoretical concept is that of *linguistic capital*⁵, which refers to the idea that language skills function as a form of personal capital that influences an individual's economic status – and conversely, that different languages are assigned varying degrees of economic value. This concept is particularly relevant in the context of the Habsburg Empire, where the various languages spoken were not regarded as equally valuable, and the emancipation of linguistic communities was an ongoing site of struggle. The inequality among languages was especially evident in their official status. The *Kronländer* 'crown lands' – the constituent states of the Austro-Hungarian Empire – distinguished between *Landessprachen* 'regional or official languages used in administration' and *landesübliche Sprachen* 'languages commonly spoken in the region'. In some Kronländer, these categories overlapped – for instance, in Carniola (central Slovenia), both German and Slovenian were recognized as Landessprachen. In contrast, in Carinthia and Styria, only German held official status as a Landessprache.⁶ Consequently, Slovenian was systematically excluded from official use in Styria, resulting in significant inequality between the two languages in terms of linguistic capital. This inequality did not end with the dissolution of the Austro-Hungarian Empire; rather, it continues today, driven by economic disparities between German-speaking countries and modern Slovenia.⁷ While Slovenian today enjoys full official status in the independent Republic of Slovenia, the imbalance persists within the broader context of the European Union. Knowledge of German remains a valuable asset, as it enhances access to better-paying jobs in German-speaking countries.⁸ This dynamic also carries an ideological dimension: the two languages are symbolically assigned different values, reflecting broader cultural imaginaries that contrast a "poor", post-communist East with a "wealthy", capitalist West.⁹

⁵ Pierre Bourdieu, *Language and symbolic power* (Cambridge: Harvard University Press, 2003).

⁶ Michaela Wolf, *The Habsburg Monarchy's Many-Languaged Soul. Translating and interpreting, 1848–1918* (Amsterdam–Philadelphia, 2015), p. 63.

⁷ See e.g. Jens Arnholtz and Janine Leschke, "Revisiting the EU's new mobility regime: the impact of mobility and policies on labour market hierarchies within and across the EU", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49, No. 16 (2023), pp. 4071–4091.

⁸ See on the language strategies of daily cross-border commuters from Slovenia to Austria Alja Lipavic Oštir, "Varietäten des deutschsprachigen Raumes im Sprachrepertoire der Grenzgänger", in: Monika Hornáček Banášová and Simona Fraštková (eds.), *Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik III* (Nümbrecht, 2018), pp. 192–217.

⁹ See e.g. Katarina Tibaut and Alja Lipavic Oštir, "Die Stellung der deutschen Sprache in Slowenien", *German as a foreign language* 2024, 25, No. 1 (2024), pp. 15–40, or Saška Štumberger, *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji* (Ljubljana, 2007) (hereinafter: Tibaut and Lipavic Oštir, "Die Stellung der deutschen Sprache in Slowenien").

To address our research question, we conducted interviews with individuals of different age groups in Austria and Slovenia, focusing on the historical Duchy of Styria and the neighboring region of Prekmurje. We employed semi-structured interviews¹⁰, characterized by minimal interviewer intervention and a question style designed to elicit narrative responses from participants. Our initial contacts in the border region were individuals we believed to have a strong understanding of the local linguistic dynamics. For this reason, we approached teachers in public schools as well as professionals working in public services. From there, we employed a snowball sampling approach to expand our pool of interviewees.

In Austria, we conducted a total of 11 interviews with participants of various ages who either live in or originate from Bad Radkersburg/Radgona and the surrounding villages. Five adult men and four adult women were interviewed individually, while the remaining two interviews were conducted with high school classes in Bad Radkersburg specializing in languages. Both classes included students from Slovenia who are completing their secondary education in Austria. Among the adult participants, three individuals are originally from Slovenia but work and partially reside in Austria. One interviewee grew up bilingually (German–Slovenian) on the Austrian side of the border. The interviews lasted between 40 and 90 minutes.

In Slovenia, we conducted a total of seven interviews with individuals of various ages who live or work in the border region, ranging from Goričko in Prekmurje to Jakobski Dol/Jakobsthal. Among them, two are German teachers, and two others come from families with a migrant background, as their parents had worked in Germany for a period of time. What all participants have in common is that they live along the present-day border with Austria, specifically in the regions of Goričko and Slovenske Gorice/Windische Bühel. Participants were selected regardless of whether they had family ties to the German-speaking area – for example, as children of former *Gastarbeiter*¹¹ in Germany. None of the interviewees are daily cross-border commuters from Slovenia to Austria. Only one participant completed high school in Bad Radkersburg and now lives in Graz as a university student. In addition, we conducted interviews in a primary school in the Dolinska region and in a high school in the Prlekija region. These included 15 female and 2 male teachers, as well as seven school classes with students aged between 13 and 17. The interviews lasted between 10 and 90 minutes. Due to organizational constraints, the school interviews conduct-

¹⁰ See e.g. Lioness Ayres, "Semi-structured interview", in: Lisa M. Given (ed.), *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods* (London, 2008), pp. 811–812.

¹¹ A German term for foreign workers compensating manpower shortage in the aftermath of World War II.

ed in Austria were generally longer than those in Slovenia. All interviews were conducted during 2023 and 2024.

The data analysis is based on *content-structured qualitative content analysis*¹², with the aim of identifying and summarizing recurring topics, themes, and aspects within the material. The categories used in this initial analysis were developed, defined, and reviewed through an iterative process informed by both theoretical considerations and the specific data set.¹³ This constituted a first, broad-level examination of the material. To more precisely address our research questions, we subsequently conducted a second level of analysis using the *Discourse Historical Approach* (DHA) of Critical Discourse Analysis¹⁴, which is designed to explore discourses in their historical and socio-political contexts. Within this framework, discourse is understood as a macro-topic-related set of semiotic practices that express validity claims among discourse participants with differing perspectives. Discourse analysis, then, involves uncovering these practices within what people say about a macro-topic – in our case, the languages spoken in the region. The analysis focused on identifying five discursive strategies:

1. *Nomination* – the discursive construction of social actors or entities, such as references to the linguistic boundary in German nationalist pamphlets (see Section 3).
2. *Predication* – the assignment of qualities or characteristics to these entities, such as stereotypical attributes linked to a particular language.
3. *Argumentation* – the use of reasoning to justify claims or positions, often involving topoi (i.e., usually unquestioned, alleged truths) that lend legitimacy to an opinion.
4. *Perspectivization* – the expression of a speaker's subjective positioning or viewpoint regarding the discursive object.
5. *Intensification* and *mitigation* – the amplification or downplaying of propositions, indicating degrees of certainty, emphasis, or reservation.

¹² Philipp Mayring, *Qualitative Inhaltsanalyse* (Weinheim–Basel, 2015) (hereinafter: Mayring, *Qualitative Inhaltsanalyse*).

¹³ Mayring, *Qualitative Inhaltsanalyse*, p. 61.

¹⁴ Martin Reisigl and Ruth Wodak, "The Discourse-Historical Approach (DHA)", in: Ruth Wodak and Michael Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (Los Angeles, 2009), pp. 87–121.

3. Historical background

3.1 The late Austro-Hungarian Empire

The late 19th and early 20th centuries in Styria were marked by increasing tensions between German and Slovenian vernacular nationalism, culminating in the atrocities committed during the period of National Socialism and the subsequent forcible expulsion of the German-speaking population from Yugoslavia. Austrian–Slovenian relations remained limited during the era of socialist Yugoslavia, from 1945 on to the early 1990s, and only began to intensify after the disintegration of Yugoslavia, which led to Slovenian independence and, ultimately, Slovenia's accession to the EU in 2004.

Several publications have examined the national conflict between the German-speaking and Slovenian-speaking populations in Styria during the late Austro-Hungarian Empire.¹⁵ As Pieter M. Judson explains, the German nationalist narrative was based on the concept of linguistic boundaries. At the time, there was no sharp linguistic border as exists today; rather, a German–Slovenian bilingual area stretched roughly from the border with Carinthia in the west to the city of Bad Radkersburg in the east. The local population, however, did not identify with language, but rather with the region – such as a valley – in which they lived.¹⁶ Research by Janez Cvirn on everyday life in the southern part of historical Styria confirms that most people identified with their home region, rather than through ethno-linguistic concepts of nationality, and that switching between German and Slovenian – even within families – was com-

¹⁵ Janez Cvirn, "Meščanstvo v Celju po razpadu Avstro-Ogrske", in: Marija Počivavšek (ed.), *Iz zgodovine Celja* (Celje, 1996), pp. 191–216; Janez Cvirn, *Trdnjaviški trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)* (Maribor, 1997); Janez Cvirn, "Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark: zwischen Kooperation und Konfrontation", in: Harald Heppner (ed.), *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum* (München, 2002), pp. 111–125 (hereinafter: Cvirn, "Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark"); Jerneja Ferlež, "Prebivalstvo Maribora 1848–1991", *Studia Historica Slovenica* 2, No. 1 (2002), pp. 79–125; Jerneja Ferlež (ed.), *Deutsche und Maribor. Ein Jahrhundert der Wenden: 1846–1946* (Maribor, 2012) (hereinafter: Ferlež, *Deutsche und Maribor*); Martin Moll, *Kein Burgfrieden. Der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918* (Innsbruck–Vienna, 2007); Gerhard M. Dienes, "Und immer wieder das deutsche Bollwerk. Graz und die slowenischen SteirerInnen. Ein Überblick. / In vedno znova nemški okop. Gradec in slovenski Štajerci. Pregled", *Signal. Jäbresschrift des Pavelhauses – Letni zbornik Pavlove biše* 07/08 (2008), pp. 99–116 (hereinafter: Dienes, "Und immer wieder das deutsche Bollwerk. Graz und die slowenischen SteirerInnen. Ein Überblick"); Filip Čuček, *Svoji k svojim: na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju* (Ljubljana, 2016); Tamara Griesser-Pečar, *Maribor / Marburg an der Drau. Eine kleine Stadtgeschichte* (Wien–Köln–Weimar, 2011) (hereinafter: Griesser-Pečar, *Maribor / Marburg*); Jernej Kosi, "Razglednice kot vir za razumevanje procesa slovenizacije (post)habsburške slovenske Štajerske", *Prispevki za novejšo zgodovino (Zbornik Andreja Studna)* 64, No. 1 (2024), pp. 450–466 (hereinafter: Kosi, "Razglednice kot vir").

¹⁶ Pieter M. Judson, "Versuche um 1900, die Sprachgrenze sichtbar zu machen", in: Moritz Csáky and Peter Stachel (eds.), *Die Verortung von Gedächtnis* (Wien, 2001), pp. 163–173.

mon. This situation prompted German nationalists to create artificial hysteria in order to legitimize their claim that there was an ongoing struggle for Styria between Germans and Slavs. Their discursive strategies relied on an ideological distinction: the allegedly lazy and indifferent inhabitants of monolingual German-speaking areas were contrasted with German speakers living in multilingual regions, who were portrayed as maintaining an authentic German character that needed to be defended, particularly against "Slavization". The country and the people were ideologically equated – attempts were made to describe the landscape as inherently German, shaped by German hands. German culture was depicted as superior, while all other ethnic communities were portrayed as merely inhabiting what had been created by Germans. Slovenes, however, were rarely mentioned in German nationalist pamphlets, as their very presence undermined the German nationalist claim to originally German lands.¹⁷

In the 1860s, Slovenian nationalists, on the other hand, organized large popular assemblies to promote Slovenian national consciousness, advocate for the introduction of Slovenian in education and administration, and support the political program *Zedinjena Slovenija* 'United Slovenia' – the proposed unification of all Slovenian-speaking regions within the Austro-Hungarian Empire into a single entity, detached from the existing Crown Lands. In the years leading up to 1918, national politics in Lower Styria¹⁸ became increasingly radical. For instance, the Maribor/Marburg Germans and their Slovenian supporters warned the Emperor in Vienna about the "highly treacherous policy of the Slovenes".¹⁹ The Slovenes' aspirations for autonomy within the monarchy – most notably the May Declaration of 1917 – were never realized under Austro-Hungarian rule.

Fierce nationalism, however, was not deeply rooted in the rural population. The Styrian Social Democrats also opposed ethnic division, advocating instead for a united struggle for better working conditions rather than allowing workers to be divided along ethno-linguistic lines.²⁰ Nationalism was, by contrast, an endeavor deeply embedded in the Styrian anti-Habsburg bourgeoisie and, as Čede and Fleck demonstrate with regard to German nationalism, in academia,

¹⁷ Cvirn, "Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark", pp. 111–125.

¹⁸ The term originally referred to the "lower" parts of Styria to the south of the Alps including the Graz basin. In the 19th century the primarily German-speaking part of Styria south of the Alps until roughly the contemporary border with Slovenia started to be named "Middle Styria", thus "Lower Styria" became the denomination for the southern, mostly Slovenian-speaking parts of the Crown Land. Today, "Lower Styria" refers to that part of the former Duchy which are now part of the Republic of Slovenia.

¹⁹ Ferlež, *Deutsche und Maribor*, p. 56.

²⁰ See Michael Čulk, *Der Nationalitätenkonflikt innerhalb der deutschen und slowenischen Arbeiterbewegung des Kronlandes Steiermark 1867–1918. Diploma Thesis* (Graz: University of Graz, 2014), pp. 108–116.

where some scholars continued to promote German nationalist ideology well into the 20th century.²¹

3.2 World War I and its aftermath

The dissolution of the Austro-Hungarian Empire brought substantial changes to the political landscape of Central Europe. The Duchy of Styria was divided between Austria – where it became the federal state of Styria – and the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (SHS, renamed Yugoslavia in 1929), where it ceased to exist as an administrative unit. The Slovenian-speaking region of Prekmurje, formerly part of the Kingdom of Hungary, also became part of Yugoslavia. Despite the wishes of some inhabitants of the newly established Yugoslavia who identified with Austria and wanted to become part of the new Austrian state, political developments took a different direction. This was reflected in the incorporation of predominantly Slovenian-speaking Lower Styria into the SHS state in December 1918, establishing a political – but by no means national or linguistic – northern border with Austria. After Styria was divided into two ethno-linguistically defined nation-states – German Austria (which had to rename itself the Republic of Austria, as stipulated in the Treaty of Saint-Germain in 1919) in the north, and Yugoslavia in the south – both states pursued policies aimed at achieving ethnic homogeneity.

During World War I and the immediate postwar period, many citizens left cities in Yugoslav Slovenia like Maribor – some voluntarily, choosing to live in Austria; others driven by anticipated disadvantages; and some as a result of direct official expulsions.²² As a consequence, the national composition of the city's population changed almost abruptly, and by 1921, the proportion of German speakers was estimated to be only around 35%.²³ This shift was due not only to emigration but also to a growing identification of the local population with the newly formed SHS state. It appears that, at this time, national identification finally began to replace earlier regional identification with Styria – particularly since the province had been divided between Austria and the SHS state. This political constellation was also reflected in language policy.

²¹ Peter Čede and Dieter Fleck, "Wissenschaft ist nicht wertfrei – Deutschnationalismus am Institut für Geographie der Universität Graz mit dem Fokus auf Antislowenismus", *Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung* 51 (2021), pp. 57–76.

²² Griesser-Pečar, *Maribor / Marburg*, p. 229.

²³ For more on the context of the census results and on the population count itself, see, for example, Ferlež "Prebivalstvo Maribora".

The new Slovenian administration aimed to create a linguistically homogeneous and fully Slovenianized area in Lower Styria.²⁴ The goal was to transform a region in which German and Slovenian had coexisted for centuries across various everyday contexts into an integral part of the Slovene national territory within the SHS state. On 1 December 1918, Slovenian was declared the sole official language in Slovenia, and no minority groups – including the German minority – were officially recognized. In the interwar decades, authorities in Lower Styria undertook various efforts to reduce the proportion of the population identifying as German, using a range of measures that varied in their degree of coercion.²⁵ These efforts were only partially successful prior to the outbreak of the World War II, as complete ethnic and linguistic homogenization of the former Lower Styria was not achieved during this period. However, it is conceivable that the political and cultural pressure of the time – particularly the trauma associated with it in the later 1930s – contributed to the accelerated Nazification of a significant portion of the Lower Styrian German-speaking population.²⁶

The language policy of the time thus reflects the national political agenda – it is exclusionary, linguistically biased, and purist. The Slovenian language became an absolute symbol of national belonging, with consequences felt across various levels of society. This policy of linguistic exclusivity did not transcend the pre-1918 situation, when German was the dominant official language; rather, it continued to operate on the same principle established by the national movements of the 19th century. It was essentially the principle of *us versus them*. This attitude is illustrated by a quotation related to the demand for a German *Bürgerschule* in Maribor 'citizen school', published in the magazine *Straža*: " /.../ the mayor was right to refuse their request, because Austria, too, in its time, did not allow Slovenes to have a Slovene school as an equal nation."²⁷ In this context, as testimonies from Maribor show, some German-speaking families began to conceal their use of German – a phenomenon that can be considered an early form of linguistic mimicry, which became much more pronounced after 1945. At the same time, bilingualism in Maribor persisted: "For instance, we went for a walk and a friend came along with whom my mother spoke German, and another with whom she spoke Slovenian" (Linguistic biog-

²⁴ Kosi, "Razglednice kot vir", p. 450.

²⁵ Ibid., p. 463.

²⁶ cf. Cvirn, "Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark", p. 134, or Arnold Suppan, "Zur Lage der Deutschen in Slowenien zwischen 1918 und 1938. Demographie – Recht – Gesellschaft – Politik", in: Helmut Rumpler and Arnold Suppan (eds.), *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941* (Wien–München, 1988), p. 210.

²⁷ "Manjšinske šole", *Straža*, 23. 9. 2025, No. 89, p. 3.

raphy of D. N.²⁸). This continuity is also evident in numerous job advertisements published in the magazines *Straža* and *Marburger Zeitung* between 1918 and 1941, which often stated that knowledge of both German and Slovene was either a requirement or an advantage for employment.²⁹

On the Austrian side of the border, the end of World War I brought violent confrontations between the SHS state and local volunteers, primarily in and around Bad Radkersburg. The SHS forces sought to secure the northern Mur/Mura Valley, including the railway line between Ljutomer/Luttenberg and Spielfeld/Špilje, for the SHS state, while the local volunteers fought to remain part of Austria (see Stadtgemeinde Bad Radkersburg 2018 for a detailed account). The Slovenian-speaking population in the border region found itself in a difficult position, as it had to assimilate to the dominant German language in order to avoid suspicion of being traitors aiming to join Yugoslavia. Slovenian thus became a language spoken only at home, while German was used in public spaces – effectively rendering the Slovenian-speaking population a "hidden" minority.³⁰ Officially, the existence of a Slovenian-speaking population was denied.³¹ Any signs of connection or similarity to Slovenes or the Slovenian language were systematically concealed or reinterpreted as German. As in Slovenia, the prevailing ideology in Austria was one of German linguistic exclusivity. Perhaps the most famous example is the name of the Styrian capital, Graz/Gradec, which originates from the Slavic term *grad* 'fortification'. In a widely circulated legend presented by Gottfried Ritter von Leitner in 1875, the name was reinterpreted as deriving from a hypothetical Old Bavarian *grät*'s, meaning "it is created".³² Another notable case is that of the village of *Studenzen* in south-eastern Styria, whose name comes from the Slavic root *studen-*, referring to a cold water spring. Author Jakob Wiedner once recounted a German reinterpretation of the name given by a member of a German-nationalist high school fraternity. In this version, the name was said to derive from a hypotheti-

²⁸ Alja Lipavic Oštir, "Marburger Deutsch aus heutiger Perspektive", in: *Linguistic Minorities in Europe online*. (2025) (hereinafter: Lipavic Oštir, "Marburger Deutsch aus heutiger Perspektive").

²⁹ Alja Lipavic Oštir, Jernej Čelofiga and Dorian Penšek-Rader, "Prosilec mora biti več slovenskega in nemškega jezika" – o nekaterih aspektih jezikovne politike in vsakdanje jezikovne rabe v Mariboru v času med obema svetovnima vojnama", in: Matjaž Grahornik and Kristina Toplak (eds.), *Maribor – mesto in ljudje: znanstveni simpozij: program in povzetki referatov* (Maribor, 2025).

³⁰ See Andrea Haberl-Zemljič, *Die Sprache im Dorf lassen. Festhalten und Aufgeben der slowenischen Sprache in Radkersburg Umgebung* (Graz, 2004), or Klaus-Jürgen Hermanik, "The Hidden Slovene Minority in Styria", in: Christian Promitzer, Klaus-Jürgen Hermanik and Eduard Staudinger (eds.), *(Hidden) Minorities. Language and Ethnic Identity between Central Europe and the Balkans* (Wien, 2009), pp. 109–128 (hereinafter: Hermanik, "The Hidden Slovene Minority in Styria").

³¹ For a detailed account see Christian Stenner (ed.), *Slowenische Steiermark. Verdrängte Minderheit in Österreichs Südosten* (Wien, 1997).

³² Dienes, "Und immer wieder das deutsche Bollwerk. Graz und die slowenischen SteirerInnen. Ein Überblick", p. 100.

cal Old Bavarian *Do stud Enzen*, meaning "There stood (the village of) Enzen". This links to recurring legends in the region about towns sunk into swamps, such as the legend of Ulrichsbrunn.³³

In a more recent work, Gabriel Haring³⁴ (building on earlier research by Christian Promitzer³⁵) provides a detailed and illuminating account of the measures that ultimately led to the disappearance of the Slovenian-speaking minority in the south of Austrian Styria, particularly in and around Leutschach/Lučane. He traces how German-nationalist associations – above all the *Alpenländischer Kulturverband Südmark* 'Alpine Cultural Association Südmark' – as well as German-nationalist fraternities, actively pursued the assimilation of local Slovenian speakers into a purely German-speaking Austrian Styria from the time of the late Austro-Hungarian Empire on. These efforts included supporting and financing local schools and spreading German-nationalist propaganda. In pre-World War II Austria, the prevailing ideology was not to expel Slovenian speakers from the country but to convince them of German cultural superiority and thus transform them into Germans. This mindset was deeply rooted in vernacular nationalism, though not yet in biological racism. The latter, more extreme form of nationalism emerged with the annexation of Austria by Nazi Germany in 1938. That same year, the so-called *Süddeutsches Institut* 'South German Institute' concluded that the Slovenian-speaking population in southern Styria was racially inferior and therefore had to be removed from the territory. The planned ethnic cleansing, however, was not carried out due to the outbreak of the war.³⁶

The atrocities perpetrated by Nazi Germany in Slovenia were answered by the AVNOJ resolution in Yugoslavia, which included the expropriation and expulsion of most of the German-speaking population from Yugoslav territory. This forcible expulsion resulted in a high number of casualties. After 1945, Yugoslav authorities sought to settle scores with German-speaking communities throughout the country, including Slovenia. This response was anticipated, and around 16,000 German speakers left the country at the end of the war, together with

³³ See Stjepan Drvoderić, *'s Marterl. Geschichten und Legenden rund um Bildstöcke, Marterln, Wegkreuze und Kapellen in der Pfarre Markt Hartmannsdorf* (Markt Hartmannsdorf, 2000).

³⁴ Gabriel Haring, *Unterdrückt – verdrängt – verschwunden: das Schicksal des Slowenischen in der südlichen Steiermark seit den 1930er Jahre. Diplomarbeit* (Graz: Universität Graz, 2014) (hereinafter: Haring, *Unterdrückt – verdrängt – verschwunden*).

³⁵ Christian Promitzer, *Verlorene Brüder: Geschichte der zweisprachigen Region Leutschach in der südlichen Steiermark (19.–20. Jahrhundert). Dissertation* (Graz: University of Graz, 1996) (hereinafter: Promitzer, *Verlorene Brüder*).

³⁶ See Promitzer, *Verlorene Brüder*, p. 265.

retreating German soldiers.³⁷ At the end of the war³⁸, members of German organizations such as the *Kulturbund* 'cultural association' were the first to be arrested by OZNA³⁹ and KNOJ.⁴⁰ By June 1945, the remaining German population in Slovenia had been detained and sent to camps established specifically for them (e.g., Sterntal near Ptuj/Pettau, Hrastovec near Lenart/Sankt Leonhard in Slovenske Gorice, Bresternica/Tresternitz near Maribor, Teharje/Tüchern, Kočevje/Gottschee, etc.). The expulsion of Germans occurred in three waves in 1945. The first wave targeted the German-speaking language island of Kočevje, followed by the German populations around the Sava/Save and Sotla/Sotl rivers. In the autumn, those who had been held in camps were expelled to Austria. The final phase of the "cleansing" of Slovenia's German-speaking population lasted until June 1946 and affected nearly all remaining Germans in Slovenia. The expulsions took place across the Austrian border, where Soviet occupation authorities transported many of the displaced further into Austria and, in some cases, to Germany. Several hundred individuals were taken to concentration camps in Vojvodina. It is estimated that around 10% of the German population was executed or died in the camps, while the rest were expelled. In order to confiscate their assets, several dozen individuals were convicted by military courts, many of them in absentia.⁴¹

This period can be illustrated by the story of Joseph Hutter, a textile industrialist from Maribor. A kind of collective myth has grown around Hutter in Maribor, portraying him as a socially conscious entrepreneur – a respected, successful, and charismatic figure. His legacy is still preserved in the names of his apartment building, a workers' colony, and partly in the name of the factory. Oral histories about him continue to circulate and are passed down to future generations. However, his reputation and the fact that he did not actively cooperate with the German occupiers did not help him after the war. In August 1945, almost all of the Hutter family's property was confiscated by a court martial; Hutter was imprisoned for a time and later sentenced to forced labor. In the early 1950s, the Hutter family ultimately emigrated from Maribor to Austria.⁴²

³⁷ Božo Repe, "Nemci' na Slovenskem po drugi svetovni vojni", in: Dušan Nečak (ed.), *Nemci na Slovenskem 1941–1955. Izsledki projekta* (Ljubljana, 1998), p. 145.

³⁸ See e.g. Mitja Ferenc, "Das Schicksal der deutschen Sprachminderheit in Slowenien", *Linguistica* 60, No. 2 (2020), p. 227–243 (hereinafter: Ferenc, "Das Schicksal der deutschen Sprachminderheit in Slowenien").

³⁹ OZNA: security intelligence service in Yugoslavia, established 1944 (Serbo-Croatian *Odjeljenje za zaštitu Naroda*)

⁴⁰ KNOJ: military Formation with security protection tasks in Yugoslavia, established 1944 (Serbo-Croatian *Korpus narodne obrambe Jugoslavije*)

⁴¹ Ferenc, "Das Schicksal der deutschen Sprachminderheit in Slowenien", p. 233.

⁴² See Jerneja Ferlež and Alja Lipavc Oštir, "Personenstandsbücher, Zeitungen, Baupläne und mündliche Quellen: Lebensgeschichten aus Marburg/Maribor", in: Florian Kühner-Wielach et al. (eds.), *Archive in Slowenien* (I) 19, No. 2 (2024), pp. 25–42.

Many of the survivors settled in the reestablished Republic of Austria. On the Austrian side of the border, anti-Slovene measures aimed at full linguistic assimilation persisted in the border region, and it must be assumed that knowledge of the local Slovenian dialect in the area will disappear within the coming decades.⁴³ With regard to ethnic homogenization, it can be said that the nationalist measures in both Austria and Slovenia were successful, as there are now two monolingual populations living next to each other, and schools or other language courses are practically the only means of acquiring knowledge of the neighboring language. In both countries, knowledge of autochthonous varieties of German or Slovenian continues to be concealed, even if the national conflict has lost much of its explosive power in a united Europe. However, the discursive strategy of hiding a minority should not be underestimated. This is most clearly illustrated in cases where the monolingual narrative is challenged — for example, during a 1997 meeting between the Artikel-VII-Verein (an association representing the Slovenian-speaking minority in Austrian Styria, named after Article 7 of the Austrian State Treaty on minority rights) and local politicians from the bilingual area around Leutschach. At this meeting, a local politician reportedly threatened association members, calling them traitors and saying they should be gassed.⁴⁴ On the Slovenian side of the border, similar patterns can be seen in the unfavorable language policies toward German not only in Maribor (see above), but also in the villages of Apaško polje/Abstaller Feld⁴⁵ and in four border villages in the Goričko region.⁴⁶

To summarize, the history of Styria with regard to multilingualism is marked by centuries of coexistence of different linguistic groups, a coexistence that was (almost) annihilated within the span of roughly one hundred years. The transition from feudalism to capitalism (and later communism), and with it the shift from regional to national identity concepts, led to a situation in which neighbors now have to become acquainted with each other again almost from scratch. The shared past has largely disappeared from collective memory, and the two countries are often imagined within a broader East–West dichotomy, as Slavoj Žižek has pointed out:⁴⁷

⁴³ See Hermanik, "The Hidden Slovene Minority in Styria", pp. 120–121.

⁴⁴ Haring, *Unterdrückt – verdrängt – verschwunden*, pp. 96–97.

⁴⁵ Mirko Križman, *Jezikovna razmerja: jezik pragmatike in estetike v obmejnih predelih ob Muri* (Maribor, 1997).

⁴⁶ Marlene Horvat and Alja Lipavc Oštir, "Vergessene sprachliche Welt im Western von Goričko in Slowenien", *Europa ethnica: Nationalitätenfragen* 74, No. 3–4 (2017), pp. 125–132.

⁴⁷ Slavoj Žižek, *Liebe deinen Nächsten? Nein, danke! Die Sackgasse des Sozialen in der Postmoderne* (Berlin, 1999).

Wir, die Slowenen, sind der letzte Außenposten eines friedlichen Mitteleuropas; für manche Italiener und Österreicher fängt er [der Balkan] in Slowenien an, als die Herrschaft der slawischen Horden.

We, the Slovenes, are the last outpost of a peaceful Central Europe; for some Italians and Austrians it [the Balkans] begins in Slovenia, as the realm of Slavic hordes.

4. Discourse-historical layers

4.1 Vernacular nationalist discursive strands

The prevailing nationalist discourse has unmistakably left its mark on how the two languages, German and Slovenian, are perceived today. This is reflected in interviews, particularly in excerpts where individuals recount their personal experiences from the past. These perceptions are evident in the way Slovenian is described on the Austrian side of the border, and conversely, how German is described on the Slovenian side:

(1) *Fiar de woarn jo miar die Jugo damols ... Slowenisch kaunnst, woarst a Jugo.*⁴⁸

For them we were the Yugo [derogatory term for inhabitants of former Yugoslavia] ... You know Slovenian, you were a Yugo.

(Interviewee A1: elder German-Slovenian bilingual man from a village next to Bad Radkersburg)

In this excerpt, Interviewee A1 addresses the equation of the Slovenian language with Slovenian nationality, highlighting its perceived incompatibility with being a (German) Austrian. Bilingualism, in this context, contradicts the prevailing ideology of linguistic exclusivity. Also noteworthy are the pronouns *we* and *they*, which refer to bilinguals and German monolinguals, respectively. This interpretation aligns with the findings of Klaus-Jürgen Hermanik, who notes that the bilingual population does not identify as Slovenes in the nationalist sense, but rather as bilingual Austrians.⁴⁹ These individuals thus present an alternative model to the strongly promoted ethno-linguistic concept of nationality – one that, at times, is open to solidarity with Slovenian speakers across the border, especially in response to overt attacks:

⁴⁸ We use a transcription convention for dialectal German which is based on Standard German orthography but which indicates dialectal features in order to keep the transcription as close as possible to actual speech.

⁴⁹ Hermanik, "The Hidden Slovene Minority in Styria", p. 113.

(2) *Dann hot er mir irgendwie gsogt: "Wos wullts'n ib'r Jugo?" Dann bob i gsogt: "Du, pass auf amol: Wenn murg'n die Jugo net kumman..." Der hot fuchzeln Leit beschäftigt, ober dreizehn aus Slowenien. "Dann kaunnst scho zaprto!"*

Then he [a person from the city of Bad Radkersburg] told me somehow: "What do you Yugos want?" Then I said: "You, listen: When tomorrow the Yugos won't come..." He has 15 employees but 13 are from Slovenia. "Then you can already closed [in sense of 'shut down your business']!"

(Interviewee A1)

Here too, it becomes clear how vernacular nationalist ideology operates: although both individuals in this account are Austrians, the monolingual interlocutor categorizes Interviewee A1 as part of the Yugoslav "other". This prompts Interviewee A1 to express solidarity with the group into which he has been placed. To support his argument, he emphasizes the importance of the economy, intensifying his point by using the Slovenian word *zaprto* 'closed'. In doing so, he contrasts the multilingual everyday reality, driven by economic necessity and his own experience as a bilingual, with an ideology of monolingual homogeneity that appears as an unattainable utopia.

(3) *Also bei mir is es so: Väterlicherseits, die Familien, die hobn olle Slowenisch sprechen können, ab/ abm hobn aber natürlich im Olltog eber deutsch gsprochen. /.../ Als Kind, wenn ma an der G/ Grenze gaungen is und driiben is wer gaungen, aunderes Kind, hot ma holt amol die Zungen üb/ ummigezagt, is übertrieben, aber es war so wie beim/ wie beim Asterixbeft, der große Graben. Es woar scho dieses/ diese Verletzung do/ A von/ Also san ja die Deutschsprachigen vertrieben worden im Krieg von/ von der aundern Seite.*

In my case it was like that: From my father's side, the families, they all could speak Slovenian but of course they spoke more German in everyday life. /.../ As a child, when one went next to the border and somebody walked on the other side, another child, one showed the tongue, it's exaggerated, but it was like in the Asterix comics, the great trench. There was indeed this wound. The German speakers were expelled from the other side.

(Interviewee A2: middle aged German-speaking man with German-Slovenian bilingual family background from a village next to Bad Radkersburg)

In this excerpt, Interviewee A2 makes explicit the lasting impact of expulsion – namely, a *Verletzung* 'wound' passed down through generations – which causes the border to appear as a "big trench". This nomination of a bitterly maintained border – reminiscent of the divisions portrayed in the *Asterix* comics, where children display mutual hostility – represents an intensification that is, notably, followed by a mitigation, ultimately signaling a simmering conflict.

As he explains elsewhere in the interview, his family was *zerrissen* 'torn apart' into German-Slovenian bilinguals who were expelled from Yugoslavia despite speaking Slovenian, and those who chose to become "proper" Slovenes by severing contact with the "Austrians", i.e., the bilingual part of the family.

Vernacular nationalist ideology also overlapped with ideologies of social differences and this had a concrete impact on schooling, as following memories from primary school show:

(4) *Woarn strenge... Zumindest eine sehr strenge Lehrerin, die a volles Programm gfoabr'n is und sehr ungerecht war, vor ollm bei Kindern/ also bei sozialen Unterschieden... Es hot jo bei uns a Schülerinnen und Schüler geben, die aus den umliegenden Dörfern kumman san /.../ Die hobn scho manchmol a sehr boarte Schulzeit ghobt holt. Des woarn die Windischen und des woarn die, die holt a dabam diesen slowenischen Dialekt gesprochen hobn.*

There were strict... At least one very strict teacher who behaved very furiously and who was very unjust, especially with children/ that is, when there were social differences... There were pupils in our class who came from the surrounding villages /.../ They sometimes really had a hard time in school. They were the Windisch [older term for Slovenes] people and they were those who spoke that Slovenian dialect at home.

(Interviewee A3: middle aged German-speaking woman with German-Slovenian bilingual family background from Bad Radkersburg)

Interviewee A3 recalls the unequal treatment of pupils along multiple lines: language, class, and urban-rural differences. This aligns with the general situation in Lower Styria until the dissolution of Austria-Hungary, where urban centers were mainly German-speaking, while Slovenian prevailed in rural areas.⁵⁰ Children who, so to speak, represented the counterpart to the German-speaking urban bourgeoisie were punished for what they were – namely, inconsistent with the dominant ideology of a monolingual, non-Slavic Austria. At that time, these children were labeled as *Windische*, an older German term for Slavs in general, and Slovenes in particular. This term is especially interesting because it underwent a German-nationalist ideological reinterpretation, shifting from meaning "Slav" as opposed to German, to implying an internal dichotomy

⁵⁰ See e.g. Peter Vodopivec, *Od Poblinoe slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja* (Ljubljana, 2010), pp. 159–170.

between pro-German Windische and anti-German nationalist Slovenes.⁵¹ In Styria, however, the term also acquired a distinctly pejorative meaning, referring to people imagined as not truly belonging to the country or living on the periphery.⁵² Interviewee A3 intensifies her account by explicitly identifying the Windische as those living around Bad Radkersburg who speak "that Slovenian dialect at home". Her report illustrates how the so-called *Windischentheorie* 'theory of the Windisch people' – the idea that some Slovenes voluntarily submitted to the notion of a superior German culture – resulted in intrusive behavior by schoolteachers intent on Germanizing the local Slovenian-speaking agricultural population, employing strict measures and stigmatizing their linguistic background.

Excerpts from interviews conducted on the Slovenian side of the border reveal parallel phenomena. The use of the pronouns *we* and *they*, referring respectively to Slovenes and Austrians, emerges repeatedly, with present-day statements often contextualized through historical experience.

(5) *Ne, eni ne mislijo, mi smo imeli neko skupno zgodovino. Ni šans. Druga svetovna vojna je tu vmes. Oni [Avstrijci] so še vedno sovražniki.*⁵³

No, one doesn't think we have a shared history. No chance. The Second World War is here in between. They [the Austrians] are still enemies.

(Interviewee S1: middle aged Slovenian-speaking woman German teacher from Goričko, Prekmurje)

The *us vs. them* dichotomy is intensified by the emphatic statement *No chance*. Immediately afterward, pronominalization (*Oni...*) occurs – a feature typical of dialects but only acceptable in standard language in certain contexts. At this point, the speaker attempts to use standard language, and the use of the pronoun serves to underscore the perceived divide between *us* and *them*.

We must bear in mind that society – and the school system as a part of it – in Yugoslavia after 1945 was ideologically highly influenced. Communist ideol-

⁵¹ See e.g. Robert G. Minnich, "Wie man an den Rändern moderner Staaten zu Bürgern wird. Einige Überlegungen zur politischen Implikation der Ethnizität, wie sie von mehrsprachigen Dorfbewohnern im 'Dreiländereck' erlebt wird", in: Christian Stenner (ed.), *Slownische Steiermark* (Wien, 1997), pp. 281–283, or Mladen Rieger, "Eine toponymische Reise durch Slowenien aus der Sicht eines deutschsprachigen Reiseführers", *Vestnik za tuje jezike* 10, No. 1 (2018), pp. 113–132.

⁵² See e.g. Johannes Moser, "Zwischenwelt. Auf der Suche nach Anerkennung und Identität in einem Dorf an der Grenze", in: Christian Stenner (ed.), *Slownische Steiermark* (Wien, 1997), p. 247, who reports how inhabitants of a "hidden" Slovenian-speaking village in Styria were insulted as "Windische" in the sense of "people living at the border".

⁵³ The interviews featured a mixture of different linguistic varieties of Slovenian: dialects, the Styrian colloquial language, the Maribor urban dialect, and standard Slovenian. We transcribed the interviews phonologically in accordance with standard Slovenian spelling, while retaining lexical regionalisms.

ogy was based not only on the class struggle, but also to a significant extent on the events of World War II, particularly the partisan liberation struggle and the historical Germanization of Slovenians. Dichotomies such as *us* vs. *them* did not refer solely to workers vs. capitalists or *us* vs. class enemies, but also to *us* (Slovenians, Yugoslavs) vs. *Germans*. Mateja Režek concludes that the political use of history was one of the key instruments for legitimizing communist rule. The main pillars of this legitimization included the national liberation struggle, anti-fascism, social revolution, and the resolution of the national question – particularly through the principle of brotherhood and unity – as is evident in history curricula and textbooks until 1990. Until 1991, textbooks and curricula entirely omitted, for instance, the post-war killings of those who opposed communism in 1945 and afterward. They also failed to mention the post-war killings, imprisonment, and expulsion of the German-speaking population.⁵⁴ Even today's history curricula allocate very little space to post-war killings and expulsions. These events are not explicitly mentioned, meaning it is left to individual teachers to decide whether to address them.⁵⁵ Excerpt 6 should be interpreted within this context and, of course, within the broader framework of the national struggles of the 19th century, which have been – and to some extent still are – a core part of school education. This ideological framing is also reflected in stereotypes and vocabulary in various language varieties, where pejorative terms for the inhabitants of neighboring countries are still found:

(6) Mlajše generacije v enem drugačnem dubu odraščajo, kot so na primer mogoče prej ljudje v Jugoslaviji. Je bilo mogoče čutiti, kako bi rekla sovraštvo, se je reklo Avstrijcem jodlarji. Grdo rečeno. A se mi zdi, da tega več ni, da se je to z leti in z vstopom v Evropsko unijo in v bistvu s temi možnostmi, ki nam tudi ponuja Avstrija, če jih vidiš, nekako ta odnos spremenil.

Younger generations are growing up in a different spirit than, for example, people in Yugoslavia did in the past. You could feel what I would call hatred, the Austrians were called 'jodlarji'. To put it bluntly. But I think that this is no longer the case, that over the years and with the entry into the European Union and, in fact, with the opportunities that Austria also offers us, if you see them, this attitude has somehow changed.

(Interviewee S2: middle-aged Slovenian-speaking woman from Gornja Radgona/Oberradkersburg and Apače/Abstall)

⁵⁴ Mateja Režek, "Sodobna zgodovina v osnovnih in srednjih šolah v socialistični Sloveniji, 1945–1990", *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, No. 2 (2020), pp. 133–151.

⁵⁵ Kaja Ivanetič, *Poučevanje občutljivih učnih vsebin pri pouku zgodovine: Povojni poboji in prikrita grobišča. Magistrsko delo* (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2017).

The *Slovenian Language Dictionary* lists the derogatory term *jodlarji* for Austrians and, potentially, for other inhabitants of Alpine regions.⁵⁶ Although no systematic research has yet been conducted on the extent of the term's usage in reference to the Austrian population, it does appear in online forums and language corpora and undoubtedly carries a pejorative connotation. The intergenerational differences illustrated in Excerpt 6 are further supported by a discourse study conducted by Andreja Mirkovič. According to this study, the older generation – those who lived in Yugoslavia – tend to align with nationalist discourses marked by numerous negative stereotypes about Austrians, myths surrounding Slovenian history, and a softened form of Eurocentric discourse that maintains a symbolic separation between Slovenia and Europe (see also Section 4.2). In contrast, the younger generation – those raised in a different ideological environment – are more closely associated with a clear Eurocentric discourse that positions Slovenia as inherently European. This narrative frames Slovenia's accession to the European Union not as a radical shift, but as a return to its rightful place. It emphasizes Slovenia's distancing from the Balkans and equates national development with increased cooperation with Austria and other EU member states (see also Section 4.3).⁵⁷

While the derogatory term *jodlar* has Alpine connotations, the derogatory term *švab* (another predication) commonly used in various language varieties, refers to Germans or people with a strong connection to German-speaking regions:

(7) Kakšni nori jodlarji, ti butasti jodlarji, to je recimo v Mariboru floskula za Avstrijo. Še sama sem nekaj takšnega slišala, samo ne zaradi Avstrije, ampak zaradi Nemčije. Jaz sem bila švabica.

What crazy jodlarji, those stupid jodlarji, that's a cliché in Maribor about Austria. I've heard something like that myself, not about Austria, but about Germany. I was called švabica.

(Interviewee S3: middle-aged Slovenian-speaking woman from Selnica ob Muri, Slovenske Gorice, who lived in Germany with her parents for several years as a child)

The *Slovenian Language Dictionary* defines the word *švab* as a derogatory term originally referring to a German soldier, but also used more broadly

⁵⁶ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, available at: <https://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=jodlar>, accessed: 16. 6. 2025.

⁵⁷ Andreja Mirkovič, *Javni diskurz o Avstriji v Sloveniji. Diplomsko delo* (Ljubljana: FDV, 2008)

to denote Germans in general.⁵⁸ Unfortunately, there is a lack of systematic research on the historical and everyday usage of pejorative terms such as *jod-lar* and *švab* among Slovenian-speakers. Nonetheless, these terms clearly function as linguistic expressions of underlying prejudices and stereotypes, which manifest in various forms. The media, particularly since the 19th century, have played a significant role in shaping and perpetuating these stereotypes. In his analysis of caricatures published in Slovenian newspapers, Damir Globočnik observes that Germans – and *nemškutarji* (Slovenians perceived as overly sympathetic to German culture) – are almost invariably portrayed in bourgeois attire, such as tailcoats and top hats, symbols of capital and the bourgeois class. In contrast, Slovenians are typically depicted in traditional rural folk costumes, reinforcing a visual dichotomy between urban German wealth and rural Slovenian simplicity.⁵⁹

4.2 Economy related discursive strands

The topics addressed in the previous section pertain primarily to earlier historical periods, whereas the time from the end of World War II to the late 20th century – marked by the division of Europe into a capitalist West and a communist East, and culminating in the transition to capitalism in the 1990s – is discursively constructed in a different manner throughout the interviews, particularly in relation to language. The ideological imperative to establish monolingualism as a marker of national coherence recedes into the background, as the older local and dialectal bilingualism characteristic of the time of the Austro-Hungarian Empire had largely disappeared due to processes of forced assimilation and expulsion. In this context, German and Slovenian came to be viewed as the languages of the "other" – foreign state languages that one might or might not choose to learn in school or through formal language courses.

The following excerpt illustratively shows the transition from local bilingualism, its disavowal and, as a result, the *economization* of language:

(8) *Do muss ma schon amol aufpassen, dass die Generation quasi oberhalb von meine Öltern... Also quasi Großölgerngeneration, dass die wiederum extrem guat Slowenisch kennan bobn und de bobn si do total a einlossn offensichtlich. Warum auch imma. Abm das/ das kaunn i wiederum net beurteiln, aber daun die näch-*

⁵⁸ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, available at: <https://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=%C5%A1vab>, accessed: 16. 6. 2025.

⁵⁹ Damir Globočnik, "Stereotipi v karikaturi", in: Mitja Ferenc and Branka Petkovšek (eds.), *Mitsko in stereotipi v slovenskem pogledu na zgodovino* (Ljubljana, 2006), pp. 221–230.

ste Generation woar daunn vielleicht eben so a bissl diese Obwebrholung do... Und daunn a vor ollm eben übertrogn auf, auf mei Generation dann so a bissl a jo: Für wos? Ihr brauchts es eh net, wal ich denke, das hängt a damit zaammen, dass quasi a Öltern a immer mehr versuchen ihre Kinder quasi nach oben zu pushen, jetz bildungsmäßig.

One should take a look at that generation above my parents... That is my grandparents' generation, that they spoke Slovenian extremely well and that they totally engaged in it obviously. Why ever. Ehm that/ that I cannot assess that, but then the next generation was then maybe a bit this stance of resistance there... And then especially transmitted to, to my generation then a bit: For what? You anyway don't need, because I think, this is connected also to that, that parents always try to push their children, now in sense of education.

(Interviewee A4: young German-speaking man from Bad Radkersburg)

Excerpt 8 offers revealing predications about language and its speakers. Interviewee A4 contrasts the local German-speaking grandparent generation – described as open-minded and even, in an intensified manner, "extremely" competent in Slovenian – with the parent generation, who are portrayed as defensive and resistant. In this narrative, vernacular nationalism has "done its job" by producing a monolingual population. The depiction of the parent generation as reluctant suggests that for them, the shift to monolingualism was still a conscious process – they had to actively choose or were urged to distance themselves from bilingualism. In contrast, the interviewee himself no longer faces such a choice, as knowledge of Slovenian is no longer available to him. Notably, the rationale for not learning the neighbor's language – although even spoken fluently by his own grandparents – has shifted. It is no longer framed in terms of vernacular nationalist ideology or the need to conceal Slovenian language competence. Rather, the decision is now guided by considerations of linguistic capital: Slovenian is perceived as lacking utility or market value, and other languages are prioritized for maintaining competitiveness in the job market.

In Excerpt 9, the same interviewee gives an account of the concrete effect of ideology on language learning:

(9) Also i kaunn mi erinnern, mei erste/ mei erster Versuch Slowenisch zu lernen woar in der Vulksschul. Aber des is gscheitert daran, dass die Öltern afoch so a oarge Obneigung ghobt hobn. Dadurch, dass der Krieg no net so laung her woar. Also der woar grad fünf Joabr her. Ehm und die bobn daunn afoch gsogt: "Na, unsere Kinder lernen ka Slowenisch!" Also ma hot wirklich no diese, diese Obneigung, also diesen Obwehrmechanismus sozusogn ghobt und wir, wir wulltn eigentlich in der Schul des lernen.

So I can remember, my first try to learn Slovenian was in the primary school. But this failed because the parents had such a fierce dislike. Because the war was not long ago yet. It was just five years ago. Ehm and they simply said: "No, our children don't learn Slovenian!" So the people really still had this dislike, this defense mechanism so to say and we, we actually wanted to learn it in school.

(Interviewee A4)

As in Excerpt 5, Interviewee A4 predicates the parent generation as reluctant, portraying them as actively preventing their children from learning Slovenian. Here, the reasoning is framed in broader economic and political terms, referencing Slovenia's war of independence in 1991. This suggests that the parents perceived Slovenia as a potentially unstable country, where military conflict remained a possibility, and thus considered it unwise or unfeasible to invest in learning the language. In contrast, the interviewee's own generation is depicted as open-minded and willing to engage with the Slovenian language – mirroring the attitude of the grandparent generation. One might interpret the parents' reaction as a natural response, given their direct experience of the 1991 conflict in Gornja Radgona, which lies just across the Mur/Mura river from Bad Radkersburg. However, the use of the term "defense mechanism" to describe their vehement opposition to Slovenian language instruction suggests a deeper, more entrenched ideological background. Viewing the language as merely "useless" differs significantly from actively resisting its acquisition. The perception of Slovenian as economically unnecessary seems to echo an older discourse of the monolingual nation state – one that limits interaction with neighboring countries to what is deemed strictly necessary, while discouraging "non-essential" contact. This pattern of argumentation, based on perceived necessity and a lack of linguistic capital, recurs frequently in interviews conducted on the Austrian side of the border:

(10) *Vüle Slowenen kenman a guat Deutsch.*

Many Slovenes also know German well.

(Interviewee A2)

(11) *Wievü san's Einwohner, Slowenen? A Million, zwa Millionen? So in der Richtung. Jo, zwa Millionen Leit reden Slowenisch und Deitsch eh reden daunn jo ehm bundert Millionen.*

How many inhabitants are they, Slovenes? One million, two millions? Around that direction. Yes, two million people speak Slovenian und German eh speak then, yeah, ehm hundred millions.

(Interviewee A4)

(12) *Aber i glaub, der Großteil net, dass der interessiert is so am Slowenischen ebrlich gsogt. I glaub fiar den Großteil is es eber irrelevant, weil's eh, eh mit, mit Deutsch auskumman und jo, hauptsächlich fiar, wie gsogt, Leute, die Wurzeln bobn in der, in der Sproch, in der Nationalität, weil's doch, wenn ma so die Namen noch a anschaut, es gibt sehr viele Nachnamen, die jetz österreichisch ausschauen, aber die aus dem Slawischen, zum Beispül, kumman, wos vielleicht viele Leute goar net wissen. Des is so ahm... Oder afoch ka Interesse bobn, des näher zu erforschen.*

But I think, the majority is not so interested in Slovenian, to be honest. I think for the majority it is rather irrelevant because they get by with German anyway and, yeah, mainly for, as said, people who have roots in that, in that language, in that nationality, because it's, if you look at the names, there are many names that look Austrian but that are from Slavic, for instance, what perhaps many people don't know. That's so ahm... Or they simply are not interested to research that more closely.

(Interviewee A5: young German-Slovenian bilingual man from Slovenia who grew up in Germany and now lives in Austria and works in Bad Radkersburg)

The discursive construction of Austrians and Slovenes in these three excerpts – representative of all interviews conducted in Austria – reveals a recurring dichotomy. Slovenians are portrayed as linguistically competent, often possessing strong command of German, whereas Austrians are depicted as largely disinterested in language acquisition, implicitly characterized as passive or even lazy. They are seen as choosing the "path of least resistance", relying on their neighbors' proficiency in German (and sometimes English) to navigate cross-border interactions. In Excerpt 12, the perceived economic "irrelevance" of Slovenian is directly linked to the previously discussed ideology of Austrian monolingualism. Furthermore, the Slovenian language is explicitly equated with nationality, reinforcing essentialist notions of language and identity. In contrast, Austrian names are described as merely "looking" Austrian, implying an underlying Slavic origin and thereby subtly questioning their (German) authenticity. This suggests a nationalist undercurrent in which linguistic and ethnic boundaries are rigidly drawn, with "true" Austrian identity implicitly defined in opposition to anything Slavic.

During an interview with a high school class in Bad Radkersburg, the pervasive dominance of the German language was highlighted through a student's sarcastic response to the question of whether one might use dialectal Slovenian outside their home region in a more formal context:

(13)

Ich glaub, da sollte man eigentlich normal Slowenisch reden, nich im Dialekt.

I think, one should in that case speak normal Slovenian, not dialect.

(Interviewee A6: male high school student from Slovenia)

[Oder] *ma redet Deutsch in Slowenien*. [laughter] *Des geht a*.
[Or] one speaks German in Slovenia. [laughter] That works too.
(Interviewee A7: male high school student from Austria)

The joke made by Interviewee A7 (who maintains a close relationship with Interviewee A6) functions effectively because it plays on the stark asymmetry between the two languages in terms of linguistic capital. By hyperbolically suggesting that even dialectal Slovenian speakers have no need for Standard Slovenian, since German suffices as a *lingua franca*, the remark ironically underscores the persistence of older German nationalist discourses and the notion of German linguistic and cultural superiority. The humor of the statement relies precisely on the endurance of these discursive structures, which continue to operate subtly in the background – otherwise, the joke would lose its punch. Shortly after, another student uttered the following:

(14) *Mir kummt scho vor, dass vor ollm balt do in der Region vüle Deitsch kennan. Wos i a schod find, dass wir balt... Also, der Großteil [der Österreicher und Österreicherinnen] kaunn fost goar net Slowenisch. Ähm aber vielleicht dann, wenn ma weiter noch Slowenien foahrt, außerbolb von der Region jetzt, dass ma dann scho mit Englisch vielleicht besser dran is.*

It seems to me that especially in this region many know German. What I find a pity, that we... I mean, the majority [of Austrians] almost doesn't know anything in Slovenian. But maybe when one goes further into Slovenia, outside of this region now, that one better gets by with English.

(Interviewee A8: female high school student from Austria)

Excerpt 14 reveals a particularly noteworthy nomination that challenges earlier discourses rooted in a strict separation between German Austrians and Slavic Slovenes – namely, the invocation of "this region". Interviewee A8 conceptually unites both Bad Radkersburg and its surrounding areas with the adjacent Slovenian territory, framing them as a single, shared region characterized by the use of German for cross-border communication. In contrast, Slovenia beyond the immediate border is positioned as "the other", where English functions as the dominant language of international exchange. Notably, Interviewee A8 explicitly identifies the linguistic asymmetry – where German holds greater communicative capital – as a "pity", indicating a critical stance toward the current imbalance. Her reflection evokes a historical parallel to the Austro-Hungarian period, when Slovenes struggled for cultural and linguistic emancipation from perceived German dominance.

The following excerpt, recounted by a German teacher, presents a discursive mirror image of Excerpt 9, but situated on the Slovenian side of the border.

It includes similar nominations and predications to those observed in Excerpt 5, thereby highlighting the persistence of parallel discursive structures on both sides:

(15) *Imam pa občutek, da je recimo v Šentilju, vsaj pri starejših tisti odpor. Avstrija, nemško, to je slabi zgodovinski spomin in takšno. Ampak tega je vedno manj. Ko sem pa začela v Šentilju z nemščino [konec 80tih let], da sem poučevala, tam sem jaz bila pravzaprav tista prva, ki je fakultativni pouk nemščine izvajala. Takrat so se marsikateri starši ali pa stari starši bali, zakaj bi se učili nemščino.*

But I have the feeling that in Šentilj, at least among older people, there is still some resistance. Austria, German, that's bad historical memory and stuff like that. But it's getting less and less. When I started teaching German in Šentilj [in the late 1980s], I was actually the first one to offer optional German classes. At that time, many parents or grandparents were afraid of why they should learn German.

(Interviewee S3)

The burden of historical memory is particularly evident in Šentilj, the largest border crossing between Slovenia and Austria in eastern Slovenia. Since the 1960s, this village has witnessed a constant flow of German-speaking tourists as well as migrant workers from Turkey, Greece, and Yugoslavia, making it a key locus of interlingual and intercultural contact. The excerpt under consideration refers to the time prior to the global rise of English as a *lingua franca*, when local Slovenian (Yugoslav) language policy along the Austrian border was largely intolerant of German language instruction.⁶⁰ The strongly articulated predications of fear expressed by parents and grandparents in the late 1980s can be traced back to ideological roots – specifically, the pressure of communist rule and its instrumental use of the Slovene–German dichotomy as a tool of language policy. After 1918, and increasingly after 1945, the notion of a monolingual Slovenian national identity became dominant. While functional bilingualism with Serbo-Croatian was tolerated – framed as practically necessary – multilingualism beyond this was either marginalized or actively discouraged. Slovenia, as part of Yugoslavia, thus developed as a relatively closed linguistic space, with multilingualism officially acknowledged only in areas with Italian and Hungarian minorities. Other linguistic communities, particularly German and Romani-speakers, were systematically excluded or stigmatized. Following World War II, a form of non-specific, pragmatic multilingualism expanded, particularly through the inclusion of Serbo-Croatian, which became the language of the Yugoslav army, interstate communication, and internal migration.⁶¹

⁶⁰ See also Tibaut and Lipavic Oštir, "Die Stellung der deutschen Sprache in Slowenien", pp. 15–40.

⁶¹ cf. Tatjana Bulc Balažic and Vesna Hadži Požgaj, "Novi statusi jezikov v spremenjenih družbeno-političnih okoliščinah: primer srbohrvaščine in njenih naslednic v Sloveniji", *Teorija in Praksa* 57, No. 1 (2020), pp. 10–20.

The ideological nature of language policy in Yugoslavia is also illustrated in the following excerpt, which includes a predication in the form of the rhetorical figure *politična zaščita meje* ('political protection of the border'):

(16) *Jaz sicer ni vidim nobene logike v tem, zakaj na Dravskem polju so imeli nemščino kot tuji jezik, ob meji pa angleščino. Angleščina je bila kot neka politična zaščita meje.*

I don't see any logic in why German was taught as a foreign language in the Drava region, while English was taught along the border. English served as a kind of political protection of the border.

(Interviewee S3)

The language policy directed against German began to change in the 1990s. In eastern Slovenia in particular, German became the second most commonly taught foreign language⁶², a shift that in many places resulted from parental pressure and municipal decisions to provide additional funding for early German language instruction in schools.

(17) *Se spomnim glede nemščine zopet, da smo jo nekako probali izsiliti in sem jaz šla v šolo in učiteljci rekla, ker je šlo za izbirne predmete in otroci so sami lahko izbirali. In sem vse starše poklicala, pa sem ji rekla, pa dajte, samo dve sta se na nemščino prijavi, pa tu smo, pa dajte vsi, oni bodo sigurno rabili nemščino, dajte nemščino, ne. In potem so še otroci bili jezni na mene, so rekli moji hčerki, kaj je tvoja mama hotela nemščino, meni ni za hodit k nemščini. Ampak so bili pa potem vsi hvaležni, ker danes nekaj znajo nemško.*

I remember with regard to German that we tried to force it somehow, and I went to school and told the teacher, because it was an elective subject and the children could choose for themselves. And I called all the parents and told them, come on, only two have signed up for German, here we are, come on everyone, they will definitely need German, sign them up for German. And then the children were angry with me, they told my daughter, why did your mother want German, I don't want to go to German. But later they were all grateful because today they know some German.

(Interviewee S4: middle-aged woman from Jakobski dol in the Slovenske Gorice region)

The interviewee perspectivizes her point of view through the use of direct speech, thereby expressing her deep involvement in the events. The content

⁶² See Tibaut and Lipavc Oštir, "Die Stellung der deutschen Sprache in Slowenien", p. 22.

of the excerpt reflects the position of German in independent Slovenia, particularly along the border with Austria. Today, German represents an important form of linguistic capital for the Slovenian population living near the border. Daily commuting, cross-border cooperation, shopping tourism, and other types of tourism contribute to the relatively high status of German. Schooling and studying in Austria can also be added to this list. The mother's efforts in the excerpt contradict the (linguistic) policy postulates she grew up with. It is characteristic that such efforts exceed established boundaries, for example by influencing the selection of elective subjects in schools.

This linguistic and cultural capital developed gradually, partly due to the opening of national borders in the 1960s, increased media consumption, and the various roles played by the so-called Gastarbeiter in Germany and Austria. The gap created by language policy since 1918 – and intensified after 1945 – was difficult to bridge and took a long time to overcome. The role of the Gastarbeiter is illustrated by the following excerpt:

(18) *Moj oče je takrat tudi sorodnikom pomagal, da so prišli do neke blaginje ali pa do nekib zadev, ki so jih potrebovali, pa se jih ni dalo dobit v takrat v Jugoslaviji.*

At that time, my father also helped relatives to achieve a certain level of prosperity or to obtain things they needed but could not get in Yugoslavia at the time.

(Interviewee S2)

The predication in this excerpt suggests a positive progression presented in reverse order – prosperity and access to goods that were unavailable in Yugoslavia. At the national level, migrants at the time represented a steady inflow of Western currency, as they focused on building homes, establishing businesses, and investing in other domestic ventures. At the individual level, they symbolized support, material goods, and cultural transfer. The word *blaginja* 'prosperity' carries extremely positive connotations in Slovenian and is firmly rooted in the standard language, though it is used less frequently in colloquial speech. Its use conveys an impression of seriousness, responsibility, and exceptional prestige.

German, as linguistic capital in the area covered by our research, has today transcended its role as merely a foreign language for educational purposes. It can be aptly described as *Ergänzungssprache in der Gesellschaft* (the concept of *Ergänzungssprache*, i.e., "additional language of society", according to Heiko F. Marten⁶³). Owing primarily to economic factors and the border situation –

⁶³ Heiko F. Marten, "Deutsch in seinem 'äußeren Kreis': Das Konzept Ergänzungssprache der Gesellschaft", *Schnittstelle Germanistik* 1, No. 1–2 (2021), pp. 195–215.

as well as linguistic and historical circumstances – German is not comparable to other foreign languages in eastern Slovenia, with the obvious exception of English, which occupies a distinct category. It is therefore not on the same level as French, Spanish, or other foreign languages. This creates a paradoxical situation, driven largely by the dominant position of English as the global lingua franca. Statistical data show that interest in learning German declines in the years leading up to high school graduation but increases sharply among young adults, as the pragmatic advantages of German become more evident. This results in a kind of reconstitution of linguistic capital – an attempt to reclaim opportunities that may have been missed earlier.⁶⁴

4.3 English as a bridge – local varieties as anchor

Researchers of discourse are inevitably both analysts and participants. As such, the authors – all from Austrian and Slovenian Styria – are well aware of the metalinguistic discourses shaped by vernacular nationalism and linguistic capital. We expected the former to surface distinctly in the interviews – and so it did – while the latter rather "popped up" during data analysis. But, as said, it was easy for us to retrace it, since it is well known to us. During our consultations with students and teachers, a third discursive strand emerged repeatedly in the data: a new understanding among students of their linguistic resources in a more global context. There appears to be an ongoing paradigm shift in the perception of linguistic capital, in which standard languages – i.e., Standard German and Standard Slovenian – are gradually losing their status as default means of communication to English. At the same time, for some, national identity recedes into the background, while local dialects regain significance as expressions of personal identity in a regional context (cf. also "this region" in Excerpt 14).

In the following excerpt, Interviewee A4 makes a predication of English as a connecting element than facilitates the mutual approach of German and Slovenian-speakers:

(19) *Was i ober grod in meiner Klass a immer gmerkt bob, is eigentlich, dass si die beiden Sprochn eben über des Englische aunnäbern.*

But what also always noticed in my class, is actually that both languages [German and Slovenian] come closer to one another via English.

(Interviewee A4)

⁶⁴ Tibaut and Lipavc Oštir, "Die Stellung der deutschen Sprache in Slowenien", pp. 23–26.

At another point in the interview, he also reports a substantial change in social contacts across the border between his own peer group as a teenager and today's students:

(20) *In meiner Freundschaftsgruppe woar ma tatsächlich abm keine/ ham'ma tatsächlich keine slowenischen Kollegen, Kolleginnen dabei ghobt, ja, also wir san nicht rübergfoabm, um durt Freunde zu treffen, sondern eber um die gaunze Freundesgruppe afoch in an anderen Ort zu verschaffen und durt neue Sochn zu erleben ähm und dementsprechend hot die Sprache eigentlich kaum a Rolle gspült, muss ma ehrlicherweise sogn.*

In my circle of friends we really ahm weren't/ we really didn't have Slovenian buddies with us, yeah, we didn't go across [the border] to meet friends but rather to get the entire circle of friends to another place and to experience new stuff ehm and accordingly the language actually didn't play a role, to be honest.

(Interviewee A4)

(21) *Also die Vermischung zwischen Österreich Sloweni/ eh slowenischen Freundschaften is extrem hoch gegeben, also die san wirklich sehr, sehr, sehr close und abm ah abm ah treffen si a durchaus. /.../ Und die treffen sich ja wirklich privat sehr, sehr oft gemeinsam, um, um daunn entweder auf slowenischer Seite oder auf österreichischer Seite gemeinsam irgendwos zu mochn.*

The mixing between Austria Sloveni/ eh Slovenian friendships is given extremely high, I mean, they are very, very, very close and ahm ah ahm ah definitely meet. /.../ And they privately meet very, very often together, in order to, to do something together either on the Slovenian side or on the Austrian side.

(Interviewee A4)

The report of Interviewee A9 sheds light on how German-speaking and Slovenian-speaking students come into contact with each other in concrete terms:

(22) *Wenn's männliche Slowenen san und auch männliche Österreicher in der Klasse oft die Situation, dass sie si sofort über die Schimpfwörter austauschen und do gegenseitig wo, wo dann die Österreicher hauptsächlich slowenische Schimpfwörter verwenden, wal des finden sie absolut super... Abm und a mir gegenüber, wal sie glauben, die versteh i net, ah also Lehrern gegenüber. Des finden's balt unfassbar lustig, des, des is stoark wenn die abm... Wenn die, die Mädchen, auch slowenische Mädchen abm tendieren dazu miteinander Englisch zu sprechen und die, jo, afoch die gesamte Konversation auf Englisch zu verlegen. Auch tuan do die deitschn/ also die österreichischen Mädchen a oft mit.*

If they are male Slovenes and also male Austrians in the class often the situation that they immediately exchange swear words and there mutually where the Aus-

trians mainly use Slovenian swear words, because they find it absolutely super... Ahm and also towards me because they think I don't understand them, ah that is towards the teachers. They find it incredibly funny, that, that is strong when they ahm... When the, the girls, also Slovenian girls tend to speak English with each other and they, yeah, simply change the whole conversation to English. Also the German/ I mean the Austrian girls often join in.

(Interviewee A9: female middle-aged high school teacher from Austria)

Here, Interviewee A9 refers to gender-specific ways of approaching one another across linguistic boundaries. While she predicates boys to be imps who acquire terms of abuse in order to form a bystander-oriented German-Slovenian slang that allows them to speak secretly, she depicts the girls as seeking a non-discriminatory mode of communication by relying on the language that is most accessible to both Austrians and Slovenians. What both approaches have in common is that they aim to actively dismantle linguistic boundaries and that, in contrast to vernacular nationalist ideology, they do not rely on the standard language, but instead on either colloquial or dialectal expressions – such as swearwords – or, so to speak, a neutral third language: English. As Interviewee A9 mentions at another point during the interview, Austrian students sometimes feel excluded when their Slovenian classmates speak Slovenian. However, there is no discernible interest among Austrian students in learning Slovenian at a more substantial level. This again points to a new approach to language among young people, characterized by a dichotomy between one's own local variety and a global language that can be used universally. In the following excerpt from an interview with one of the two school classes in Austria, this "post-nationalist" point of view is made explicit. In response to the interviewer's question about how they perceive the change in language use and knowledge in the region, one student stated the following:

(23) I glaub, wal (afoch) Englisch vül wichtiger worn is oder vül mehr in den Vordergrund gerückt is und dass ma da/ do a/ eher Englisch glernt hot und Slowenisch net mehr so.

I think, because (simply) English has become much more important or has much more come into the foreground and that one also/ rather learns English and Slovenian not any longer that much.

(Interviewee A10: female high school student from Austria)

English is here predicated as a language that has gained increasing importance and now stands in the foreground, while Slovenian is implicitly depicted as receding into the background. The argument later expressed by Interviewee A10 is, once again, based on linguistic capital:

(24) *Slowenisch kann ma holt in Slowenien sprechen, auf Englisch kannst halt, ja, in Englisch kannst halt fast überall sprechen und weil's bissl wichtiger dann vielleicht ist und weil's vielleicht bissl anfocher is. Also i wuß jetzt net, wie leicht ma Slowenisch lernt, aber Englisch is doch eher afoch zum lernen.*

One can speak Slovenian in Slovenia, in English you can, yeah, in English you can speak almost everywhere and because it is then maybe a bit more important and because it's a bit easier. I mean, I don't know how easily one learns Slovenian but English is rather easy to learn.

(Interviewee A10)

In addition to the obvious argument concerning range of use, Interviewee A10 adds an interesting assumption – namely, that English is easier to access than Slovenian, although she admits she does not know this for certain. Interviewee A11 immediately reinforces this by referring to phonetics:

(25) *I glaub, dass die/ vor ollm die Laute in Englisch ähnlicher san als in Slowenisch.*

I think that especially the sounds in English are more similar [to German] than those in Slovenian.

(Interviewee A11: female high school student from Austria)

Here again, Interviewee A11 makes it explicit that she is not entirely sure, yet nevertheless predicates Slovenian as more distant from German. Interestingly, the last two excerpts are mitigated ("I don't know", "I think"), indicating that the students distance themselves from the status quo – characterized by a lack of knowledge about their neighbor's language, which appears foreign and difficult to approach. English is thus depicted as a valuable resource that helps to overcome this lack of knowledge. A certain duality was noticeable in the interviews on the Slovenian side of the border with regard to the benefits of using English and the efforts toward linguistic integration (and, to some extent, linguistic adaptation) aimed at achieving a high level of proficiency in German (see especially Excerpt 32).

Language skills, practicality, and media presence are key factors contributing to the high ranking of English among students at Ljutomer High School. It should be emphasized that this secondary school is one of the best and most popular in Northern Slovenian Styria and is therefore attended by students from Prekija, Slovenske Gorice, and Prekmurje. The following excerpts containing argumentations are comparable to those from Austria presented above:

(26) *V socialnih medijih uporabljamo predvsem angleščino. Nemščino in slovenščino uporabljamo le redko. Raje se učimo angleščino.*

We mainly use English on social media. We rarely use German and Slovenian. We prefer to learn English.

(Interviewee S5: male high school student from Ljutomer)

(27) *Opazil sem, da se angleščina pri nas, predvsem med mladimi, uporablja veliko bolj kot nemščina.*

I have noticed that English is used much more than German in our country, especially among young people.

(Interviewee S6: female high school student from Ljutomer)

(28) *Na internetu je vedno več delovnih mest, večina pa je v angleščini. Tudi v slovenskem jeziku angleščina vdira v sleng. Prisiljeni smo se učiti ta jezik.*

There are more and more jobs on the internet, most of which are in English. English is also creeping into Slovenian slang. We are forced to learn this language.

(Interviewee S7: female high school student from Ljutomer)

On the one hand, there are clear preferences and motivations for learning English; on the other hand, students are also compelled to learn it due to its current role as a lingua franca. The excerpts reveal a complex situation: English dominates social media, youth communication, and the employment context. In contrast, German and Slovenian are less commonly used among young people. These observations are supported by a statement from a physics teacher, who explained that he occasionally presents certain content in English, as it helps students understand it more easily. It should be noted that the secondary school in Ljutomer is monolingual (except for foreign language classes), and that CLIL⁶⁵ is not permitted in Slovenian schools due to purist language policy – except in international schools and bilingual Slovenian-Hungarian schools.

Students attribute the lack of Slovenian language skills among Austrians primarily to the small number of Slovenian speakers, thus resembling the perceptions expressed by our Austrian interviewees:

(29) *Mislím, da smo Slovenci vseeno nekoliko bolj prilagodljivi kot drugi, saj na primer še nikoli nisem srečal Avstrijca, ki bi me nagovoril v slovenščini.*

I think that Slovenians are somewhat more adaptable than others, as I have never met an Austrian who would speak to me in Slovenian, for example.

(Interviewee S8: female high school student from Ljutomer)

⁶⁵ CLIL: Content and Language Integrated Learning (didactic approach).

(30) *Noben se ne uči slovensko, ker nas je samo dva milijona. Če želiš govoriti z nekom iz Avstrije, moraš govoriti nemško ali angleško.*

No one learns Slovenian because there are only two million of us. If you want to talk to someone from Austria, you have to speak German or English.

(Interviewee S9: female high school student from Ljutomer)

The argumentation for the linguistic adaptation of Slovenians is identical to the aforementioned rationale for learning Slovenian. Students accept this as a fact and do not seem to regret it, as their identification with English is quite strong. They are aware of the function of English as a lingua franca and evaluate the usefulness of other foreign languages from this perspective (*Nemščina je za mene skoraj neuporabna*. 'German is almost useless for me.' Interviewee S10: male high school student from Ljutomer), while some emphasize the positive regional status of German:

(31) *Nemščina mi je zelo všeč. Navajeni smo nanjo. Sosednja država je blizu in mislim, da je bolje znati nemščino – to je praktično, ko greš na počitnice.*

I really like German. We are used to it. The neighboring country is close by, and I think it's better to know German – it's practical when you go on vacation.

(Interviewee S10: male student from the nine-year primary school in Bakovci in Prekmurje)

This raises the question of whether, and to what extent, local and national language policy builds on the border population's awareness of the importance of mastering the language of their neighbors. Statistical data on learning German – as by far the most common second foreign language, and in some places along the border even the first foreign language – suggest that more attention is paid on the Slovenian side of the border to developing skills in the language of the neighbors. However, this cannot be attributed to a positive language policy; rather, it is simply a consequence of the ratio between smaller and larger languages in terms of the number of speakers and the benefits in various economic sectors, or, in other words, the attribution of greater linguistic capital to German (cf. Excerpt 17 on parents' involvement in school).

We mentioned a duality regarding the benefits of using English and the efforts to achieve a high level of proficiency in German. This is illustrated by the following excerpt:

(32) *Zato dostikrat, ko jim omenim, da sem iz Slovenije, me vprašajo, kako pa to, kako je to možno, da tako dobro nemško znaš, je to običajno? Še prejšnji teden sem dobila eno tako vprašanje.*

That's why, when I mention that I'm from Slovenia, they often ask me how it's

possible that I speak German so well, and whether that's normal. I was asked that question just last week.

(Interviewee S11: young Slovenian-speaking woman from Goričko who graduated in Bad Radkersburg and studies in Graz)

This statement relates to linguistic adaptation and the function of German in both Slovenian Styria and Prekmurje, but it also conveys a clearly expressed emotional connotation. This is evident in words and phrases such as *dostikrat* 'often', *kako je to mogoče* 'how is that possible', and *je to običajno?* 'is it normal?'. The interviewee does not hide her pride in her linguistic skills.

Regarding the importance of local varieties as the counterpart to international English, the topic of *dialect* was discussed among students in one of the two high school classes in Bad Radkersburg. There was consensus that dialect is strongly linked to one's own culture and everyday life, while speaking Standard German in such situations was described by one student as *anstrengend* ('strenuous'), pointing to the fact that the standard variety is usually not used in everyday conversation. When the interviewer asked whether dialect use was similar in Slovenia, one of the two Slovenian students responded that there are situations, such as at school, where one is expected to speak "normally", referring to Standard Slovenian (cf. also Excerpt 13). The interviewer then asked the students what they mean by "talking normally". One student speculated that people might refer to standard varieties as "normal" because of their supraregional range of use, but this was contested by her classmates:

(33) *Dialekt is normal. /.../ I bob's holt von klan auf so glernt, darum is es für mi normal.*

Dialect is normal. /.../ I learned it that way from childhood, therefore it's normal for me.

(Interviewee A7)

(34) *Aber i würd jetzt, a wenn jemand zu mir sagt so: "Red normal!", dass i dann eber im Dialekt reden würd als in Hochdeutsch.*

But I would now, also if somebody tells me: "Speak normally!", that I would in that case rather speak [the local] dialect than Standard German.

(Interviewee A12: female high school student from Austria)

In these two excerpts, the previously mentioned idea of standard languages as the "normal" form of communication is rejected and reversed. What is considered *normal* is what is transmitted from childhood and typically spoken within the local community. Dialectal speech is presented here as the unmarked, natural way of speaking.

The functions and significance of dialects in Austria are comparable to those in Slovenia. Research such as Simona Pulko & Melita Zemljak Jontes shows that dialects remain the linguistic variety in which primary socialization occurs; they also continue to be the first and most important linguistic variety throughout a person's life. This is especially evident in dialect groups like the Pannonian and Styrian, which differ significantly from the standard language based on central Slovene dialects, as people in these regions often learn the standard language almost as a second language.⁶⁶ This internal multilingualism also shapes identification with language varieties, which is much stronger in the country's peripheral regions (Styria, Prekmurje, Northern Primorska⁶⁷). This finding is further illustrated by a statement from a secondary school student in Ljutomer:

(35) *Naš dialekt se mi zdi zelo lep. Ampak dialekt iz Ljubljane in tisti drugi mi pa niso všeč.*

Our dialect seems very beautiful to me. But I don't like the dialect from Ljubljana and those other ones.

(Interviewee S13: female high school student from Ljutomer)

5. Conclusion

The concept of nation-states in Europe has predominantly postulated monolingualism as the normal and natural state, based on the assumption that members of a nation – particularly those residing in a defined area – are typically monolingual.⁶⁸ Monolingualism was regarded as the norm, and there was a lack of scientific evidence demonstrating that multilingualism is not disadvantageous until the second half of the 20th century. Consequently, any form of multilingualism became "suspicious", and an individual's national identity was – and often still is – equated with language use. The negative consequences of such ethno-linguistic nationalism, particularly in the form of so-called vernacular nationalism, were not only evident at the beginning of the 20th century but persist to this day. These consequences have manifested in various phenomena, such as linguistic boundaries, linguistic mimicry, and, above all, language policy postulates.

⁶⁶ Simona Pulko and Melita Zemljak Jontes, "Raba zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje", *Obdobja* 26 (2009), pp. 353–369.

⁶⁷ See Alja Lipavic Oštir and Milina Muzikářová, *Über Sprachen aus der Perspektive von Gymnasiast*innen aus Slowenien und aus der Slowakei* (Maribor, 2021) on students' language maps.

⁶⁸ Ingrid Gogolin, *Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule* (Münster–New York, 2008).

While it may seem today that the concept of linguistic boundaries is no longer central to linguistic discourse and activism, and that the linguistic mimicry observed in the decades following 1945 – such as German and Slovenian in Styria and Prekmurje – is no longer a necessary strategy for individuals and families, language policy continues to serve as the primary guardian of vernacular nationalism. Its most extreme form, linguistic purism, still dominates Slovenian language policy today.

Such language policy, including attitudes toward German, creates a paradox in the context of German as an *Ergänzungssprache* in contemporary Slovenian society, as is evident from economy-related discursive strands in our interviews. All of the above has had a significant impact on Styria on the Slovenian side of today's border and, in most respects, is comparable to Austrian Styria – though with a notable difference in linguistic purism. Languages with high linguistic capital, such as English, are regarded in Austrian Styria as valuable for international communication, even if there are voices lamenting the frequent use of English vocabulary in German among young people, as well as the displacement of local dialects by Standard German. Our research on the Austrian side of the border, along with earlier studies, shows that there has been a noticeable trend of anti-Slovene linguistic purism – i.e., everything Slovenian was marginalized, with focus directed toward Western languages, while contact with Eastern "Slavic" communist societies was actively avoided. Although anti-Slovene discourse no longer plays a noticeable role today, education and everyday linguistic practice remain predominantly monolingual in German, with a relatively stable diglossia between spoken dialects and written Standard German.

In terms of meta-linguistic discourse, it is important to recognize that Slovenian, as a smaller language, has long occupied a precarious position, whereas German, with its large number of speakers, is well established across all domains. Nevertheless, both countries exhibit a "discourse of threat", in which a smaller language variety is imagined to be in constant competition – either with a larger national language or with the languages of immigrants. This includes German or Slovenian versus English, dialects versus standard languages, and German or Slovenian versus immigrant languages, among others. This discourse of threat reinforces the idea that a language must be preserved in a fixed state, thereby discouraging the view of other languages as valuable resources and instead positioning them as threats. In this regard, both countries are similar – though Slovenians perceive a stronger pressure from German than vice versa.

Regardless of whether we are discussing linguistic mimicry or hidden minorities – and taking into account the differing linguistic capital of German and Slovenian – the underlying premise of linguistic exclusivity, which frames both parts of Styria as well as Prekmurje as monolingual communities, remains intact. This

premise explains the concealment (or mimicry) previously discussed: originally Slavic settlements that are now predominantly German-speaking are incompatible with such an ideology. Likewise, the existence of a German-speaking community on the Slovenian side of the border also challenges this narrative. In the analysis of our interviews, this is reflected through various discursive strategies, with nomination and predication being the most prominent. These linguistic dynamics are partially preserved in family memory and are echoed in other studies. One such illustration can be found in the case of Maribor:

My grandmother once went to the school her son attended in the 1930s and explicitly said that her son should be treated like the others because he was no less worthy if they were a German family.
(Interviewee 5, Maribor)⁶⁹

The linguistic capital of German and Slovenian still differs today and may play a distinct role in the border region compared to other parts of both countries – particularly in light of daily cross-border contacts and migration. However, for today's young people in Styria on both sides of the border, this linguistic capital is significantly complemented by the current dominance of English. In this context, two elements are especially important: a strong local identification with one's own dialect (whether German or Slovenian), and a sense of belonging to the European Union, accompanied by the perception of English as a means of participating in global, supranational communication.

The chauvinistic nationalist discourses of the past still linger beneath the surface, as illustrated by the sarcastic remark in Excerpt 13 suggesting that Slovenian dialect speakers can simply use German as a supraregional language. Nevertheless, interviews with teachers and students in both countries reveal an ongoing shift in cross-border relations. As is often the case, younger generations tend to rebel against the ideologies of their parents: nationalism once challenged feudalism; those seeking to rebuild cross-border ties challenged monolingual policies; and now, young people – who are fundamentally connected to the world through the internet – are challenging the ideology of national standard languages as all-encompassing and authoritative. From a socio-political perspective, it could be said that the formation of the European Union has begun to bear fruit in this regard. The Austrian–Slovene mixed classes at the Bad Radkersburg high school, for example, engage with one another as equals. Linguistically, they appear highly pragmatic: English is used as a neutral medium for communication and mutual approach.

⁶⁹ Lipavic Oštir, "Marburger Deutsch aus heutiger Perspektive".

In the 19th century, nationalists doggedly sought to divide the local population along linguistic lines. It took at least a generation for this separation to take hold – resulting in atrocities and widespread suffering. After World War II, more thoughtful individuals recognized the opportunity to reestablish dialogue between former ideological enemies, and once again, it took at least a generation to lay the groundwork for European integration. Like a flower, such efforts require care and nurturing before they can truly blossom.

Transcription conventions

A[number]	Person recorded in Austria
S[number]	Person recorded in Slovenia
...	unfinished or interrupted utterance
/	self repair
/.../	omission
[text]	extralinguistic phenomena, additional explanation or clarification
(oder)	unclear or reconstructed

**Jakob Wiedner, Alja Lipavic Oštir, Chiara Wagner,
Dorian Penšek-Rader in Jernej Čelofiga**

PREOBLIKOVANJE JEZIKOVNIH IDEOLOGIJ NA ŠTAJERSKEM IN V PREKMURJU

POVZETEK

Prispevek raziskuje metajezikovne diskurzivne prakse v avstrijsko-slovenskem obmejnem prostoru na ozemlju nekdanjega vojvodstva Štajerske ter v sosednjem Prekmurju. Ugotavlja, kako so zgodovinski diskurzi oblikovali sodobne predstave o jezikih sosedov in kakšne posledice imajo te predstave za današnjo rabo jezika v tej regiji. Z analizo metajezikovnih diskurzov iz poznega 19. in zgodnjega 20. stoletja ter s primerjavo s sodobnimi pogledi, pridobljenimi z intervjuji, želimo osvetliti kontinuiteto in preoblikovanje jezikovnih ideologij skozi čas. Naš glavni cilj je pokazati, kako so zgodovinske pripovedi in jezikovne predstave vplivale na današnje razumevanje jezikov, ki se govorijo v tej regiji, kako so se te predstave razvijale in kako še naprej oblikujejo aktualne jezikovna stališča in diskurzivne prakse. V ta namen smo izvedli intervjuje s širokim naborom sogovornikov, med njimi z učitelji, dijaki, študenti ter drugimi odraslimi osebami na obeh straneh avstrijsko-slovenske meje. Etno-jezikovni oziroma vernakularni nacionalizem je bil ob koncu 19. in na začetku 20. stol. močna družbena sila, katere učinki so še danes vidni v regiji. Čeprav sodobni javni diskurzi nakazujejo, da stroge jezikovne meje niso več osrednji del politične ali kulturne identitete, in da je jezikovna mimikrija – nekoč uporabljena kot strategija preživetja med in po drugi svetovni vojni – postala odveč, je jezikovna politika še vedno pomemben nosilec ljudskega nacionalizma. V Sloveniji se to najbolj izrazito kaže v jezikovnem purizmu, ki še vedno pomembno vpliva na uradno jezikovno načrtovanje in javni diskurz. To pa je še posebej paradoksalno glede na vlogo nemščine kot *Ergänzungssprache* – dopolnilnega oziroma pomožnega jezika – v slovenski družbi, zlasti na področju gospodarstva in čezmejne komunikacije. Kot razkrivajo naši intervjuji, napetost med gospodarskim pragmatizmom in nacionalno jezikovno ideologijo ostaja nerazrešena. Ti procesi močno vplivajo na jezikovno krajino slovenske Štajerske in Prekmurja ter v veliki meri odražajo tudi dogajanje v avstrijski Štajerski. Vendar pa obstajajo pomembne razlike. V avstrijski Štajerski so jeziki z visokim jezikovnim kapitalom, kot je angleščina, široko sprejeti kot orodje za mednarodno komunikacijo. Hkrati pa je avstrijska Štajerska doživela poseben razvoj, zaznamovan z anti-slovenskim jezikovnim purizmom, ki izhaja iz zahodno usmerjene svetovne nazorske drže, ki je zavračala povezave z vzhodnimi "slovanskimi" komunističnimi družbami. Čeprav je

odkrito anti-slovensko razpoloženje večinoma izzvenelo, izobraževalni sistem in vsakdanja raba jezika ostajata skoraj izključno nemško jezična. V regiji še naprej obstaja razmeroma stabilna diglosija, pri kateri se v neformalnih kontekstih uporablja narečje, v formalnih in pisnih pa standardna nemščina. Z meta-jezikovnega vidika je pomembno razumeti, da slovenščina kot manjši jezik že dolgo zavzema ranljiv prostor, medtem ko je nemščina zaradi števila govorcev in geopolitične moči trdno zasidrana v skoraj vseh družbenih domenah. Kljub temu pa sta v obeh državah prisotna prevladujoča "diskurza ogroženosti", v katerih se manjši ali manj dominantni jezikovni izrazi dojemajo kot nenehno ogroženi. Takšne pripovedi krepijo prepričanje, da je jezike treba ohraniti v statičnih, idealiziranih oblikah, s čimer se utrjujejo ideologije jezikovne čistosti in kulturne izključnosti, hkrati pa se spodkopava pogled na večjezičnost kot dragocen družbeni vir. Vztrajanje pri jezikovni izključnosti še naprej vpliva na oblikovanje regionalne identitete. Tako v razpravah o jezikovnem posnemanju kot tudi o statusu jezikovnih manjšin se v naracijah iz Slovenije in Avstrije Štajerska in Prekmurje pogosto predstavljata kot enojezična prostora, kljub njuni kompleksni jezikovni zgodovini. To predstavo pa spodbijajo zgodovinsko slovenske skupnosti, ki so prešle v večinsko nemško govoreče, in obratno. Podobno tudi obstoj nemško govoreče manjšine v Sloveniji neposredno izziva prevladujočo enojezično pripoved. Te napetosti se odražajo v diskurzivnih strategijah naših sogovornikov. Relativni jezikovni kapital nemščine in slovenščine ostaja neenakomeren in ima pomembno vlogo pri oblikovanju jezikovnih praks v obmejni regiji, zlasti ob naraščajočem čezmejnem gibanju, gospodarskem sodelovanju in vsakodnevnih stikih. Vendar pa se jezikovna ekonomija regije spreminja. Med mlajšimi generacijami na slovenski in avstrijski Štajerski angleščina vse pogostejše dopolnjuje ali celo izpodriva simbolni in praktični kapital nemščine in slovenščine. Temu premiku sledita dva pomembna pojava: močna čustvena in kulturna navezanost na lastno narečje – bodisi nemško bodisi slovensko – ter naraščajoč občutek evropske pripadnosti, pri čemer angleščina deluje kot *lingua franca* nadnacionalne komunikacije in identifikacije. Čeprav šovinistični nacionalistični diskurzi iz preteklosti niso povsem izginili, v javnem prostoru nimajo več enake prevlade kot nekoč. Naši intervjuji kažejo na počasen, a opazen premik v čezmejnih odnosih in praksah, zlasti med mladimi. Kot se je pogosto dogajalo v zgodovini, mlajše generacije aktivno izzivajo prevladujoče ideologije svojih predhodnikov. Tako kot so nekoč nacionalistična gibanja izzivala fevdalne strukture in kot so povojna prizadevanja za spravo nasprotovala enojezični politiki nacionalne države, mladi danes vse bolj postavljajo pod vprašaj hegemonijo nacionalnih knjižnih jezikov in ideološko avtoriteto, ki so jo ti dolgo uživali. Z družbeno-političnega vidika ta generacijski premik morda odraža dolgoročne učinke evropskega povezovanja. Ustvarjanje možnosti za nadnacionalno mobilnost je odprlo nove prostore za bolj vključujočo in pril-

godljivo jezikovno resničnost, ki jo oblikuje preplet lokalne tradicije, čezmej-
nega sodelovanja in globalne povezanosti.

SOURCES AND LITERATURE

Straža – Maribor, year 1925.

-
- Anderson, Benedict**, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London–New York, 2006).
- Arnholtz, Jens and Leschke, Janine**, "Revisiting the EU's new mobility regime: the impact of mobility and policies on labour market hierarchies within and across the EU", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49, No. 16 (2023), pp. 4071–4091.
- Ayres, Lioness**, "Semi-structured interview", in: Given, Lisa M. (ed.), *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods* (London, 2008), pp. 811–812.
- Bulc Balazic, Tatjana and Hadži Požgaj, Vesna**, "Novi statusi jezikov v spremenjenih družbeno-političnih okoliščinah: primer srbohrvaščine in njenih naslednic v Sloveniji", *Teorija in Praksa* 57, No. 1 (2020), pp. 10–20.
- Bourdieu, Pierre**, *Language and symbolic power* (Cambridge: Harvard University Press, 2003).
- Cvirn, Janez**, "Meščanstvo v Celju po razpadu Avstro-Ogrske", in: Počivavšek, Marija (ed.), *Iz zgodovine Celja* (Celje, 1996), pp. 191–216.
- Cvirn, Janez**, *Trdnjanski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem* (1861–1914) (Maribor, 1997).
- Cvirn, Janez**, "Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark: zwischen Kooperation und Konfrontation", in: Heppner, Harald (ed.), *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum* (München, 2002), pp. 111–125.
- Čede, Peter and Fleck, Dieter**, "Wissenschaft ist nicht wertfrei – Deutschnationalismus am Institut für Geographie der Universität Graz mit dem Fokus auf Antislowenismus", *Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung* 51 (2021), pp. 57–76.
- Čuček, Filip**, *Svoji k svojim: na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju* (Ljubljana, 2016).
- Čulk, Michael**, *Der Nationalitätenkonflikt innerhalb der deutschen und slowenischen Arbeiterbewegung des Kronlandes Steiermark 1867– 918. Diploma Thesis* (Graz: University of Graz, 2014).
- Dienes, Gerhard M.**, "Und immer wieder das deutsche Bollwerk. Graz und die slowenischen SteirerInnen. Ein Überblick. / In vedno znova nemški okop. Gradec in slovenski Štajerci. Pregled", *Signal. Jahresschrift des Pavelhauses – Letni zbornik Pavlove hiše* 07–08 (2008), pp. 99–116.
- Drvodrič, Stjepan**, *'s Marterl. Geschichten und Legenden rund um Bildstöcke, Marterln, Wegkreuze und Kapellen in der Pfarre Markt Hartmannsdorf* (Markt Hartmannsdorf, 2000).

- Ferenc, Mitja**, "Das Schicksal der deutschen Sprachminderheit in Slowenien", *Linguistica* 60, No. 2 (2020), pp. 227–243.
- Ferlež, Jerneja**, "Prebivalstvo Maribora 1848–1991", *Studia Historica Slovenica* 2, No. 1 (2002), pp. 79–125.
- Ferlež, Jerneja (ed.)**, *Deutsche und Maribor. Ein Jahrhundert der Wenden: 1846–194*. (Maribor, 2012).
- Ferlež, Jerneja and Lipavic Oštir, Alja**, "Personenstandsbücher, Zeitungen, Baupläne und mündliche Quellen: Lebensgeschichten aus Marburg/Maribor", in: Kühner-Wielach, Florian et al. (eds.), *Archive in Slowenien (I)* 19, No. 2 (2024), pp. 25–42.
- Globočnik, Damir**, "Stereotipi v karikaturi", in: Ferenc, Mitja and Petkovšek, Branka (eds.), *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino* (Ljubljana, 2006), pp. 221–230.
- Gogolin, Ingrid**, *Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule* (Münster–New York, 2008).
- Griesser-Pečar, Tamara**, *Maribor / Marburg an der Drau. Eine kleine Stadtgeschichte* (Wien–Köln–Weimar, 2011).
- Haberl-Zemljčič, Andrea**, *Die Sprache im Dorf lassen. Festhalten und Aufgeben der slowenischen Sprache in Radkersburg Umgebung* (Graz, 2004).
- Haring, Gabriel**, *Unterdrückt – verdrängt – verschwunden: das Schicksal des Slowenischen in der südlichen Steiermark seit den 1930er Jahre. Diplomarbeit* (Graz: Universität Graz, 2014).
- Hermanik, Klaus-Jürgen**, "The Hidden Slovene Minority in Styria", in: Promitzer, Christian and Hermanik, Klaus-Jürgen and Staudinger, Eduard (eds.), *(Hidden) Minorities. Language and Ethnic Identity between Central Europe and the Balkans* (Wien, 2009), pp. 109–128.
- Horvat, Marlene and Lipavic Oštir, Alja**, "Vergessene sprachliche Welt im Western von Goričko in Slowenien", *Europa ethnica: Nationalitätenfragen* 74, No. 3–4 (2017), pp. 125–132.
- Ivanetič, Kaja**, *Poučevanje občutljivih učnih vsebin pri pouku zgodovine: Povojni poboji in prikrita grobišča. Magistrsko delo* (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2017).
- Judson, Pieter M.**, "Versuche um 1900, die Sprachgrenze sichtbar zu machen", in: Csáky, Moritz and Stachel, Peter (eds.), *Die Verortung von Gedächtnis* (Wien, 2001), pp. 163–173.
- Kosi, Jernej**, "Razglednice kot vir za razumevanje procesa slovenizacije (post) habsburške slovenske Štajerske", *Prispevki za novejšo zgodovino (Zbornik Andreja Studna)* 64, No. 1 (2024), pp. 450–466.
- Križman, Mirko**, *Jezikovna razmerja: jezik pragmatike in estetike v obmejnih predelih ob Muri* (Maribor, 1997).
- Lipavic Oštir, Alja**, "Varietäten des deutschsprachigen Raumes im Sprachrepertoire der Grenzgänger", in: Hornáček Banášová, Monika and Fraštková, Simona (eds.), *Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik III*

- (Nümbrecht, 2018), pp. 192–217.
- Lipavic Oštir, Alja and Muzikářová, Milina**, *Über Sprachen aus der Perspektive von Gymnasiast*innen aus Slowenien und aus der Slowakei* (Maribor, 2021).
- Lipavic Oštir, Alja**, "Marburger Deutsch aus heutiger Perspektive", in: Grenoble, Lenore et al. (eds.), *Linguistic Minorities in Europe Online* (Berlin, 2025), <https://doi.org/10.1515/lme.40468881>.
- Lipavic Oštir Alja, Čelofiga, Jernej and Penšek-Rader, Dorian**, "'Prosilec mora biti več slovenskega in nemškega jezika' – o nekaterih aspektih jezikovne politike in vsakdanje jezikovne rabe v Mariboru v času med obema svetovnjima vojnama", in: Grahornik, Matjaž and Toplak, Kristina (eds.), *Maribor – mesto in ljudje: znanstveni simpozij: program in povzetki referatov* (Maribor, 2025).
- Marten, Heiko F.**, "Deutsch in seinem 'äußeren Kreis': Das Konzept Ergänzungssprache der Gesellschaft", *Schnittstelle Germanistik* 1, No. 1–2 (2021), pp. 195–215.
- Mayring, Philipp**, *Qualitative Inhaltsanalyse*. (Weinheim–Basel, 2015).
- Minnich, Robert G.**, "Wie man an den Rändern moderner Staaten zu Bürgern wird. Einige Überlegungen zur politischen Implikation der Ethnizität, wie sie von mehrsprachigen Dorfbewohnern im 'Dreiländereck' erlebt wird", in: Stenner, Christian (ed.), *Slowenische Steiermark* (Wien, 1997), pp. 251–296.
- Mirković, Andreja**, *Javni diskurz o Austriji v Sloveniji*. Diplomsko delo (Ljubljana: FDV, 2008).
- Moll, Martin**, *Kein Burgfrieden. Der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918* (Innsbruck–Vienna, 2007).
- Mommsen, Hans**, "1897: Die Badeni-Krise als Wendepunkt in den deutsch-tschechischen Beziehungen", in: Brandes, Detlef (ed.), *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken 1848–1989* (Essen, 2007).
- Moser, Johannes**, "Zwischenwelt. Auf der Suche nach Anerkennung und Identität in einem Dorf an der Grenze", in: Stenner, Christian (ed.), *Slowenische Steiermark* (Wien, 1997), pp. 235–250.
- Promitzer, Christian**, *Verlorene Brüder: Geschichte der zweisprachigen Region Leutschach in der südlichen Steiermark (19.–20. Jahrhundert)*. Dissertation (Graz: University of Graz, 1996).
- Pulko, Simona and Zemljak Jontes, Melita**, "Raba zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje", *Obdobja* 26 (2009), pp. 353–369.
- Reisigl, Martin and Wodak, Ruth**, "The Discourse-Historical Approach (DHA)", in: Wodak, Ruth and Meyer, Michael (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (Los Angeles, 2009), pp. 87–121.
- Repe, Božo**, "'Nemci' na Slovenskem po drugi svetovni vojni", in: Nečak, Dušan (ed.), *Nemci na Slovenskem 1941–1955. Izsledki projekta* (Ljubljana, 1998), pp. 145–172.
- Režek, Mateja**, "Sodobna zgodovina v osnovnih in srednjih šolah v socialistični Slo-

- veniji, 1945–1990", *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 2 (2020), pp. 133–151.
- Rieger, Mladen**, "Eine toponymische Reise durch Slowenien aus der Sicht eines deutschsprachigen Reiseführers", *Vestnik za tuje jezike* 10, No. 1 (2018), pp. 113–132.
- Stadtgemeinde Bad Radkersburg (ed.)**, *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920: vom Übermurgebiet über Radkersburg bis Murek / V žarišču dogodkov 1918–1920: od Prekmurja prek Radgone do Cmureka* (Bad Radkersburg, 2018).
- Stenner, Christian (ed.)**, *Slowenische Steiermark. Verdrängte Minderheit in Österreichs Südosten* (Wien, 1997).
- Suppan, Arnold**, "Zur Lage der Deutschen in Slowenien zwischen 1918 und 1938. Demographie – Recht – Gesellschaft – Politik", in: Rumpel, Helmut and Suppan, Arnold (eds.), *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941* (Wien–München, 1988), pp. 210–224.
- Štumberger, Saška**, *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji* (Ljubljana, 2007).
- Tibaut, Katarina and Lipavic Oštir, Alja**, "Die Stellung der deutschen Sprache in Slowenien", *German as a foreign language* 25, No. 1 (2024), pp. 15–40.
- Vodopivec, Peter**, *Od Poblinove slovnice do samostojne države. Slovenska Zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja* (Ljubljana, 2010).
- Wolf, Michaela**, *The Habsburg Monarchy's Many-Languaged Soul. Translating and interpreting, 1848–1918* (Amsterdam–Philadelphia, 2015).
- Žižek, Slavoj**, *Liebe deinen Nächsten? Nein, danke! Die Sackgasse des Sozialen in der Postmoderne* (Berlin, 1999).

DOI 10.32874/SHS.2025-20

O ovirah v integracijskem procesu priseljencev v Mariboru: emski zorni kot

Mojca Marič

Dr., asistentka
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo
Koroška cesta 160, SI– Maribor, Slovenija
in Slovensko narodno gledališče Maribor
Slovenska ulica 27, SI– Maribor, Slovenija
e-naslov: mojca.maric@um.si

Vesna V. Godina

Dr., izredna profesorica
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo
Koroška cesta 160, SI– Maribor, Slovenija
e-naslov: vesna.godina@um.si

Izvleček:

V članku je predstavljeno, kako priseljenci v Mariboru razumejo svojo priselitev v Slovenijo in razloge zanjo ter kako ocenjujejo svoje življenje v Sloveniji ter lastno integracijo v slovensko družbo. Skozi analizo zbranega terenskega gradiva so skozi natančno predstavitev in analizo treh poglobljenih polstrukturiranih intervjujev – eden je bil izveden z beguncem, eden z ekonomsko priseljenko in eden z ljubezensko priseljenko – predstavljeni njihovo dožemanje lastne integracije v slovensko družbo ter ključne ovire, ki jih ne glede na različne države, iz katerih prihajajo, izkušajo kot skupne. Te ovire zadevajo jezikovno integracijo, ekonomsko integracijo in zaposlitev, socialno integracijo, dostop do informacij, diskriminacijo ter biološki in kulturni rasizem.

Ključne besede:

socialna in kulturna antropologija, antropologija migracij, antropologija postsocializma, Slovenija, migracije, integracija, begunci, ekonomski migranti, ljubezenski migranti

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 25 (2025), št. 3, str. 889–938, 135 cit.

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Namen pričujočega članka je predstaviti ovire integracije različnih tipov priseljencev – ekonomskih priseljencev, beguncev, ljubezenskih priseljencev – v Mariboru in okolici, in sicer tako, da bodo te ovire predstavljene z emskega zornega kota.¹ V ta namen bo v članku podrobneje predstavljen etnografski material, ki je bil s strani prve avtorice zbran med različnimi tipi priseljencev v Mariboru in okolici od leta 2015 do leta 2025 z antropološkim terenskim delom, v katerega sta bili vključeni metoda delnega opazovanja z udeležbo in izvedba polstrukturiranih intervjujev. Na ta način je bilo zbrano gradivo o tem, kako sami priselenci vidijo svoje lastne migracije, vzroke za njih, svoje življenje v Sloveniji in še posebej v Mariboru, kako sami razumejo in doživljajo lasten proces integracije v slovensko družbo ter katere so po njihovem mnenju ključne ovire integracije priseljencev v Sloveniji in Mariboru. Razumevanje procesa integracije z zornega kota samih priseljencev se zdi ključno zato, ker brez njihovega razumevanja integracije in problemov, ki se na integracijo priseljencev vežejo, ni mogoče načrtovati in izvajati uspešne integracije priseljencev v slovensko družbo, in zato, ker material o razumevanju integracije in z njo povezanih problemov z zornega kota priseljencev predstavlja originalni zgodovinski material, ki je lahko uporaben v različnih družboslovnih in humanističnih raziskavah ter razpravah v različnih družboslovnih in humanističnih vedah. Kot takega ga nameravamo v pričujočem članku tudi predstaviti. Zato bo ključni del članka predstavitev ključnih delov intervjujev raziskovanih priseljencev, kar nama bo omogočilo, da z njihovimi besedami, skozi njihove oči in skozi njihovo kozmologijo predstaviva ovire njihove integracije v Mariboru.²

To pomeni, da je članek metodološko in epistemološko zavezan osnovnim principom socialne in kulturne antropologije, kar pomeni, da bo med drugim upoštevan princip epistemološkega pluralizma, brez katerega različnih emskih zornih kotov priseljencev, ki so se v Slovenijo priselili iz različnih družb in so pripadniki različnih kultur, sploh ni mogoče razumeti.³

¹ V socialni in kulturni antropologiji se že vse od terenskega dela Malinowskega loči t. i. emski (zorni kot raziskovancev) in t. i. etski zorni kot (zorni kot raziskovalca). Malinowski je že leta 1922 v *Argonavtib iz Zabodnega Pacifika* (prim. Malinowski, *Argonauts of Western Pacific* (London, 1992)) kot cilj antropološkega proučevanja postavil sintezo zornega kota raziskovalca in raziskovancev. Poimenovanje emsko-etsko je v antropologijo uvedel ameriški antropolog Marvin Harris. Več glej: Mike A. Morris, *Concise Dictionary of Social and Cultural Anthropology* (Oxford, 2012), str. 80 (dalje: Morris, *Concise Dictionary*); Thomas Barfield, *The Dictionary of Anthropology* (Oxford, 1999), str. 148 (dalje: Barfield, *The Dictionary*).

² Kozmologija je v socialni in kulturni antropologiji "študij univerzuma ali njegovega konkretnega kulturnega modela" (Morris, *Concise Dictionary*, str. 51; prim. še Barfield, *The Dictionary*, str. 86–88). V tekstu uporablja drugo navedeno razumevanje kozmologije.

³ Več o epistemološkem pluralizmu glej Nigel Rapport, *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts* (London, New York, 2014), str. 162–167 (dalje: Rapport, *The Key Concepts*). Epistemološki pluralizem

V okviru proučevanja migracij je proces integracije široko proučevan proces tudi zato, ker so migracije v vseh družbah in v vseh zgodovinskih obdobjih prisoten družbeni in zgodovinski pojav. Zato so tudi socialni in kulturni antropologi "že dolgo zainteresirani za migracijske procese".⁴

V sodobnem svetu gre, ko govorimo o migracijah, za trajne ali začasne premike ljudi v okviru ene države ali preko državnih meja, ki imajo različno trajanje, obliko in vzroke (na primer kulturne, družbene, individualne, ekološke itd.). Migracije vplivajo na kulturo in družbo, v katero priseljenci prihajajo, saj se s priseljevanjem spreminja socialna, kulturna, ekonomska in demografska struktura v ciljni državi oziroma družbi.⁵ Po drugi strani pa imajo migracije usodne posledice za priseljence, saj na njihovi strani proizvajajo fenomen brezdomstva, ki je v socialni in kulturni antropologiji pogosto proučevan fenomen.⁶

V sodobnem svetu se v zadnjih desetletjih pretok ljudi, blaga, idej in podob večja.⁷ Razlogi za to različni. Po eni strani migracije pospešujejo pogodbe med različnimi nacionalnimi državami ter nacionalnimi in nadnacionalnimi skupnostmi (npr. prost pretok delavcev v EU), po drugi strani pa migracije pospešujejo logika delovanja neoliberalnega kapitalizma, razvoj tehnologije, možnosti potovanja idr.⁸ Vedno več ljudi zapušča svoje domove tudi zaradi oboroženih spopadov, vojne, revščine, lakote, družbene neenakosti, pomanjkanja služb, zatiranja, kršenja človekovih pravic, klimatskih sprememb, strahu pred preganjanjem, političnega prepričanja, pripadnosti določeni veri, rasi, socialni skupini, narodu.⁹ Takšni posamezniki pridobijo status begunca ali osebe s subsidiar-

se veže na antropološko vedenje, da v proučevanju metapozicija ne obstaja in da ljudje, pripadniki različnih družb in kultur, vidijo ista dejstva, fenomene, probleme praviloma različno. Antropologija v tem dejstvu ne vidi problema, ampak – kot veda, ki je "najbolj humanistična med vsemi družboslovnimi vedami, najbolj komparativna med vsemi humanističnimi vedami" (Rapport, *The Key Concepts*, str. 162) –, svojo lastno prednost in specifičnost svojega znanja, poznavanja in razumevanja problemov.

⁴ Rapport, *The Key Concepts*, str. 204.

⁵ Prim.: Stephen Castles in Mark J. Miller, *The Age of Migration: International Movements in the Modern World* (London, 2003); Jernej Mlekuž, *ABC migracij* (Ljubljana, 2011).

⁶ Več glej: Rapport, *The Key Concepts*, str. 204–212.

⁷ Prim.: Thomas H. Eriksen, *Majbni kraji, velike teme* (Maribor, 2009) (dalje: Eriksen, *Majbni kraji, velike teme*), str. 346.

⁸ Prim.: Heide Castañeda, "Anthropological Approaches to Migration and Health", v: *A Companion to Medical Anthropology*, ur. Merrill Singer in Pamela I. Erickson (New York–West Sussex–Oxford, 2022), str. 230–245; Eriksen, *Majbni kraji, velike teme*, str. 351.

⁹ Prim.: Natalija Vrečer, "Integracija prisilnih priseljenec v Jugovzhodni Evropi: ovire in priporočila.", *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 49, št. 1–2 (2009) (dalje: Vrečer, "Integracija prisilnih priseljenec v Jugovzhodni Evropi"), str. 54.

no zaščito.¹⁰ Migracije se tudi vedno bolj nadzirajo v smislu odprtih meja za eno skupino in zaprtih za drugo.¹¹

Delovni migranti so na primer že vpeti v globalni kapitalistični sistem in v neoliberalne tržne politike, saj so se pripravljene vključiti v mezдно delo zunaj svoje države.¹² Njihov položaj je razumljen na različne načine. Pomemben del javnosti jih pogosto dojema kot "nujno zlo" (opravljajo nujna dela, ki jih domače prebivalstvo ali noče opravljati ali pa med tem prebivalstvom ni dovolj posameznikov za opravljanje določenega dela), a so hkrati grozeč, tuj element. Tisti, ki gledajo bolj s humanitarne perspektive, vidijo njihov položaj kot izkoriščanje: praviloma so premalo plačani (tako za intelektualno kot za fizično delo), preveč delajo, nimajo nekaterih pravic.¹³ Sami pa svoj položaj pogosto vidijo

¹⁰ Poimenovanje begunec se po 1. členu *Ženevske konvencije* o statusu begunca iz leta 1951 uporablja kot pravni termin v pomenu preseljene osebe, ki išče varnost v drugi državi. Republika Slovenija je pravno gledano kot država podpisnica in članica EU dolžna nuditi mednarodno zaščito tistim posameznikom, ki zaščite niso deležni v državi njihovega državljanstva. V Sloveniji je od jeseni 2015 politika do beguncev temeljila na razlikovanju med *migranti* in *begunci*. Vrečer v "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi" (str. 54) predlaga zamenjavo poimenovanja begunec s *prisilni priseljenec* (gre za širši koncept, ki poleg beguncev vključuje še prisilno razseljene osebe, ki so ostale v svoji državi), hkrati pa se koncepta begunec drži konotacija "pasivne žrtve" (begunci iz njene raziskave iz Bosne in Hercegovine niso želeli biti tako poimenovani, razen ko so se sklicevali na pravice, ki jim pripadajo). Podobno ugotavlja sami: intervjuvanci se poimenovanju begunec izogibajo zaradi negativnih izkušenj in osamitve (za več glej *Intervju št. 1*). Rapport v *The Key Concepts* (str. 206) izpostavlja, da poimenovanje izdaja bolj razlike v vrednotenju in orientacijah ter razlike v strategijah ukvarjanja z migracijami kot pa razlike v samih procesih migracij različnih posameznikov in skupin. Prisoten je trend zmanjševanja begunske zaščite, ki se začel v 90. letih 20. stoletja. Po koncu hladne vojne begunci na Zahodu ne predstavljajo več moralnega kapitala, zato so večkrat deležni statusov, ki nudijo manj zaščite kot jo predvideva *Ženevska konvencija*, npr. statusa subsidiarne zaščite (Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 55). Uveljavlja se pozabljanje *Ženevske konvencije*, sklicevanje le na človekove pravice, podpisovanje bilateralnih sporazumov (ki omogočajo državam vrnitev prisilno priseljenega v državo, s katero je podpisala sporazum, ne glede na to, ali je življenje slednjega tam varno) in zapiranje v zbirne centre do konca postopka pridobitve azila (Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 56). Problem je tudi *Dublińska konvencija*, po kateri mora prosilec za azil zaprositi na območju prve varne države, v katero vstopi – če tega ne stori, ga druga država vrne v prvo državo, čeprav ta morda ni vedno varna ali vsaj občasno krši človekove pravice (Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 56). Situacija se je še poslabšala po 11. septembru 2001, ko se je povečal strah pred tujci, pred prosilci za azil in begunci (Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 56). So pa begunci in prosilci za azil poleg moralne panike in krepitve meja povzročili razvoj številnih novih ukrepov in iniciativ, ki imajo potencial izboljšati integracijo za vse priseljence, čeprav v praksi do teh izboljšav še ni prišlo (Sanja Cukut Krilič in Martina Bofulin, "Migranti in dostop do informacij: Vloga novih tehnologij v procesu integracije v Podonavju in širše", *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 59, št. 2 (2019) (dalje: Cukut Krilič in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij"), str. 61, 68). *Ženevska konvencija* je danes problematična zaradi zastarelosti, temelji na kulturni nezaupanja, prošnje pa se obravnavajo od države do države raznoliko.

¹¹ Prim.: Karen Fog Olwig, "Global Places and Place Identities Lessons from Caribbean Research", v: *Globalisation: Studies in Anthropology*, ur. T. H. Eriksen (London, 2003), str. 58–78.

¹² Eriksen, *Majbni kraji, velike teme*, str. 351.

¹³ Raziskave glede dela priseljencev ugotavljajo prisotnost strukturne neenakosti in rasizmov. Migranti brez urejenih dokumentov kot najnižji na hierarhični lestvici zaposlenih praviloma trpijo zaradi najhujših oblik zlorab na delovnem mestu. Značilen je primer kmetijstva, ki je prežeto s potrebo po kratkotrajnih, začasnih in prekmarnih zaposlitvah mobilnih delavcev, kjer se ne upošteva njihovih

kot možnost boljšega zaslužka, ki ga vračajo domov v izvorno državo.¹⁴ Socialni in kulturni antropologi v zvezi z delovnimi migracijami izpostavljajo spremembe, ki jih te prinašajo za gostujočo družbo: Rapport tako govori o "kompleksnostih odnosov med delovnimi migracijami in (trenutnimi) socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in političnimi spremembami", Eriksen pa izpostavlja, da stalni dotok delovnih migrantov in beguncev v Evropo in Severno Ameriko ustvarja nove, trajne manjšine na teh območjih.¹⁵

Pogost dejavnik, zakaj se ljudje odločijo zapustiti svojo državo in migrirati, je v zadnjih letih tudi čisto oseben, intimen. Gre za ljubezenske priseljence, ki se za migracije odločijo zaradi čustvenih, ljubezenskih in seksualnih navezanosti, ki glede na kontekst zajemajo tudi ekonomske žrtve ali pridobitve.¹⁶ Koser ta tip migracij uvršča med socialne migracije, Caroline B. Brettell jih opredeljuje kot eno izmed oblik transnacionalnih družbenih polj, ki povezujejo kraje izseljevanja s kraji priseljevanja, D'Aoust pa izpostavlja, da čustva kot načini subjektivizacije povezujejo intimnost z državljanstvom, saj tehnologije ljubezni igrajo pomembno vlogo pri spodbujanju in uravnavanju določenih migracijskih tokov (na primer katere zakonske migrante država sprejema ali drži na razdalji), hkrati pa, četudi nenamerno, izzivajo politike in prakse, namenjene presojanju "resničnih" razmerij.¹⁷ Raziskave migracijo ljubezenskih priseljencev razumejo kot produkt dvostranskih pogajanj med obema partnerjema, ne kot odločitve izoliranega posameznika.¹⁸ Osredotočajo se na dejavnike ekonomske in strukturne neenakosti (višina dohodkov, možnosti zaposlitve v ciljni državi), pričakovanja glede spolnih vlog, boljšega dostopa do pogojev za ustvarjanje družine in otroštva ter moči med partnerjema.¹⁹ Ljubezenski migranti glede na svoj posebni

potreb – poudarek je na "potrebi" po njihovem delu. (Sanja Cukut Krilič in Duška Knežević Hočevar, "Strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu", *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 62, št. 2 (2022) (dalje: Cukut Krilič in Knežević Hočevar, "Strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu"), str. 70–71).

¹⁴ Eriksen, *Majbni kraji, velike teme*, str. 351–352.

¹⁵ Rapport, *The Key Concepts*, str. 204; Eriksen, *Majbni kraji, velike teme*, str. 3.

¹⁶ Prim.: Nicola Mai in Russell King, "Love, Sexuality and Migration: Mapping the Issue(s)", *Mobilities* 4, št. 3 (2009) (dalje: Mai in King, "Love, Sexuality and Migration"), str. 295.

¹⁷ Khalid, Koser, *Mednarodne migracije. Zelo kratek uvod* (Ljubljana, 2017) (dalje: Koser, *Mednarodne migracije*), str. 22; Caroline B. Brettell, "Marriage and Migration", *Annual Review of Anthropology* 46 (2017), str. 81–97; Anne-Marie D'Aoust, "In the Name of Love: Marriage Migration, Governmentality, and Technologies of Love", *International Political Sociology* 7, št. 3 (2013) (dalje: D'Aoust, "In the Name of Love"), str. 258–274.

¹⁸ Prim.: Martin Abraham in Nataša Nišič, "A Simple Mobility Gamefor Couples' Migration Decisions and Some Quasi-Experimental Evidence", *Rationality and Society* 24, št. 2 (2012) (dalje: Abraham in Nišič, "A Simple Mobility Gamefor Couples' Migration Decisions"), str. 168–197; Marcel, Erlinghagen, "Love in Motion: Migration Patterns of Internationally Mobile Couples", *Population, Space and Place* 27, št. 2 (2020) (dalje: Erlinghagen, "Love in Motion"), str. 1–16.

¹⁹ Prim.: Abraham in Nišič, "A Simple Mobility Gamefor Couples' Migration Decisions"; Erlinghagen, "Love in Motion"; Mai in King, "Love, Sexuality and Migration"; Wilasinee Pananakhonsab, "Migration

eksistencialni položaj stalnega bivanja s partnerjem ali partnerko iz imigrantske družbe, s katero tvorijo stabilno socialno enoto, praviloma zakonsko zvezo ali družino, predstavljajo posebno skupino priseljencev, ki se po svojih potrebah in značilnostih v marsičem loči od drugih skupin priseljencev.

Ne glede na različne vzroke migracij pa je vsak priseljenec eksistencialno razpeto človeško bitje: je hkrati emigrant – torej človek, ki je zapustil svojo izvorno družbo in kulturo, ki ju pozna; in je hkrati imigrant – torej človek, ki mora živeti v družbi in kulturi, ki ju ne pozna (povsem), ki sta mu (vsaj deloma) tuji in neznani. Zato so v socialni in kulturni antropologiji priseljenci razumljeni kot posamezniki, ki prečkajo socialno-kulturne meje, kar pa je vedno povezano s posebnimi eksistencialnimi izkušnjami in izzivi, med katere sodijo intenzivno socialno in kulturno učenje, a tudi bolj ali manj intenzivno psihološko trpljenje.²⁰ Prečkanje socialno-kulturnih meja za priseljenca pomeni, da sta njegovo nativno razumevanje družbenih situacij in njegovo nativno obnašanje v družbenih situacijah v novi družbi vsaj deloma napačni in neuporabni. Zato mora priseljenec za svoje bivanje v novi družbi pridobiti nova znanja tako o družbi kot o sebi kot posamezniku. Ta znanja pridobi z intenzivnim in kompleksnim družbenim in kulturnim učenjem, ki je znano kot procesa resocializacije in akulturacije.²¹ Priseljenec mora skozi ta procesa pridobiti informacije o novi družbi in novih družbenih situacijah, o tem, kako bo v novih družbenih situacijah reševal svoje eksistencialne probleme (pridobil službo, našel stanovanje itd.), kako se bo v njih vedel, hkrati pa se mora naučiti kulture nove družbe in njenih ključnih elementov, izmed katerih je najpomembnejši jezik. Skozi procesa resocializacije in akulturacije se priseljenec vključuje v novo imigrantsko družbo in kulturo ter sčasoma postaja njun član.

To pomeni, da so ne glede na različne vzroke za preselitev v določeno državo vsi priseljenci ob prihodu v novo družbo soočeni s procesom integracije. Definicije integracije so številne in raznolike, dostikrat "nejasne, zabrisane", tudi subjektivne, sporne, kompleksne in celo problematične.²² Kot ugotavljajo Kwasi, Arku

for Love? Love and Intimacy in Marriage Migration Process", *Emotion, Space and Society* 31 (2019) (dalje: Pananakhonsab, "Migration for Love?"), str. 86–92.

²⁰ Prim.: Rapport, *The Key Concepts*, str. 206.

²¹ Resocializacija kot ponovna socializacija posameznikov v drugo in drugačno družbo od njegove matrine družbe (prim. Stane Južnič, *Politična kultura* (Maribor, 1989) (dalje: Južnič, *Politična kultura*), str. 61. Akulturacija kot sprejemanje vsake druge in drugačne kulture od njegove matrine kulture (Južnič, *Politična kultura*, str. 61). Primerjaj še Barfield, *The Dictionary*, str. 1.

²² Prim.: Mikkel Rytzel, "Writing Against Integration: Danish Imaginaries of Culture, Race and Belonging", *Ethnos: Journal of Anthropology* 84, št. 4 (2018) (dalje: Rytzel, "Writing Against Integration"), str. 678–697; Prim.: Alastair Ager in Alison Strang, "Understanding Integration: A Conceptual Framework", *Journal of Refugee Studies* 21, št. 2 (2018) (dalje: Ager in Strang, "Understanding Integration"), str. 166–191; Rinus Penninx in Blanca Garcés-Mascareñas, "The Concept of Integration as An Analytical Tool and As a Policy Concept", v: *Integration processes and policies in Europe*, ur. Blanca Garcés-Mascareñas in Rinus Penninx (Springer, Cham, 2016) (dalje: Penninx in Garcés-Mascareñas, "The Concept of Integration"), str. 11–29.

in Bandauako, se jih najpogosteje uporablja v polju kreiranja politik do priseljencev in kot konceptualni okvir v znanosti ter stroki.²³ V literaturi se pojavljajo v treh smereh preučevanja: prva se osredotoča na spreminjajoče se vedenje in ideje priseljencev ter reakcije gostiteljskih družb nanje; druga obravnava proces naseljevanja s poudarkom na kulturno-verskih, socioekonomskih, političnih in pravnih vidikih; tretja pa presega nivo posameznih priseljencev in se ukvarja z institucionalnimi vidiki, kot so vzpostavitev priseljenjskih organizacij, institucij.²⁴

Kljub neenotnostim v definiranju integracije pa se večina avtorjev strinja, da gre pri integraciji za dvosmerne, večplastne družbene in kulturne procese vključevanja priseljencev v družbo sprejema na način, da priseljenci lahko v javni sferi prakticirajo svojo izvirno kulturo, gostiteljske države pa priskrbijo potrebno družbeno in institucionalno podporo.²⁵ Integracijo opredeljujejo multidimenzionalni procesi, ki vsebujejo družbene, politične, ekonomske, kulturne in identifikacijske vidike ter nastanek mirnih, deljenih socialnih odnosov, vrednot in praks, kjer se spoštujeta in prilagajata – vsaj teoretično – obe strani.²⁶ Priseljenci in država sprejema imajo drug do drugega tako pravice in obveznosti.²⁷ Rytzel opozarja, da je sam pojem vedno vpet v specifične nacionalne socialne imaginarije in bi moral biti kot tak raziskovan.²⁸

Ključni dejavniki, ki vplivajo na proces integracije, so: jezik, poznavanje zdravstvenega in izobraževalnega sistema, možnost pridobitve nastanitve, zaposlitve in informacij, ohranjanje in ustvarjanje socialnih mrež ter socialnega kapitala, duševno zdravje in diskriminacija, ki so med seboj kompleksno prepleteni.²⁹ V analizi integracije moramo upoštevati še različne faze integracijske-

²³ Kwasi Kutor, Godwin Arku in Elmond Bandauako, "Instead of 'Writing Against' and Discarding 'Immigrants' Integration, Why not Reconceptualize Integration as a Wicked Concept", *Comparative Migration Studies* 11, št. 9 (2023) (dalje: Kwasi, Arku in Bandauako, "Instead of 'Writing Against' and Discarding 'Immigrants' Integration"), str. 1–16.

²⁴ Prim.: Kwasi, Arku in Bandauako, "Instead of 'Writing Against' and Discarding 'Immigrants' Integration"; Penninx in Garcés-Masareñas, "The Concept of Integration".

²⁵ Prim.: Eriksen, *Majbni kraji, velike teme*; Koser, *Mednarodne migracije*; Rytzel, "Writing Against Integration"; Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi"; Prim.: Lea M. Klarenbeek, "Reconceptualising 'Integration as a Two-Way Process'", *Migration Studies* 9, št. 3 (2021), str. 902–921; Kwasi, Arku in Bandauako, "Instead of 'Writing Against' and Discarding 'Immigrants' Integration".

²⁶ Prim.: Ager in Strang, "Understanding Integration"; Koser, *Mednarodne migracije*; Kwasi, Arku in Bandauako, "Instead of 'Writing Against' and Discarding 'Immigrants' Integration"; Susanne Wessendorf in Jenny Phillimore, "New Migrants' Social Integration, Embedding and Emplacement in Superdiverse Contexts.", *Sociology* 53, št. 1 (2018) (dalje: Wessendorf in Phillimore, "New Migrants' Social Integration"), str. 123–138.

²⁷ Prim.: Cukut Krilič in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij", str. 62; Koser, *Mednarodne migracije*; Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi".

²⁸ Rytzel, "Writing Against Integration", str. 680.

²⁹ Te dejavnike izpostavljajo številni avtorji, npr.: Ager in Strang, "Understanding Integration"; Barbara Beznec in Jure Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices: Slovenia Between Bordering and Inclusion", *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 36, št. 2 (2023), (dalje: Beznec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices"), str. 250–265; Cukut

ga procesa (prihod, nastanitev, stalno bivanje, državljanstvo).³⁰ Brettell opozarja, da se teorija v migracijskih študijah pogosto gradi na partikularnostih enega primera, ključno pa je razumeti vzorce vzrokov, posledic migracij in strukture procesov v okviru migracij.³¹ Najbolj preučevane dimenzije socialne integracije so zaposlitev, oblikovanje socialnih mrež (z izvirno skupino, z drugimi priseljenci in z gostiteljsko skupnostjo), ki omogočajo aktivno participacijo v družbi.³² Guo in Guo izpostavljata problematičnost naslavljanja le enega vidika integracije, npr. ekonomske integracije, ne pa tudi vseh ostalih.³³

Nasproten procesu integracije proces je asimilacije, ki je tradicionalno razumljena kot enosmeren proces: le dominantna kultura države sprejema vpliva na kulturo priseljencev, le slednji se učijo od dominantne kulture, medtem ko dominantna kultura ne sprejema in se ne uči od kulture priseljencev.³⁴ Od priseljencev se pričakuje, da se odpovedo svojim značilnim jezikovnim, kulturnim in družbenim posebnostim in sprejmejo "višje", praviloma zahodne ali evropske vrednote, ki so dojete kot superiorne.³⁵ Eriksen izpostavlja: če asimilacija poteka v velikem obsegu in/ali je dolgotrajna, postopoma vodi v izginotje

Krilić in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij"; Simona Jazbinšek in Tina Palaić, "Zdravje – človekova pravica? Prosilke in prosilci za mednarodno zaščito", *Časopis za kritiko znanosti* 37, št. 238 (2009) (dalje: Jazbinšek in Palaić, "Zdravje – človekova pravica?"), str. 154–162; Miran Komac, Mojca Medvešek in Petra Roter: *Pa mi vi povejte, kaj sem!!!? Študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana* (Ljubljana: 2007) (dalje: Komac, Medvešek in Roter, *Pa mi vi povejte, kaj sem!!!?*); Kwasi, Arku in Bandauako, "Instead of 'Writing Against' and Discarding 'Immigrants' Integration; Uršula Lipovec Čebtron, "Jezikovne in kulturne ovire v zdravstvenih ustanovah", v: Ivanka Huber, Uršula Čebtron Lipovec in Sara Pistotnik (ur.), *Neenakosti in ranljivosti v zdravstvu v Sloveniji: kvalitativna raziskava v 25 okoljih* (Ljubljana, 2020) (dalje: Lipovec Čebtron, "Jezikovne in kulturne ovire v zdravstvenih ustanovah"), str. 120–141; Uršula Lipovec Čebtron, "Language as a Trigger for Racism: Language Barriers at Healthcare Institutions in Slovenia", *Social Sciences* 10, št. 4 (2021) (dalje: Lipovec Čebtron, "Language as a Trigger for Racism"), str. 1–17; Uršula Lipovec Čebtron in Jelka Zorn, "Kaj otežuje spoštovanje pravic migrantk_ov in begunk_cev?", v: *Uvod v pravo migracij in mednarodne zaščite*, ur. Samo Bardutzky (Ljubljana, 2023) (dalje: Lipovec Čebtron in Zorn, "Kaj otežuje spoštovanje pravic migrantk_ov in begunk_cev?"), str. 27–40; Sarah Spencer in Katharine Charsley, "Reframing 'Integration': Acknowledging and Addressing Five Core Critiques", *Comparative Migration Studies* 9, št. 18 (2021) (dalje: Spencer in Charsley, "Reframing 'Integration'"), str. 1–22; Penninx in Garcés-Masareñas, "The Concept of Integration"; Hans Vermeulen in Rinus Penninx, *Immigrant Integration: The Dutch Case* (Amsterdam, 2000) (dalje: Vermeulen in Penninx, *Immigrant Integration*); Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi"; Wessendorf in Phillimore, "New Migrants' Social Integration".

³⁰ Prim. Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi".

³¹ Caroline B. Brettell, "Anthropology, Migration, and Comparative Consciousness", *New Literary History* 40, št. 3 (2009), str. 657.

³² Prim. Wessendorf in Phillimore, "New Migrants' Social Integration".

³³ Shibao Guo in Yan Guo, "Immigration, Integration and Welcoming Communities: Neighbourhood-Based Initiative to Facilitate the Integration of Newcomers in Calgary", *Canadian Ethnic Studies* 48, št. 3 (2016) (dalje: Guo in Yan Guo, "Immigration, Integration and Welcoming Communities"), str. 45–67.

³⁴ Prim.: Eriksen, *Majbni kraji, velike teme*, str. 332; Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 55.

³⁵ Barfield, *The Dictionary*, str. 1.

manjšine oziroma, kot to imenuje Klinar, v etnocid ali genocid.³⁶ Poznamo tudi segmentirano asimilacijo (ko priseljenci ne postanejo aktivni člani družbe kot celote, temveč se na podlagi rase ali etnične pripadnosti ali razreda asimilirajo le v njene posebne dele) in strukturno asimilacijo (kjer so vključeni v nekatere sfere družbenega življenja, medtem ko so iz drugih sfer izključeni).³⁷

Tretje možno razmerje med večinskim in manjšim prebivalstvom pa je segregacija. Eriksen jo opisuje kot situacijo, ko se manjšino fizično loči od večine, običajno na podlagi prepričanja, da so njeni pripadniki manjvredni.³⁸ Klinar, ki loči prisilno in prostovoljno segregacijo, pa poudari, da so s segregacijo pripadniki manjšine ločeni tudi socialno – gre za procese etnične stratifikacije, ki pomeni statusno ločitev.³⁹

V praksi prihaja praviloma do kombinacij omenjenih procesov, kar je povezano tudi z razporeditvijo družbene moči, saj ima večina v svojih rokah politično moč, nadzoruje pomembne segmente gospodarstva in narekuje pogoje družbenega diskurza.⁴⁰ Nekateri avtorji zaradi tega, a tudi zaradi kritične analize koncepta integracije nasprotujejo konceptu integracije.⁴¹ Integracija je zanje normativni koncept, ki ne odraža realnosti in v določenih družbenih kontekstih utrjuje asimetrična razmerja moči med večino in manjšino. To privede do objektivizacije, stigmatizacije in izključevanja manjšin, ki so postavljene v inferiorne položaje in obravnavane kot radikalni "Drugi". Nenehno vladno kategoriziranje med domačinom in tujcem, večino in manjšino ipd. je dojeta kot ključna značilnost "neoliberalnega rasnega kapitalizma", kapitalistični gospodarski sistem pa se definira kot sistem, ki je zgodovinsko in strukturno že od vsega začetka temeljil na evropskem rasnem razvrščanju ljudi in izkoriščanju tistih, ki so bili označeni kot "drugi, manjvredni".⁴² Obenem koncept integracije temelji na zastarelem dojemanju družbe kot statične, homogene entitete, ki to ni – družba je fluidna, raznolika, s heterogenimi mejami; integracija je dojeta

³⁶ Eriksen, *Majhni kraji, velike teme*, str. 332; Peter Klinar, "Mednarodne migracije. Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi, prva knjiga", v: *Sociologija in teorija mednarodnih migracij*, ur. Niko Toš (Ljubljana, 1974/2023) (dalje: Klinar, "Mednarodne migracije"), str. 111–381.

³⁷ Prim.: Alejandro Portes in Min Zhou, "The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants", *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530, str. 74–96; Prim.: Stephen Castles, Maja Korac, Ellie Vasta in Steven Vertovec, "Integration: Mapping the Field" (London, 2002).

³⁸ Eriksen, *Majhni kraji, velike teme*, str. 332–333.

³⁹ Klinar, "Mednarodne migracije", str. 324, 326.

⁴⁰ Eriksen, *Majhni kraji, velike teme*, str. 333.

⁴¹ Prim.: Rytzel, "Writing Against Integration"; Willem Schinkel, "Against 'Immigration Integration': For An End to Neocolonial Knowledge Production", *Comparative Migration Studies* 6, št. 31 (2018) (dalje: Schinkel, "Against 'Immigration Integration'"), str. 2–17.

⁴² Adrian Favell, "Immigration, Integration and Citizenship: Elements of a New Political Demography", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48, št. 1 (2022), str. 3–32. Za več glej tudi: Cedric J. Robinson, *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition* (London, 1983).

kot linearen in teleološki proces, ki ne upošteva raznolikosti in kompleksnosti razumevanja priseljencev; nacionalne družbe niso le integrirane celote, pojavlja se vprašanje, v kaj se integrirajo priseljenci – ali v družbo, v lokalno skupnost ali državo; krivdo za "neintegracijo" pa se prenaša na priseljence.⁴³ Spencer in Charlseymenita, da integracija priseljencev sega preko države, preko gostiteljske skupnosti kot take – v globalnost in transnacionalnost so vpeti tako priseljenci kot drugi prebivalci.⁴⁴ Posamezniki lahko občutijo pripadnost več krajem znotraj in zunaj meja ene ali več držav.

Slovenski avtorji, ki raziskujejo integracijo priseljencev, ugotavljajo, da so protipriseljenjski diskurz, (kulturni) rasizem in diskriminacija v Sloveniji del nove normalnosti v politiki, množičnih medijih in med pomembnim delom prebivalstvom.⁴⁵ V zdravstvu, šolstvu, sociali, zaposlovanju, birokratskih postopkih, stanovanjski dostopnosti prihaja do jezikovnih in kulturnih ovir, ki priseljenjem preprečujejo dejanski dostop ali kvalitetno izvedbo/oskrbo na teh področjih.⁴⁶ Za to se krivi priseljence, ki se jih homogenizira, predstavlja kot neodgovorne in neuke. Neznanje jezika se uporablja kot opravičilo za takšne argumente.

Pri oblikovanju negativnih podob priseljencev oziroma migrantov, še posebej *beguncev*, sta imela ključno vlogo politični in medijski diskurz.⁴⁷ Enako kot drugod po Evropi tudi v Sloveniji raziskave kažejo na povezanost reprezentacij beguncev, prosilcev za azil in priseljencev z negativnimi predsodki, z grožnjo in varnostnim tveganjem, z retoriko kriminalizacije, drugosti, varnosti in militarizacije z metaforami vojne in vode, videni so kot "teroristi", "islamski ekstre-

⁴³ Prim.: Schinkel, "Against 'Immigration Integration'"; Prim.: Kelly McKowen in John Borneman, "Digesting Difference: Migrants, Refugees, and Incorporation in Europe", v: *Digesting Difference, Migrant Incorporation and Mutual Belonging in Europe*, ur. Kelly McKowen in John Borneman (Cham, 2020) (dalje: McKowen in Borneman, "Digesting Difference"), str. 1–27; Steven Vertovec, "Considering the Work of 'Integration'", v: *MMG Working Paper 20-04* (2020).

⁴⁴ Spencer in Charlsej, "Reframing 'Integration'", str. 6.

⁴⁵ Prim.: Bojan Baskar, "Rasizem danes", *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 62, št. 2 (2022) (dalje: Baskar, "Rasizem danes"); Lipovec Čebren, "Language as a Trigger for Racism"; Lipovec Čebren in Zorn, "Kaj otežuje spoštovanje pravic migrantk_ov in begunk_cev?"; Mojca Marič, "Kritična analiza slovenskega medijskega diskurza: pojma *migrant* in *begunec*", v: *Migracije v slovenskem prostoru v 20. in 21. stoletju; 7. mednarodno srečanje mladib humanistov*, ur. Rok Mrvič (Ljubljana, 2019) (dalje: Marič, "Kritična analiza slovenskega medijskega diskurza"); Boris Vezjak, "Antisemitizem in antiislamizem: o nekaterih jezikovnih podobnostih med njima v javnem diskurzu", v: *Migracije v slovenskem prostoru v 20. in 21. stoletju; 7. mednarodno srečanje mladib humanistov*, ur. Rok Mrvič (Ljubljana, 2019) (dalje: Vezjak, "Antisemitizem in antiislamizem"); Slavoj Žižek, *Against the Double Blackmail: Refugees, Terror and Other Troubles with the Neighbours* (London, 2017) (dalje: Žižek, *Against the Double Blackmail*).

⁴⁶ Prim.: Beznec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices"; Jazbinšek in Palaič, "Zdravje – človekova pravica?"; Lipovec Čebren, "Language as a Trigger for Racism"; Lipovec Čebren, "Jezikovne in kulturne ovire v zdravstvenih ustanovah".

⁴⁷ Prim.: Katarina Krobot, *Begunska kriza in azilna politika Republike Slovenije*, magistrsko delo (Ljubljana, 2018); Marič, "Kritična analiza slovenskega medijskega diskurza"; Andreja Vezovnik, "Securitizing Migration in Slovenia", *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 16, št. 1–2 (2018) (dalje: Vezovnik, "Securitizing Migration in Slovenia."), str. 39–56.

misti", "otomanski zavojevalci", "gamad, ki jo je treba zapliniti".⁴⁸ Ugotavlja se podobnost diskurza o današnjih beguncih z diskurzom o beguncih iz bivših jugoslovanskih republik v 90. letih 20. stoletja: oboji so videni kot "problem" (v številčnem smislu, kot grožnja javnemu redu, zdravju, okolju, varnosti, suverenosti države), kot "drugačni" (v smislu "drugačne civilizacijske, kulturne ravni in vedenjskih vzorcev"), kot "začasni", kot "potencialni storilci kaznivih dejanj", reprezentirani so z numeričnimi metaforami, z metaforami nezaželenih, nevarnih, neobvladljivih naravnih katastrof, npr. "množica/val beguncev".⁴⁹

V medijskem in političnem diskurzu se loči dve navidezno nasprotni figuri, ki sta tako tudi vrednoteni: *političnega begunca* in *ekonomskega migranta*, čeprav, kot izpostavljata Crawley in Skleparis, v praksi ta ločitev ni možna.⁵⁰ V tiskanih medijih se večinoma pojma *migrant* in *begunec* konstruirata kot nasprotna, tisti, ki odloča o tem, kdo je kdo, pa je evropski subjekt.⁵¹

Hkrati pa v Sloveniji umanjajo sistemske, institucionalne, strateške, državne rešitve, med njimi profesionalna medkulturna mediacija.⁵² Bezec in Gombač opozarjata, da so rešitve za integracijo na lokalni ravni šibke. Na lokalni ravni sicer obstaja močan civilni sektor, obenem pa gre za odsotnost institucionaliziranih integracijskih strategij in za omejene možnosti ukrepanja lokalnih delavcev, ki jim ni dovoljeno ravnati v nasprotju z nacionalnimi zastavitvami.⁵³ Izpostavljen je še problem neenakih statusov priseljencev, kar lahko vodi do socialnega, ekonomskega in kulturnega izključevanja na podlagi kulture in porekla ali celo do neustreznih zakonskih ureditev in klasifikacij.⁵⁴

⁴⁸ Za primerjavo med britanskimi in slovenskimi razmerami glej: Majid Khosravini, *British Newspapers and the Representation of Refugees, Asylum Seekers and Immigrants between 1996 and 2006* (Lancaster, 2018) (dalje: Khosravini, *British Newspapers and the Representation of Refugees*) in Marič, "Kritična analiza slovenskega medijskega diskurza". Prim.: Maggie Ibrahim, "The Securitization of Migration.", *International Migration* 43, št. 5 (2005), str. 163–187; Prim.: Vezovnik, "Securitizing Migration in Slovenia"; Prim.: Christopher Hart, *Critical Discourse Analysis and Cognitive Science* (Basingstoke, 2010); Verena Stolcke, *New Rhetorics of Exclusion in Europe* (Oxford, 1999) (dalje: Stolcke, *New Rhetorics of Exclusion in Europe*), str. 25–26; Vezovnik, "Securitizing Migration in Slovenia"; Veronika Bajt: Anti-Immigration Hate Speech in Slovenia, v: *Razor-Wired: Reflection on Migration Movements through Slovenia in 2015*, ur. Neža Kogovšek Šalomon in Veronika Bajt (Ljubljana, 2015), str. 51–61.

⁴⁹ Prim.: Marjeta Doupona Horvat, Jef Verschueren in Igor Ž. Žagar: *Pragmatika legitimizacije* (Ljubljana, 1998).

⁵⁰ Prim.: Heaven Crawley in Dimitris Skleparis, "Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and the Politics of Bounding in Europe's 'Migration Crisis'", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44, št. 1 (2018), str. 48–64.

⁵¹ Marič, "Kritična analiza slovenskega medijskega diskurza", str. 39.

⁵² Prim.: Jazbinšek in Palač, "Zdravje – človekova pravica?"; Lipovec Čebtron, "Jezikovne in kulturne ovire v zdravstvenih ustanovah"; Lipovec Čebtron, "Language as a Trigger for Racism".

⁵³ Prim.: Bezec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices".

⁵⁴ Prim.: Jaka Repič, "Migracijske zadrege Evropske unije", *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 49, št. 3–4 (2008), str. 45–51; Prim.: Cukut Krilič in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij"; Jazbinšek in Palač, "Zdravje – človekova pravica?"; Lipovec Čebtron, "Language as a Trigger for Racism".

Ker se avtorici strinja z opredelitvijo integracije kot dvosmernega multi-dimenzionalnega procesa, ki naj bi za cilj imel čim bolj spoštuječo, vključujočo družbo različnih enakovrednih (trans)identitet, ki se med seboj bogatijo, ter dostojnih življenjskih možnosti, kjer je potrebno premišljevati tudi o kritičnih zastavitvah integracije in posameznih vključevanjih po področjih v določene institucije in segmente družbe, a iz lastnega praktičnega dela s priseljenci opazuje kopico problemov na več ravneh (kot ugotavljajo avtorji v prejšnjem odstavku), je osrednji cilj pričujočega članka prikazati, kako priseljenci različnih socialno-kulturnih ozadij in različnih kategorij v Mariboru sami vidijo in doživljajo lastno integracijo, ter izpostaviti, kako sami razumejo glavne izzive, s katerimi se soočajo pri doseganju uspešnejše integracije (emski zorni kot).

Predstavitev in analiza ovir integracije priseljencev v Mariboru, kot jo bomo izvedli v pričujočem tekstu, predstavlja preučevanje integracije na lokalni ravni. Ta lokalna raven seveda določa značilnosti konkretnih izkušenj, ki jih imajo priseljenci v Mariboru s procesom integracije v slovensko družbo. Po eni strani je lokalna raven integracije priseljencev sicer vedno res le implementacija nacionalnih politik, ki so v slovenskih političnih in pravnih sistemih integracije kombinacija zakonov in ukrepov na nacionalni ter evropski ravni in sama po sebi nima formalne moči za izvajanje azilnih, migracijskih ukrepov.⁵⁵ Po drugi strani pa je prav lokalna raven ključna za integracijo priseljencev, saj se integracija dejansko izvaja na ravni lokalne skupnosti in vzdržuje prek različnih programov nevladnega sektorja, lokalnih javnih institucij ali kratkoročnih projektov, financiranih nacionalno ali s strani EU.⁵⁶ Avtorici članka dojemava nevladne organizacije kot bistvene pri pomoči, ki jo nudijo v procesu integracije priseljencem v lokalnem okolju, saj predstavljajo s svojo prostovoljsko mrežo (velikokrat edino) oporo v začetni integraciji in življenju priseljencev. Zato meniva, da bi v Sloveniji potrebovali učinkovitejše dolgoročne systemske integracijske politike, sploh ker imajo dejansko pomoč pri Uradu vlade za oskrbo in integracijo migrantov zagotovljeno le osebe z begunskim statusom ali s statusom subsidiarne zaščite, ne pa ostali priseljenci.⁵⁷

Pomembno je upoštevati še, da je specifična terenska lokacija raziskave Maribor, ki je kot urbano središče zgodovinsko zaznamovan z migracijami; v 19. in začetku 20. stoletju so se sem priseljevali avstrijski Nemci, v letih 1918–1941 slovenski Primorci iz Trsta, v letih po 2. svetovni vojni pa slovenski prebivalci z ruralnih območij in državljani drugih republik Jugoslavije kot delovna

⁵⁵ Prim.: Bezec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices".

⁵⁶ Prim.: Maja Ladič, Veronika Bajt in Vlasta Jalušič: *Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije: Slovenija: poročilo za leto 2018* (Ljubljana, 2020) (dalje: Ladič, Bajt in Jalušič, "Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije"), str. 6.

⁵⁷ Prim.: Ladič, Bajt in Jalušič, "Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije".

sila.⁵⁸ Po razpadu Jugoslavije je bil za Maribor značilen velik pritok beguncev in priseljencev iz bivših jugoslovanskih republik, predvsem Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Severne Makedonije, in jugoslovanske avtonomne pokrajine Kosova, trend se ohranja še danes.⁵⁹

Velik izziv predstavlja tudi problem posploševanja iz proučevanja konkretnih priseljencev v Mariboru na splošno slovensko stanje. Po eni strani so pravni, politični, administrativni okviri za integracijo isti v celotni Sloveniji, po drugi strani pa sami priseljenci, ki so imeli izkušnje z različnimi okolji v Sloveniji, izpostavljajo razliko med npr. Ljubljano, Postojno in Mariborom. Zato v tekstu govoriva o situaciji priseljencev v Mariboru, ne pa v celotni Sloveniji, ter o problemih, ki jih imajo z integracijo priseljenci v Mariboru, ne pa v Sloveniji. Proučevanje, ki je omejeno na proučevanje priseljencev v Mariboru in izpostavljanje razlik med različnimi okolji v Sloveniji s strani proučevancev ne dovoljujeta, da iz zbranega gradiva delava posplošitve za celotno Slovenijo, čeprav obstajajo številni problemi in dileme, ki jih priseljenci v Mariboru delijo s priseljenci v drugih delih Slovenije.

Metodologija raziskave

Pričujoči članek je tako metodološko kot epistemološko zavezan profesionalnim standardom socialne in kulturne antropologije. To metodološko pomeni, da je zavezan profesionalnim standardom antropološkega raziskovanja nasploh, še posebej pa profesionalnim standardom antropološkega izvajanja terenskega dela, opazovanja z udeležbo, ki je bila delna,⁶⁰ in antropološkega izvajanja polstrukturiranega intervjuja.⁶¹

⁵⁸ Prim.: Maja Godina Golija, "Nemški priseljenci v Mariboru: materialne sledi bivanja in ustvarjanja", *Etnolog* 26, št. 77 (2016), str. 65–80; Prim.: Dragan Potočnik, "Primorski Slovenci v Mariboru 1918–1941", *Annales* 21, št. 1 (2011), str. 55–70; Prim.: Uroš Horvat, "Razvoj prebivalstva v mestu Maribor v obdobju med letoma 1981 in 2002", *Revija za geografijo* 1, št. 1 (2006), str. 42; Prim.: Gregor Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski: iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prekratni dobi* (Maribor, 2011).

⁵⁹ Prim.: Miran Komac (ur.), *Priseljenci. Študija o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (Ljubljana, 2007).

⁶⁰ V sodobni antropologiji se uporablja kot metoda opazovanje z udeležbo, ki se lahko izvaja popolno ali delno. Slednje se je uveljavilo predvsem v t. i. "antropologiji doma", kjer antropolog proučuje lastno družbo in kulturo, V takšnem proučevanju antropolog praviloma živi sebi doma, se ne preseli v gospodinjstvo opazovancev, opazovance pa spremlja v njihovem vsakodnevnem življenju praviloma na daljši rok. Tako je svoje opazovanje z udeležbo izvedla tudi prva avtorica, ki z raziskovanci ni živela v njihovih domovih, temveč jih je spremljala na njihovih življenjskih poteh in jim pomagala pri določenih življenjskih situacijah kot učiteljica slovensčine in prostovoljka znotraj različnih organizacij, ki se ukvarjajo z integracijo priseljencev itd. Zato njeno opazovanje z udeležbo opredeljujemo kot opazovanje z (delno) udeležbo. Na ta način je bila in je še vedno vključena v življenja izbranih priseljencev in dogajanja v njih kot njihova sopotnica, pomočnica, svetovalka, tudi prijateljica.

⁶¹ Več o antropološkem terenskem delu glej Rapport, *The Key Concepts*, str. 177–188. Glede profesionalnih standardov v socialni in kulturni antropologiji glej: American Anthropological Association

Terensko delo, vpeto v prostovoljstvo, za katerega je prva avtorica prispevka motivacijo jemala predvsem v zanimanju za svoji smeri študija, iz pomoči sočloveku in iz dejanskih izkušenj prakse na terenu, je opravljala od leta 2015 do danes, in sicer: v Slovenski filantropiji (prostovoljska pomoč na mejnem prehodu Šentilj jeseni 2015, razdeljevanje oblačil in hrane); v Društvu Odnos (učna pomoč otrokom beguncem na Osnovni šoli borcev za severno mejo Maribor; 2016–2017); v MKC Maribor (pomoč pri izpopolnjevanju jezikovnih kompetenc slovenskega jezika, vključevanju v zaposlitveno in lokalno okolje, urejanju življenjskih situacij, projekt *Usposabljanje za večanje kompetenc sporazumevanja v slovenskem jeziku* v okviru evropskega projekta *Delat grem!* od 1. 7. 2016 do 15. 9. 2018; v okviru projekta je izšel strokovni priročnik *Vključevanje oseb z begunsko izkušnjo v mladinsko delo* (2018), kjer je bila soavtorica poglavja o integraciji in avtorica poglavja o smernicah pri poučevanju slovenskega jezika); v jezikovnih tečajih v Središču medkulturnega dialoga (MKC Maribor, od septembra 2018 do junija 2020, kjer so skozi neformalne jezikovne tečaje diferencirali tečaje glede na potrebe raznolikih skupin govorcev, to povezovali z dejanskimi življenjskimi situacijami in skušali priseljence opolnomočiti za aktivno jezikovno in siceršnje delovanje v novem okolju – projekt si je prizadeval preko medkulturnih delavnic, organizacij individualnih svetovanj, metode žive knjižnice povezati priseljence z lokalnim prebivalstvom; jezikovni tečaji v okviru MKC se ohranjajo samostojno, izven projektov, zaradi zanimanja po letu 2020 do danes, trenutno v okviru projekta *Tečaj slovenščine za tujce skozi kulturo in umetnost*); v okviru evropskega projekta *Port of Dreamers (Pristanišče sanjačev)*, kjer je vodila delavnice s priseljenci, živečimi v Mariboru, od 21. februarja do 15. marca 2019, Komorni oder SNG Maribor; na podlagi polstrukturiranega intervjuja enega od udeležencev je nastal drugi del uprizoritve *Proslava* (premiera: 1. 10. 2020), v okviru projekta pa je izšla še strokovna monografija *Port of Dreamers*, kjer je bila avtorica strokovnega članka o integraciji, priseljencih v Mariboru, poteku in izvedbi delavnic, glavnih ugotovitvah in nastajanju dokumentarnega gradiva za uprizoritev.⁶²

2009 (dalje: AAA); Association of Social Anthropologists 2020 (dalje: ASA); Australian Anthropological Society 2012 (dalje: AAS); Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies 2020 (dalje: AIATSIS); Vesna V. Godina, "Professional Ethics in Social and Cultural Anthropology", v: *Encyclopedia of Business and Professional Ethics*, ur. Deborah C. Poff in Alex C. Michalos (London, 2022) (dalje: Godina "Professional Ethics"). Tudi na: https://doi.org/10.1007/978-3-319-23514-1_396-1.

⁶² Prva avtorica prispevka je magistrirala je iz slovenskega jezika in književnosti ter iz sociologije, posebej intenzivno se je ukvarjala s socialno in kulturno antropologijo in doktorirala s socialno-kulturno antropološko disertacijo z naslovom *Biti begunec v severovzhodni Sloveniji: socialno-kulturno antropološka analiza integracije različnih skupin priseljencev v Mariboru* pod mentorstvom druge avtorice prispevka. V pričujočem tekstu avtorici predstavljata in analizirata najpomembnejše podatke in originalna znanstvena odkritja iz doktorske raziskave, ki je bila temelj za omenjeno disertacijo; Prim.: Mojca Marič, "Kdaj bo čas, da postanemo državljani sveta?", v: *Port of Dreamers* (Maribor, 2021), str. 160–189. Več o Slovenski filantropiji na: *Slovenska filantropija, Migracije*, dostopno na: <https://>

V okviru svojega terenskega dela je prva avtorica poleg opazovanja z (delno) udeležbo izvedla tudi devet poglobljenih polstrukturiranih intervjujev, v katerih je zajela: vzroke za prihod v Slovenijo/Maribor, potek selitve, izkušnje z bivanjem v Mariboru (glavne značilnosti in izzive), medkulturne razlike, integracijo, sprejemanje okolice, identiteto, videnje svoje prihodnosti.⁶³ Tako je bil pridobljen obširen diapazon informacij o osebnih zgodbah, izkušnjah, znanju, mnenjih, perspektivah, o glasu priseljencev in o njihovi analizi situacije. Ta metoda nudi dovolj zaupno in varno okolje, da se intervjuvanci niso počutili izpostavljeni, in dopušča odprtost diskusije ter prostor za tematike, ki so jih odpirali sami.⁶⁴ Intervju Fedyuk in Zentai opredelujeta kot nujno metodo pri migracijskih študijah, saj z njo pridobimo podatke, ki bi se nam z drugimi, bolj strukturiranim oblikami zbiranja podatkov izmuznili.⁶⁵

Zaradi prostorske omejenosti in hkrati potrebe po poglobljenem razumevanju konteksta posameznega primera bodo v članku podrobneje predstavljene le trije intervjuji treh priseljencev z različnim socialno-kulturnim ozadjem in različnimi vzroki za prihod v Slovenijo: begunstvo, ljubezenska migracija, socialno-ekonomska migracija. Te tri intervjuje sva izbrali, ker gre za tipične študije primera ("*case studies*"), ki celovito in poglobljeno predstavljajo emsko razumevanje integracije priseljencev v Mariboru, hkrati pa v razpravo o integraciji priseljencev v Mariboru vnašajo doslej neznane vidike in podatke, kot npr. podatke o institucionalnem razizmu ali koncept "pozitivne depresivnosti". Bova pa v razpravi dodali tudi pomembne izseke iz drugih intervjujev.⁶⁶

www.filantropija.org/migracije/, pridobljeno 5. 4. 2025. Več o projektu *MKC Maribor – Delat grem* dostopno na: <https://mkc.si/delat-grem>; <https://mkc.si/koledar/2018/4/25/usposabljanje-za-vecanje-kompetenc-sporazumevanja-v-slovenskem-jeziku>, pridobljeno: 14. 4. 2025. Več o projektu *MKC Maribor – Središče medkulturnega dialoga* dostopno na: <https://mkc.si/sredisce-medkulturnega-dialoga>, pridobljeno: 14. 4. 2025. Več o projektu *MKC Maribor – Tečaj slovenščine za tujce skozi kulturo in umetnost* dostopno na: <https://mkc.si/aktualno/2025/1/16/brezplacen-tecaj-slovenscine-za-tujce>, pridobljeno: 15. 6. 2025. Več o projektu *Pristanišče sanjačev – Port of Dreamers* dostopno na: <https://stara.ced-slovenia.eu/project/port-of-dreamers/>, pridobljeno: 14. 4. 2025; *Drama SNG Maribor – Proslava*, dostopno na: <https://www.sng-mb.si/event/proslava/>, pridobljeno: 14. 4. 2025.

⁶³ Pri intervjuvancih, katerih raven slovenščine je na dovolj visokem nivoju, je intervju potekal v slovenščini, s tistimi, katerih materni jezik prva avtorica obvladuje, v njihovem materinem jeziku (v španščini in makedonščini), pri ostalih v angleščini. Kjer je intervju potekal v tujem jeziku, v tekstu navajava prevode v slovenščini.

⁶⁴ Olena Fedyuk in Violetta Zentai, "The Interview in Migration Studies: A Step towards a Dialogue and Knowledge Co-production?", v: *Qualitative Research in European Migration Studies*, ur. Ricard Zapata-Barrero in Evren Yalaz (Springer Open, 2018) (dalje: Fedyuk in Zentai, "The Interview in Migration Studies"), str. 171–172, 174–175.

⁶⁵ Fedyuk in Zentai, "The Interview in Migration Studies", str. 171–172.

⁶⁶ Imena intervjuvancev so izbrisana zaradi ohranjanja anonimnosti kot principa zagotavljanja dobrobiti opazovancev tako pri izvedbi antropološkega terenskega dela (prim.: American Anthropological Association; Association of Social Anthropologists; Australian Anthropological Society; Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies; Godina "Professional Ethics") kot tudi pri izvedbi polstrukturiranih intervjujev (Fedyuk in Zentai, "The Interview in Migration Studies"). Vse izjave sogovornikov so navedene kot citati (v kurzivih).

Intervju št. 1: intervju z beguncem iz Irana

Intervjuvanec iz Irana ima status begunca. Iran je po letih policijskega nadzora, izgube pravic (do dela, dokončanja študija, zdravstvenega zavarovanja ipd.), mučenja s strani režima (bil je ugrabljen in mučen z električnimi kablji) zapustil jeseni 2015. Po begunski poti se je odpravil na ilegalno pešpot preko Turčije, Sredozemskega morja do Grčije v Evropo, kjer se je odločil za Slovenijo:

Nisem vedel za Slovenijo, a moj oče je "jugofil" in je imel nekaj prijateljev iz Jugoslavije, ki pravijo, da je to bila dobra država. In potem sem iskal dalje in našel, da je glavno mesto Ljubljana, ki ima glavni koren besede iz ljubezni, in rekel sem si, če le 30 % teh ljudi verjame v pomen besede njihove prestolnice, mora to biti prekrasna dežela. /.../ Zame je bilo tvegano. Želel sem biti neznan. Tako veliko prijateljev imam v Franciji, na Švedskem, ogromno v Angliji. So politični aktivisti. Nisem hotel več ostati politično aktiven /.../ Okej, šel bi v Avstrijo. A kje je Slovenija, kaj je s Slovenijo? In potem sem raziskoval. Boljša je Slovenija, manjša je. 2 milijona ljudi. Super je.⁶⁷

Slovenijo je izbral, ker je majhna, mirna in varna:

Čudež je, ker je tukaj Slovenija. Ker so ljudje prijazni. Mir je. Dejanski mir. Pomen miru je resnično Slovenija. Zame.

V Slovenijo je prišel oktobra 2015, Balkanski humanitarni koridor se zapre marca 2016. Prva dva tedna je bil v Centru za tujce v Postojni, ki ga opisuje kot "zapor". Ko so preverili dokumente (ker dokumentov ni imel s seboj zaradi nevarne poti) in da govori resnico o državljanstvu in razlogih za prošnjo za mednarodno zaščito, je naslednjih devet mesecev preživel v Ljubljani (dva meseca v azilnem domu na Viču, sedem mesecev v azilnem domu na Kotnikovi). Po devetih mesecih so mu odobrili formalno-pravni status begunca. Premestili so ga v Maribor, kjer živi še danes.

Kot največje izzive preselitve v Slovenijo opisuje predvsem situacijo prisilnega begunca, saj je večkrat občutil osamljenost, nemoč, depresijo, celo misel na samomor. V Iranu je zapustil družino, ki mu veliko pomeni (z mamo se preko videoklica sliši do osemkrat na dan; družino je v teh sedmih letih uspel srečati dvakrat: zaradi zakonodaje in možnosti prehajanja mej so se enkrat srečali v Gruziji, drugič v Turčiji, kar mu zmeraj da dodatnih moči):

⁶⁷ Za takšno pot potrebuješ finančno zaledje, kar pove, kateri sloj prebivalstva si sploh lahko privošči odhod iz države, v katerih so ogrožene varnost, pravice ali preživetje posameznikov.

Zadnja tri leta labko občutim to – res sem šibek. Ker je nekaj ločeno od mene. To je moja družina. To je moja duša. Moja država. /.../ Nekajkrat sem želel storiti samomor, a je zazvonil telefon, klicala je moja mama. In res je bil zame izziv nadaljevati ali pustiti vse. Res je bilo prvo leto življenja v Mariboru tako zame. Vse je bilo pretvarjanje, da sem v redu, da imam dobre trenutke ... A zdaj, ko se smejim kot danes, se res smejim. Zdaj sem res bolje in sem pozitivno depresiven.⁶⁸

K manjšemu občutku osamljenosti in izoliranosti je pripomogla razširitev socialne mreže. Preko integracijskih projektov je dobil dostop do raznih socialnih mrež, v Mariboru pa je spoznal partnerko, s katero sta skupaj že tri leta, dve leti skupaj živita.

V Sloveniji je leto in pol redno zaposlen, sicer na delovnem mestu, ki je nižje glede na njegovo izobrazbo. Pred tem je opravljal razna fizična in intelektualna dela (od prostovoljskih do dela na projektih, kot so fotografiranje, tolmačenje pri prihodu novih beguncev v Maribor, projektov, ki naslavljajo begunske tematike, opravljal je dela zlaganja artiklov na police v skladiščih, sezonsko obiranje sadja). Delo je opravljal preko pogodb, tudi na črno, da ni izgubil socialne podpore. Delo je dobil preko socialnih mrež, brez tega se mu to zdi skoraj nemogoče.

V Mariboru se je vpisal na študij s področja humanistike (v Iranu je doštudiral, a mu diplome zaradi sodelovanja na protestih niso izdali), ki ga je po prvem letu opustil. Prepisal se je na študij s področja tehnike, ki ga je prav tako po letu dni opustil. Razlog so bile težave z jezikom in nesprejetost s strani ostalih študentov (po prepisu na drugi študij je zamolčal, da je begunec, rekel je, da je tuji študent, da se je izognil predsodkom, a tudi za ta študij pove, da so se med seboj družili in si pomagali le tuji študenti). Sicer pa tak odnos Slovencev opisuje kot splošno izkušnjo:

Na primer lansko leto na univerzi. Vse je bilo prazno okoli mene na fakulteti. Nibče se ni usedel k meni. Nibče me ni želel sprejeti v skupinsko delo pri seminarju ali predstavitvah. Motilo me je ... Videl sem, kako razmišljajo o meni. To ne pomeni, da so slabi ljudje, večinoma so bila dekleta, da so slaba dekleta. Ne, ne. /.../ Razen tega, kar sem ti povedal, je vse dobro. Najbolj pomembno je, da so ljudje prijazni. In večinoma so. To je pomembno. Četudi imajo v mislih kaj proti beguncem, so vseeno vljudni, čeprav oddaljeni.

⁶⁸ Pri tem intervjuvanec še vedno čuti žalost, ker je prisilno ločen od svoje družine in države, vendar pa ne misli več na samomor. Ali kot v nadaljevanju intervjuja razloži sam: "Če ti bi zdaj rekel, da sem srečen, bi bila laž. Nekje v sebi imam srečo, ampak zaenkrat spi. Ampak v splošnem sem dobro. Velik razlog je tvoja država, je tvoje mesto, ljudje. Nič me ne moti. In ko sem bolj žalosten, je to redkeje kot prej, se razvedrim z risanjem, s kitaro, s petjem in vsak dan gledam film. /.../ Je kot zdravilo zame. Tako sem avtomatično bolje. /.../ In bodi prepričana, če ne bi imel svojih staršev, ne bratov, sester, ampak staršev, bi to naredil (op. avt. samomor). So velika motivacija, da živim."

Na tak odnos je naletel tudi pri najemanju stanovanja:

Zelo težko ga je najeti, zelo težko. Sploh ko vedo, da si begunec /.../. Nimam dobrih izkušenj s svojo lastnico stanovanja, ker me je izkoristila. Vzela je več denarja za električno, kot sem porabil elektrike.

Problem je tudi jezikovna integracija. Opravil je izpit slovenščine na osnovni ravni, s katerim je zadržal pravico do socialne pomoči in prijave na Zavodu za zaposlovanje, a je njegovo znanje jezika še omejeno. Pomaga si z angleščino. Trenutno se pripravlja na izpit slovenščine, potreben za državljanstvo. Opisuje pomembnost vsakodnevne rabe jezika:

/.../ Zakaj je moja slovenščina še vedno slabša? Ker je ne uporabljam. /.../ Ker bi jo moral govoriti redno. Na primer (ime prijatelja, ki dela kot natakár), potisnjen je v situacijo, da govori. /.../ Učil sem se, učim se, a je ne uporabljam dovolj.

Integracijo ocenjuje kot uspešno. Kot osnovni problem izpostavlja sprejemnost, povezanost z ljudmi:

Labko se nadgrajujem, če mi ljudje dovolijo, če me sprejmejo, da to naredim. To pomeni, da se avtomatično združujem z vašo kulturo, družbo. V bistvu nisem naredil ničesar, da bi to zaustavljal ... Je proces, ki še poteka.

Med predlogi, kaj bi pri programih integracije morala spremeniti država, navaja:

Morali bi nas pustiti, da se družimo, zlijemo z ljudmi ... Na primer, kak dogodek, kamor bi lahko povabili vse nas in nas predstavili ljudem. Ne posameznika kot takega. Da se lahko vidimo, da si izmenjamo usluge. Morda pa kdo potrebuje pomoč v knjižnici, kdo v trgovini, kdo kje drugje in lahko se najdemo tako. /.../ Da smo skupaj. Skupaj jemo, pijemo, plešemo. /.../ pomembno je, da ljudje vidijo, da vsi priseljenci, vsi begunci niso nevarni ...

Intervju št. 2: intervju z ljubezensko priseljenko s Filipinov

Intervjuvanka prihaja s Filipinov, v Sloveniji je od leta 2017. Je ljubezenska priseljenka, poročena s Slovencem. Za prihod v Slovenijo se je odločila po enoletni zvezi na daljavo:

Nikoli nisem slišala za Slovenijo. /.../ In ko sem vprašala svojega moža, od kod si, je rekel, da iz Slovenije. /.../ In potem sem se odločila, da poiščem informacije o

Sloveniji, kakšna država je to. In mislim, da se spomnim le tega, da je pisalo, da je gorato-bribovita dežela. In jezik, da je slovenski. Tisti čas v bistvu nisem iskala dosti informacij o Sloveniji in ne vem, zakaj ne, a preden sem prišla sem, sem že vedela, da je slovenščina zelo težek jezik in da ne moreš dobiti službe lahko. Zaradi tega me je moj mož vprašal: "Si prepričana, da bi rada prišla sem, tukaj ni veliko služb?" In tudi zaradi jezika. In rekla sem: "Ja, poskusila bom. Lahko opravljam kakršnokoli službo. Karkoli, čisto zares karkoli, vse dokler delam." Tudi sem poskusila poiskati nekaj majhnega informacij o kulturi, slovenskih ljudeh. Zelo osnovne informacije ... a je povsem drugače brati kot živeti tukaj. To je povsem druga zgodba.

Pripravo na prihod v Slovenijo opisuje tako: "Rekla sem si, da grem in da se prepustim toku. Kar bo, bo."

Pričakovanja ob prihodu v Slovenijo opiše kot:

/.../ res nisem pričakovala veliko, a saj veš, to je tako, da imajo Filipinci, ko gredo v Evropo, vedno pričakovanja, da gre za dobro državo, razvito državo, v Evropi je vse kul, vse je lahko ... Za Azijce je "bolj zelena" celina, zelo dobra celina, to je zelo pogosto prepričanje, toda ... ko sem prišla sem, sem ugotovila: drugače je, ni tako, kot si zamišljamo.

Najtežji del integracije se ji zdi jezik:

Jezik, nič drugega. Ker brana, karkoli drugega, kultura, tukaj sem prilagodljiva, upam, da bom kdaj tako fleksibilna tudi v jeziku, da bom rekla, govorim jezik. Torej je res jezik tisti. /.../ jezik je ... zelo pomemben, ker tako lahko komuniciraš z lokalci. Z vsemi.

Znanje samega jezika povezuje tudi s tem, kako te Slovenci sprejemajo:

... to govorim na podlagi svojih izkušenj, ne vem, če velja za druge, a če govoriš slovensko oziroma če ne govoriš slovensko, se do tebe obnašajo drugače ... Reciva na primer, da grem v bolnico. /.../ če rečem, da ne govorim slovensko, le angleško, res vidiš spremembo na obrazu, ko govorijo s teboj. A če poskušaš govoriti z njimi vsaj malo slovensko, so res veseli ... in ti pomagajo, te drugače sprejmejo, te vodijo. To sem videla tudi na občini.

Podobno opisuje izkušnjo, ko jo spremlja mož ali kdo drug iz lokalnega okolja, kjer je močno izražena interseksionalnost spola, etničnosti in statusa, saj jo njena odvisnost od moža, ki je lokallec, postavlja v infantiliziran položaj nasproti institucijam, kar še dodatno povečuje njeno ranljivost, tudi kot ženske:

/.../ enkrat sem šla sama na davčno upravo ... takrat še nisem znala govoriti slovensko tako zelo, torej me nihče ni sprejel, ker se nismo razumeli ... Potem sem rekla možu: "Prosim, pridi z menoj in mi pomagaj." In potem je trajalo le eno minuto in je bilo urejeno. Torej, opazila sem, da če te spremlja mož ali kak lokalec, je drugače ... odnos je drugačen.⁶⁹

Tudi sicer opaža, da je s Slovenci težko navezati stik:

/.../ opazila sem, da vedno držijo distanco. Kot spoštovati prostor drug drugega, a je zame na nek način to preveč. /.../ Ni mi mar, če nimam slovenskih prijateljev. Imam tebe, imam prijatelje iz drugih držav, kar je tudi dobro, ker razumemo drug drugega, gremo skozi isto "sranje". Torej ... ne moti me zares, a bilo bi lepo, prepričana sem, imeti slovenske prijatelje, s katerimi postaneš zares blizu, da lahko skupaj počneš nore stvari.

Opisuje pa tudi izkušnjo diskriminacije v času prvega vala koronavirusa:

... diskriminacija, to sem enkrat čutila ... Enkrat sem šla na avtobus ... ta čas, če se spomniš, ko so odprli le zadnja vrata za vstop na avtobus. Ampak to je bilo prav na tisti dan, ko je bilo uvedeno to pravilo, a ljudje so še vedno vstopali pri sprednjem vhodu. Voznik je le mene prosil, naj vstopim skozi zadnja vrata ... Mislila sem, da je že uvedeno pravilo, ker sem videla na poročilih, da bo od zdaj naprej tako ... In potem so na naslednji postaji Slovenci vstopali pri sprednjih vratih ... Torej, počutila sem se tako, mene je poslal najbrž tja, ker sem Azijka. Torej, takšne izkušnje ...

Kot težavo pri integraciji opisuje še izzive z birokracijo (predvsem dolgotrajne postopke pri pridobivanju začasnega in stalnega prebivališča), s prevozi po Mariboru (sama nima voznškega izpita) in z iskanjem službe:

Veš, prijavila sem se na tako veliko razpisov. Poslala sem jim maile, a nikoli nisem dobila priložnosti razgovora, vsi odgovori so, da ne morem, ker ne govorim slovensko. In potem sem dobila to službo preko prijateljice, filipinske prijateljice. Njen mož ima restavracijo in potrebovali so nekoga, ki bi čistil, in tako sem dobila službo. Razen tega nisem dobila nobene.

⁶⁹ To dejstvo je vključeno v programe nevladnih organizacij, ko prostovoljci nudijo pomoč pri urejanju življenjskih situacij. Te pomoči pogosto niso deležni delovni priseljenci, ki so zato v primerjavi z begunci in z ljubezenskimi priseljenci, ki imajo vsak svojo individualno mrežo pomoči, v težjem položaju.

Intervjuvanka je medtem menjala službo, delala je v strežbi v drugi restavraciji, kjer se je praktično izpopolnila v jeziku, a so ji pogodbo prekinili, ko je zanosila. Za prekinitev pogodbe je izvedela, ko si je želela urediti nadomestilo za porodniški dopust in ostala zavarovanja na Zavodu za zdravstveno zavarovanje Maribor. Izvedela je, da ji v dveh letih niso plačevali prispevkov. Zadeve je prijavila Inšpektoratu. Pomoč je dobila preko Delavske svetovalnice, preko Pravnega in informacijskega centra Maribor in brezplačnega odvetnika preko delovnega sodišča, kjer je po enem letu dobila tožbo. Vmes je novembra 2022 dva meseca prezgodaj rodila deklico, nato je bila brez službe do letošnjega poletja – zdaj ponovno dela v deficitarnem poklicu, v gostinstvu.

Kot težavo omenja še slabo organizacijo tečaja slovenščine, ki se ji je zdel prekratek (obiskovala je 180-urni tečaj na Andragoškem zavodu, kasneje je hodila še k uram dopolnilne slovenščine v okviru MKC-ja), in slabši dostop do informacij:

... kako prideš do informacij? Informacij ne objavijo ali promovirajo ali mogoče, ne vem, ... kako dejansko poveš ljudem, da se jezika lahko naučiš na Andragoškem zavodu ali stvari kot to ... Nisem vedela vseh teh stvari, dokler mi prijateljica, tudi Filipinka, ki je isto poročena s Slovencem in je šla skozi iste stvari, ona mi je povedala, kaj naj pričakujem, ko pridem sem, kaj lahko pričakujem, to je tako, tisto je tako. Torej je bila ona glavni vir za te informacije, nisem jih dobila zares na primer na občini /.../ Aja, kdaj sem začela hoditi k jeziku: morala sem čakati eno leto na tečaj, ker imajo kvote 10 ljudi. Torej je bilo več kot leto, ko sem začela z učenjem jezika.

Na vprašanje, kje najde motivacijo, ko ji je težko, mi pove:

... tolikokrat sem bila tako zelo razočarana zaradi jezika. Bilo je tudi že obdobje, ko sem razmišljala, da se bom odselila, ker nisem bila rada tukaj, saj nisem mogla dobiti službe in nisem ta tip osebe, ki ostane doma... Torej, moja motivacija je padla začasno, potem sem si rekla, nekega dne se bom naučila tega jezika, ker pri vsem gre le za jezik. /.../ Bila sem neodvisna oseba, a tukaj sem postala še bolj neodvisna in močnejša ... Največji boj, ki sem ga imela tukaj, je bil, da sem bila res, res depresivna in nesrečna v splošnem: zaradi jezika, ne prav zaradi jezika, a z njim povezano, zaradi finančnega, socialnega statusa, ker nisem mogla dobiti službe in ne morem govoriti jezika. Moj mož, veš, kako je imeti minimalno plačo tukaj in če najemaš stanovanje. Ena oseba ni dovolj /.../ To so bili časi, ko sem že želela iti nazaj v Azijo in si dobiti službo in morda potem iti v drugo evropsko državo, a sem k sreči dobila to službo.

Na vprašanje, kaj zanjo pomeni biti integrirana v slovensko družbo, pravi:

Govoriš jezik, zame ti ni treba obnašati se kot Slovenec ali delati vse kot Slovenec, biti kot Slovenec, ker to se ne bo zgodilo, še vedno s seboj nosiš svojo identiteto, a vsaj zame to pomeni prilagoditi se in sprejeti tudi, da so v tej državi takšni, to je njihova kultura /.../ Če to pokažeš, da sprejmeš njihovo kulturo, delaš stvari, ki jih delajo – govoriš njihov jezik, ješ njihovo brano. /.../ Tudi imeti normalno življenje, imeti službo, to je zelo pomembno.

Meni, da "še ni" polno integrirana v slovensko družbo:

Mislim, da sem skoraj tam, edino, če bi že govorila jezik s samozavestjo. Ne le s samozavestjo, ampak saj veš, da ko govoriš, da ima smisel, da te res razumejo, ti razumeš njih ... da govoriš slovenščino pravilno. Da imaš službo v Sloveniji. Ja, to.

Kot predloge za uspešnejšo integracijo navede:

... več programov kot na Andragoškem zavodu, ampak mogoče ne le jezik, mogoče aktivnosti, specifične za tujce, mogoče kot klub za tujce, da delajo stvari, da so prostovoljci, za nas, da bi imeli več socializacije, več izpostavljanja stikom s slovenskimi ljudmi – stvari, kot so te. Morda tudi, da bi lahko skrbeli za starejše, bolne ljudi, mogoče te stvari, ki so na prostovoljski bazi. Mogoče kaj obstaja, pa ne vem. /.../ Sledim le skupini Tujci v Sloveniji, je zelo, zelo dobra za informacije, zato ker tam tujci pišejo o Sloveniji, torej delijo informacije, na ta način lahko pridobim nekaj informacij, a mislim, da bi tudi vlada morala dati te informacije.

Intervju št. 3: intervju z ekonomsko priseljenko iz Severne Makedonije

Intervjuvanka prihaja iz Severne Makedonije, razlog za selitev v Slovenijo leta 2020 je bil "ekonomska in politična situacija v Makedoniji":

... odločitev ni bila lahka, a ni bila niti tako težka glede na situacijo. A bi bilo lažje, če se za to odločiš pri 30 letih kot pri 46 letih, a vodil nas je nek pogum in ... neka nora sreča, da smo se sredi epidemije preselili sem. Pomagala nam je tudi okoliščina, da ne potrebujemo plačevati najemnine, ker smo prodali stanovanje v Makedoniji in ga kupili tukaj, vedoč za višino najemnine, stroške in vse ostalo. Ko imaš svoje stanovanje, si bolj umirjen, rečeš si: "Imam varnost, imam svojo posteljo." /.../ Z možem sva skupaj 24 let. Od 18. leta. In nisva govorila, da nama ne gre. Zaradi spleta vseh okoliščin sva se le spogledala in sva si rekla: "Da, še en minus, da še en minus, da, še ena propadla stvar." /.../ Tako da, pripravljali smo se psihično in fizično. Fizično še bolj, psihično veliko, vedela sva, da loviva zadnji vlak.

V Makedoniji je pustila redno službo na Centru za socialno delo, z možem sta stanovanje kupila na daljavo. Ker je mož umetnik, ki je že delal v Sloveniji, sta Maribor že poznala. Za Slovenijo sta se odločila zaradi ekonomskih, socialnih razlogov in jezikovne bližine, prav tako pa sta pridobila informacije od Makedoncev, ki živijo v Sloveniji. Kljub temu pa je bil odhod boleč, tudi zaradi občutka krivde, ker v Makedoniji še živeli njeni starši (in sestra, ki je skrbela zanje):

In zdaj gledaš ta prazen predal in si rečeš: "Čakaj. Kam? A poznaš Slovenijo? Kako bo tam?" In to te razžira. Ampak v vsakem primeru sem zdržala. Dogovorila sem se s seboj in dobro sem bila dogovorjena. Ne vem, spakirala sem, dobra doba je bila to, od prvega neke do dvajsetega avgusta, zadosti dobro obdobje, da spakiraš en del življenja.

Kot oporo pri selitvi opisuje predvsem moža:

Pri odločitvi, da se preseliš v neko državo, da spremeniš življenje, moraš imeti, se moraš odločiti v tistem trenutku, ko imaš ob sebi stolp. Zaradi tega, ker če sva oba kamna, naju bodo vsi frkali. V tistem trenutku sem bila jaz kamen, ki se lahko prestavi sem in sem, (ime moža) pa je bil stolp. In za vsak moj strah je imel odgovor.

Prvi meseci so bili zanjo zelo naporni, tudi zato, ker so od oktobra veljali koronski ukrepi, povezani s socialno izolacijo in z osamljenostjo:

Bil je težek mesec, zredila sem se šest kilogramov ... Dobesedno nisem sploh šla z doma. Le sedela sem in jedla. Celo hvaležna sem bila vladi, da ne dovoli, da se bodi ven ... Kot da sem se skrila. To je en vidik depresije. /.../ Ponoči ne morem spati, vstajam in jem, zjutraj ne želim vstati, vse to so bili znaki depresije. /.../

Stisko je povzročalo tudi dejstvo, da ni imela rednega zdravstvenega zavarovanja:

Če nimaš zdravstvenega zavarovanja urejenega, nimaš niti osebnega zdravnika, nimaš psihiatra, karkoli se ti zgodi, ti nimaš ničesar. In takrat moraš biti močen. /.../ Imam simptome korone. Novembra. Nimam osebnega zdravnika, nimam nikogar, na kogar naj se obrnem. Nihče te ne sprejme. Pokličem telefon za pomoč in informacije, rečem, da imam simptome korone ... In mi reče, naj se javim osebnemu zdravniku. Jaz pravim, da nimam osebnega zdravnika, ker nimam zavarovanja. "Kako nimate? Osnovnega zavarovanja nimate?" "Da." "Nimate osnovnega zavarovanja?" "Da." "Potem naj vam pa bog pomaga." Odloži telefon.

Problem je bila tudi zaposlitev, ki je intervjuvanka ni uspela pridobiti:

/.../ Nimam službe. Prijavila sem se na Zavod za zaposlovanje, le enkrat so me poklicali, za v dom starostnikov, za ljudi, ki so nepokretni, da jih masiram in jim menjavam plenice. /.../ Ampak jaz sem jim rekla: "Jaz nisem medicinska sestra. Jaz ne znam masirati." Staremu človeku labko z enim napačnim masiranjem polomiš kost. Jaz si ne upam tega delati /.../ To labko dela medicinsko usposobljeno osebje.

V vmesnem času je dobila začasno zaposlitev za tri mesece (delo od doma na projektu o telekomunikacijah v bivših jugoslovanskih državah, delala je za področje Makedonije). Tu je doživela vrsto diskriminacij in predsodkov zaradi svoje izvirne države.

Pomembnost pridobitve zaposlitve opisuje takole:

Največja težava ... je zaposlitev. Od prvega dne do danes. Ti bom povedala nekaj primerov. Torej, če bi bila jaz zaposlena prvi mesec, od kar sem prišla (ni vedno denar prvi), bi zamenjala okolje. Ko zamenjaš okolje in ti dajo delovne naloge, nimaš toliko časa razmišljati ... tako se izogneš depresivnemu trenutku. Imela bi stik z ljudmi in bi se bolje naučila slovenskega jezika, saj bi komunicirala. Oblikovala bi nek krog, enega, dveh ne prijateljev, znancev. In imela bi denar. Za to delo bi dobivala denar. Ko delaš, se počutiš, da nekaj prispevaš v splošno dobro. Ko zaslužiš denar, se počutiš, da nekaj doprinašaš v družino.

Največje izzive integracije opiše takole:

/.../ težave niso le v materialnem, težave so tudi v duhovnem življenju in v jeziku in na zaposlitvenem področju. Težave so bile tudi s sinom, ki so ga slovenski otroci, mogoče je bila šola takšna, ampak niso ga sprejeli do zadnjega dneva. Trdim, da je bil od prvega do zadnjega dne v tej šoli podvržen velikemu "bullyingu", vrstniškemu nasilju. /.../ Če rečem, da ni bilo niti najmanjšega zanimanja za to, kaj se dogaja, s strani vodstva, če rečem, da jim je bilo vseeno, ne lažem, še celo fina sem ... Nismo mogli vzpostaviti stika. Otrok z otrokom, starš s staršem, da komuniciraš kot človek. /.../ Pozneje, ko je prišel april, maj, ko smo malo zaživel tukaj, smo razbrali, da je to šola, kamor bodijo otroci bogatih, znanih, ne vem, ta tip ljudi ... otroci nekega višjega sloja, čeprav nočem tega reči, a to so nevezgojeni otroci, brez težav, otroci, ki sem ji lahko kupi vse, le kulture in zanimanja jim ne moreš kupiti. Prepisali smo ga na drugo šolo, drugi dan je v šoli in vse je kot pesem. Ne vem, kako bo tukaj, ampak prvi dan na prvi šoli je bil: "Ti si priseljenec. Ti si Makedonec. Ti boš sedel tukaj in z nikomer ne boš govoril, če boš želel govoriti, moraš priti do mene in me vprašati, če labko." V tej drugi šoli pa so ga sprejeli z napisom: "Dobrodošel." /.../ Ko govorim o tem, začnem jokati ... ne morem nehati jokati.

Sin je namreč po nasilju na prvi šoli "končal na urgenci s slikanjem glave in pljuč, ker so ga pretepli z debelimi lesenimi palicami", potreboval je tudi psihološko pomoč. Šola se ob tem nasilju ni odzvala na ustrezen način, kar kaže na prisotnost institucionalnega rasizma, ne le zgolj na običajno nesprejetost in "hudobijo" otrok.

Kot težavo pri integraciji vidi tudi birokracijo in odnos zaposlenih do tujcev:

Ne znaš slovensko? Pa ne zanima me, če ne znaš slovensko, tukaj imaš obrazec, najdi se. Vprašam jaz: "Ampak kaj pomeni to?" Najdi si nekoga, da ti razloži, najdi se. So izjeme, vedno se najde človek na Upravni enoti, na policiji, povsod se najde človek, ki je v duši dober, ki mu to ni le obveznost, da mi pomaga, ki ima v duši dobroto in ti pomaga...

Slovence opisuje kot zaprt narod:

Slovenci so po mojih izkušnjah zelo zaprt narod. /.../ Hladni ... ne rečem, da so prestrašeni, ampak kot da nimajo radi drugega kot svojega kroga in kot da nočejo, da kdo drug vstopi v njihov krog. Če vstopiš v ta krog, so vsi topli, vsi se imajo radi, te povabijo, da prideš k njim.

Glede jezika razumevanje ocenjuje kot dobro, predvsem zaradi bližine z maternim jezikom, manjkala pa ji je komunikacija v slovenščini v praksi:

Mislim, da je moj problem v tem, ker ne komuniciram s Slovenci. Ker se jezik uči s komunikacijo. Mislim, da se najbolj nauči s komunikacijo. Torej, jaz sedim pred računalnikom in ponavljam besede "moka", "roka", ono, tisto, a ko grem v Spar, ne vprašam za moko, ampak za "brašno". Me razumeš?

Kljub vsem težavam si je intervjuvanka v času intervjuja v Sloveniji želela ostati, svojega moža je videla kot vključenega, svojo integracijo, ki jo vidi kot "dvosmeren proces", pa je opisovala tako:

In lahko rečem, ne da je integriran, ampak da je vključen. Jaz pa bom potrebovala veliko več časa, da se vključim. Prvič, mož govori, ima takšno ... zaposlitev, da se lahko pogovarja v srbsčini, ga vsi razumejo, nima nobenega problema. Jaz pa ne vem, kako bi bilo, če bi prišla nekam in govorila v srbsčini, ne verjamem, da bi šlo tako zlabka ... To je prvo. /.../ ker Slovenci v principu niso sproščen narod, se lahko dosti prej integriraš na kulturnem področju kot v gradbeništvu recimo. /.../ V večjem delu mojih izkušenj imajo Slovenci predsodke proti Srbom in Makedoncem, sploh proti Makedoncem. Obravnavajo jih kot dosti nižje. /.../ In ko prideš v

tako sredino, kjer ... ne vidijo mene kot človeka, ampak vidijo nekoga, ki je prišel iz Makedonije, potem ne more priti do integracije.

Intervjuvanka je leta 2024 Slovenijo s sinom zapustila predvsem zaradi tega, ker v Sloveniji ni uspela najti zaposlitve, prav tako se v slovensko okolje ni uspel vključiti sin.

Ovire integracije priseljencev v Mariboru

Večina intervjuvancev – razen intervjuvanke, ki prihaja iz Severne Makedonije –, opisuje Slovenijo kot neznano državo, zato niso imeli realnih predstav in pričakovanj glede svojega življenja v Sloveniji, ki jih je v številnih pogledih razočaralo. Ljubezenska priseljenka iz Turčije pravi:

Če bi vedela, da je Slovenija takšna, da bo moje življenje takšno, bi prišla sem? Mogoče ne. /.../ Mislim, da bi našla drug način. Mislim, da bi moža vprašala, če se preseliva v katero drugo državo, če bi vedela, da je jezik tako težek in da je tako težko najti službo.

Vsi intervjuvanci imajo pozitiven odnos do integracije, ki pa zanje ne pomeni enosmerne asimilacije. Opisujejo jo kot vključevanje, dodajanje novih navad, vedenja, vrednot k tistim pred migracijo, kot usvajanje jezikovnih, sistemskih in kulturnih kompetenc za možnost samostojnega, funkcionalnega preživetja v novem okolju. Zavedajo se pomena "prilagajanja", učenja jezika, sistema in vrednot slovenske družbe, ki pa zanje ne pomeni postati Slovenec, kar pogosto občutijo kot pričakovanje ali asimilacijski pritisk, ki ga zaradi preprek (na primer videza) niti ne morejo doseči.

Ne glede na osebne razlike (socialno-kulturne, starostne, spolne, vzroka prihoda v Slovenijo) izpostavljajo podobne potrebe in izzive pri integraciji, ki so medsebojno povezani. Te potrebe in izzivi zadevajo predvsem naslednja področja: jezikovno integracijo, ekonomsko integracijo in pridobitev zaposlitve, dostop do informacij, socialno integracijo, diskriminacijo in kulturni rasizem. V nadaljevanju bova na kratko orisali ključne ovire na navedenih področjih.

Ključne ovire v jezikovni integraciji

Ključnost jezikovne integracije izpostavlja slovenska zakonodaja, ki je bila jeseni 2023 novelirana na določbo, da morajo tujci, prijavljeni v evidenci brezposelnih pri Zavodu za zaposlovanje, leto dni po prijavi obvezno opraviti izpit iz

slovenščine na preživitveni ravni (prej ravni A1), sicer niso upravičeni do prejema denarnega nadomestila in so izključeni iz evidence brezposelnih.⁷⁰ Preživitvena raven znanja slovenskega jezika omogoča temeljno sporazumevanje v slovenskem jeziku, omejeno na preproste, predvidljive, vsakodnevne situacije, v katerih je izražanje rutinsko in se ponavlja. Vsak priseljenec je upravičen do enega brezplačnega preizkusa znanja. Za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje pa še vedno ostaja pogoj opravljen izpit na ravni A2, kot je to določeno s prejšnjo novelo *Zakona o tujcih* aprila 2023.⁷¹

Vsi intervjuvanci kot ključni problem integracije izpostavljajo jezik. Zavedajo se pragmatične nujnosti znanja jezika, ki jim nudi sposobnosti funkcionalnega preživetja v novem socialnem in kulturnem okolju. Pravijo, da imajo Slovenci do njih drugačen odnos, če se vsaj trudijo govoriti slovensko. Kot izpostavi ljubezenska priseljenka iz Turčije: "... se moraš vsaj truditi, /.../ ker če se ne trudiš, mislim, da te doleti vsaj rasistični odziv tukaj."

Jezikovna integracija je asimetrični proces, ki lahko pri pripadnikih družbe sprejema vzbudi strah zaradi obstoja novih jezikov, pri priseljencih pa ranljivost, frustracije in skrb, da bo nov jezik izpodrinil materinega.⁷² Nekateri domači govorci lahko od priseljencev zahtevajo visoko raven jezikovne integracije, kar je povezano z željo po enotnosti in standardizaciji jezika. Eriksenizpostavlja, da je večinska družba praviloma tista, ki narekuje uporabo jezika, pravila

⁷⁰ Prim.: Zavod za zaposlovanje: *Znanje slovenskega jezika*, b. n. l.; dostopno na: <https://www.ess.gov.si/iskalci-zaposlitve/zaposlitve-tujih-drzavljanov/znanje-slovenskega-jezika/>, pridobljeno: 10. 7. 2023.

⁷¹ Prim.: Ministrstvo za notranje zadeve: *Z nujno novelo Zakona o tujcih prilagajamo pogoj znanja slovenščine*, 15. 11. 2023; dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2023-11-15-z-nujno-novelo-zakona-o-tujcih-prilagajamo-pogoj-znanja-slovenscine/>, pridobljeno: 15. 3. 2024.

⁷² To je bilo vidno tudi pri sprejemanju predloga *Zakona o uresničevanju kulturnih pravic pripadnikov narodnih skupnosti nekdanje SFRJ* marca 2024, kjer je v 5.a členu zajeta možnost poučevanja maternih jezikov otrok priseljencev, na katero se je kritično odzvala Komisija za slovenski jezik v javnosti pri SAZU, ki meni, da to ne deluje v korist slovenski državi in njenih prebivalcev, zato je koalicija predlagala umik člena kljub dejstvu, kot zapišejo v javnem pismu znanstveniki s tega področja ("Ko načelne in pogumne rešitve pokleknejo pod pritiski demagoških interpretacij in groženj pred referendum – Javno pismo – Odziv na izjavo Komisije za slovenski jezik v javnosti pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti", 7. 3. 2024, dostopno na: https://www.mladina.si/231267/ko-nacelne-in-pogumne-resitve-pokleknejo-pod-pritiski-demagoskih-interpretacij-in-grozenj-z-referend/?fbclid=IwAR2uU73_OWpRf8Xqql9KrU7qKWwH-3C3Re3_k_FhL0eM29AcYToCDO1H9fE, pridobljeno: 15. 3. 2024), da "razvijanje jezikovnih kompetenc v maternem jeziku olajšuje učenje slovenščine za novopriseljene učence, prispeva k njihovemu občutku sprejetosti in tako pozitivno vpliva na motivacijo za učenje jezika okolja in sodelovanje pri šolskem delu. Pri tem učiteljice in učitelji pouka maternega jezika in kulture lahko pomembno prispevajo kot vezni člen med učenci, starši in šolo: lahko pomagajo pri reševanju težav, povezanih z vključevanjem v slovenski administrativni sistem, oziroma delajo na premagovanju predsodkov in stereotipov. Pri otrocih, ki v Sloveniji že odraščajo kot dvojezični, pa spodbujanje strukturiranega učenja enega izmed njihovih primarnih jezikov ne more ogroziti usvajanja učne snovi, ki poteka v slovenščini, tako kot ga ne ogroža učenje angleščine, nemščine in drugih jezikov". (Council of Europe b. n. l. (dalje: Council of Europe)).

vedenja in znanja, ki ustrezajo njej sami, obenem pa jih sama obvlada.⁷³ Znanje jezika je tudi dokaz pripadnosti, celo zvestobe državi.

Vendar pa takšna asimilacijska perspektiva, ko gre za jezikovno integracijo, ni ustrezna: integracije ne bi smeli definirati kot le usvajanje večinskega jezika, temveč bi jo bilo treba opredeliti glede na jezikovni in kulturni repertoar vsakega posameznika. S stališča priseljencev je namreč znanje slovenskega jezika videno kot prilagajanje novemu sporazumevalnemu okolju, kjer lahko dosežejo nižjo, funkcionalno in višjo raven integracije.⁷⁴ V slovenskem kontekstu je ključnega pomena slovenski jezik kot element simbolnega kapitala. Raziskave pa slovenski jezik kot že omenjeno oviro pri doseganju rezultatov v procesu integracije na več ravneh vidijo kot glavno orodje (kulturnega) rasizma in kot obliko jezikovnega nacionalizma.⁷⁵ Jezik je tako hkrati vir vključevanja in izključevanja: je medij vsakodnevne komunikacije, vir v kontekstih izobraževanja in zaposlovanja, a hkrati ustvarja socialno distanco, je simbol pripadanja in tujosti ali orodje diskriminacije.⁷⁶

Jezik je po mnenju intervjuvancev pomemben za zaposlitev, ki je večina nima. Intervjuvanci jezik in zaposlitev povezujejo: po eni strani zaposlitve ne dobijo, ker ne znajo jezika; po drugi strani pa zaposlitev vidijo kot situacijo, ki bi bistveno prispevala k doseganju funkcionalne jezikovne integracije, ki pomeni uspešno obvladovanje večine družbenih, poklicnih in zasebnih sporazumevalnih situacij, ko je učinkovitost v jeziku, komunikaciji in delovanju dosežena kljub morebitnim jezikovnim napakam.⁷⁷ Gre za ključno težavo, ob tem pa velja izpostaviti tudi, da trenutni sistem skoraj nikoli ne ponuja vmesne stopnje, na primer učenja slovenščine na delovnem mestu, kar priseljenca potiska v dolgotrajno brezposelnost ali izolacijo.⁷⁸ Podobno kot pomembno mesto usvajanja jezika priseljenci vidijo tudi izobraževanje.

⁷³ Eriksen, *Majbni kraji, velike teme*, str. 333.

⁷⁴ Council of Europe.

⁷⁵ Prim.: Lipovec Čebren, "Language as a Trigger for Racism"; Prim.: Veronika Bajt in Mojca Frelih, "Empoderamiento a través de la migración: Narratives de la integración exitosa de mujeres inmigrantes en Eslovenia", *Cuestiones Pedagógicas. Revista De Ciencias De La Educación* 1, št. 31 (2022) (dalje: Bajt in Frelih, "Empoderamiento a través de la migración"), str. 57–76.

⁷⁶ Prim.: Hartmud Esser, "Migration, Language, and Integration", *AKI-Forschungsbilanz* 4 (Berlin, 2006).

⁷⁷ Prim.: Council of Europe.

⁷⁸ O tem piše tudi Anita Jug Došler, ki poudarja podporo delovne organizacije priseljencem pri učenju slovenskega jezika na delovnem mestu, ki je v slovenskem prostoru večinoma novost, in govori o potrebah priseljencev pri učenju slovenskega jezika za potrebe dela z vidika delovne organizacije. Ugotavlja, da ta podpora ni pomembna samo zaradi uspešnega opravljanja delovnih nalog, temveč tudi zaradi uspešne socialne vključenosti priseljencev v delovno in družbeno okolje. Bolj kot so vodje, ki neposredno skrbijo za priseljenca, vključeni v proces učenja slovenskega jezika pri delu, učinkovitejše je učenje jezika, zato je treba vodje opolnomočiti z ustreznimi pristopi in z metodami za učenje jezika pri delu, ki vključujejo tudi znanja, spretnosti in kompetence za vzpostavljanje medkulturnega dialoga in spoštovanja različnosti. Priseljencem je treba zagotoviti podporo učenja "tukaj in zdaj", tudi med odmori, z drugimi sodelavci, z neformalnimi druženji izven delovnega časa, z organizacijo doda-

Kot ključne težave pri usvajanju jezika intervjuvanci navajajo prekratke tečaje in predolge čakalne dobe, saj pogosto na vključitev v tečaj čakajo leto ali več. To velja predvsem za priseljence, ki nimajo statusa begunca in niso vključeni v programe začetne integracije, zato se integracija zanje ne začne takoj po priselitvi. Problemi so še centralizacija in rigidnost urnikov, vsebinska organizacija tečajev (skupine pogosto vsebujejo slovansko in neslovansko govoreče udeležence) in narečna razcepljenost Slovenije, ki pomeni učenje skoraj dveh jezikov (knjižne slovenščine, ki je nujna za opravljanje izpita, in narečja, ki je jezik okolja).⁷⁹ Kot pravi ljubezenski priseljenec iz Argentine:

Kot je rekel ta fant iz Paragvaja: "Za vas je narečje, zame je nov jezik." [smeh] Naučiš se nekaj besed in potem je nekdo od tam, kjer je drugo narečje, in ne veš, kaj ti želijo povedati, tako da ta kombinacija je nekaj najtežjega.

Iz odgovorov intervjuvancev je razvidno, da se zavedajo ključnosti učenja jezika v vsakodnevni situacijah in interakcijah s Slovenci, ki pa umanjajo.⁸⁰

Iz intervjujev s priseljenci pa so razvidni tudi njihovi predlogi, kako rešiti nekatere ovire na področju jezikovne integracije. Intervjuvanci tako predlagajo, da bi bilo treba organizirati kvalitetne jezikovne tečaje za vse priseljence. S tečaji učenja jezika bi morali priseljenci začeti takoj, prilagoditi bi bilo treba urnike in organizirati učenje jezika glede na materin jezik ter predhodno izobrazbo priseljencev. Tečaji učenja slovenskega jezika pa bi morali biti po njihovem mnenju daljši.⁸¹ Izpostavljajo potrebo po medkulturnih mediatorjih/tolmačih v situacijah, kot so na primer urejanje administrativnih ali zdravstvenih zadev, ki naj bodo, če je le mogoče, iz njihove izvirne države, saj gre za družbeni kontekst razumevanja pomenov, ki je povezan celo z empatičnim dojemanjem.

Izkušnje prve avtorice s poučevanjem slovenskega jezika pri priseljenih kažejo, da se kaže pri slovansko govorečih priseljenih predvsem zmožnost razumevanja, poslušanja, branja, prihaja pa do problema govorjenja in pravilne slovnice, pravopisa in pravorečja – oboje zaradi sorodnosti jezikov.⁸² Učenje priseljencev, katerih materni jeziki niso slovanski, zahteva drug način učenja jezika, saj gre za učenje popolnoma novega, njihovemu nesorodnega jezika, kjer je

tnih jezikovnih tečajev (za več: Anita Jug Došler, "Podpora priseljenem pri učenju jezika na delovnem mestu: izzivi za organizacije", *Dve domovini*, št. 57 (2023), str. 109–126).

⁷⁹ Ljubezenska priseljenka, poročena s Prekmurcem, se na jezikovni tečaj vozi iz Murske Sobote v Maribor. Isto velja tudi za begunko iz Ukrajine.

⁸⁰ Prim.: Nataša Pirih Svetina, *Slovenščina kot tuji jezik* (Domžale, 2005), str. 8.

⁸¹ Fleksibilnost urnikov bi bila potrebna predvsem za delovne migrante, ki jim pogosto zmanjka časa, da bi se izobraževanju udeležili.

⁸² Gre za izkušnje, ki so opisane v poglavju o metodologiji raziskave.

problem razumevanje, pogosto pa so zaradi jezikovne oddaljenosti ti priseljenci boljši v slovničnih pravilih, saj ne pride do napak zaradi sorodnosti jezikov.

Hkrati pa se je treba zavedati, da je učenje jezika vedno učenje kulture – v antropologiji že od Sapirja in Malinowskega velja, da je jezik način razumevanja in strukturiranja sveta.⁸³ Zato je ključno, da se profesor tečaja slovenščine zaveda, da priseljence ne uči le jezika, ampak tudi življenja v Sloveniji, in je obenem vključujoč do različnosti, ki jih priseljenci prinašajo s sabo. Tako se lahko sam nauči veliko novega, še posebej tega, kako jezik narediti uporaben, logičen in kako preko diferenciacije opolnomočiti vse udeležence za življenje v novem sistemskem, družbenem in kulturnem okolju.

Ključne ovire v ekonomski integraciji

V izvedenih intervjujih intervjuvanci poleg jezikovne izpostavljajo kot ključno ekonomsko integracijo in z njo povezano pridobitev zaposlitve, kar je skladno z ugotovitvami Natalije Vrečer.⁸⁴ Ekonomska integracija zaradi finančne preskrbljenosti, ki jo prinaša, priselencem omogoča vključitev v vse ostale sfere življenja. Kot izpostavita Ager in Strang, zaposlitev nudi ekonomsko neodvisnost, načrtovanje prihodnosti, stike z večinsko kulturo in razvoj jezikovnih spretnost, prihodki pa so povezani z ohranjanjem duševne stabilnosti, s psihološko integracijo, ki je, kot izpostavi Vrečer, najboljši kazalnik učinkovitosti integracije.⁸⁵

Vončina in Marinza skupino beguncev za leto 2018 ugotavljata, da je med njimi višja stopnja nezaposljivosti kot med Slovenci.⁸⁶ Ključni razlogi za to so: jezik; kulturne razlike (tudi drugačni načini razumevanja, izvajanja dela); nižja izobrazba; pomanjkanje delovnih izkušenj ali odsotnost dokazov o njih, odsotnost dokazov o izobrazbi. Pogosto prihaja do diskriminacije na trgu dela in nezadostnih možnosti za usposabljanja, čeprav so v zadnjih letih sprejeti dodatni ukrepi, npr. usposabljanja na delovnem mestu za skupino beguncev. Pri

⁸³ Edward Sapir, "Language.", v: *Language, Culture, and Society: A Book of Readings*, ur. Ben G. Blount (Illinois: 1995), str. 43–63; Bronislaw Malinowski, "The Problem of Meaning in Primitive Languages", v: *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*, ur. Charles Kay Ogden in Ivor Armstrong Richards (New York, 1923), str. 296–297; Prim.: Tim Ingold, "What is Culture?", v: *Companion Encyclopedia of Anthropology*, ur. Tim Ingold (New York: 2005), str. 331.

⁸⁴ Prim.: Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 55.

⁸⁵ Ager in Strang, "Understanding Integration"; Prim.: Michaela Hynie, "The Social Determinants of Refugee Mental Health in the Post-Migration Context: A Critical Review", *The Canadian Journal of Psychiatry* 63, št. 5 (2018), str. 297–303; Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 55.

⁸⁶ Prim.: Brigita Vončina in Nina Marin, "What Issues do Refugees Face in Integrating Into Labour Markets? Evidence from Slovenia.", *Transfer* 25, št. 1 (2019), str. 106–107.

beguncih gre večkrat za negotove zaposlitve, večina zaposlenih beguncev naj bi delala na nižjih, manj kvalificiranih delovnih mestih (Čistilci, manualni delavci ipd.). Dejansko povpraševanje po delovni sili z nizkimi veččinami pomeni, da gre pri priseljencih za zaposlovanje na nizko plačanih delih, ki jih "domače" prebivalstvo v gostujočih družbah običajno ne sprejema. Cukut Krilić in Knežević Hočever izpostavljata, da so pri zaposlovanju priseljencev prisotne strukturne neenakosti in rasizmi.⁸⁷ Bajt in Frelih pa ugotavljata, da obstoječe analize transnacionalne migracije pogosto izpostavljajo naraščajoče povpraševanje po ženski delovni sili, saj so priseljenke z "globalnega juga" usmerjene v gospodinj-ske storitve in nego v državah "globalnega severa".⁸⁸

Tudi Slovenija zapolnjuje svoj zaposlitveni deficit z delovnimi priseljenci. Pri priseljenkah se na zaposlitvenem področju tudi v Sloveniji ugotavlja prenizka kvalificiranost, socialna izključenost in diskriminacija, pridobivanje jezikovnih veščin pa se kaže kot glavni ukrep za integracijo, ki omogoča socialno in tržno vključenost, olajšuje interakcijo in širi socialni krog.⁸⁹

Leta 2017 je Zavod za zaposlovanje zaposlil dva svetovalca za skrb za prejemnike mednarodne zaščite in aktivno pomagal pri njihovem iskanju zaposlitve, nevladne organizacije in prostovoljci pa prevzemajo programe osnovne zaposlitvene integracije in orientacije, ki so ključni pri širjenju socialnih veščin in mrež priseljencev, a, kot opozarjajo Ladić, Bajt in Jalušič, projekti in programi "niso izvajani sistematično niti nacionalno".⁹⁰ Obenem takšni programi in projekti umanjajo pri skupini ljubezenskih in delovnih priseljencev, ki težko dostopajo do informacij, ki jih begunci pridobijo prej. Kot pove ljubezenska migrantka iz Turčije:

Seveda lahko najdeš službo, če znaš dovolj dobro govoriti slovensko, a če ne znaš slovensko, je zelo težko. Mogoče beguncem bolj pomagajo najti službo, imajo institucije, programe, je malce lažje zanje. /.../ Bilo bi super, če bi imeli te programe za vse tujce. Da bi jih spoznali s službami, da vidijo, kakšne prednosti imajo, kakšne posebnosti imajo, kako je lahko to koristno.

Na zaposlitvenem področju so torej za uspešnejšo ekonomsko integracijo in integracijo nasploh potrebni možnost usposabljanja na delovnem mestu,

⁸⁷ Prim.: Cukut Krilić in Knežević Hočever, "Strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu", str. 70–71.

⁸⁸ Bajt in Frelih, "Empoderamiento a través de la migración".

Prim.: Cukut Krilić in Knežević Hočever, "Strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu", str. 70–71.

⁸⁹ Prim.: Bajt in Frelih, "Empoderamiento a través de la migración".

⁹⁰ Prim.: Bezec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices", str. 258; Ladić, Bajt in Jalušič, "Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije", str. 26.

programi za dodatno zaposlitveno orientacijo, ki že obstajajo za begunce, tudi za druge priseljence.⁹¹ Obenem je treba premisliti širše razmere vključevanja v trg dela: pogosto se za vse skupine priseljencev, ki kot težavno opisujejo iskanje in pridobivanje zaposlitve, kažejo kot možne le nižje, deficitarne zaposlitve, ki je pogosto izkoriščevalne, posebej do tistih z nižjimi kvalifikacijami ali do tistih, ki se na taka delovna mesta zaposlujejo kljub lastni višji izobrazbi. Pri tem izpostavljajo pomen državljanstva, ki jih statusno reši hujših kršitev delodajalcev. Zaznati je tudi delo na črno, izpostavljeno tudi v *Intervjuju št. 1*, ki kaže na "past socialne države", saj sistem, ki naj bi pomagal, v praksi prej spodbuja sivo ekonomijo, ker je prehod na legalno delo preveč tvegan ali finančno neugoden.

Ključne ovire pri dostopu do informacij

Naslednje ključno področje integracije, na katerem obstaja vrsta ovir, je po mnenju intervjuvancev dostop do informacij.

Dostop do informacij je ključen že pred izselitvijo, med selitvijo in v obdobju priselitve, kjer so konkretne informacije o na primer samem postopku pridobivanja statusa mednarodne zaščite, zdravstvenem varstvu, izobraževanju, nastanitvi, zaposlitvi, socialni zaščiti in drugih vidih vsakodnevnega življenja prvi pogoj za integracijo priseljencev in za izboljšanje delovanja javnih institucij.⁹²

O težavah pri pridobivanju informacij poročajo vsi intervjuvanci, tudi begunci, za katere sicer obstajajo podporni programi. Intervjuvanka iz Irana te težave opisuje takole:

*To vse – da pač spoznaš sistem, kako gre, kako gre šolanje, kako najti službo, kako je najeti stanovanje, vse. To je bilo najtežje, ko nisem znala. Pa še vedno česa ne vem. Še vedno moram iskati informacije ali pa vprašati ... Veš, nisem še 100 % v sebi v Sloveniji ... Jaz mislim, da je to v vsaki državi, če greš kamorkoli... so take stvari, da se moraš ... navajati. Za to, mislim, rabiš 10 let.*⁹³

⁹¹ Eden izmed intervjuvancev opozarja na kršitve, in sicer na izkoriščanje delovne sile v okviru projekta usposabljanje na delovnem mestu, ko delodajalec po usposabljanju ne zaposluje priseljencev dolgočasno, temveč vedno znova najema nove priseljence, saj si s tem znižuje stroške delovne sile.

⁹² Prim: Cukut Krilič in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij", str. 6062; Cukut Krilič in Knežević Hočevar, "Strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu", str. 7071; Bajt in Frelj, "Empoderamiento a través de la migración"; Beznec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices", str. 258; Bajt in Jalušič, "Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije", str. 26; Cukut Krilič in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij", str. 6062.

⁹³ Intervjuvanka je v letih integracije postala opora družini, ker je bila najstarejša hči, ki je najhitreje usvojila jezik in družbeni sistem – zato je družini pomagala iskati stanovanje, zaposlitev, hodila s starši k zdravnikom, na roditeljske sestanke, sestanke v vrtcu za sestre itd. Otroci pogosto zaradi jezika in

Oseba z mednarodno zaščito iz Sirije pa poroča:

In veliko informacij nismo vedeli, na primer, kaj so naše pravice, kaj so naše dolžnosti, kaj lahko mi dobimo na primer... To je bilo res težko za mene. Ker smo bili sami kar naenkrat. /.../ Ampak glede CSD-ja lahko povem. Na začetku, ko smo bodili na tečaj slovenščine, pa smo dobivali pomoč s strani, socialno pomoč. Nismo vedeli, da mi moramo podaljšati, ko smo imeli prve tri mesece. Potem pa moraš podaljšati. Tega nismo vedeli... Nibče mi ni povedal, nibče mi ni razložil. In smo izgubili en mesec CSD-ja na primer. Nismo vedeli, da moramo podaljšati.

Težave s pridobivanjem informacij imajo, kot je razvidno iz že navedenega odlomka iz intervjuja ljubezenske priseljenke iz Turčije, še prav posebej ljubezenski in delovni priseljenci, ki niso vključeni v programe začetne integracije.

O težavah, ki jih imajo z dostopom do informacij priseljenci, poročata tudi Cukut Krilić in Bofulin na podlagi mednarodnega projekta DRIM, ki naslavlja problematiko dostopa do informacij za priseljence v Podravski regiji.⁹⁴ Avtorja ugotavljata, da so ključne težave na tem področju konceptualne (komu so informacijski viri namenjeni, kaj in kako sporočajo), izvedbene (pomanjkanje sodelovanja v institucijah, med resorji in javnimi službami ter nevladnim sektorjem) in politične (ignoriranje potreb in pomanjkanje politične podpore dolgotrajnemu vzdrževanju sodobnih informacijskih virov). Opozarjata, da imigranti zaradi jezikovnih ovir niso seznanjeni niti z možnostmi učenja slovenskega jezika, kar upočasni njihovo vključevanje v družbo in dostop do drugih storitev v kraju naselitve, prav tako pa so številne ključne informacije pogosto le v slovenščini, državni uradniki pa nimajo veščin medkulturnega komuniciranja, brez njihovega znanja tujih jezikov in/ali angleškega jezika pa pogosto prihaja do "informacijske blokade".⁹⁵

O fenomenu "informacijske blokade" poročajo tudi naši intervjuvanci o Upravni enoti Maribor. S tem v zvezi bi veljalo pripraviti vsaj kak letak z osnovnimi informacijami in kontakti v angleškem jeziku in/ali v pogostih jezikih priseljencev.

Na področju pomanjkljivega dostopa do informacij bi bilo smiselno učinkoviteje uporabiti informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (IKT). Raziskave namreč kažejo, da je uporaba IKT med priseljenci enaka, če ne celo večja

vpetosti v okolje postanejo posredniki in prispevajo k integraciji svojih staršev (več o integraciji otrok prim. ur. Mateja Sedmak, Fernando Hernández-Hernández, Juana M. Sancho-Gil in Barbara Gornik, *Migrant Children's Integration and Education in Europe: Approaches, Methodologies and Policies* (Barcelona, 2021)).

⁹⁴ Cukut Krilić in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij", str. 61.

⁹⁵ Cukut Krilić in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij", str. 62, 64–65.

kot med prebivalci države sprejema.⁹⁶ Zato bi IKT lahko služila za pridobivanje jasnih, transparentnih, razumljivih informacij, kot pomoč pri učenju jezika, poglobljanju medkulturnega dialoga in seznanjanju s civilno participacijo v družbi.⁹⁷

V zvezi s pridobivanjem informacij je treba izpostaviti ključno vlogo neformalnih etničnih mrež med samimi priseljenci, kar je razvidno tudi iz naših intervjujev. Lep primer so Filipinci v Sloveniji, ki med seboj delijo koristne informacije o službi, jeziku ipd., ki so lahko dodatni vir opolnomočenja. O pomenu pridobivanja informacij s pomočjo te mreže poroča filipinska priseljenka v naši raziskavi, ki poroča, da je večino potrebnih informacij pridobila od druge Filipinke, poročene s Slovencem in preko skupine na družbenih omrežjih *Tujci v Sloveniji*, ob čemer eksplicitno izpostavlja, da potrebnih informacij ni dobila na primer na upravni enoti.⁹⁸

Ključne ovire na področju socialne integracije

Kot naslednje ključno področje lastne integracije, na katerem obstajajo ovire za integracijo, intervjuvanci izpostavljajo socialno integracijo in izgrajevanje socialnih mrež.

Socialna integracija velja za ključen vidik integracije, to pa zato, ker predstavlja instrumentalni dejavnik do bolj strukturnih vidikov integracije – do informacij o službah, stanovanjih, šolah itd. se pride preko socialne povezanosti.⁹⁹ Socialna integracija je povezana z drugimi vidiki integracije, še posebej z ekonomsko integracijo in s pridobivanjem zaposlitve – zaposlitev vodi do ustvarjanja socialne mreže in socialnega kapitala, ki sta ključna za vsa področja integracije.¹⁰⁰

Družbeni odnosi oziroma družbene vezi pomenijo občutek povezanosti, pripadnosti. Zaradi že omenjene eksistencialne razpetosti priseljencev med

⁹⁶ Prim.: Cristiano Codagnone in Stefano Kluzer, *ICT for the Social and Economic Integration of Migrants into Europe* (Seville, 2011) (dalje: Codagnone in Kluzer, *ICT for the Social and Economic Integration of Migrants into Europe*).

⁹⁷ Codagnone in Kluzer, *ICT for the Social and Economic Integration of Migrants into Europe*.

⁹⁸ Prim.: *Intervju št. 2*.

⁹⁹ Prim.: Mostafa Hosseini in Elisabeth Punzi, "Afghan Unaccompanied Refugee Minors' Understandings of Integration. An Interpretative Phenomenological Analysis", *Smith College Studies in Social Work*, 91, št. 3 (2021), str. 165186 (dalje: Hosseini in Punzi, "Afghan Unaccompanied Refugee Minors' Understandings of Integration"); Ager in Strang, "Understanding Integration"; Bez nec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices"; Ladič, Bajt in Jalušič, "Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije"; Octavia Sibanda, "Social Ties and the Dynamics of Integration in the City of Johannesburg among Zimbabwe Migrants" *Journal of Sociology and Social Anthropology* 1, št. 12 (2017), str. 4757; Thomas H. Eriksen, *Ethnicity and Nationalism* (New York, 2010) (dalje: Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*); Vermeulen in Penninx, *Immigrant Integration*.

¹⁰⁰ Prim.: Bankston, *Immigrant Network and Social Capital*, str. 26; Komac, Medvešek in Roter, *Pa mi vi povejte, kaj sem!!!?*, str. 184.

njihovo nativno družbo in kulturo ter družbo in kulturo države, v katero so se priselili, področje družbenih odnosov in družbenih vezi pri priseljenicah vključuje po eni strani ohranjanje vezi z družino in/ali drugimi ljudmi, ki delijo njihovo kulturo ali podobne kulturne vrednote, kar predstavlja osnovno bazo in temelj duševnega zdravja (o čemer eksplicitno poroča najin intervjuvanec v *Intervjuju št. 1*, ko poroča o tem, kako so ga telefonski pogovori z mamo obvarovali samomora: "*Nekajkrat sem želel storiti samomor, ampak je zazvonil telefon, klicala je moja mama.*"), po drugi strani pa je za priseljenca temeljnega pomena ustvarjati vezi z lokalnim prebivalstvom.¹⁰¹ Eriksen v svoji analizi kompleksnosti socialne integracije ugotavlja, da antropološko gledano priseljenici v novi državi lahko izoblikujejo zelo različne oblike socialne integracije: nekatere skupine priseljenecv čutijo grozo pred kulturno asimilacijo ali družbeno segregacijo, za določeno skupino priseljenecv pa je lahko na primer dovolj, da je družbeno vključena v skupnost (v t. i. "*Gemeinschaft*") in ni nujno, da je integrirana v družbo (t. i. "*Gesellschaft*").¹⁰²

V raziskavi Hosseinija in Punzija afganistanski mladi begunci na Švedskem prepoznajo izreden pomen nevladnih organizacij, ki spodbujajo stike z lokalnim prebivalstvom.¹⁰³ Za posebej koristno se je izkazalo predvsem vzpostavljjanje skupnih aktivnosti med priseljenici in lokalnim prebivalstvom, kot so na primer učenje, šport, prostovoljstvo, pomoč in druženje s starostniki. Pri teh aktivnostih so priseljenici usvajali jezik in hkrati spoznavali delovanje, vrednote in norme švedske družbe. Podobno ugotavljajo v slovenskem kontekstu za delovanje nevladnih organizacij skozi socialno inovativne prakse Bezec in Gombač ter Ladič, Bajt in Jalušič.¹⁰⁴

Sibanda pa za priseljenca iz Zimbabveja v Južno Afriko ugotavlja, da pri neuspešni integraciji umanjajo prav družbene vezi s prebivalstvom družbe sprejema, a v takšnih primerih priseljenici izoblikujejo svoje, drugačne načine preživetja.¹⁰⁵

Najini intervjuvanci, sploh moškega spola, sicer poročajo o slovenskih prijateljih, a menijo, vključno z ljubezenskimi priseljenici, da je socialno mrežo s Slovenci težko ustvariti zaradi distance Slovencev, ki so "*bladni*", "*sramežljivi*". Kot bolj izolirane se izkažejo ženske, kar se povezuje tudi z dejstvom, da niso

¹⁰¹ Prim.: Cheung in Phillimore, *Social Networks, Social Capital and Refugee Integration*; Ager in Strang, "Understanding Integration".

¹⁰² Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*.

¹⁰³ Prim.: Hosseini in Punzi, "Afghan Unaccompanied Refugee Minors' Understandings of Integration. An Interpretative Phenomenological Analysis".

¹⁰⁴ Prim.: Bezec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices"; Ladič, Bajt in Jalušič, "*Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije*".

¹⁰⁵ Prim.: Octavia Sibanda, "Social Ties and the Dynamics of Integration in the City of Johannesburg Among Zimbabwe Migrants", *Journal of Sociology and Social Anthropology* 1, št. 1–2 (2017), str. 47–57.

zaposlene in ostajajo doma. Vsi poudarjajo, da je "*spoznati nove ... še nepoznane lokalne ljudi fundamentalno*". Odsotnost socialnih odnosov s Slovenci je resna ovira v poteku uspešne integracije zaradi dvojega: najprej zato, ker so družbene vezi tiste, ki omogočijo priseljencem vključitev v življenje v državi sprejema.¹⁰⁶ Drugič pa zato, ker je količina kulturnega in socialnega kapitala ciljne države ključna za uspeh na trgu dela.¹⁰⁷ Družbene vezi v kontekstu postsocialističnih držav in še posebej v slovenskem kontekstu pa so lahko videne tudi kot posebne, preživetveno ključne oblike družbenega partikularizma.¹⁰⁸ Gre za "*oblikovanje majhnih, pregledno organiziranih družbenih skupin, ki imajo visoko stopnjo avtonomije /.../, med katerimi vladajo neformalni odnosi in sodelovanje članov skupine, ki je običajno ekonomsko utemeljeno (skupno delo, skupne dejavnosti, skupni interesi)*", do česar pa imajo priseljenci zaradi zaprtosti teh skupin slabši dostop.¹⁰⁹

Intervjuvanci se bolj kot s Slovenci družijo med sabo, ne glede na etničnost, kar potrjuje tezo Vertovca, da se etničnost v sodobnem svetu ne kaže več kot poglobitveni princip formiranja skupin.¹¹⁰ Pripadnost ustvarja deljenje izkušenj – izoblikuje se priseljska identiteta, ki povezuje posameznike s podobnimi izkušnjami.¹¹¹ Wessendorf in Phillimore izpostavita, da so za integracijo priseljencev najbolj pomembna prav ključna znanstva, ki jih opredelita kot praktično in čustveno podporo, ki so običajno omejena na institucionalna okolja ali okolja civilnodružbenih organizacij, lahko pa se razvijajo v prijateljstva, ki jih v raziskavi zasledimo predvsem pri skupini oseb z mednarodno zaščito.¹¹²

Intervjuvanci izpostavljajo še, da v Sloveniji ni dogodkov, ki bi združevali Slovence s priseljenci (v obliki izmenjave uslug, možnosti za delo, druženja). Intervjuvanci se zavedajo pomena takih dogodkov. Kot pravi intervjuvanec iz Argentine:

Bilo bi dobro, da bi bilo nekaj več. In ne samo jezik, ampak da te naučijo, ti pokažejo nekaj več o kulturi, malo več o življenju nasploh tukaj. Mislim, da bi bilo

¹⁰⁶ Prim.: Bankston, *Immigrant Network and Social Capital*, str. 26.

¹⁰⁷ Prim.: Valerija Korošec, "Socialni in kulturni kapital kot dejavnika razlik v uspešnosti na trgu dela med staroselci, priseljenci in potomci priseljencev", *Zbirka delovni zvezek UMAR* 17, št. 12 (2008).

¹⁰⁸ Prim.: Vesna Godina Vuk, *Zablode postsocializma* (Ljubljana, 2014) (dalje: Godina, *Zablode postsocializma*); Martha Lampland, "The Advantages of Being Collectivized: Cooperative Farm Managers in The Postsocialist Economy.", v: *Postsocialism: Ideas, Ideologies and Practices in Eurasia*, ur. Chris M. Hann (London, 2007), str. 44–70.

¹⁰⁹ Godina, *Zablode postsocializma*, str. 235.

¹¹⁰ Prim.: Steven Vertovec, "Super-diversity and its Implications.", *Ethnic and Racial Studies* 30, št. 60 (2007), str. 1024.

¹¹¹ Prim.: Caroline B. Brettell in Carolyn F. Sargent, "Introduction: Migration, Identity, and Citizenship: Anthropological Perspectives", *American Behavioral Scientist* 50, št. 1 (2006), str. 3.

¹¹² Wessendorf in Phillimore, "New Migrants' Social Integration", str. 123–138.

to koristno. Da bi ti bolj pomagali pri pridobivanju priložnosti za delo, aktivnosti, ki bi nas povezale z ljudmi in dale izkušnje. Npr., kaj rad počenjaš? Slikaš? In tako bi se lahko tudi integriral v neko skupino, spoznal nove ljudi, bkrati bi vadil jezik. Bi govoril. To bi bilo super, pomagalo bi ...

Beznec in Gombač¹¹³ v svojem članku predstavita inovativne socialne prakse, ki dopolnjujejo izide uradnega sistema in predstavljajo "alternativno" inkluzijsko strukturo za begunce. Takšne prakse bi bilo treba omogočiti tudi ostalim priseljencem in jih kot primere dobre prakse implementirati v državne ter evropske politike kot dolgoročno strategijo.

Ključni ovire na področju diskriminacije in biološkega ter kulturnega rasizma

Kot je razvidno iz intervjujev, imajo vsi trije intervjuvanci izkušnje z diskriminacijo s strani Slovencev. O teh izkušnjah poročajo tudi drugi intervjuvanci, vključeni v najino raziskavo, in sicer v razsežnosti od izogibanja, izločanja, socialne osamitve do verbalnega, psihičnega in fizičnega nasilja. Intervjuvanci trdijo tudi, da jih Slovenci pogosto diskriminirajo ali na osnovi spontanega etnocentrizma – povedna je ugotovitev ene od intervjuvank, da se Slovenija v odnosu do določenih neevropskih držav dojema kot "bolj razvita" (kar se v praksi ne izkaže za točno) –, po drugi strani pa so deležni diskriminacije zaradi svojega videza in neznanja slovenščine, gre torej za kulturni, jezikovni in za biološki rasizem. Intervjuvanka iz Irana pove: *"Pač, ljudje vejo pač zaradi barve kože, barve las, in sploh ko govorim, pač se sliši, da nisem Slovenka. In včasih res lahko rečem, da nisem sprejeta ..."* V primeru pretepa sina intervjuvanke, opisanega v *Intervjuju št. 3*, na katerega šola ni reagirala, pa bi lahko govorili celo o institucionalni odgovornosti šole oziroma o obliki institucionalnega rasizma.

Priseljence se tudi homogenizira (npr. priseljence z Bližnjega vzhoda) in hierarhično razvršča. Begunec iz Sirije poroča o diskriminaciji pri najemanju stanovanja, saj stanodajalci pogosto navajajo kot razloge, zakaj nočejo dati v najem stanovanj, to, da je nekdo "črn", "Sirec", "musliman". Meni, da so problem tudi medijske reprezentacije, družbena omrežja in to, da Slovenci nimajo stika s tujci in se jih zato bojijo:

In takrat, ko sem bodil na faks na FERi, so rekli: "Veš, jaz ne maram beguncev, ampak vseeno si dober, veš. Ampak nočem imeti stika." "Zakaj?" "Ja, taki so begunci." Ni

¹¹³ Prim.: Beznec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices".

imel razloga, ampak on je že iz medijev ali od "familije" vse napolnil notri. Ampak na koncu, ko prideš pa uprašaj, zakaj, pa nimajo odgovora, nimajo razloga.

Diskriminacija se pojavlja celo v institucionaliziranem okolju, opisujejo predvsem primere z Upravne enote.

Foner in Alba trdita, da je danes pri stigmatizaciji priseljencev za Evropo značilen kulturni rasizem, za ZDA pa biološki rasizem.¹¹⁴ Verena Stolcke v evropskem kontekstu to imenuje retorika izključitve, ki temelji na ekskluzivni kulturni identiteti, tradiciji in dediščini: priseljenci iz "revnega juga" in vedno bolj "vzhoda" so videni kot nevarni tujci, ki jim manjkajo "naše" moralne in kulturne vrednote, uničili bodo "homogenost" nacije, so grožnja kulturni integriteti naroda in so zato primerni "grešni kozli" za vse naše družbeno-ekonomske težave.¹¹⁵ To novo konstrukcijo izključevanja poimenuje "kulturni fundamentalizem".¹¹⁶ Baskar pa izpostavi, da se v kulturnem rasizmu etnijam priznava kultura, ki ni višja ali nižja; tak rasizem je ahierarhičen, a obenem izključujoč, saj so razlike oziroma meje med kulturami prikazane kot "globoke in neprehodne", priseljenci se ne morejo "asimilirati" in postanejo "družbeni problem", zato bi bilo "bolje, da ostanejo doma".¹¹⁷ Na to logiko kulturnega rasizma je prvi opozoril že Adam Kuper na južnoafriškem primeru apartheida.¹¹⁸ Baskar izpostavi, da v sodobnosti ni izumrl niti biološki rasizem, ki je opazen posebej v teoriji rebiologiziranega rasizma, povezanega z razmahom genetike, posebej genomike. Vedno večje dvome imamo lahko tudi o izginotju kolonializma.¹¹⁹

Vezjak izpostavlja, da v Sloveniji za konstrukcijo "nevarnega" Drugega v obliki begunca niso potrebni navzoči begunci (smo tranzitna država s majhnim številom prosilcev za azil in tistih, ki tu ostanejo – na slovenski ravni je sicer zaznati dvig števila prosilcev za azil v letih 2015–2016, a je ta še zmeraj najnižji v EU), "nevarni" Drugi pri nas funkcionira na imaginarni ravni.¹²⁰ Gre za "strah pred begunci brez navzočega begunca", kar avtor vzporeja z antisemitizmom.¹²¹ Konstruiranje priseljencev kot Drugih je povezano z negativnim dojemanjem priseljencev s strani javnosti.¹²²

¹¹⁴ Prim.: Nancy Foner in Richard Alba, "Immigrant Religion in the U. S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion?", *Internation Migration Review* 42, št. 2 (2008), str. 384.

¹¹⁵ Verena Stolcke, *New Rethorics of Exclusion in Europe* (Oxford, 1999), str. 25–26 (dalje: Stolcke, *New Rethorics of Exclusion in Europe*).

¹¹⁶ Stolcke, *New Rethorics of Exclusion in Europe*, str. 27.

¹¹⁷ Baskar, "Rasizem danes", str. 19–20.

¹¹⁸ Prim.: Adam Kuper, "South African Anthropology. An Inside Job", *Paideuma: Mitteilungen zur Kulturkunde* 45 (1999), str. 83–101.

¹¹⁹ Baskar, "Rasizem danes".

¹²⁰ Vezjak, "Antisemitizem in antiislamizem", str. 12; Beznec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices", str. 255.

¹²¹ Vezjak, "Antisemitizem in antiislamizem", str. 12.

¹²² Lipovec Čebren in Zorn, "Kaj otežuje spoštovanje pravic migrantk_ov in begunk_cev?".

Razumevanje priseljencev v Sloveniji pa je povezano tudi s politično orientacijo govorcev: desnica zahteva zaščito našega načina življenja in zanika obstoj begunca.¹²³ Zanj so vsi priseljenci ekonomski migranti, ki "hlepijo po našem bogastvu" in za seboj "puščajo razdejanje", "posiljujejo Evropejke" itd.¹²⁴ Levica pa izraža ogorčenje nad tem, da Evropa dopušča utopitve tisočih v Sredozemlju, zavzema se za solidarnost, odprte meje, begunce obravnava kot objekte humanitarne pomoči in ločuje migranta od "pravega" begunca, ki je še vreden sočutja.¹²⁵

Sklep

Če strnemo: intervjuvanci integracijo doživljajo kot prilagajanje, sprejemanje in učenje novega sistema, vrednot, jezika za preživetje. S strani okolice zaznavajo pritiske po enosmerni asimilaciji, ki so pogosto povezani prav z jezikom. Želeli bi si več stika z lokalnim prebivalstvom in več možnosti dejanskega povezovanja, kjer bi lahko sami dajali skupnosti. Vsi se srečujejo s podobnimi izzivi. Dejavniki integracije so zanje medsebojno kompleksno prepleteni in povezani: zdi se jim, da ne dosegajo dovolj dobre jezikovne integracije, to povezujejo s težavami na področju zaposlovanja, kjer zaposlitve pridobijo težko, če jih, so te po navadi nižjih kategorij in plačila. Jezik vidijo kot pogoj za zaposlitev, hkrati pa zaposlitev kot mesto, kjer lahko preko dostopa do socialnih stikov z lokalnim prebivalstvom dosti bolje usvajajo jezik v praksi. Socialne mreže jim pomenijo dvoje: možnost dostopa do zaposlitev in informacij, hkrati pa zaposlitvene ali izobraževalne okoliščine nudijo dostop do socialnih mrež. Ob pomanjkanju dostopa do socialnih mrež in s tem do informacij izkazujejo probleme s psihično integracijo ter pričajo o izkušnjah z diskriminacijo. Vseeno izpostavljajo – sploh skupina beguncev – lokalne programe in projekte, ki so organizirani večinoma preko nevladnih organizacij z nacionalnimi ali EU sredstvi.

Izpostavljeni problemi s strani intervjuvancev se skladajo s problemi, ki so v zvezi z integracijo priseljencev izpostavljeni v literaturi. Cukut Krilić in Bofulin menita, da se zaradi delitve priseljencev po različnih statusih spregledajo potrebe, ki so vsem enake.¹²⁶ Te potrebe so predvsem: učenje jezika, pridobivanje zaposlitve, pridobivanje različnih kvalifikacij, pridobivanje informacij o

¹²³ Žižek, *Against the Double Blackmail*, str. 19.

¹²⁴ Tadej Troha, "Kdo ali kaj je 'migrant'?", znanstveni simpozij "*Zakaj misliti 'begunsko krizo': populizem, ksenofobija in sovražni govor*", dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=K2tZcFQyFYE>, pridobljeno: 8. 3. 2016 (dalje: Troha, "Kdo ali kaj je 'migrant'?").

¹²⁵ Žižek, *Against the Double Blackmail*, str. 10; Troha, "Kdo ali kaj je 'migrant'?".

¹²⁶ Cukut Krilić in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij", str. 65.

zdravstvenem sistemu, ponudnikih namestitve ipd. Drugi avtorji opozarjajo na prelaganje migracijskih politik na civilno sfero, nevladne organizacije, zasebne ekonomske akterje, javne institucije in na manko doslednih uradnih, sistemskih rešitev na nacionalni ravni, ki se ukvarja bolj z varnostnimi vprašanji kot vsebinsko integracijo.¹²⁷

Hkrati pa ugotovitve o lastni integraciji priseljencev v Mariboru navajajo na sklep, da je v Sloveniji integracija dojeta kot formalni proces, saj priseljenci dejansko živijo segregirano, ločeni od lokalne skupnosti, ali pa se od njih pričakuje celo asimilacija.

O težavah pri poteku integracije priča tudi psihološko stanje intervjuvancev: vsi namreč poročajo o psihološkem trpljenju. Govorijo o depresiji kot posledici družbene izključenosti, občutku nekoristnosti, celo mislih na samomor. Če je najboljši kazalnik učinkovitosti integracije psihološka integracija, to dejstvo kaže, da imajo intervjuvanci resne težave v procesu integracije.¹²⁸

Kljub dominantnim diskurzom, ki konstruirajo priseljence kot Druge, je treba omeniti načine sprejetosti v lokalno okolje, ki se preko bogate zgodovine antirasističnih, aktivističnih in nevladnih gibanj, ki se z delom s in za priseljence, kot so spremljanja, zagovorništvo, razvoj socialnih prostorov, raziskovanje, medijski in kulturni posegi, prostovoljstvo in politične kampanje, kažejo kot alternativa, kot točka opore.¹²⁹ Take so v mariborskem kontekstu socialne inovativne prakse nevladnih organizacij, kot so: organizacija dneva beguncev, medkulturnih živih knjižnic, Festivala migrantskega filma, tečajev kuhanja (sirijske, eritrejske kuhinje) za lokalno prebivalstvo ipd.¹³⁰ ali iskanje nadeničnih skupnih točk povezovanja. Bartulović in Kozorog pišeta o glasbenih praksah bosanskih beguncev, ki so privedle do popularizacije sevdalinke v Sloveniji, obenem pa do ustvarjanja novega, skupnega doma tako glasbenikov kot beguncev.¹³¹ Intervjuvanec, ki je Argentinec, pa pravi: *".../imam tudi srečo... Sem Argentinec, vsi to povezujejo z nogometom, tako sem v nekem smislu bolj 'zaželen', je več prostora, lahko se o nečem pogovarjamo ..."*

Vendar pa primeri omenjenih dobrih praks ne spreminjajo ključnega dejstva, da bi Slovenija potrebovala dolgoročno strategijo, ki bi na imigrante gledala kot na družbeni, ekonomski in kulturni kapital in potencial, ne pa kot na

¹²⁷ Prim.: Beznec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices"; Ladić, Bajt in Jalušič, "Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije"; Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi".

¹²⁸ Prim.: Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 55.

¹²⁹ Beznec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices", str. 251.

¹³⁰ Beznec in Gombač, "New Migration Policies and Innovative Practices", str. 260.

¹³¹ Alenka Bartulović in Miha Kozorog, "Making Music as Home-Making: Bosnian Refugee Music and Collaboration in post-Yugoslav Slovenia.", *Music, Migration and Minorities* 55, št. 2 (2019), str. 155–170.

breme ali celo grožnjo.¹³² Oblikovanje takšne strategije bi pomenilo konec uveljavljenega prelaganja migracijskih politik na civilno sfero, nevladne organizacije in zasebne ekonomske akterje. To prelaganje otežuje realizacijo dolgoročnih ciljev integracije, saj je njihovo financiranje praviloma vezano na različne evropske vire, ki so omejeni s trajanjem projektov in zadovoljevanjem ciljev financerjev.¹³³ Takšno financiranje pa onemogoča dolgotrajne in kontinuirane ukrepe na področju integracije priseljencev, kar ima negativne posledice za proces integracije priseljencev v praksi.

Vrečer pa v zvezi z oblikovanjem učinkovite politike integracije priseljencev v Sloveniji opozarja na še eno dejstvo: da namreč do integracije običajno ne pride, če javnost nanjo ni pripravljena, ta nepripravljenost pa vpliva na oblikovanje migracijske politike in politike integracije po logiki, da politiki želijo biti predvsem izvoljeni in se za integracijske ukrepe ne odločijo, če to škodi njihovi izvolitvi.¹³⁴

Vendar pa reševanje problemov priseljencev ne zahteva le sprememb v slovenski družbi, ampak širše. Kot izpostavlja Žižek, leži rešitev tega, kaj "storiti z več kot sto tisoč ljudmi, ki v obupanem begu pred vojno in lakoto čakajo na afriškem severu ali na obalah Sirije ter skušajo prečkati Sredozemsko morje, da bi našli zatočišče v Evropi" – sploh v luči že občutnih podnebnih sprememb, ki smo jim priča –, v korenitih svetovnih družbenih spremembah, torej v takšni rekonstrukciji globalnega ustroja sveta, ki ljudi ne bi več silil v množične migracije in obenem omogočal dostojno preživetje vsem.¹³⁵

¹³² Prim.: Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 59.

¹³³ Prim.: Cukut Krilić in Bofulin, "Migranti in dostop do informacij", str. 66.

¹³⁴ Prim.: Vrečer, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi", str. 59.

¹³⁵ Žižek, *Against the Double Blackmail*, str. 10.

Mojca Marič and Vesna V. Godina

**ABOUT OBSTACLES IN THE INTEGRATION PROCESS OF IMMIGRANTS
IN MARIBOR: AN EMIC POINT OF VIEW**

SUMMARY

In the article, a critical analysis of obstacles connected with the integration of immigrants in Maribor is conducted based on data gathered through anthropological fieldwork research, in which participant observation and semi-structured interviews were used. Fieldwork research has been carried out among different types of immigrants in Maribor – refugees, political migrants, economic migrants, love migrants – from 2015 till 2025. In the text, three semi-structured interviews are presented in detail, accompanied by data collected in other semi-structured interviews and participant observation.

Based on this data, a critical analysis of integration process and some of the most important obstacles in the integration of immigrants in Maribor has been conducted. Such analysis can be a useful basis for understanding not only the position of immigrants in Maribor, Slovenia, but also for the creation and implementation of productive solutions to obstacles in the integration process of immigrants in Maribor.

In this article, special attention is devoted to some of the most important obstacles in the integration process, as defined by immigrants themselves (emic perspective). All participants in the research had a clear picture of the most important obstacles that prevent them from integrating successfully into Slovene society. Despite very different individual histories, different societies from which they immigrated to Slovenia, and very different reasons for migration, they all described the same obstacles that prevent successful integration into Slovene society. These obstacles relate to linguistic integration, economic integration, social integration, access to information, discrimination, and both biological and cultural racism.

Regarding linguistic integration, all participants in the research reported serious problems in mastering the Slovene language, partially because the Slovene language is very difficult and its grammar very complicated, and partially because language learning for immigrants is not adequately organised. Participant in the research described as the most important obstacles the fact that language courses are too short, that they waited to be accepted into a course for even a year or more, course schedules, insufficient and centralised language courses, mixing non-Slavic and Slavic speakers in the same groups without proper differentiation, dialectal language use, and the fact that some teachers

are not aware that learning a language always also means learning a culture. They do not connect learning the Slovene language with information about Slovene culture and society. One of the most important obstacles described by participants was that they cannot practise language in everyday life, partially because they are unemployed and live isolated in their flats, and partially because they do not have Slovene friends and there are no organised opportunities to socialise with Slovenes.

Language barriers are also related to employment, which is either difficult to obtain or low-skilled and often precarious. Immigrants also understand employment as an environment in which they can build social networks and develop their functional language skills, in addition to gaining financial independence. If participants in the research obtained a job, it was a job that did not correspond to their education and qualifications. Regularly, they obtained jobs with very low salaries and with (very) low social status. Participants in the research reported that the only possibility of getting a job is through informal connections (friends, other migrants, etc.). They reported illegal work and different forms of precarisation. All participants understood employment as closely connected with language: they could not get a job because they did not know the Slovene language (well enough), and they understood a job as a very important opportunity to learn the Slovene language.

Regarding social integration, participants in the research described the lack of social networks, especially with Slovenes, as the most important obstacle. Building social networks with Slovenes is seen as crucial for functioning in society and accessing information, which they perceive as limited. Only a few of them have Slovene friends. All described Slovenes as polite but distant, even cold. They have social relations mainly with other immigrants, especially with those from their own native societies.

Participants in the research also reported serious obstacles regarding access to information necessary for organising their everyday life in Slovenia. This information is not available to them in English or in their native languages, neither in formal institutions where they must carry out administrative procedures connected with their immigrant status nor on the internet. Often, clerks also cannot communicate with them in English. They received necessary information mostly from other immigrants, which can also lead to misinformation.

All participants in the research reported experiences of discrimination and different forms of racism. They regularly connected discrimination with the inability to get job, with discrimination in social relations, and with different social practices directed at them by Slovenes (e.g., Slovenes not wanting to communicate with them or sit next to them). Regarding cultural racism, its main mechanism is the immigrants' insufficient command of the Slovene language. Participants reported experiences with cultural racism in formal institu-

tions, the health system, and in the inability to obtain employment. However, all of them also reported experiences with biological racism – for example, Slovenes not wanting to socialise with them because of the colour of their skin, the colour of their hair, etc.

The results of the research confirmed the existence of several obstacles in the integration of immigrants in Maribor. Immigrants in Maribor are enthusiastic about integrating into Slovene society. They understood integration as inclusion and adaptation, retaining their respective native foundations and adding new cultural elements. However, in practice, they often experience discrimination and pressure to assimilate.

The psychological state of the participants in the research also testifies to the failure of integration. All participants reported depression and other forms of (severe) psychological suffering due to social exclusion and segregation. Some described enduring long-term psychological suffering, with several expressing a desire to leave Slovenia, and a few reporting thoughts of suicide because of their ongoing marginalisation.

VIRI IN LITERATURA

- American Anthropological Association, *Code of Ethics of the American Anthropological Association* 2009, dostopno na: <http://s3.amazonaws.com/rdcms-aaa/files/production/public/FileDownloads/pdfs/issues/policy-advocacy/upload/AAA-Ethics-Code-2009.pdf>, pridobljeno: 16. 1. 2024.
- Association of Social Anthropologist, *Ethical Guidelines for Good Research Practice*, 2020, dostopno na: <https://www.theasa.org/ethics/guidelines.shtml>, pridobljeno: 16. 1. 2024.
- Australian Anthropological Society: AAS, *Code of Ethics*, 2012, dostopno na: https://www.aas.asn.au/content.aspx?page_id=22andclub_id=143481andmodule_id=395252, pridobljeno: 16. 1. 2024.
- Australian Institute of Aboriginal and Torres Straits Islander Studies: AIATSIS, *Code of Ethics for Aboriginal and Torres Straits Islander Research*, 2020, dostopno na: <https://aiatsis.gov.au/sites/default/files/2020-10/aiatsis-code-ethics.pdf>, pridobljeno: 16. 1. 2024.
- Council of Europe, *Oblike jezikovne integracije*, b. n. l., dostopno na: <https://www.coe.int/sl/web/lang-migrants/forms-of-linguistic-integration>, pridobljeno: 18. 6. 2023.
- Mladina, "Ko načelne in pogumne rešitve pokleknejo pod pritiski demagoških interpretacij in groženj pred referendummi – Javno pismo – Odziv na izjavo Komisije za slovenski jezik v javnosti pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti", 7. 3. 2024, dostopno na: https://www.mladina.si/231267/ko-nacelne-in-pogumne-resitve-pokleknejo-pod-pritiski-demagoskih-interpretacij-in-grozenj-z-referend/?fbclid=IwAR2uU73_OWpRf8XqqL9KrU7qKWwH-3C3Re3_k_FhL0e-M29AcyTocDO1H9fE, pridobljeno: 15. 3. 2024.
- Troha, Tadej**, "Kdo ali kaj je 'migrant'?", *Znanstveni simpozij "Zakaj misliti 'begunsko krizo': populizem, ksenofobija in sovražni govor"*, 8. 3. 2016, dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=K2tZcFQyFYE>, pridobljeno: 5. 5. 2023.

-
- Abraham, Martin in Nataša Nišič**, "A Simple Mobility Game for Couples' Migration Decisions and Some Quasi-Experimental Evidence", *Rationality and Society* 24, št. 2 (2012), str. 168–197.
- Ager, Alastair in Alison Strang**, "Understanding Integration: A Conceptual Framework", *Journal of Refugee Studies* 21, št. 2 (2018), str. 166–191.
- Bajt, Veronika**, "Anti-Immigration Hate Speech in Slovenia" v: Kogovšek Šalamon, Neža in Bajt, Veronika (ur.), *Razor-Wired: Reflection on Migration Movements through Slovenia in 2015* (Ljubljana, 2015), str. 51–61.

- Bajt, Veronika in Mojca Frelj,** "Empoderamiento a través de la migración: Narratives de la integración exitosa de mujeres inmigrantes en Eslovenia", *Cuestiones Pedagógicas. Revista De Ciencias De La Educación* 1, št. 31 (2022), str. 57–76.
- Bankston, Carl L.,** *Immigrant Networks and Social Capital* (Cambridge, 2014).
- Barfield, Thomas,** *The Dictionary of Anthropology* (Oxford, 1999).
- Baskar, Bojan,** "Razizem danes", *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 62, št. 2 (2022), str. 19–33.
- Bartulović, Alenka in Miha Kozorog,** "Making Music as Home-Making: Bosnian Refugee Music and Collaboration in post-Yugoslavic Slovenia", *Music, Migration and Minorities* 55, št. 2 (2019), str. 155–170.
- Beznec, Barbara in Jure Gombač,** "New Migration Policies and Innovative Practices: Slovenia Between Bordering and Inclusion", *Innovation: the European Journal of Social Science Research* 36, št. 2 (2023), str. 250–265.
- Brettell, Caroline B. in Carolyn F. Sargent,** "Introduction: Migration, Identity, and Citizenship: Anthropological Perspectives", *American Behavioral Scientist* 50, št. 1, (2006), str. 3–8.
- Brettell, Caroline B.,** "Anthropology, Migration, and Comparative Consciousness", *New Literary History* 40, št. 3 (2009), str. 649–671.
- Brettell, Caroline, B.,** "Marriage and Migration", *Annual Review of Anthropology* 46 (2017), str. 81–97.
- Castañeda, Heide,** "Anthropological Approaches to Migration and Health", v: Singer, Merrill, in Erickson, Pamela I. (ur.), *A Companion to Medical Anthropology* (New York–West Sussex–Oxford, 2022), str. 230–245.
- Castles, Stephen, Maja Korac, Ellie Vasta in Steven Vertovec,** "Integration: Mapping the Field" (London, 2002).
- Castles, Stephen in Mark. J. Miller,** *The Age of Migration: International Movements in the Modern World* (London, 2003).
- Cheung, Sin Yi in Jenny Phillimore,** *Social Networks, Social Capital and Refugee Integration* (Birmingham, 2013).
- Codagnone, Cristiano in Stefano Kluzer,** *ICT for the Social and Economic Integration of Migrants into Europe* (Seville, 2011).
- Crawley, Heaven in Dimitris Skleparis,** "Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and the Politics of Bounding in Europe's 'Migration Crisis'", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44, št. 1 (2018), str. 48–64.
- Cukut Krilič, Sanja in Martina Bofulin,** "Migranti in dostop do informacij: Vloga novih tehnologij v procesu integracije v Podonavju in širše", *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 59, št. 2 (2019), str. 60–70.
- Cukut Krilič, Sanja in Duška Knežević Hočvar,** "Strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu", *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 62, št. 2 (2022), str. 70–80.
- D'Aoust, Anne-Marie,** "In the Name of Love: Marriage Migration, Governmentality,

- and Technologies of Love", *International Political Sociology* 7, št. 3 (2013), str. 258–274.
- Doupona Horvat, Marjeta, Jef Verschueren in Igor Ž. Žagar**, *Pragmatika legitimizacije* (Ljubljana, 1998).
- Eriksen, Thomas Hylland**, *Majbni kraji, velike teme* (Maribor, 2009).
- Eriksen, Thomas Hylland**, *Ethnicity and Nationalism* (New York, 2010).
- Erlinghagen, Marcel**, "Love in Motion: Migration Patterns of Internationally Mobile Couples", *Population, Space and Place* 27, št. 2 (2020), str. 1–16.
- Esser, Hartmund**, "Migration, Language, and Integration", *AKI-Forschungsbilanz* 4 (Berlin, 2006).
- Favell, Adrian**, "Immigration, Integration and Citizenship: Elements of a New Political Demography", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48, št. 1 (2022), str. 3–32.
- Fedyuk, Olena in Violetta Zentai**, "The Interview in Migration Studies: A Step towards a Dialogue and Knowledge Co-production?", v: Zapata-Barrero, Ricard in Yalaz, Evren (ur.), *Qualitative Research in European Migration Studies* (Springer Open, 2018), str. 171–188.
- Foner, Nancy in Richard Alba**, "Immigrant Religion in the U. S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion?", *International Migration Review* 42, št. 2 (2008), str. 360–392.
- Godina Golija, Maja**, "Nemški priseljenci v Mariboru: materialne sledi bivanja in ustvarjanja", *Etnolog* 26, št. 76 (2016), str. 65–80.
- Godina V., Vesna**, *Zablode postsocializma* (Ljubljana, 2014).
- Godina V., Vesna**, "Professional Ethics in Social and Cultural Anthropology", v: C. Poff, D. in Michalos, A. C. (ur.), *Encyclopedia of Business and Professional Ethics* (London, 2022).
- Guo, Shibao in Yan Guo**, "Immigration, Integration and Welcoming Communities: Neighbourhood-based Initiative to Facilitate the Integration of Newcomers in Calgary", *Canadian Ethnic Studies* 48, št. 3 (2016), str. 45–67.
- Hart, Christopher**, *Critical Discourse Analysis and Cognitive Science* (Basingstoke, 2010).
- Horvat, Uroš**, "Razvoj prebivalstva v mestu Maribor v obdobju med letoma 1981 in 2002", *Revija za geografijo* 1, št. 1 (2006), str. 41–62.
- Hosseini, Mostafa in Elisabweth Punzi**, "Afghan Unaccompanied Refugee Minors' Understandings of Integration. An Interpretative Phenomenological Analysis", *Smith College Studies in Social Work*, 91, št. 3 (2021), str. 165–186.
- Hynie, Michaela**, "The Social Determinants of Refugee Mental Health in the Post-Migration Context: A Critical Review", *The Canadian Journal of Psychiatry* 63, št. 5 (2018), str. 297–303.
- Ibrahim, Maggie**, "The Securitization of Migration.", *International Migration* 43, št. 5 (2005), 163–187.
- Ingold, Tim**, "What is Culture?" v: Ingold, Tim (ur.), *Companion Encyclopedia of Anthro-*

pology (New York, 2005), str. 329–349.

Jazbinšek, Simona Jazbinšek in Tina Palaič, "Zdravje – človekova pravica? Prosilke in prosilci za mednarodno zaščito", *Časopis za kritiko znanosti* 37, št. 238 (2009), str. 154–162.

Jenuš, Gregor, *Ko je Maribor postal slovenski: iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi* (Maribor, 2011).

Jug Došler, Anita, "Podpora priseljencem pri učenju jezika na delovnem mestu: izzivi za organizacije", *Dve domovini*, št. 57 (2023), str. 109–126.

Južnič, Stane, *Politična kultura* (Maribor, 1989).

Khosravinik, Majid, *British Newspapers and the Representation of Refugees, Asylum Seekers and Immigrants between 1996 and 2006* (Lancaster, 2018).

Klarenbeek, Lea M., "Reconceptualising 'Integration as a Two-Way Process'", *Migration Studies* 9, št. 3 (2021), str. 902–921.

Klinar, Peter, "Mednarodne migracije. Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi, prva knjiga", v Toš, Niko (ur.), *Sociologija in teorija mednarodnih migracij* (Ljubljana, 1974/2023), str. 111–381.

Komac, Miran, Mojca Medvešek in Petra Roter, *Pa mi vi povejte, kaj sem!!!? Študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana* (Ljubljana, 2007).

Komac, Miran (ur.), *Priseljenci. Študija o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (Ljubljana, 2007).

Korošec, Valerija, "Socialni in kulturni kapital kot dejavnika razlik v uspešnosti na trgu dela med staroselci, priseljenci in potomci priseljencev", *Zbirka delovni zvezek UMAR* 17, št. 12 (2008).

Koser, Khalid, *Mednarodne migracije* (Ljubljana, 2017).

Krobat, Katarina, *Begunska kriza in azilna politika Republike Slovenije*. Magistrsko delo (Ljubljana, 2018).

Kuper, Adam, "South African Anthropology. An Inside Job", *Paideuma: Mitteilungen zur Kulturkunde* 45 (1999), str. 83–101.

Kwasi Kutor, Godwin Arku in Elmond Bandauako, "Instead of 'Writing Against' and Discarding 'Immigrants' Integration, Why not Reconceptualize Integration as a Wicked Concept", *Comparative Migration Studies* 11, št. 9 (2023), str. 1–16.

Ladič, Maja, Veronika Bajt in Vlasta Jalušič, Nacionalni mehanizmi za evalvacijo integracije: Slovenija: poročilo za leto 2018 (Ljubljana, 2020).

Lampland, Martha, "The Advantages of Being Collectivized: Cooperative Farm Managers in The Postsocialist Economy" v: Hann, Chris M. (ur.), *Postsocialism: Ideas, Ideologies and Practices in Eurasia* (London, 2007), str. 44–70.

Lipovec Čebren, Uršula, "Jezikovne in kulturne ovire v zdravstvenih ustanovah", v: Huber, Ivanka, Čebren Lipovec, Uršula in Pistotnik Vertovec, Sara (ur.), *Neenakosti in ranljivosti v zdravju v Sloveniji: kvalitativna raziskava v 25 okoljih* (Ljubljana, 2020), str. 120–141.

- Lipovec Čebtron, Uršula**, "Language as a Trigger for Racism: Language Barriers at Healthcare Institutions in Slovenia", *Social Sciences* 10, št. 4 (2021), str. 1–17.
- Lipovec Čebtron, Uršula in Jelka Zorn**, "Kaj otežuje spoštovanje pravic migrantk_ov in begunk_cev?" v: Bardutzky, Samo (ur.), *Uvod v pravo migracij in mednarodne zaščite* (Ljubljana, 2023), str. 27–40.
- Mai, Nicola in Russell King**, "Love, Sexuality and Migration: Mapping the Issue(s)", *Mobilities* 4/, št. 3 (2009), str. 295–307.
- Malinowski, Bronislaw**, "The Problem of Meaning in Primitive Languages" v: Ogden, Charles Kay in Armstrong Richards, Ivor (ur.), *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symoblism* (New York, 1923), str. 296–336.
- Malinowski, Bronislaw**, *Argonauts of Western Pacific* (London, 1992).
- Marič, Mojca**, "Kritična analiza slovenskega medijskega diskurza: pojma *migrant* in *begunec*" v: Mrvič, Rok (ur.), *Migracije v slovanskem prostoru v 20. in 21. stoletju; 7. mednarodno srečanje mladib humanistov* (Ljubljana, 2019), str. 27–45.
- Marič, Mojca**, "Kdaj bo čas, da postanemo državljani sveta?", v: *Port of Dreamers* (Maribor, 2021), str. 160–189.
- McKowen, Kelly in John Borneman**, "Digesting Difference: Migrants, Refugees, and Incorporation in Europe", v: McKowen, Kelly in Borneman, John (ur.), *Digesting Difference, Migrant Incorporation and Mutual Belonging in Europe* (Cham, 2020), str. 1–27.
- Mlekuž, Jernej**, *ABC migracij* (Ljubljana, 2011).
- Morris, Mike A.**, *Concise Dictionary of Social and Cultural Anthropology* (Oxford, 2012).
- Olwig, Karen Fog**, "Global Places and Place Identities—Lessons from Caribbean Research", v: Thomas H. Eriksen (ur.), *Globalisation: Studies in Anthropology* (London, 2003), str. 58–78.
- Penninx, Rinus in Blanca Garcés-Mascareñas**, "The Concept of Integration as An Analytical Tool and As a Policy Concept", v: Garcés-Mascareñas, Blanca in Penninx, Rinus (ur.), *Integration processes and policies in Europe* (Springer, 2016), str. 11–29.
- Pananakhonsab, Wilasinee**, "Migration for Love? Love and Intimacy in Marriage Migration Process", *Emotion, Space and Society* 31 (2019), str. 86–92.
- Pirih Svetina, Nataša**, *Slovenščina kot tuji jezik* (Domžale, 2005).
- Portes, Alejandro in Min Zhou**, "The New Second Generation: Segemented Assimilation and Its Variants", *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530, str. 74–96.
- Potočnik, Dragan**, "Primorski Slovenci v Mariboru 1918–1941", *Annales* 21, št. 1 (2011), str. 55–70.
- Rapport, Nigel**, *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts* (London, New York, 2014).
- Repič, Jaka**, "Migracijske zadrege Evropske unije", *Glasnik Slovenskega etnološkega*

- društva* 49, št. 3–4 (2008), str. 45–51.
- Robinson, Cedric J.**, *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition* (London, 1983).
- Rytter, Mikkel**, "Writing Against Integration: Danish Imaginaries of Culture, Race and Belonging", *Ethnos: Journal of Anthropology* 84, št. 4 (2018), str. 678–697.
- Sapir, Edward**, "Language" v: Blount, Ben G. (ur.), *Language, Culture, and Society: A Book of Readings* (Illinois, 1995), str. 43–63.
- Sedmak, Mateja, Fernando Hernández-Hernández, Juana M. Sancho-Gil in Barbara Gornik (ur.)**, *Migrant Children's Integration and Education in Europe: Approaches, Methodologies and Policies* (Barcelona, 2021).
- Sibanda, Octavia**, "Social Ties and the Dynamics of Integration in the City of Johannesburg among Zimbabwe Migrants", *Journal of Sociology and Social Anthropology* 1, št. 1–2 (2017), str. 47–57.
- Spencer, Sarah in Katharine Charsley**, "Reframing 'Integration': Acknowledging and Addressing Five Core Critiques", *Comparative Migration Studies* 18, št. 9 (2021), str. 1–22.
- Stolcke, Verena**, *New Rhetorics of Exclusion in Europe* (Oxford, 1999), str. 25–35.
- Vermeulen, Hans in Rinus Penninx**, *Immigrant Integration: The Dutch Case* (Amsterdam, 2000).
- Vertovec, Steven**, "Super-diversity and its Implications", *Ethnic and Racial Studies* 60, št. 30 (2007), str. 1024–1054.
- Vertovec, Steven**, "Considering the Work of 'Integration'", v: *MMG Working Paper 20-04* (2020).
- Vezjak, Boris**, "Antisemitizem in antiislamizem: o nekaterih jezikovnih podobnostih med njima v javnem diskurzu", v: Mrvič, Rok (ur.), *Migracije v slovanskem prostoru v 20. in 21. stoletju; 7. mednarodno srečanje mladih humanistov* (Ljubljana, 2019), str. 7–27.
- Vezovnik, Andreja**, "Securitizing Migration in Slovenia", *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 16, št. 1–2 (2018), str. 39–56.
- Vončina, Brigita in Nina Marin**, "What Issues do Refugees Face in Integrating Into Labour Markets? Evidence from Slovenia", *Transfer* 25, št. 1 (2019), str. 101–112.
- Vrečer, Natalija**, "Integracija prisilnih priseljencev v Jugovzhodni Evropi: ovire in priporočila", *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 49, št. 1–2 (2009), str. 54–60.
- Wessendorf, Susanne in Jenny Phillimore**, "New Migrants' Social Integration, Embedding and Emplacement in Superdiverse Contexts", *Sociology* 53, št. 1 (2018), str. 123–138.
- Žižek, Slavoj**, *Against the Double Blackmail: Refugees, Terror and Other Troubles with the Neighbours* (London, 2017).

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Avtorski izvlečki /
Author's Abstracts

DOI 10.32874/SHS.2025-14

Avtor: **OSOJNIK Janez**

Asistent

Soavtor: **FRIŠ Darko**

Dr., redni profesor

Soavtorica: **MATJAŠIČ FRIŠ Mateja**

Dr., znanstvena sodelavka

Soavtor: **HAZEMALI David**

Dr., docent

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

Naslov: **PREMIKI IN SENZACIONALIZEM V ČASNIŠKEM POROČANJU O SUŠAH NA SLOVENSKEM (1921–2003)**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, letnik 25 (2025), št. 3, str. 641–702, 256 cit., 5 slik, 1 preglednica

Jezik: angleški (izvleček angleški in slovenski, povzetek slovenski)

Gljučne besede: okoljska zgodovina, podnebne spremembe, suša, vročina, časniško poročanje, Slovenija, 20. in 21. stoletje

Izvleček: Članek obravnava, kako so osrednji slovenski časniki poročali o izbranih primerih suš, ki so prizadele celotno slovensko etnično ozemlje ali le njegove posamezne dele v obdobju med letoma 1921 in 2003. Analizirali smo časopisno poročanje o osmih izrazito sušnih letih (1921, 1939, 1950, 1952, 1962, 1983, 1992 in 2003) v časnikih *Slovenec*, *Slovenski narod*, *Jutro*, *Slovenski poročevalec*, *Ljudska pravica*, *Delo* in *Večer*. Avtorji so preučevali, kakšno besedišče in metafore časniki uporabljajo za opis vročine in suše, kako poročajo o njenih vplivih na kmetijstvo in vodne vire. Pri tem pozornost posvečajo poročanju o vlogi državnih oblasti in strokovnih ustanov kot glavnih nosilcev ukrepanja boja s posledicami suše ter kmetov kot tistih, ki jih je ta najbolj prizadela. Ugotovitve kažejo na spremembe v poročanju, in sicer od lokalnih in pogosto senzacionalističnih naracij v obdobju med obema vojnama prek bolj zadržanega in "sistemu" lojalnega poročanja v času socializma do bolj kritičnega in nasploh svobodnega poročanja po osamosvojitvi.

DOI 10.32874/SHS.2025-15

Avtor: **RENDLA Marta**

Ph.D., Research Fellow

Co-Avtor: **ŠORN Mojca**

Ph.D., Research Fellow

Institute of Contemporary History

Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **FATALITIES IN MARIBOR DURING AND IMMEDIATELY AFTER WORLD WAR II**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 3, pp. 703–738, 75 notes, 9 pictures, 12 tables

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: World War II, Maribor, fatalities, the Fatalities among the Population in the Territory of the Republic of Slovenia During and Immediately after World War II database

Abstract: In their contribution, the authors present the loss of human life suffered by the city of Maribor during and immediately after World War II. The analysis of the casualties is based on the research database titled Fatalities among the Population in the Territory of the Republic of Slovenia During and Immediately after World War II. In the first part, the fatalities in Maribor are presented comparatively, both in the context of the entire Slovenian territory and in the provincial context. In the second part, the fatalities are analysed according to the year of death, military status, cause of death, perpetrator of death, and country of death. In the third part, the authors focus on the underage fatalities with the right of domicile in Maribor at the beginning of World War II. They examine their social and military status or their wartime role, as well as the cause, year, country, and perpetrator of their deaths. In the final part, the consequences of the war in individual provinces are also presented from the demographic point of view. This article on the loss of human life contributes to a more comprehensive victimological picture of the city of Maribor.

Avtor: **UDOVIČ Boštjan**

Dr., redni profesor

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede,

Center za diplomatske, mednarodnoekonomske in pravne študije

Kardeljeva ploščad 5, SI–1000 Ljubljana, Slovenija

Naslov: **JUGOSLOVANSKA GOSPODARSKA DIPLOMACIJA V DRŽAVAH V RAZVOJU
MED LASTNIMI (GOSPODARSKIMI) INTERESI IN (IDEOLOŠKO) SOLIDARNOSTJO**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, letnik 25 (2025), št. 3, str. 739–764, 54 cit., 4 slike, 1 diagram

Jezik: angleški (izvleček angleški in slovenski, povzetek slovenski)

Ključne besede: gospodarska diplomacija, Jugoslavija, politika prestiža, neuvrščeni, države v razvoju

Izvilleček: Članek obravnava delovanje jugoslovanske gospodarske diplomacije do držav v razvoju, ki so bile članice gibanja neuvrščenih. S pomočjo literature, arhivskih virov ter pričevanj članek podaja dve ugotovitvi. Prva je, da je bilo v gospodarskih odnosih Jugoslavije z državami v razvoju izjemno malo ideološkosti. Druga pa, da je bil jugoslovanski socrealizem do neuvrščenih kombinacija več vzporednih procesov: altruističnosti, sebičnosti, ter politične pragmatičnosti, kar je pomenilo, da so jugoslovanske oblasti igrale več iger na več nivojih, s ciljem kombinacije tako politike prestiža in gospodarskih koristi.

Avtor: **RENDLA Marta**

Ph.D., Research Fellow

Institute of Contemporary History

Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **AGRICULTURAL EXTENSION SERVICE IN ITS EFFORTS FOR MAXIMUM FOOD YIELD
(1970–1990)**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 3, pp. 765–806, 135 notes, 7 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: agriculture, The Agricultural Extension Service, cooperatives, socialism, Slovenia

Abstract: The author, primarily based on the analysis of internal materials from the Cooperative Union of Slovenia, presents the operation of The Agricultural Extension Service during the last two decades of socialist Slovenia. After the revival of socialist cooperatives in the early 1970s, The Agricultural Extension Service, within the framework of a new agricultural and food processing industry development concept, focused on transferring knowledge and scientific findings from the field of agriculture into agricultural production across both sectors of agricultural ownership, with the aim of achieving the strategic goals of agriculture.

DOI 10.32874/SHS.2025-18

Author: **SELA Ana**

Ph.D. in History, Assistant Professor
Faculty of Arts, University of Maribor
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Co-Author: **MOGE Rudolf**

Professor of Mathematics and Physics, politician and member of parliament, retired
Terčeva ulica 16, SI–2000 Maribor, Slovenia

**Title: THE "SCHOOL MONEY" AS A DEVELOPMENT POLICY OF A KNOWLEDGE-BASED SOCIETY:
GENESIS, CONTENT, AND SYSTEMIC SCOPE OF THE ACT ON SECURING FUNDS
FOR CERTAIN URGENT DEVELOPMENT PROGRAMS IN EDUCATION
(1994–1999)**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 25 (2025), No. 3, pp. 807–842, 88 notes, 4 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: "School Money" ("šolski tolar"), ZZSNN, Educational Policy, Digitalization, Social Equity, Transition

Abstract: The article analyses the origins, content, and systemic effects of the Act on Securing Funds for Certain Urgent Development Programmes in Education (1994–1999) (ZZSNN), commonly known as the "school money" ("šolski tolar"). The Act was adopted under specific transitional circumstances, when Slovenia reallocated part of its resources from defence to the education budget, thereby symbolically and practically grounding national security in knowledge and education. The article reconstructs the political and expert debates that led to near-consensual parliamentary support and examines the Act's programme components, including investments in school infrastructure, computer literacy, foreign-language learning, textbook accessibility, and school meals. Empirical evidence indicates that the Act enabled rapid and effective interventions in critical subsystems of education and contributed to modernisation, curricular reform, and social equity. The Act represents an exemplary model of politically supported educational funding, comparable to today's strategic challenges of digitalisation and artificial intelligence in contemporary education.

DOI 10.32874/SHS.2025-19

Avtor: **WIEDNER Jakob**

Dr., znanstveni sodelavec*

Soavtor: **LIPAVIC OŠTIR Alja**

Dr., redna profesorica**

Soavtor: **WAGNER Chiara**

B A., sodelavka na projektu*

Soavtor: **PENŠEK-RADER Dorian**

Asistent**

Soavtor: **ČELOFIGA Jernej**

Asistent**

* Univerza v Gradcu, treffpunkt sprachen – Center za jezik, večjezičnost in predmetno didaktiko /
Universität Graz, treffpunkt sprachen – Zentrum für Sprache, Plurilingualismus und Fachdidaktik
Johann-Fux-Gasse 30/1, A–8010 Gradec, Avstrija

**Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

Naslov: **PREOBLIKOVANJE JEZIKOVNIH IDEOLOGIJ NA ŠTAJERSKEM IN V PREKMURJU**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, letnik 25 (2025), št. 3, str. 843–888, 69 cit.

Jezik: angleški (izvleček angleški in slovenski, povzetek slovenski)

Ključne besede: nemščina, slovenščina, Štajerska in Prekmurje, jezikovni kapital, diskurzivne prakse, vernakularni nacionalizem, kvalitativna analiza

Izvillečke: Članek na osnovi kvalitativne analize intervjujev preučuje, kako monolingvalne ideologije oblikujejo jezikovne politike in identitete v slovensko-avstrijskem obmejnem prostoru. Te ideologije, ukoreninjene v etnojezikovnem nacionalizmu, imajo še vedno vpliv na jezikovne politike, zlasti preko jezikovnega purizma in "diskurza grožnje". Enojezične naracije se deloma še ohranjajo in ne upoštevajo zgodovinsko večjezične realnosti in čezmejne skupnosti. Obenem se mlajše generacije usmerjajo k jezikovnemu pragmatizmu ter sprejemajo lokalne narečne oblike, angleščino in evropsko identiteto. Kljub še vedno prisotnim nacionalističnim diskurzom pa generacijske spremembe in integracija v EU spodbujajo bolj vključujoče razumevanje jezikov in identitet v regiji.

Author: **MARIČ Mojca**

Ph.D., Assistant of Anthropology,

Co-Author: **GODINA V. Vesna**

Ph.D., Associate Professor of Anthropology

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of Sociology

Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenia

Title: **ABOUT OBSTACLES IN THE INTEGRATION PROCESS OF IMMIGRANTS IN MARIBOR:
AN EMIC POINT OF VIEW**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 3, pp. 889–938, 135 notes

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: social and cultural anthropology, anthropology of migration, anthropology of postsocialism, Slovenia, migrations, integration, refugees, economic migrants, love migrants

Abstract: This article investigates how immigrants in Maribor, Slovenia, understand the circumstances of their migration, the motivations behind it, and how they assess their lives and integration into Slovene society. Drawing on anthropological fieldwork and a detailed analysis of three semi-structured interviews – conducted respectively with a refugee, an economic migrant, and a love migrant – the study presents immigrants' perceptions of the integration process and identifies the key obstacles they consistently describe, despite their diverse backgrounds. These shared challenges concern linguistic integration, economic integration and employment, social integration, access to essential information, and experiences of discrimination, including both biological and cultural forms of racism.

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors

Uredniška navodila avtorjem

1. ***Studia Historica Slovenica (SHS)*** je znanstvena periodična publikacija, ki jo izdajata Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča in ZRI dr. Franca Kovačiča Maribor. Revija objavlja izvirne znanstvene članke s področja zgodovine in ostalih humanističnih in družboslovnih ved, ki mejijo na zgodovinsko znanost.
2. Revija ***Studia Historica Slovenica*** izhaja v treh številkah letno. V dveh številkah objavlja prispevke v slovenskem jeziku – s povzetkom (*Summary*) v angleškem, nemškem, italijanskem, francoskem ali ruskem jeziku ter izvlečkom (*Abstract*) in ključnimi besedami (*Key words*) v angleškem jeziku. Ena številka je tudi tujejezična in je namenjena objavam prispevkov domačih in tujih avtorjev v enem od svetovnih jezikov – s povzetkom in izvlečkom v slovenskem jeziku.
3. **Prispevek** (napisan z urejevalnikom teksta *Word for Windows*) mora (opremljen z vsemi obveznimi prilogami) obsegati **najmanj eno in pol avtorsko polo oz. 24 enostransko tipkanih strani s po 30 vrsticami na stran** (ok. 55.000–60.000 znakov brez presledkov) in **lahko obsega do 40 enostransko tipkanih strani s po 30 vrsticami na stran** (ok. 100.000 znakov brez presledkov). Prispevek mora biti napisan v pisavi *Times New Roman* v velikosti 12 pt, z medvrstičnim razmikom 1,5 (opombe v pisavi v pisavi *Times New Roman* v velikosti 10 pt, z medvrstičnim razmikom 1).

Prispevek mora biti poslan uredništvu **po elektronski pošti** (na dva naslova):

e-mail: shs.urednistvo@gmail.com; darko.fris@gmail.com
4. **Avtor** mora navesti naslednje podatke: ime in priimek, akademski naslov, delovno mesto, ustanovo zaposlitve, njen naslov in naslov elektronske pošte (e-mail). Avtor ob oddaji članka zagotavlja, da članek še ni bil objavljen in se obvezuje, da ga ne bo objavil drugje.
5. **Slikovni material** mora biti poslan kot priloga e-pošti (vsaka slika posebej) v obliki digitalne kopije ali v eni od naslednjih digitalnih oblik: JPG, TIF ali PDF, opremljen **s podnapisom in navedbo vira**.

6. Oddani prispevek mora biti opremljen: s **povzetkom** (60–75 vrstic), **izvlečkom** (6–10 vrstic) in **ključnimi besedami v slovenskem jeziku** ter s **prevodi izvlečka, povzetka in ključnih besed v angleškem ali nemškem jeziku**.

Izvleček mora biti razumljiv sam po sebi brez branja celotnega besedila članka. Pri pisanju se uporabljajo cele povedi, izogibati se je potrebno slabše znanim kraticam in okrajšavam. Izvleček mora jasno izražati avtorjev primarni namen oziroma doseg članka, razlog, zakaj je bil napisan, ter opis tehnike raziskovalnega pristopa (osnovna metodološka načela).

Ključne besede morajo odražati vsebino prispevka in biti primerne za klasifikacijo (UDK).

Povzetek mora predstaviti namen prispevka, glavne značilnosti in metodologijo raziskovalnega dela ter najpomembnejše rezultate in sklepe.

7. **Besedilo prispevka** mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe. **V uvodu** je potrebno predstaviti dosežke dosedanjih raziskav o obravnavani temi (vključno z mednarodnimi referencami) in napovedati namen članka oziroma razlog, zakaj je bil napisan.
8. **Opombe** morajo biti pisane enotno kot **sprotne opombe pod črto**. So vsebinske (avtorjev komentar) in bibliografske (navedba vira, uporabljene oz. citirane literature).

a. **Bibliografska opomba** mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani. ... idr.:

primer – **monografija**: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005), str. OD–DO;

primer – **članek v reviji**: Darko Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. OD–DO;

primer – **članek v časniku**: (avtor), "Volitve v mariborski mestni zastop", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1873, št. 48, str. OD–DO;
primer – **prispevek v zborniku**: Vasilij Melik, "Vprašanje regij v naši preteklosti", v: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine : zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), str. OD–DO;
primer – **spletna stran**: *Zürcher Wappenrolle – e.codices*, dostopno na: <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, pridobljeno: 14. 1. 2019.

Nato pa se **v naslednjih opombah z isto referenco uporablja smiselna okrajšava**

(dalje: Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. OD–DO)

(dalje: Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke", str. OD–DO).

- b.** Pri navajanju **arhivskih virov** je potrebno navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je treba navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (arhivske škatle) in arhivske enote ter naslov navajanega dokumenta:

primer: Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, AŠ 7, pismo Davorina Trstenjaka Pavlu Turnerju iz Starega Trga, 7. junij 1889.

9. Na koncu prispevka je potrebno dodati abecedni seznam VIROV in LITERATURE (primer):

VIRI (ločeno: arhivski viri, objavljeni viri, časopisni viri in internetni viri)

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Pavel Turner, AŠ 7.

Perovšek, Jurij, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13 (Ljubljana, 1998).

Slovenski gospodar— Maribor, letnik 1873–1888.

Zürcher Wappenrolle – e.codices, dostopno na: <http://www.ecodices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, pridobljeno: 14. 1. 2019.

LITERATURA

Friš, Darko, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. OD–DO.

Melik, Vasilij, "Vprašanje regij v naši preteklosti", v: Štih, Peter in Balkovec, Bojan (ur.), *Regionalni vidiki slovenske zgodovine: zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (Ljubljana, 2004), str. OD–DO.

Mlinarič, Jože, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005).

10. **Prispevki so recenzirani; recenzije** so anonimne. Na osnovi pozitivnega mnenja recenzentov je članek uvrščen v objavo.
11. Za znanstveno korektnost vsebine prispevka in točnost podatkov **odgovarja avtor**.
12. **Avtor je dolžan zagotoviti jezikovno neoporečnost besedil**, uredništvo pa ima pravico članke dodatno jezikovno lektorirati. Uredništvo posreduje avtorju **prvo korekturo** prispevka, ki jo mora vrniti uredništvo **v roku treh dni**; širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno. Pri korekturah je treba uporabljati korekturna znamenja, navedena v Slovenski pravopis (1962), Slovenski pravopis 1. Pravila (1990). **Drugo korekturo** opravi uredništvo.

Dodatna pojasnila lahko avtorji dobijo pri članih uredništva.

Uredništvo SHS

Editor's Instruction to Authors

1. ***Studia Historica Slovenica (SHS)*** is a periodical scientific publication published by the Historical association of Dr. Franc Kovačič and ZRI Dr. Franc Kovačič, Maribor, Slovenia. The publication publishes original scientific historical articles and other humanistic and sociological articles that adjoin historical science.
2. ***Studia Historica Slovenica*** is issued in three volumes a year. The first two volumes publish articles in Slovene language – with summaries in English, German, Italian, French or Russian language and abstracts in English. The third volume is also a foreign language volume, which is intended for publishing articles written by local and foreign authors in one of the world languages – with summaries and abstracts in Slovene language.
3. **An article** (edited in Microsoft Word for Windows) **must include at least 24 pages with 30 rows per page** (app. 55.000–60.000 characters (no spaces)) and **can include up to 40 pages with 30 rows per page** (app. 100.000 characters (no spaces)). It must be written in the Times New Roman font, size 12 pt, with a spacing of 1,5 (footnote in the Times New Roman font, size 10 pt, with a spacing of 1). The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language.

The article must be sent **by e-mail:**

e-mail: shs.urednistvo@gmail.com; darko.fris@gmail.com

4. **The author** must submit the following data: name and surname, academic title, occupation, institution of occupation, its address, and e-mail. By submitting the article, the author ensures that the article has not yet been published and undertakes not to publish it elsewhere.
5. **Picture material** must be in the form of a digital copy (each picture separately) or in one of the following digital formats: JPG, TIF or PDF, provided with **a subtitle and an indication of the source**.

6. Delivered article must be equipped with: a **summary** (60–75 lines), an **abstract** (6–10 lines) and **key words**. English or German translations of the abstract, summary, and keywords are also required.

The summary must be understandable by itself, without reading the article as a whole. In writing whole sentences must be used, less known abbreviations and shortenings should be avoided. Summary must contain the author's primary goal and the purpose of the article, the reason why it was written and the description of research techniques (primary methodological principles).

Key words must reflect the content of the article and must be adequate to classification (UDK).

The abstract must present the purpose of the article, its main characteristics and the methodology of research work as well as the most significant results and conclusions.

7. **The text** of the article must be clear and intelligibly structured (chapter titles, sub-chapters) for the purpose of clear recognition of article's aim, work methods, results and conclusions.

Notes must be uniquely formed as **footnotes**, which can be contextual (author's comment) and bibliographical (source quotation, quoted literature).

- a. On first quotation, a **bibliographical footnote** must contain an entire title or location: author's name and surname, title (review or miscellany title when published in it), place and date of issue, pages etc.:

Example – **monograph**: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005), p. FROM–TO;

Example – **scholarly article**: Darko Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, No. 1–2 (2005), pp. FROM–TO;

Example – **newspaper article**: (author), "Volitve v mariborski mestni zastop", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1873, No. 48, pp. FROM–TO;

Example – **miscellany**: Vasilij Melik, "Vprašanje regij v naši preteklosti", in: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine: zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ed. Peter Štih and Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), pp. FROM–TO;

Example – **website:** *Zürcher Wappenrolle – e.codices*, <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, accessed: 14. 1. 2019

On following quotations with the same reference logical shortenings are used

(hereinafter: Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, pp. FROM–TO).

(hereinafter: Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke", pp. FROM–TO).

- b.** While quoting **archival sources**, the archive must be stated: archive (whole name on first quotation, on following quotations use a shortening in brackets), name of fond or collection (signature, if given), number of fascicle (box) and archival unit, address of quote document.

Example: Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, box 7, letter of Davorin Trstenjak to Pavel Turner from Stari Trg, 7. 12. 1889.

8. An alphabetical list of SOURCES and LITERATURE should be added at the end of the article (example):

SOURCES (separately: primary sources, published sources, newspapers and internet sources)

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Pavel Turner, AŠ 7.

Perovšek, Jurij, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13 (Ljubljana, 1998).

Slovenski gospodar— Maribor, years 1873–1888.

Zürcher Wappenrolle – e.codices, available at <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, accessed: 14. 1. 2019.

LITERATURE

Friš, Darko, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, No. 1–2 (2005), pp. FROM–TO.

Melik, Vasilij, "Vprašanje regij v naši preteklosti", in: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine : zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ed. Peter Štih and Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), pp. FROM–TO.

Mlinarič, Jože, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005).

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

9. Articles are peer-reviewed; **reviews** are anonymous. An article is placed for publishing on the basis of reviewer's positive view.
10. **Author is responsible** for the article's scientific content and accuracy of data.
11. The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language. The editorial board reserves its right to further edit the articles. The editorial board sends **the first correction back** to the author, who has to return it **in three days**; enlargement of text while correcting is not permitted. While correcting corrective signs, as stated in the orthography, must be used. The editorial board performs the **second correction**.

Additional explanations are available with the editorial board.

Editorial board of Studia Historica Slovenica (SHS)

Studia Historica Slovenica, letnik 25 (2025)

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

JURIJ PEROVŠEK: V spomin zaslužnemu profesorju dr. Miroslavu Stiplovšku (1935–2025).....	11

Jubilej / Anniversary

STJEPAN MATKOVIČ: Rudolf Maister v hrvaški kulturi spomina in zgodovini.....	279
DAVID HAZEMALI: Med diasporo, manjšinami in državnostjo: ob sedemdesetletnici prof. dr. Matjaža Klemenčiča	633

Članki in razprave / Papers and Essays

JURIJ PEROVŠEK: Maribor in politika med svetovnima vojnama	21
<i>Maribor and Politics between the World Wars</i>	
ANA LOVREC MEDVED: Ivan Vurnik's Workers' Colony: The Socio-Political Role of Architecture in Interwar Social Housing in Maribor.....	153
<i>Delauska kolonija Ivana Vurnika: družbeno-politična vloga arhitekture v socialni stanovanjski gradnji medvojnega obdobja v Mariboru</i>	

Studia Historica Slovenica

ALEŠ KOBAL: Fundamental Principles in Tax Audit Procedures to Ensure Legal Security of Taxpayers	211
<i>Temeljni instituti v postopkih davčnih nadzorov za zagotavljanje pravne varnosti zavezancev za davek</i>	
MARTIN BELE: Maistrov rod in razširjena družina	289
<i>Maister's Family and Extended Kinship</i>	
TOMAŽ KLADNIK: Vojaško delovanje Rudolfa Maistra v Mariboru	317
<i>Rudolf Maister's Military Actions in Maribor</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Maister in Narodna vlada SHS v Ljubljani	353
<i>Maister and the National Government of the State of Slovenes, Croats, and Serbs (SHS) in Ljubljana</i>	
ALEKSANDRA GAČIČ BELEJ: General Rudolf Maister in dr. Karel Verstovšek, antipoda v prevratnem obdobju Maribora	383
<i>General Rudolf Maister and Dr. Karel Verstovšek, the Antipode in the Upheaval Period of Maribor</i>	
BOGDAN KOLAR: Slovenski duhovniki v času pred koroškim plebiscitom	417
<i>Slovenian Priests in the Time before the Carinthian Plebiscite</i>	
TEODOR DOMEJ: Podoba generala Maistra v nemškokoroški propagandni publicistiki	449
<i>The Image of General Maister in the German Carinthian Propaganda Media</i>	
POLONA VIDMAR: Bivališča generala Rudolfa Maistra in geneza katastrske občine Grajski marof v nekdanjem mariborskem Graškem predmestju	485
<i>Residences of General Rudolf Maister and the Genesis of the Cadastral Municipality of Grajski Marof in the Former Graz Suburb of Maribor</i>	
DARJA KERIC: Rudolf Maister v učbenikih za zgodovino	525
<i>Rudolf Maister in History Textbooks</i>	
BLANKA BOŠNJAK: Rudolf Maister v slovenski književnosti	551
<i>Rudolf Maister in Slovenian Literature</i>	

Studia Historica Slovenica

URH FERLEŽ: K ako smo Maistrovo celjsko dobo postavili v strip.....	579
<i>How We Turned Maister's Time in Celje into a Comic Book</i>	
JANEZ OSOJNIK, DARKO FRIŠ, MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ and DAVID HAZEMALI: S hifts and Sensationalism in Press Coverage of Drought in the Territory of Slovenia (1921–2003).....	639
<i>Premiki in senzacionalizem v časniškem poročanju o sušab na Slovenskem (1921–2003)</i>	
MARTA RENDLA in MOJCA ŠORN: S mrtné žrtve Maribora v času druge svetovne vojne in neposredno po njej.....	703
<i>Fatalities in Maribor during and Immediately after World War II</i>	
BOŠTJAN UDOVIČ: Y ugoslav Commercial Diplomacy in Developing Countries between State's (Economic) Interests and (Ideological) Solidarity	739
<i>Jugoslovanska gospodarska diplomacija v državah v razvoju med lastnimi (gospodarskimi) interesi in (ideološko) solidarnostjo</i>	
MARTA RENDLA: K metijska strokovna pospeševalna služba v prizadevanjih za kar največji pridelek hrane (1970–1990).....	765
<i>Agricultural Extension Service in its Efforts for Maximum Food Yield (1970–1990)</i>	
ANA ŠELA in RUDOLF MOGE: "Š olski tolar" kot razvojna politika na znanju temelječe družbe: geneza, vsebina in sistemski dometi Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe v vzgoji in izobraževanju (1994–1999)	807
<i>The "School Money" as a Development Policy of a Knowledge-Based Society: Genesis, Content and Systemic Scope of the Act on Securing Funds for Certain Urgent Development Programs in Education (1994–1999)</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

JAKOB WIEDNER, ALJA LIPAVIC OŠTIR, CHIARA WAGNER,
DORIAN PENŠEK-RADER and JERNEJ ČELOFIGA:
Transforming Language Ideologies in the Styrias
and in Prekmurje.....843
Preoblikovanje jezikovnih ideologij na Štajerskem
in v Prekmurju

MOJCA MARIČ in VESNA V. GODINA: **O** ovirah v integracijskem
procesu priseljencev v Mariboru: emski zorni koti.....889
About Obstacles in Integration Process of Immigrants
in Maribor: An Emic Point of View

Avtorski izvlečki / *Authors' Abstracts*

Uredniška navodila avtorjem / *Editor's*
Instructions to Authors

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*